

Альманах
УНС
1998



Іван Котляревський

УНС
1998

**ALMANAC
of THE
UKRAINIAN NATIONAL
ASSOCIATION
1998**



**SVOBODA PRESS
Parsippany — New York**

АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ 1998

РІЧНИК 88-ИЙ



ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”
Парсиппани — Нью Йорк

Редактор: ЗЕНОН СНИЛИК
Мовна редакція: ЛЮДМИЛА ВОЛЯНСЬКА
Обкладинка: БОГДАН ТИТЛА

Printed in U.S.A.

"Svoboda" — P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054



Счень - January

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Ч	Боніфатія, мч.	НАЙМ. ХР. ВАС. ВЕЛ.
2 20 П	Ігнатія Богоносця, свт.	Сильвестра папи
3 21 С	Юліянії, мч.	Малахії прор., Гордія, мч.
4 22 Н	Н. пер. РІЗДВОМ – ОТЦІВ	Н. перед ПРОСВІЧЕН.
5 23 П	10 мучеників у Криті	Навечір'я Бог. Теопемта
6 24 В	Навечір'я Різдва, Євгенії, мч.	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСП.
7 25 С	РІЗДВО ХРИСТОВЕ	Собор Івана Христителя
8 26 Ч	Собор Пресв. Богородиці	Юрія, Омеляна, Домін., пр.
9 27 П	Степана, первомуч.	Полієвкта, мч.
10 28 С	Мучеників у Нікомидії	Григорія з Нісси, Дометіяна
11 29 Н	НЕДІЛЯ ПО РІЗДВІ	Н. ПО ПРОСВ. † Теодосія, пр.
12 30 П	Анісії, мч., Зотіка, пр.	Тетяни, мч.
13 31 В	Меланії Римлянки, пр.	Єрмила і Стратоніка, мч.
14 1 С	НАЙМЕН. ХР., ВАС. ВЕЛ.	Отців із Синаю і Раїфи, Ніни
15 2 Ч	Сильвестра папи	Павла і Івана, пр.
16 3 П	Малахії прор., Гордія, мч.	Поклін оковам Ап. Петра
17 4 С	Собор 70 Апостолів	† Антонія Великого, пр.
18 5 Н	ПЕРЕД ПРОСВ., Навечір'я	30 п. ЗШЕСТЯ, Атанасія
19 6 П	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСП.	Макарія преподобного
20 7 В	Собор Івана Христителя	† Євтимія Великого, пр.
21 8 С	Юрія, Омеляна, Домініки, пр.	Максима, ісп. Неофіта
22 9 Ч	Полієвкта, мч.	Тимотея, ап., Анастасія, пр.
23 10 П	Григорія з Нісси, Дометіяна	Климентія, свц.
24 11 С	† Теодосія Вел. пр.	Ксені Римлянки, пр.
25 12 Н	ПО ПРОСВ. Тетяни, мч.	31 п. ЗШЕСТЯ, † Григорія Бог.
26 13 П	Єрмила і Стратоніка, мч.	Ксенофонта і Марії, пр.
27 14 В	Отців із Синаю і Раїфи, Ніни	† Перен. мощів Івана Золот.
28 15 С	Павла і Івана, пр.	Єфрема із Сирії, пр.
29 16 Ч	Поклін оковам Ап. Петра	Пер. мощів Ігнатія Богоносця
30 17 П	† Антонія Великого пр.	Трьох Святителів
31 18 С	Атанасія і Кирила, Олекс.	Кира й Івана, безср.

Лютий - February



УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Н	32 після ЗШЕСТЯ, Макарія	32 п. ЗШЕСТЯ, Трифона, мч.
2 20 П	† Євтимія Великого, пр.	Стрітєння Господнє
3 21 В	Максима, ісп., Неофіта, мч.	Симеона й Анни, прор.
4 22 С	Тимотея, ап., Анастасія, пр.	Ісидора, пр.
5 23 Ч	Климентія, свц.	Агафії, мч.
6 24 П	Ксені Римлянки, пр.	Вукола, пр.
7 25 С	† Григорія Богослова	Партенія і Луки, пр.
8 26 Н	про МИТАРЯ Й ФАРИСЕЯ	Н. про МИТАРЯ Й ФАР.
9 27 П	† Перен. мощів Івана Золот.	Никифора
10 28 В	Єфрема із Сирії, пр.	Харлампія, мч.
11 29 С	Пер. мощів Ігнатія Богоносця	Власія, свц.
12 30 Ч	Трьох Святителів	Мелетія з Антіохії, свт.
13 31 П	Кира й Івана, безср.	Мартиніяна, пр.
14 1 С	Трифона, мч.	† Кирила, ап. Слов'ян
15 2 Н	про БЛУДН. СИНА, Стріт.	Н. про БЛУДН. СИНА
16 3 П	Симеона й Анни, прор.	Памфіла і Порфірія, мч.
17 4 В	Ісидора, пр.	Теодора Тирона, вч.
18 5 С	Агафії, мч.	Льва, папи Римського
19 6 Ч	Вукола, пр.	Архи́па, ап.
20 7 П	Партенія і Луки, пр.	Льва Катанського, свт.
21 8 С	Теодора, Страт., Вмч.	Тимотея, пр., Євстахія
22 9 Н	М'ЯСОПУСНА, Никифора,	Н. М'ЯСОПУСНА
23 10 П	Харлампія, мч.	Полікарпа із Смирни, свц.
24 11 В	Власія, свц.	† 1 і 2 Найд. Гол. Івана Хр.
25 12 С	Мелетія з Антіохії, свт.	Тарасія, свт.,
26 13 Ч	Мартиніяна, пр.	Порфірія з Гази, свт.
27 14 П	† Кирила, ап. Слов'ян	Прокопія Декаполіта, ісп.
28 15 С	Онисима, ап.	Василія, ісп.



Березень — March

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 16 Н	СИРОПУСНА, Памфіла	Н. СИРОПУСНА, Євдокії
2 17 П	Теодора Тир. (1-ий день В. Посту)	Теодота, свщ., 1-ий д. В. Посту
3 18 В	Льва, папи Римського	Євтропія, Клеоніка, і Вас.
4 19 С	Архипа, ап.	Гарасима, пр.
5 20 Ч	Льва Катанського, свт.	Конона, мч.
6 21 П	Тимотея, пр., Євстахія	42 мучеників в Аморії
7 22 С	Відн. моцїв у Євгенії	Василія, Єфрема і ін. мч.
8 23 Н	1 ПОСТУ, Полікарпа	Н. 1 ПОСТУ, Теофілакта
9 24 П	+ 1 і 2 Найд. Гол. Івана Хр.	+ 40 муч. із Севасті
10 25 В	Тарасія, свт.	Кодрата й інших муч.
11 26 С	Порфірія з Газі, свт.	Софронія, патр. Єрусал., свт.
12 27 Ч	Прокопія Декаполіта, ісп.	Теофана, ісп.
13 28 П	Василія, ісп.	Перен. моцїв Никифора, свт.
14 1 С	Євдокії, прмч.	Венедикта, пр.
15 2 Н	2 ПОСТУ, Теодота, свщ.	Н. 2 ПОСТУ, Агапія
16 3 П	Євтропія, Клеоніка, і Вас.	Савина і Папи, муч.
17 4 В	Гарасима, пр.	Олексія, пр.
18 5 С	Конона, мч.	Кирила з Єрусалиму, свт.
19 6 Ч	42 мучеників в Аморії	Хризанта і Дарії, мч.
20 7 П	Василія, Єфрема і ін. мч.	Отців вбитих у ман. св. Сави
21 8 С	Теофілакта, ісп.	Якова, ісп.
22 9 Н	ХРЕСТОПОКЛІННА	Н. ХРЕСТОПОКЛІННА
23 10 П	Кодрата й інших муч.	Никона, прмч., учнів його
24 11 В	Софронія патр. Єрусал., свт.	Захарії, прор., Артемона
25 12 С	Теофана, ісп.	БЛАГОВІЩ. ПР. БОГОР.
26 13 Ч	Пер. моцїв Никифора, свт.	Собор Арх. Гавриїла
27 14 П	Венедикта, пр.	Матрони, мч.
28 15 С	Агапія й інших муч.	Іларіона, пр., Стефана, чуд.
29 16 Н	4 ПОСТУ, Савина	Н. 4 ПОСТУ, Марка, пр.
30 17 П	Олексія, пр.	Івана Ліствичника, пр.
31 18 В	Кирила з Єрусалиму, свт.	Іпатія, пр.

Квітень - April



УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Хризанта і Дарії, Поклони	Марії Єгипт. Поклони
2 20 Ч	Отців вбитих у ман. св. Сави	Тита, прп.
3 21 П	Якова, ісп.	Никити, ісп.
4 22 С	Василія, свщ.	Йосифа і Юрія, пр.
5 23 Н	5 ПОСТУ , Никона	Н. 5 ПОСТУ , Теодула
6 24 П	Захарії, прор., Артемона	† Методія, ап.
7 25 В	БЛАГОВІЩ. ПР. БОГОРОД.	Юрія, пр.
8 26 С	Собор Арх. Гавриїла	Іродіона і ін. ап.
9 27 Ч	Матрони, мч.	Євсихія, мч.
10 28 П	Іларіона, пр., Стефана, чуд.	Терентія й ін. мч.
11 29 С	Марка, пр., Кирила, мч.	Антипи, свщ.
12 30 Н	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ
13 31 П	Іпатія, пр.	Артемона, свщ.
14 1 В	Марії Єгиптянки, пр.	Мартина, папи, ісп.
15 2 С	Тита, прп.	Аристарха і ін. ап.
16 3 Ч	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсти)	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсти)
17 4 П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ
18 5 С	ВЕЛИКА СУБОТА	ВЕЛИКА СУБОТА
19 6 Н	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТ.	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТ.
20 7 П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК
21 8 В	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК
22 9 С	Євсихія, мч.	Теодора, пр. Віталія
23 10 Ч	Терентія й ін. мч.	† Юрія, великомученика
24 11 П	Антипи, свч.	Сави Стратилата, мч.
25 12 С	Василія, ісп.	† Марка, ап. і єван.
26 13 Н	НЕДІЛЯ ТОМИНА	НЕДІЛЯ ТОМИНА
27 14 П	Мартина папи, ісп.	Симеона, свящ.
28 15 В	Аристарха й ін. ап.	Ясона і Сосипатра, ап.
29 16 С	Агапії й Ірини, мч.	9 мучеників в Кизиці
30 17 Ч	Симеона, прп. Акакія, єп.	† Якова, ап. брата Івана Бог.



Травень - Мау

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 П Івана, Віктора, пр.		Єремії, прор.
2 19 С Івана Староп., пр.		Атанасія Вел., свт.
3 20 Н НЕДІЛЯ МИРОНОСИЦЬ		Н. МИРОНОС. , † Теодосія
4 21 П Януарія, свц.		Пелагії, мч., Славомира
5 22 В Теодора, пр., Віталія		Ірини, мч., Никифора, пр.
6 23 С † Юрія великомученика		Йова многотрадального
7 24 Ч Сави Стратилата, мч.		Поява Чес. Хр., Акакія
8 25 П † Марка, ап. єван.		† Івана Богосл., ап., Арсенія
9 26 С Василя, свяц.		† Перен. м. св. Миколая
10 27 Н Н. про РОЗСЛАБЛЕНОГО		Н. про РОЗСЛАБЛЕНОГО
11 28 П Ясона і Сосипатра, ап.		† Кирила і Методія, ап. Сл.
12 29 В 9 мучеників в Кизиці		Єпіфанія і Германа, свт.
13 30 С † Якова, ап. брата Ів. Богос.		Гликерії, мч.
14 1 Ч Єремії, прор.		Ісидора, мч.
15 2 П Атанасія Вел., свт.		Пахомія, пр.
16 3 С † Теодосія Печ., пр.		Теодора освяц., пр.
17 4 Н НЕД. про САМАРЯНКУ		НЕД. про САМАРЯНКУ
18 5 П Ірини, мч., Никифора, пр.		Теодота, Петра, Діонісія
19 6 В Йова многотрадального		Патрикія, свц., й ін. муч.
20 7 С Поява Чес. Хр., Акакія		Талалея, мч.,
21 8 Ч † Івана Богослова		† Константина й Олени
22 9 П † Перен. моц. св. Миколая		Василіска, мч.
23 10 С † Симона Зилоти, ап.		Михайла, свт.
24 11 Н НЕД. про СЛІПОНАРОДЖ.		НЕД. про СЛІПОНАРОДЖ.
25 12 П Єпіфанія і Германа, свт.		† З Найд. голови Івана Хр.
26 13 В Гликерії, мч.		Карпа, ап.
27 14 С Ісидора, мч.		Терапонта, свц.
28 15 Ч ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ		ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ
29 16 П Теодора Освяц., прп.		Теодосії, преп.
30 17 С Андроніка, ап.		Ісаакія Далмат., пр.
31 18 Н НЕДІЛЯ ОТЦІВ		НЕДІЛЯ ОТЦІВ, Єрмія

Червень - June



УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 П	Патрикія, свщ., й ін. муч.	Юстина Философа, мч.
2 20 В	Талалея, мч.	Никифора, ісп.
3 21 С	† Константина й Олени	Лукиліяна й ін. муч.
4 22 Ч	Василиска, мч.	Митрофана, свт.
5 23 П	Михайла, свт.	Доротея, свщ.
6 24 С	Симеона Дивногор., пр.	Висаріона, Іларіона, пр.
7 25 Н	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА
8 26 П	Пресвятої Трійці	Пресвятої Трійці
9 27 В	Терапонта, свщ.	Кирила Олександрійського
10 28 С	Никити, пр.	Тимотея, свщ.
11 29 Ч	Теодосії, преп.	† Вартол. і Варнави, ап.
12 30 П	Ісаакія Далмат., пр.	Онуфрія, пр., Петра Атон.
13 31 С	Єрмія, ап., Єрмея, мч.	Акилини, мч.
14 1 Н	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ
15 2 П	Никифора, ісп.	Амоса, прор., Єроніма, пр.
16 3 В	Лукиліяна й ін. муч.	Тихона з Аматауни, свт.
17 4 С	Митрофана, свт.	Мануїла, й ін. муч.
18 5 Ч	Пресвятої Євхаристії	Пресвятої Євхаристії
19 6 П	Висаріона, Іларіона, пр.	† Юди Тадея, ап.
20 7 С	Теодота, свщ., Богдана	Методія, свщ.
21 8 Н	2 після ЗШЕСТЯ, Теодора	2 після ЗШЕСТЯ, Юліана
22 9 П	Кирила Олександрійського	Євсевія, свщ.
23 10 В	Тимотея, свщ.	Агрипини, мч.
24 11 С	† Вартоломея і Варнави, ап.	Різдво Івана Хрестителя
25 12 Ч	Онуфрія, пр., Петра Атон.	Февронії, прмч.
26 13 П	Христа Чоловіколюбця	Христа Чоловіколюбця
27 14 С	СОСТРАД. ПРЕСВ. БОГОР.	СОСТРАД. ПРЕСВ. БОГОР.
28 15 Н	3 після ЗШЕСТЯ, Амоса	3 після ЗШЕСТЯ
29 16 П	Тихона з Аматауни, свт.	Петра і Павла, Верх. Ап.
30 17 В	Мануїла, й ін. муч.	† Собор 12 Апостолів

Липень - July



УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 С	Леонтія, мч.	Косми і Дам'яна, безср.
2 19 Ч	† Юди Тадея, ап.	† Пол. Ризи Пр. Богород.
3 20 П	Методія, свщ.	Якinta, мч.
4 21 С	Юліана з Тарсу, мч.	Андрея Крит, свт.
5 22 Н	4 після ЗШЕСТЯ , Євсевія	4 після ЗШЕСТЯ , † Атанасія
6 23 П	Агрипини, мч.	Сисоя Вел., пр.
7 24 В	Різдво Івана Хрестителя	Томи й Акакія, пр.
8 25 С	Февронії, прмч.	Прокопія, вмч.
9 26 Ч	Давида, пр.	Панкратія, свч.
10 27 П	Самсона, пр.	† Антонія Печ., пр.
11 28 С	Перен. моцїв Кира й Івана	Ольги, кн. Київ., Евфимії
12 29 Н	5 п. ЗШЕСТЯ , Петра і Павла	5 після ЗШЕСТЯ , Прокла
13 30 П	† Собор 12 Апостолів	Собор Архангела Гавриїла
14 1 В	Косми і Дам'яна, безср.	Акили, мч.
15 2 С	† Полож. Ризи Пр. Богор.	† Володимира, кн. укр.
16 3 Ч	Якinta, мч.	Антиногена, свщ.
17 4 П	Андрея Крит. свт.	Марини, мч., Богдана
18 5 С	† Атанасія Атонського, пр.	Якinta і Єміліяна, мч.
19 6 Н	6 після ЗШЕСТЯ , Сисоя	6 після ЗШЕСТЯ , Макрини
20 7 П	Томи й Акакія, пр.	† Іллі пророка
21 8 В	Прокопія, вмч.	Симеона, пр.
22 9 С	Панкратія, свщ.	Марії Магдалини, мирон.
23 10 Ч	† Антонія Печерського, пр.	Трофима, Теофіла, мч.
24 11 П	Ольги, кн. Київ. Евфимії	† Бориса і Гліба, мч.
25 12 С	Прокла й Іларія, мч.	† Успіння св. Анни
26 13 Н	7 п. ЗШЕСТЯ , Соб. Арх. Гав.	7 після ЗШЕСТЯ , Єрмолая
27 14 П	Акили, мч.	† Пантелеймона, влмч.
28 15 В	† Володимира, кн. укр.	Прохора, Ніканора й ін.
29 16 С	Антиногена, свщ.	Калиника, мч.
30 17 Ч	Марини, мч., Богдана	Сили, Силуана й ін. ап.
31 18 П	Якinta і Єміліяна, мч.	Євдокима, пр.



Серпень - August

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Макрини, пр.	7 Макавейських мучеників
2 20 Н	8 після ЗШЕСТЯ, † Іллі	8 п. ЗШЕСТЯ, Пер. м. Стеф.
3 21 П	Симеона, пр.	Ісаакія, Далматія, Фавста
4 22 В	Марії Магдалини, мирон.	7 молодців з Ефезу, мч.
5 23 С	Трофима, Теофіла, мч.	Євсигнія, мч.
6 24 Ч	† Бориса і Гліба, мч.	Преображення Господнє
7 25 П	† Успіння св. Анни	Дометія, прмч.
8 26 С	Єрмолая, свц. Параскевії	Єміліяна, ісп.
9 27 Н	9 п. ЗШЕСТЯ, † Пантелейм.	9 після ЗШЕСТЯ, † Матія
10 28 П	Прохора, Ніканора й ін.	Лаврентія, архид., і мч.
11 29 В	Калиника, мч.	Євпла, мч.
12 30 С	Сили, Силуана й ін. ап.	Фотія й Анікити, мч.
13 31 Ч	Євдокима, пр.	Максима, ісп.
14 1 П	7 Макавейських мучеників	Перен. мощів Теодосія Печ.
15 2 С	Перен. мощів Стефана	УСПІННЯ ПР. БОГОРОД.
16 3 Н	10 після ЗШЕСТЯ, Ісаакія	10 після ЗШЕСТЯ, Діюмида
17 4 П	7 молодців з Ефезу, мч.	Мирона, мч.
18 5 В	Євсигнія, мч.	Флора і Лавра, мч.
19 6 С	Преображення Господнє	Андрея Страт., мч.
20 7 Ч	Дометія, прмч.	Самуїла, прор.
21 8 П	Єміліяна, ісп.	Тадея, ап., Васси, мч.
22 9 С	† Матія, ап.	Агатоніка, мч.
23 10 Н	11 після ЗШЕСТЯ, Лаврентія	11 після ЗШЕСТЯ, Лупша
24 11 П	Євпла, мч.	Євтиха, свц.
25 12 В	Фотія й Анікити, мч.	Вартоломея і Тита, ап.
26 13 С	Максима, ісп.	Адріана і Наталії, мч.
27 14 Ч	Перен. мощів Теодосія Печ.	Пімена, пр.
28 15 П	УСПІННЯ ПР. БОГОРОД.	Мойсея, пр., Августина, єп.
29 16 С	Діюмида, мч.	† Усік. Голови Івана Христ.
30 17 Н	12 після ЗШЕСТЯ, Мирона	12 п. ЗШЕСТЯ, Олександра
31 18 П	Флора і Лавра, мч.	† Пол. Пояса Пр. Богородиці



Вересень — September

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 В	Андрея, Страт., мч.	† Початок церковного року
2 20 С	Самуїла, прор.	Маманта, мч.
3 21 Ч	Тадея, ап., Васси, мч.	Антима, свщ., Теоктиста
4 22 П	Агатоніка, мч.	Вавила, свщ., Мойсея, пр.
5 23 С	Луппа, мч., Іриней, свщ.	Захарії, прор.
6 24 Н	13 після ЗШЕСТЯ, Євтиха	13 п. ЗШЕСТЯ, Чудо Арх. Мих.
7 25 П	Вартоломея і Тита, ап.	Созонта, мч.
8 26 В	Андріяна і Наталії, мч.	Різдво Пресв. Богородиці
9 27 С	Пімена, пр.	Йоакима й Анни, Северіяна
10 28 Ч	Мойсея пр., Августина, єп.	Минодори, Митрод., Нимфод.
11 29 П	† Усік. Голови Івана Христ.	Теодори преподобної
12 30 С	Олександ. Івана, Павла, свт.	Автонома, свщ.
13 31 Н	14 п. ЗШ., †Пол. пояса Пр. Бог.	14 після ЗШЕСТЯ, Корнелія
14 1 П	†Початок церковного року	Воздвиження Чесного Хр.
15 2 В	Маманта, мч.	Никити, вмч.
16 3 С	Антима, свщ., Теоктиста	Євфимії, вмч.
17 4 Ч	Вавила, свщ., Мойсея, пр.	Софії, Віри, Надії, Любови
18 5 П	Захарії, прор.	Євменія, пр.
19 6 С	Чуд. Арх. Михаїла	Трофима і Савватія, мч.
20 7 Н	15 після ЗШЕСТЯ, Созонта	15 після ЗШЕСТЯ, Євстатія
21 8 П	Різдво Пресв. Богородиці	Кондрата, ап.
22 9 В	Йоакима й Анни, Северіяна	Фоки, свщ., Йони, прор.
23 10 С	Минодори, Митрод., Нимфод.	Зачаття Івана Христителя
24 11 Ч	Теодори, преподобної	Теклі, мч.
25 12 П	Автонома, свщ.	Євфросимії, пр.
26 13 С	Корнелія, мч.	† Івана Богослова, ап.
27 14 Н	16 п. ЗШ., Возд. Чес. Хр.	16 п. ЗШЕСТЯ, Каллістрата
28 15 П	Никити, вмч.	† Харитона, ісп.
29 16 В	Євфимії, вмч., Людмили, вмч.	Киріяка, пр.
30 17 С	Софії, Віри, Надії, Любови	Григорія, свщ.

Жовтень ~ October



УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 Ч	Євменія, пр.	Покров Пресв. Богородиці
2 19 П	Трофима і Савватія, мч.	Кипріяна, свщ., Юстина
3 20 С	Євстація і Плакиди, мч.	Діонісія, свщ.
4 21 Н	17 після ЗШЕСТЯ, Кондрата	17 після ЗШЕСТЯ, Бротія
5 22 П	Фоки, свщ., Йони прор.	Харитини, мч.
6 23 В	Зачаття Івана Христителя	† Томи, ап.
7 24 С	Теклі, мч.	Сергія і Вакха, мч.
8 25 Ч	Євфросинії, пр.	Пелагії, пр.
9 26 П	† Івана Богослова, ап.	† Якова Алфеева, ап.
10 27 С	Каллістрата і друж. мч.	Євлампія і Євламπίї, мч.
11 28 Н	18 п. ЗШЕСТЯ, † Харитона	18 після ЗШЕСТЯ, Филипа
12 29 П	Киріяка, пр.	Прова й ін. мч., Косми, пр.
13 30 В	Григорія, свщ.	Карпа й ін. мучеників
14 1 С	Покров Пресв. Богородиці	Назарія, Гервасія й ін. мч.
15 2 Ч	Кипріяна, свщ., Юстина	Євтимія пр., Лукіяна, мч.
16 3 П	Діонісія, свщ.	Лонгина сотника, мч.
17 4 С	Бротія, свщ.	Осії, прор., Андрія, прмч.
18 5 Н	19 п. ЗШЕСТЯ, Харитини	19 після ЗШЕСТЯ, † Луки
19 6 П	† Томи, ап.	Йоїла, прор., Уара, мч.
20 7 В	Сергія і Вакха, мч.	Артемія, вмч.
21 8 С	Пелагії, пр.	Іларіона Вел., пр.
22 9 Ч	† Якова Алфеева, ап.	Аверкія, свт.
23 10 П	Євлампія і Євламπίї, мч.	Якова, ап.
24 11 П	Филипа, дияк., Теофана, мч.	Арети, й ін. мч.
25 12 Н	20 після ЗШЕСТЯ, Прова	20 п. ЗШЕСТЯ, Маркіяна
26 13 П	Карпа й ін. мучеників	† Димитрія Великомученика
27 14 В	Назарія, Гервасія й ін. мч.	Нестора, мч.
28 15 С	Євтимія, пр., Лукіяна, мч.	Параскевії, Неоніли, мч.
29 16 Ч	Лонгина сотника, мч.	Анастасії, прмч., Артемія
30 17 П	Осії, прор., Андрія, прмч.	Зиновія і Зиновії, мч.
31 18 С	† Луки, ап. і Єван.	Стахія й ін. ап.

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Н	21 після ЗШЕСТЯ, Йоїла	21 після ЗШЕСТЯ, Косми
2 20 П	Артемія, вч.	Акиндина й ін. мч.
3 21 В	Іларіона Вел., пр.	Акипсима й ін. мч.
4 22 С	Аверкія, свт.	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.
5 23 Ч	Якова, ап.	Галактіона, мч.
6 24 П	Арети й ін. мч.	Павла, ісп.
7 25 С	Маркіяна і Мартирія, мч.	Єрона й ін. мч., Лазаря
8 26 Н	22 п. ЗШЕСТЯ, † Дмитрія	22 п. ЗШЕСТЯ, Соб. Михаїла
9 27 П	Нестора, мч.	Матрони, пр.
10 28 В	Параскевії, Неоніли, мч.	Родіона, Єраста, Олімпа, ап.
11 29 С	Анастасії, прмч., Артемія	Вінкентія, Віктора, мч.
12 30 Ч	Зиновія і Зиновії, мч.	† Йосафата, свщ., Ніля, пр.
13 31 П	Стахія й ін. ап.	† Івана Золотоустого, свт.
14 1 С	Косми і Дам'яна, чуд.	† Филипа, апост.
15 2 Н	23 п. ЗШЕСТЯ, Акиндина	23 після ЗШЕСТЯ, Гурія
16 3 П	Акипсима й ін. мч.	† Матея, ап. і сван.
17 4 В	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.	Григорія Неокес., єп.
18 5 С	Галактіона, мч.	Платона і Романа, мч.
19 6 Ч	Павла, ісп.	Авдія, прор., Варлаама
20 7 П	Єрона й ін. мч., Лазаря	Григорія, пр., Прокла, свт.
21 8 С	Собор Михаїла Арх.	Введ. в Храм Пр. Богород.
22 9 Н	24 після ЗШЕСТЯ, Матрони	24 п. ЗШЕСТЯ, Филимона
23 10 П	Родіона, Єраста, Олімпа, ап.	Амфілохія і Григорія, свт.
24 11 В	Вінкентія, Віктора, мч.	Катерини, вч.
25 12 С	† Йосафата, свщ., Ніля, пр.	Клим., папи, Петра, єп.
26 13 Ч	† Івана Золотоустого, свт.	Алипія, пр.
27 14 П	† Филипа, апост.	Якова, мч., Палладія, пр.
28 15 С	Гурія, Самона, Авіва, мч.	Стефана, прмч.
29 16 Н	25 після ЗШЕСТЯ, † Матея	25 п. ЗШЕСТЯ, Парамона
30 17 П	Григорія Неокес., єп.	† Андрія, апост.

Зиждень - December



УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 В	Платона і Романа, мч.	Наума, прор.
2 19 С	Авдія, прор., Варлаама	Аввакума, прор.
3 20 Ч	Григорія, пр., Прокла, свт.	Софонії, прор.
4 21 Ч	Введ. в Храм Пр. Богород.	Варвари, вмч., Івана Дамаск.
5 22 С	Филимона й ін. апост.	† Сави Осв., пр.
6 23 Н	26 п. ЗШЕСТЯ , Амфілохія	26 п. ЗШ., Миколая Чуд.
7 24 П	Катерини, вмч.	Амвросія, свт.
8 25 В	Климента, папи. Петра, єп.	Патапія, пр.
9 26 С	Алипія, пр.	Непороч. Зач. Богородиці
10 27 Ч	Якова, мч., Палладія, пр.	Мини. Ермогена, й ін. мч.
11 28 П	Стефана, прмч.	Даниїла стовпника, пр.
12 29 С	Парамона і Філумена, мч.	Спиридона, пр.
13 30 Н	27 після ЗШЕСТЯ , † Андрія	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ
14 1 П	Наума, прор.	Тирса, Левкія й ін. мч.
15 2 В	Аввакума, прор.	Єлевтерія, свц., Павла
16 3 С	Софонії, прор.	Агтея, прор.
17 4 Ч	Варвари, вмч., Івана Дамаск.	Даниїла, прор.
18 5 П	† Сави Осв., пр.	Севастіяна і друж., мч.
19 6 С	Миколая Чудотворця, свт.	Боніфатія, мч.
20 7 Н	28 п. ЗШЕСТЯ , Амвросія	ПЕРЕД РІЗДВОМ, ОТЦІВ
21 8 П	Патапія, пр.	Юліанії, мч.
22 9 В	Непороч. Зач. Богородиці	Анастасії, вмч.
23 10 С	Мини, Ермогена, й ін. мч.	10 мучеників у Криті
24 11 Ч	Даниїла стовпника, пр.	Навеч. Різдва, Євгенії, мч.
25 12 П	Спиридона, пр.	РІЗДВО ХРИСТОВЕ
26 13 С	† Ореста, Євгена, й ін. мч.	Собор Пр. Богородиці
27 14 Н	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ	НЕД. ПО РІЗДВІ, Степана
28 15 П	Єлевтерія, свц., Павла	Мучеників у Нікомидії
29 16 В	Агтея, прор.	Дітей у Вифлємі вбитих
30 17 С	Даниїла, прор.	Анісії, мч., Зотіка, пр.
31 18 Ч	Севастіяна і друж., мч.	Меланії Римлянки, пр.

„БУДЕШ, БАТЬКУ, ПАНУВАТИ ПОКИ ЖУВУТЬ ЛЮДИ” ...

Це і приємність і почуття вповненого обов’язку пропонувати славним союзовцям і загально нашій українській громаді чергового, вже 88-го, Календаря-Альманаха Українського Народного Союзу — Батька Союзу, як нашу організацію організацій і видавця оцієї книжки називали з любов’ю і пошаною вже ось 104-ий рік наші піонери, будівничі невтомні американської України. Альманах УНСоюзу на рік 1998-ий приходить до Вашого дому і у Ваші працюючі руки у святковий Різдвяний час, і присвячений він головним чином нашій українській мовній ластівці, що їй уже дві сотні літ — невмирущій „Енеїді” Івана Котляревського. Адже це з 1798-го року нею „все зайнялось і запалало”, бо українська народна мова стала підставою нашого культурного процесу, щоб не сказати самого народного життя (те бо життя ніколи не переставало говорити, співати і молитися своїм рідним словом, бо рідний наш народ завжди шанував рідне слово і не цурався його ані під впливом різних окупаційних тисків, що йшли на Україну звідусіль, ані під впливом виробленої й „престижної” на той час книжної мови, базованої на старослов’янському слові).

Цьогорічний Альманах ‘98 пропонує уважному й доброзичливому українському читачеві пишну китицю котляревськіани — творів прозових і поетичних, присвячених Батькові нової української літератури, властиво, — Батькові нового не тільки письменства, а й нового політичного й культурного життя українського народу. Важливість „Енеїди” й Котляревського особливо увипуклюється сьогодні, коли навіть у тепер самостійній Україні українську мову все ще не поставлено на її належне місце, і вона мусить поневіритися, що так скажемо, на „задньому сидженні” в сучасному державному „авті”, граючи „другу скрипку” до мови нашого північного сусіда, що був ще сім років тому брутальним окупантом України.

Цей стан мусить змінитися. Вчитуючись у твори Котляревського, і всіх тих добрих синів і дочок України, які прийшли по йому, ми повернемо українській мові те місце, яке їй належить за Божими і людськими законами.

Рік 1998-ий — це теж рік, в якому відзначаємо Світлий Четвертий Універсал з-перед восьми десятків років і трагічні українські Тернопі-

лі — Крути. Есеями та багатьма віршами-поезіями вшановано в Альманахові пам'ятний рік 1918-ий, включно з репортажем учасника-крутянця, що кидає нове світло на бій Крутянський. „Січовик Іван Шарий” загинув згодом в советській катівні розстріляний „Троїкою” ГПУ.

В Альманахові теж не забуто 350-ої славної річниці проголошення Гетьманом України Богдана Хмельницького і його тріумфальний в'їзд до Києва в 1648 році, так по-мистецькому й маєстатично зображений на образі мистця-буковинця Миколи Івасюка (1869-1936) (теж замученого в кегівській тюрмі) з конгеніяльною поемою Олексі Стефановича „Богдана стрічають”.

Великий розділ в Альманахові вже традиційно займають твори про нашу недавню бувальщину, в діяспорі й в Україні, тут є і мартирологія „Дем'янового Лазу” та інші пресумні сторінки з життя українців „під московським караулом, у тюрмі”, (як співається в пісні, авторства Анатолія Свидницького, що стала народною: *„А вже років двісті, як козак в неволі”*) і описи незнищимості українського духу, що його бачимо хоча б у есеї про українську пресу на Далекому Сході, що базована у значній мірі на писаннях світлої пам'яті ред. Івана Світа, довголітнього дописувача і „Свободи” і Альманахів та інших УНСоюзівських видань.

Оповідання, нариси і вірші-вірші, цікаві й корисні, що й інформують, і розважають, і зворушують та інтерпретують, замикають цей майже 300-сторінковий Альманах, що ми його склали для українського читача зі старанністю і пильністю, а навіть з любов'ю, як це вже робимо довгі десятки літ.

У цей сьомий рік української державности всі ми повинні ще більш наполегливо допомагати Україні на всіх ділянках її державного життя, щоб прийшов ще по цьому сьомому році самостійности і волі ще й десятий і, дай Боже, столітній ювілей. А на першому місці, після правості й свободи, у вільній Україні таки мусить бути рідна мова, рідна культура, рідний і мудрий провід і світський і духовний. Все це напевно вже твориться і, віримо, — втримається. Тим же часом за Євгеном Сверстюком повторимо оці знаменні слова: *„Тут спадає на думку закон про незнищимість духової енергії: не можна безслідно поховати ту силу, що вулканила Україну століттями, сходила кров'ю, вкривалась могилами, а потім знову вставала, налітала вихром і зносила тимчасові палаци нових панів та перекривала пришиклі чужі голоси українською піснею”, українською мовою.*

І це також тому, що дві сотні років тому... *„слава сонцем засіяла; не вмер кобзар, бо навіки його привітала. Будеш, батьку, панувати, поки живуть люди; поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть!”*. Засіяла слава Івана Котляревського, і це підтвердив Тарас Шевченко. Хто ж був би незгідний з ним!?

Л. В-а

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ СМІЄТЬСЯ

На витоптаному пустирі нашої історії раптом сміх Котляревського. Саме в той час, коли начебто й нічого було сміятися... Але сміх заразливий — він відгукнувся луною в народних глибинах. П. Куліш схильний був бачити в цьому „ознаку глибокого падіння народного почуття самосвідомости й самопошани”. Можна зрозуміти ентузіяста нашого культурного відродження: йому б хотілося, щоб наша національна трагедія відкрилася в літературі українською „Іллядою”. Але глибокий сенс був у тому, що вона відкрилася в запорозькому стилі — веселим прологом — сміхом.

Ніякою логікою не пояснити нам наших відроджень після поразок і самого факту нашого національного існування: ми живемо в стихійно-іраціональному, в глибинах, самим корінням, що вічно пробивається паростками і рідко досягає нормального цвітіння. Лише в глибинних джерелах вільно народжується наша сила, яка на поверхні не має жодної видимо стійкої форми існування. Наші перемоги нагадували нічний бенкет на руїнах чужого палацу. Зате наші поразки кожен раз здавалися остаточними — нас вирубували на пні, забуваючи в кривавому п'яному газарді, що в глибинах недосяжне коріння, а в нашій землі — проростає кинуте в бою зерно.

Вранці сходило нове сонце, на лоно землі падала свіжа роса, і усміхнено вискакували нові памолоді, що за правом живого здобували собі простір. Праця, боротьба, муки — і в дужому тілі народжувався здоровий, голосний і вільний сміх. Ми знову сміялись, і це завжди було добрим початком...

Але знекровлена й здеморалізована поразкою в нерівній національно-визвольній боротьбі, гетьманська Україна XVIII століття втрачала рештки своєї незалежності і разом з ними, здавалося, втрачала свої останні надії.

*Україна глухо волновалась,
Давно в ней искра розгоралась.
Друзья кровавой старины
Народной чаяли войны...
Роптали...
Теперь бы грянуть нам войною
На ненавистную Москву!*

(Пушкін, „Полтава”)



Іван Котляревський

Це було на початку століття. В кінці століття було вже з цим покінчено. Полтавська розв'язка підірвала духовну міць України, знищила й розвіяла її кращі сили і повернула її обличчя до грубого й жорстокого ворога — царя, що виступав незмінно під личиною доброго батька і друга. Він втілював у собі принцип сили — те нове право, що прийшло на зміну козацьким правам і вольностям. Темною отарою без пастирів брів народ назустріч новому рабству, потроху звикаючи до цієї личини доброго царя, у котрого лише пани кривдники. Козацька старшина кріпко запам'ятала криваві царські лекції — Батурин, Лебедин, Ромен —

*Сулу в Ромні загатила
Тільки старшинами
Козацькими... а такими,
Просто козаками,
Фінляндію засіяла... болота гатила...*
(Шевченко, „Великий Лях”)

Тож не диво, що уціліли найплохіші, а їхні нащадки, тримаючися течії, одвернулися від благальних очей свого народу і пов'язували всі свої перспективні надії з Петербургом, який підшукував „верных” слуг та прислужників, не гребуючи явними негідниками та запроданцями. Навпаки, зрада стала високо оплачуватися: підкуп, терор і розтління були головними інструментами „ісправлення народу” і викорінення „умоначертаний прежних времён” (Катерина II).

Отоді в розкладеному національному організмі виступили наші найгірші болячки — відступництво „задня лакомства нещасного” і опущеність до „желания к чинам, а особенно к жалованию”.

Монархізм став духом часу, і всі дороги позаростали бур'яном, якщо вони не вели до Петербургу. Над імперією лунав жадібний крик: „Рабів!” І здавалось, уже ніякий вільний і живий голос не залунає.

Але тут повіяло рятівним вітром з Заходу, і на відродження стало заповідатися знову — з памолодів. То була велика епоха французьких просвітителів і революціонерів, німецьких філософів і поетів. Епоха великих зрушень у соціальному житті, в умах і сумліннях людей, епоха пробудження розкутого розуму, що розкидав уламки середньовічних пут... Вітер запилював і запліднював усі вершини...

Тим часом у країні найбільшого в світі неладу і запустіння деспотичною рукою вводилися нові порядки. В Європі революція, а в Росії — „реформи”. Тут колесо історії закрутилося назад, навпаки, всупереч голосові всевладного розуму, що заповідав людству нову еру. Со-

лодко посміхалася російська цариця на той голос, улесливо, а імітацією цілковитого розуміння заманювала його в свої будуари, щоб він звідти нікуди не вийшов. І саме в той час, коли Франція була звільнена і розкріпачена, — Україну остаточно поневолено і закріпачено. Коли в Німеччині один за одним виникали нові університети й академії, — на Україні гасилися останні вогники освіти і культури.

У дусі генеральної лінії „введення єдинообразія”, граф Румянцев турбувався перед Катериною і за нас: „к обучению юности здесь хотя и есть школы и так называемая Академия в Кіеве, однако же, они отнюдь не на тех правилах основаны, каковы Ея Императорскому Величеству угодно подавать к исправлению народа”.

Інші народи визволялись — український мав лише „ісправляться”! На колишню козацьку республіку, перетворену на величезне потьомкінське село, насувалася глупа ніч, „де розум і чуття, все спить а анабіозі”. От тільки дратувала Румянцева „небольшая кучка людей”, що носилася „со своей собственной нацией” і „при всех науках и в чужих краях обрящаемых [вони]остались козаками”. Тільки дрімучий казенний оптимізм отими споконвічними „есть еще”, „небольшая кучка”, отими дубово-іронічними „все, что у них есть, то лучше всего” — цей фарисейський оптимізм все ж таки пом’якшував справу. У своїй глибині, в корінні, в істоті вся Україна була за цією „небольшою кучкою”. Лише зовні дубово офіційною мудрістю вона була перейменована на Малоросію (за польським зразом, де Україна називалась Малопольщею). „Укрити злість, облудливу покірність” у ту найчорнішу годину носила якраз не „кучка”, а весь народ, який всіляко протестував проти нового ладу і кожен акт „державної мудрости” приймав як нову кару. Кругла самодержавна шапка ніяк не налазила на нечесану голову.

Добрими старими шляхами, обминаючи казенні „стовпи неотесані”, але не обминаючи доріг європейської науки, мандрував по Україні Григорій Сковорода і сіяв у людських серцях мудрість любови та самопізнання, радість простоти і щирости, задоволення в правді, добрі, сродній праці та „совісті — як чистий криштал”. Правда, він був сином утомленого національною боротьбою, виснаженого і покороного краю, він носив у грудях „серце громадянина всесвітнього”. (Пориватись у небо, до зір, як М. Петренко; в християнську містику, як Гоголь; у космос, як Кибальчич, Кіндратюк, Корольов — давно стало українським варіантом шукання волі на найширшому ґрунті). Але моральна наука його була виявом такої національної впертости й гідности, що вже з неї було видно, як далеко від уярмлення до „ісправлення народа”. Вперто співали сліпі кобзарі, і на власному духовному утриманні був весь народ.

Тут спадає на думку закон про незнищимість духової енергії: не можна безслідно поховати ту силу, що вулканила Україну століттями, сходила кров'ю, вкривалась могилами, а потім знову вставала, налітала вихром і зносила тимчасові палаци нових панів та перекривала припишклі чужі голоси українською піснею.

На тих могилах буйно зійшли козацькі літописи — Величка, Граб'янки, Самовидця. Вилежували, переписувались і чекали свого часу. І дивним дивом якийсь талант (Політика) зі згустків нашої крові й болю зіткнув „Історію Русів” — неймовірно важку і страшну повість про історичну трагедію України. Заховавшись за іменем архієпископа Кониського, безкорисливий автор цієї книги, як одержимий, викопав джерело, з якого живилося українське культурне відродження. Він поклав на нього таке закляття, що кожен, хто з нього запричаститься, заражатиметься українським боєм — ідеєю автономізму і козацького республіканства — або принаймні, куди б не йшов, обертатиметься до нього. Рилєєв, Максимович, Гребінка, Шевченко, Костомаров, Куліш, Срезневський, навіть Пушкін — усі вони зазнали, хто ідейного, хто більш естетичного впливу цієї високохудожньої правди і вигадки про Україну. Списки її передавалися з рук до рук, аж поки в 1846 році (за Миколи I) її таки видали. Очевидно, завдяки її подвійності: в основі своїй ця історія наскрізь патріотична (як лають наші доктори та кандидати історичних наук — націоналістична), а отже опозиційна: але зверхня її тенденція цілком лояльна, з московською політичною орієнтацією.

Такою подвійністю позначена свідомість усіх до-шевченківських, та й пізніших діячів українського відродження. Реальної політичної сили ж ні Україна, ні Польща не мали (це зрозуміли емісари революційної Франції і Наполеон, що слідами Карла XII намацували джерела українського вулкану), отже політична орієнтація могла бути лише московською. Зате органічна орієнтація, тобто справжня глибинно-підсвідома позиція — суто українська. Звичайно, політична орієнтація для письменника була формальною, другорядною, навіть коли письменник був водночас державним чиновником.

Роздвоєння зміг подолати у собі мандрівник Сковорода, якого „світ ловив, та не впіймав”, зате закріпив за ним репутацію „юродивого”. А вже від Котляревського це роздвоєння тягнеться майже через усі біографії українських письменників, що висувалися в життя власними прізвищами, а в літературі жили під псевдонімами — Георгія Кониського, Ієремії Галки, Амвросія Могили, Основ'яненка, Дармограя, Іродичука, Мирного, Нечуя, Граба, Українки, Вартового і т. д. Єство письменника в глибинному — і саме для нього потрібний був псевдонім. Що формальніше ставився до громадсько-політичної позиції, то лег-

ше було йому плекати в душі стихійну цільність. Гоголь, після спорадичних гострих спалахів національної самосвідомості („Туди, туди, в наш давній Київ — він наш, він не їхній, правда ж...”), зробив одчайдушне зусилля подолати своє єство коштом насильства над природою і логікою („Доминантой для Русских, Чехов, Украинцев й Сербов должна быть единая святыня — язык Пушкина, какою является евангелие для всех христиан”). І це насильство коштувало йому трагічного зламу і втрати творчої потенції. Шевченко перший подолав роздвоєння, одверто вступивши на послідовно патріотичний опозиційний шлях, і це йому коштувало волі й життя. Він був поетом без преси (за винятком щасливого випадку з першим „Кобзарем” та окремими творами), а офіційно він був просто художником. Інші трималися в українській літературі, як той мандрівник, що зачепився над прірвою за кущ калини і життєрадісно припав до краплі меду...

І все ж таки якась сила, якась незрима духовна енергія тягла в українську культуру — своїх і навіть чужих. Справді, що було в тих піснях забутого і забитого в кріпацтві народу, коли вся сила, велич і краса — в Петербурзі, який манив холодним відблиском західноєвропейського сонця? А за ними потяглися князь Цертелєв і Срезневський, професори Максимович і Метлинський (який спершу пробував заглушити своє єство, посміхаючися над спробами Костомарова писати по-українському, а потім сам став псевдонімом — Могила). Не інакше, як сама сила обірваного життя, сама вага історичної спадщини пробудила до творчої праці тих людей і водила їх помислами. Тільки неучтво могло врятувати від цього захоплення, що заводило все далі й далі.

Котляревський був першим полоненим української народної культури, і весело, з юнацьким захватом потягся до неї, спершу явно не збираючися надто далеко заходити. Тоді ще не було романтичної моди на український фолклор, і він припав до нього як незіпсута, багата обдаровна натура, яка могла творити на здоровому питомому ґрунті.

„Сам Котляревський не знав добре, що він творить... Він покорувався несвідомому велінню народного духу, був тільки зняряддям українського світогляду”. До цих слів П. Куліша пізніші літературознавці поставилися критично, не доглянувши в них глибокої істини, яка стосується початків усякої творчості взагалі. Бути голосом народного духу і зняряддям українського світогляду — це не так уже мало, і це єдино можливе, коли навколо нема не то що відповідної атмосфери, але й прикладу. Це вже по суті шлях проти течії, яка відносила інтелігенцію з рідного ґрунту в столицю, це вже глуха опозиція! Коли він почав вивчати українську мову і звичаї не для того, щоб замуміфікувати для історії „остатки исчезающего наречія, некогда [некогда, в перекладі по-українському: колись-то. — Ред.] звучавшего на берегах дне-

провских”, а щоб творити народною українською мовою, то це ж було зухвальство, яке свої сприймали з захватом, а чужі, включаючи й самого імператора, прийняли за „умную шалость”.

Ніякого сенсу не було в прискіпливому ставленні, зокрема П. Куліша, до способів, які дозволяли І. Котляревському займати при цьому вигідне становище в суспільстві. Особливо, коли зважити, що одностайним свідченням сучасників, його всі мали за людину високої порядности й чести. Котляревський з усіма тримався з великою гідністю, і його добре ім'я значною мірою підтримувало авторитет його такої нечуваної творчости. Він мав хист жити з людьми і добре лагодив з високопоставленими особами, на яких йому на рідкість щастило. Хіба цього в Росії мало, щоб мати найльотальнішу репутацію? Адже навіть Шевченко завдяки особистій привабливості мав найкраще поводження і захист у тих же самих Репніних, у Брюллова, пізніше в родині графа Ф. Толстого і навіть не дуже таївся зі своєю творчістю, коли б не те, що жандарми одразу відкрили його найрізкіші політичні поеми.

У нас [це під советською займанщиною, в 60-ті роки. — Ред.] і досі силкуються писати біографію Котляревського в тому елеяному стилі, в якому автори звикли писати свої казенні автобіографії: підкреслити всі офіційно-патріотичні [для Росії. — Ред.] моменти, послабити, згладити або виправдати найхарактерніші епізоди внутрішнього життя, над якими начальство могло б насупити брови, і в цілому довести позитивність особи, тобто придатність її до державної служби. Тут, звичайно, літературознавці гнучко відокреслюють особу царя (до якого треба ставитися вороже) від його політичної діяльності (яку треба підтримувати під нинішнім псевдонімом „любоби до спільної вітчизни”).

Іронія ситуації полягає в тому, що нам же йдеться не про влаштування Котляревського на службу, а про вияснення загадки, як він став і зумів встояти проти офіційної течії, зігнорувавши „прогресивне” колесо історії, і зважився писати українською мовою, для українського народу, про український неофіційно живий народ! Адже з такою, як ми вивчаєм з підручників, біографією автор перших трьох частин „Енеїди” міг би закінчити „Одою князеві Куракіну” і спокійно дослужуватись на „вітчизняній службі” до чину полковника...

Велика затишна хата біля церкви, обгороджена від яру дерев'яним тином (малюнок Т. Шевченка) — тут 1769 року народився в сім'ї одного канцеляриста майже „дворянський” хлопчик Іван. Змалечку босими ногами від відчув землю рідної Полтави, яка була тоді ще полковим містом і на вигляд скидалася на велике село.

Ми не знаємо і не знатимемо, як перелітали через цей високий тин вісті з чорного світу, в якому доконували гетьманську Україну. На

правому березі Дніпра ще кривавились свіжі рани задушеного останнього повстання — Коліївщини; ще чорніли свіжі могили і жевріли в очах жертви цієї трагедії — без могил. Стогоном і сумними піснями на всю Україну рознеслася лиха вість про те, як „летіла бомба з московського поля та посеред Січі впала”; як російське військо гірше за бусурман дощенту зруйнувало й пограбувало Запорозьку Січ, як у бусурменський край — під турка, подалися останні нескорені запорожці; як до Петербургу повезли трофеї — козацькі хоругви і реліквії, а на Соловки повезли восьмидесятирічного Кошового Калнишевського котрий дипломатично уникав конфлікту з властями, але мусів понести кару за те, що самою своєю сутністю запорозькою, всім своїм єством був ворогом „нової отчизни”. Здалеку доносились глухі чутки про повстання Пугачова, якого ув’язнили за участю самого Суворова... Десь на той час Іван Котляревський здобував першу грамоту в дяка — і лише згодом міг відчутти, як наслідок цих подій, гнітючу атмосферу безнадії у відгомоні сумної пісні. Батько зарання подбав, щоб син у цьому непевному світі зажив кращої долі, бо вже з десяти років записав його на службу в Новоросійську канцелярію, щоб у дванадцять років записати в послужному списку дитини вже чин канцеляриста, а у п’ятнадцять років — губернського реєстратора. Такий час настав, що треба було „бомаг” (паперів) на доказ людської вартості! Ми не знаємо нічого про характер цієї служби майбутнього поета: мабуть, таки служив, а потім епізодично повертався до цієї канцелярії, бо образ державного чиновника навіки в’ївся йому в душу, як щось наймерзенніше, найнікчемніше, як покруч, як фінтик, „дурак письменний”, що одцурався свого роду, мови, пісні і навіть признатися до власної матері соромиться. Така вже була служба „отечеству”, що убивала й спотворювала людську природу. Не можна було винести їй гіршого присуду, ніж той, що його проголосив у своїй сповіді Возний: „От рожденья моего розположен к добрым делам; но за недосужностью по должности и за другими хлопотами доселі ні одного не зділав”.*

Цілком очевидно, що Котляревський навіть не був заражений „духом часу”, а твердо тримався моралі, традицій, історичних уявлень, мови і пісні свого народу. Звичайно на його очах все каламутилося, змішувалося, перевиховувалося у напрямку опоганення і знецінення української „старосвітчини”, простих звичаїв і взагалі української народної душі, розкладеної на „кріпацькі душі”. Котляревський ясно займав скрізь і завжди активну позицію до новомодної пошести і скрізь залишався собою. Щойно заснована Полтавська духовна семі-

* А наші благонаміренні земляки і досі відкладають всі добрі діла саме на той час, коли схоплять високі ступені і „должності”. —

нарія, в якій він провчився від 1780 дев'ять років, дала йому добрі знання латинської, французької і, очевидно, російської мови, але нових „умоначертаній” не прищепила. Павло Грабовський навчався в Харківській семінарії майже на сторіччя пізніше, але й тоді між семінаристами панувала українська мовна стихія, і, як тільки закінчувались лекції — слово брав український фолкліор. Тож не дивно, що в семінарії Котляревський прославився „римачем” і напевно найкраще з усіх літератур знав народну українську. Ніякого здивування по суті не викликає свідчення Стебліна-Каменського, що коли Котляревського намітили в числі п'яти кращих семінаристів відрядити до Петербурзької Александро-Невської семінарії, то „не могли відшукати, тому що його не було в місті”. Звичайно ж не було — і не було кому розшукати... Суто українська фігура відмови від високої чести! Але, здається, вона особливо характерна для Котляревського. Його талановитий земляк Костянтин Пузина трохи пізніше не встояв проти спокуси, його *відшукали* — і довелося йому марно розгубити сили й згаснути в чернечій келії. Іван Котляревський ніколи й ні на що не міняв своєї Полтави. Усе життя він умів залишатися собою і виходити з ситуації так, щоб на перехресті шляхів залишалися виразні непоясненні фігури мовчання, які можна тлумачити, як хочеш. Але при цьому треба дивитись на тонкі риси його виключно інтелігентного обличчя, сповненого задуми й гідності.

Перша фігура — незакінчена семінарія. Вона йому, очевидно, просто набридла і не могла вже більше нічого дати, крім непотрібної атестації. До казенної словесности в семінарії веселий і дотепний юнак, очевидно, ставився приблизно так, як Михайло Чупрун до пісень москаля-чарівника, який наполягав: „Да спой-ка ты, хохлач, хотя одну русскую песню...”

„Вашу? А яку? Може, соколика або кукушечку? Може, лапушку або кумушку? Може, рукавичку або підпоясочку? Убирайся зі своїми піснями! Правду сказати, есть що і переймати...”

І пішов пан Іван на Полтавщину домашнім учителем, і став там вивчати та записувати рідну словесність, не минаючи нагоди й самому погратися на забавах та вечерицях з хлопцями й дівчатами. Простувата щирість господарів для його віку, мабуть, не була обтяжливою:

...Пристроїв скрипку, приловчився, піччикатою без смичка торкнув струну і заспівав... Повік не забуду... От наче все серденько розмгло, плаче сльозою, плаче й співає...

*Ой бачиться, не журюся, в тугу не вдаюся,
А як вийду за ворота, од вітру хилюся...*

Не видержав дядюшка, глянув разів два на ключницю, кліпнув очима й заридав, як мала дитина.

— Важно, — каже, — дуже важно, пане Іване! Цілуй мене, котор- жний! Важно, що хочеш роби, що знаєш проси од мене, а я вже на пу- шу тебе од себе. Учи моїх сиріт-хлопчиків, утішай мене, і от тобі пан- ське слово — життям не поскучаєш? — З цього часу пан Гарасим С- кий дає Вам, пане Котляревський, стіл і тридцять мідних гривень у місяць!..

Все ж таки непевним ґрунтом була ця патріярхальна і сантимен- тальна атмосфера серед панів, саме підбадьорених „жалуваними гра- мотами” і „височайшими указами”. Вони стали входити в смак влади, розбещувалися, „людям льюти не давали і ставили їх за скотів”.

„Пан Іван” про всякий випадок заручився свідоцтвом про дворян- ство та поновив запис у послужному списку... Згодом він усе ж таки перейшов на військову службу: паперовим дворянством без служби не проживеш... Карабінерський сіверський полк привабив тим, що зали- шався на Полтавщині, і колись був усе ж таки козацьким полком, а те- пер став наче перекрученим, переіначеним і поверхово ніби переученим на нові команди: „стой! не шевелісь!” Очевидно, було це і смішно, і сумно...

„Енеїду” Котляревський почав десь під час свого учителювання. То була весна молодих творчих сил і справжня оргія слова! Відчувається тут перший хміль захвату легким, дотепним, вільним словом, поезією звичаїв і побуту, коли кожен звук і образ іскриться. Відчувається, що поет купався в цій стихії благословенної Полтавщини, як бджола в пилку в пору весняного цвіту, і розкішно струшував тільки цей золо- тий пилок. Реальний світ, чорний світ був десь далеко, трохи в сумній пісні, може, в тихо-сумних розмовах, але хвилини за „Енеїдою” — то був час, коли існував тільки цей соняшний вулик. У цій священнодії Котляревський був справді „інструментом народного світогляду” і стихійно наповнював цим нектаром рамки Вергілієвої „Енеїди” — ве- лики й незграбні, на чужий кшталт. Зате тільки стилістики були напов- нені вщерть!

Автор був настільки в полоні української рукописної традиції, що йому й на думку не спало пробувати друкувати свій твір. Він розхо- дився з блискавичною швидкістю серед різних верстов української суспільності і припадав до смаку як тим, що хотіли розважатися гу- мором, так і тим, що почули, нарешті, людське правдиве слово на свій захист:

*Мужича правда єсть колюча,
а панська на всі боки гнуча.*

Здається, „Енеїда” мала чарівну силу духовно єднати порізаних і духово відчужених земляків щирою людською усмішкою, спонукала заглядати один одному в вічі і впізнавати себе справжнього під чужим казенним мундиром. Поміщик — земляк Папура не втримався, щоб її не надрукувати власним коштом, і щаслива ця дата — 1798 рік — відкрила нову сторінку в історії української культури.

Крім загального національного духу, була в „Енеїді”, свідомо чи — підсвідомо, закодована вже з перших рядків — запорозька історія. Про неї вже навчилися мовчати, а тепер, у книжці, кожен мовчки розумів як свій заглушений голос, своє рідне тепло, виспіване на запорозький лад... У всякому разі, коли капітан Котляревський з військовим дорученням пробивався через Дунай, він не обминув нагоди зустрітися там з запорозькими вигнанцями, а вони, дізнавшись, що то він скомпонував „Енеїду”, одразу визнали його своїм і навіть запрошували до себе за старшого. Швидко після цього, в 1807 році, Котляревського позбавили посади ад'ютанта при командирі корпусу і раптом закинули за межі України — аж до Псковського полку в Литву. Він, зрозуміло, подав у відставку... Очевидно, не в інтересах його було проголошувати причини.

Наші біографи нестримно нагнітають Котляревському „патріотичне піднесення” у 1812 році з того самого казана, з якого одному мемуаристові навіть казенний сон, що Котляревський нібито „силою простого малоросійського слова, обращенного к козакам, совершает образцовые подвиги храбрости”.

Під лиху й непевну годину в російського імператора і справді раптом прокинулася повага до „малоросійських” національних традицій та потоптаній справедливості, і він узявся за демократизацію та організацію козацьких полків, наче забувши, що вони „раз і навсєгда” зліквідовані.

Відставний штабс-капітан не виявив того ентузіазму, якого від нього вимагають наші майстри чистої біографії — „Твердо уповаю на увѣреніе Вашего сіятельства, — наполегливо нагадує Котляревський у доповідній записці кн. Лобанову-Ростовському, — что я только употреблен Вами до сформирования полка, а не для служения в оном”, — і висуває десяток причин... Вперто замовчуючи це місце, майстри з радістю цитують далі з доповідної губернаторові: „Большею частью вступают в козаки с удовольствием, охотностію й без малейшего унынія”, — і видають це за патріотичне піднесення! Тим часом Котляревський жодного фальшивого слова не говорить про „вітчизняний патріотизм”, зате дає картину, яка говорить сама за себе; „Многие явились без положенных рубах, сапогов, серых шаровар, в старых изношенных кафтанах, без платков для шеи; сідла без потников, арчаки

ломанні... даже узди с пеньковими поводами; козаков більша частина без ладунок, без сабел”.

Словом, „обірвані, як гір, ланці” — чудове доповнення до „Енеїди”! — але сповнені ілюзій, що, нарешті, спекаються кріпацтва... І вже без сумніву окрилені надією, що все ж таки знов повертаються козацькі полки.

Всю свою історію українці чекали вирішальних змін. Хто зна, чи тут не сподівалися вони потаємно, що Наполеон задушить царизм, розвалить тюрму — імперію, зліквідує кріпацтво. Адже вся Польща сподівалася на визволення від Франції! Не треба забувати, що вірнопідданість на Україні щойно почала прищеплюватися, і то лише зверхньо, тоді як уявлення, традиції і всі „прежніє умоначертанія” залишалися старими, ближчими до польського ладу. Тим часом царський режим досі нічого не приніс Україні, крім руїни, грубої сваволі, безперервних езекуцій та захочень кнутом, придушень, панщини й подушного. А купити „малоросів” можна було лише обіцянками повернення козацьких волностей: в імператорському портфелі була величезна колекція заяв і прошень „малоросійського шляхетства” саме на цю тему.

Звичайно, „просте малоросійське слово” було дешеве і на нього завжди був попит, судячи вже хоча б з появи в Петербурзі у 1807 році отакої книжечки: „Дух росіян, или сердечные чувства сибирскаго плавильнаго мастера Усердова й запорожскаго козака (sic!) Твердовскаго, изображенные стихами по случаю побѣды, одержанной над Бонапартием 14 декабря 1806 года”. Далі посипалися „патріотичні” оди, та все „знизу” — від „трудящих” — „Козацька пісня про Бонапарта”, „Ода малоросійскаго простолюдина на случай военных действий при нешествии французов” — всі на один кшталт, так наче їх мали зачитувати перед мікрофоном!

Це й була та липка „котляревщина”, що брудносірою тінню приставала до високого імені поета; усяка лакейська бездарність, грубо наслідуючи „Енеїду”, по суті пародіювала її народний гумор, простоту зводила на примітивне варнякання „під малороса”.

Жодним словом штабс-капітан Котляревський не відгукнувся на „патріотичні замовлення”! Дивовижна то була річ — патріотичний „дух росіян” з уст малороса. У ньому стільки грубого лакейства й запобігливості „перед москалем” та його силою, що на кожному кроці впадає в око тон слуги, що осторонь підлещується до москаля і гудить француза, ніби все тримаючи у підсвідомості колишню розплату за співчуття шведам... „Ні, ти москаля не здуриш” — простодушно ділиться у своїй „Оді малоросійскаго простолюдина” П. Данилевський з французьким імператором досвідом своїх впертих предків, які, заклинаючи трагічною тінню Мазепи, заповідали йому:

*Є в нас батько, цар ясніший:
Він для нас найпредобріший.*

З усього їхнього морального реквізиту він зберіг простосердність і невисоку віру в те, що чистосердечне каяття пом'якшує кару:

*Лучче руським поклонися
Та й забудь більш воювать,
Кинь ти всі твої затії,
Поклонись царю Росії,
Лучче здайся йому у плін.*

Зрештою в казенно-войовничому тоні „малорос” ненароком признається, що, підтримуючи Москву, стоїть осторонь, і тільки задеривувато під'юджує Бонапарта:

*Ось ходи лиш ще до наських,
З'їж гостинчиків козацьких..*

У світомості українців тої пори автономістичні уявлення часів Гетьманщини були ще такими органічними, що навіть найвірнопідданіші не засвоїли нових „умоначертаній” про невідиму єдність. Лише у велику війну вони прокидалися з глибокого провінційного сну і белькотіли спросоння:

*Як се, братці, прилучилось?
Чутно, француз к нам зайшов?
Що се дурневі зробилось?
Йй ще він лиха не найшов?
...Геть, нікчений, убирайся,
Це не німці — москалі...*

Оце й були в основному всі „мысли украинского жителя о нашествии французов”.

Пушкінові в столиці згодом ще дозволялося писати романтичні двозначності на честь Наполеона (європейська мода була всемогутньою), щоб потім на належній „державній мові” заатакувати Європу, як „клеветников России”. Але з лакейської [кімнати] допускався лише войовничий патріотизм з псовим присмаком — „під народ”.

Зате не спросоння заворушився український простолуд під впливом нашестя „нових ляхів”, що зібрались у „Москві-граді”, у засідальному місці:

*Ой коли б же нам, пани сенатори, у них вольность одібрати,
То — будем ми і потомки наші в їх Отчизні поживати...*

Такою ж мовою заговорив згадуваний вже поет Костянтин Пузина в „Оді — малоросійський крестьянин”.

Що за ярміс такий!

...що нас всі нехтують і за посміття мають...

...За що ж це, хлопці, так, що брат глузує з брата,

Що той, хто дужчий з нас, у пику б'є цього..

...Що ми белькочемо так сквапно по-французьки,

Що по-московському ми цвенькаєм — по-руськи...

Оце був справжній голос народу, коли упало на голову кріпацтво і та клясова боротьба, яку сплянували господа-сенатори для порізнення козацької нації на взаємно ворожі табори — українських панів, українських селян-козаків, українських кріпаків, і все це, зрозуміло, під пильним наглядом та керівництвом російських держиморд. Тут автор не апелює до царя, а тільки до людського сумління:

Хіба ж ми нелюди, хіба які звіряки,

Хіба і Бога ми не маєм в животі!...

І цей голос актуальний і донині. Коли наші компілятори убогих посібників та підручників, ігноруючи його, дослухаються лише голосу кон'юнктури, то їм цілком досить абстрактної сучасної формули про „дружбу двох братніх народів”. Вони не завдають собі труда уявити хоча б якийсь прояв „дружби” двох коней, загнаних в одній упряжі, коли одному з них, вже об'їждженому, дозволено кусатися, а другий тільки прикидається свійським і ніяк не звикає до режиму подвійного батога. Досить осмислення слів „гніт”, „руйнування”, „повстання”, „ліквідація”, „колонізація”, „кріпацтво” — слів, які вживають самі вчені автори, щоб зрозуміти страшну трагедію цього необ'їждженого коня. Кожну військову кампанію йому вчувався дух волі і снилася нагода вирватися з упряжки на волю, де тільки й можлива якась дружба та братання... У війну з Туреччиною 1806 року вмиль утворювалось „Усть-Дунайське Буджацьке військо” — і цілі села знімалися зі своїх місць та потяглися за цією примарою волі. Довелось після кампанії скасувати цю нещасну „Січ”, придушувати повстання, гасити „занепокоєння”, непокірність і втечі в Молдавію”.

Бог зна, про що думав Котляревський у цей тривожний час, всіляко пояснюючи начальству, що ніяк не може покинути своєї Полтави і сво-

єї старої матері... Адже їздив недавно ще його земляк-патріот умовити пруського короля Фрідріха II, щоб той пішов війною на Росію, розраховуючи на повстання України... Був це той самий Василь Капніст, якого ми знаємо нині як російського письменника-сатирика, (автор „Оди на рабство” і „Ябеды”). Він заснував у Полтаві „Дім для виховання бідних дворян”, де Котляревський продовжував у його просвітньому дусі працю, епізодично виконуючи губернаторські військові доручення.

Настало багато змін у свідомості всієї суспільності і у світогляді поета. Російська армія вернулася з Європи духовно побороною і роззброєною, ідейно розкладеною, зараженою республіканськими ідеями. У повітрі носилася konieczність соціальних і національних реформ у напрямку демократизації режиму.

Для живої свідомої частини української суспільності в такій атмосфері настав час вивільнення закованих у мовчання, витіснених, загнаних у підсвідоме потаємних дум і сподівань. Сама Україна стала колицкою таємних товариств та об'єднань, що вели до повстання на Сенатській площі. Коли ще 1807 року українського дворянина Василя Лукашевича повезли до Петербургу на сповідь і покуту за тост, чи то за французьку республіку, чи то за Наполеона, то не тому, що в Росії прихильники Наполеона були такою вже рідкістю, а тому, що в українських умовах цей тост був „мазепинським”, і Лукашевича звинувачували в сепаратизмі... згодом навколо Лукашевича організувалося „малоросійське товариство”, тісно зв'язане з „польським патріотичним товариством” — і — „північним товариством” — з українських та російських дворян.

Усіх цих людей, попри всю розбіжність їхніх переконань і поглядів, єднало високе розуміння честі, свободи, людської і національної гідності. Про їхнє ставлення до ідеї української соціальної і національної свободи важко судити з тих свідчень, які вони давали жандармам на процесі 1826 року. Але не може бути сумнівів про погляди у цьому питанні поета-декабриста Рилєєва, який звеличував трагічний образ Мазепиного послідовника у своїй поемі „Войнаровский”. Щонайменше зі співчуттям ставився до цієї ідеї правитель канцелярії малоросійського губернатора князя Рєпніна Михайло Новиков — головний інспіратор таємних товариств.

Зрештою, сам князь Рєпнін, брат декабриста Волконського і родич останнього гетьмана Кирила Розумовського (колишній віцекороль Саксонії!), звинувачувався в українському сепаратизмі — і не випадково. Це ж він замовив Бантиш-Каменському і на власні кошти видав у 1822 році „Історію Малої Росії”, сповнену, коли вірити нашим історикам, „поміщицько-націоналістичних тенденцій”. Він пригорнув Кот-

ляревського, призначив його директором театру і замовляв йому п'єси. Потім він обіймав, як сина, молодого автора „Сну”... Звичайно, важко запідозрити цього високо-культурного російського аристократа і водночас демократа в антиросійських тенденціях: просто, він розумів поняття свободи на рівні своєї культури і порядности, знав, поважав історію і сучасні настрої українського народу і навіть з самим царем Миколою говорив підозрілою мовою: „Малоросійські крест'яне порабощенны проискамы [происки-підступи] царедворцев и малоросійских старшин, пожертвовавших счастьем Рѣдины (!) для своих выгод”. То, звичайно! — він схилився до автономізму, чи федералізму, чи сепаратизму, тільки не до централізму і деспотизму, за що був позбавлений всіх милостей царських.

У жандармському списку членів сепаратного „малоросійського товариства” було, звичайно ж, ім'я Івана Котляревського.

Для судового переслідування не було, правда, достатніх матеріалів. Але нашим біографам Котляревського це завдає найбільших клопотів. З одного боку, зі списку його не вилучиш!... З другого боку, треба його ж протиставити В. Лукашевичеві, щоб показати школярам, як треба вчитись у Котляревського „загальноросійського патріотизму”...

Щоб зарадити цьому лихові, мусимо нагадати, як Микола Костомаров, одбиваючись од постійних звинувачень у сепаратизмі, цілком слушно доводив, що це суто поліцейська термінологія. Вона була потрібна ідеологам російської імперії, які так надійно закопали Статті Переяславської угоди, що вже не визнавали українського народу за окрему націю, української мови за самостійну і рівноправну мову і вважали для українців обов'язковим загальноросійський патріотизм. Вони були послідовні: визнання народу веде до визнання його права на свободу й незалежність від будь-якої країни — навіть від Росії. Вони лякали звинуваченням у сепаратизмі, хоча письменник, навіть такий як Шевченко, в сфері своєї творчості цілком обходився самим поняттям патріотичної любови, оскільки перед ним ніколи не стояло питання практично вирішувати долю свого народу. Костюмаров слушно відхиляв цю невластиву діячам культури термінологію. А жандарми логічно її нав'язували.

Але навіщо битися над цим питанням у країні, де український народ визнаний суверенною нацією, яка навіть має конституційне право на відокремлення, тобто має конституційне право на відокремлення, тобто має узаконений сепаратизм? Навіщо зараз „захищати” І. Котляревського, ба навіть Шевченка, від цієї легалізованої і узаконеної ідеї? Не інакше, як в ім'я найсучаснішого ізму — сервілізму!

Стихийне у Котляревського почуття українського патріотизму ставало дедалі більше усвідомленим і виразним. У міру того в „Енеїді”

з'являлись елегійні й героїчні ноти, а ватага троянців щораз більше перетворювалася на запорозьке військо. Але Котляревський не тільки „до жалу не мастак” — він не мастак до деклярацій. Найсвятіші його почуття ховались у глибині грудей, зігрівали й одушевлювали його образи. І гумор, і сатира Котляревського проходить на тій тонкій грані, за якою причаїлось легке юродство і важка соціальна алегорія. За характером сюжетних ситуацій автор впадає в різкий тон, але з такою ризиковано-широкою гумористичною гамою він весь час усе ж таки втримується на цій слизькій грані. Тільки великим талантам властиве таке чуття міри й такту. В авторові „Енеїди” скрізь присутній співець Наталки Полтавки, часом надто молодий і трохи легковажно безтурботний, але завжди шляхетний.

Щождо соціальної алегорії, то її в „Енеїди” не менше, ніж у найкращих сучасних фантастичних повістях. Котляревського, здається, ніколи не звинувачували в сатирі на самодежавний Олімп, але важко повірити, щоб такі образи не були точно прицільними:

*Коли Юпітер ненароком
З Олімпа глянув і на нас...*

Або:

*В се врем'я в рай боги зібрались
К Зевесу в гості на обід,
Пили там, їли, забавлялись,
Забувши наших людських бід.*

А вже народні біди виступають тут зовсім неприховано. Так і уявляється, як ми, насильно вибиті з колії європейського поступу, опинилися на залятому острові, де панувала цариця, „люта чарівниця і дуже злая до людей”. Володіла вона єдиним хистом — обертання людей на звірів. Всі народи в атмосфері цього царського острова, як у тюремній клітці, втрачають людську подобу і стають то псами, то лисцями, то козлами, то навпаки... Найтяжча доля, звичайно, українцям!

*Пропали! Як Сірко в базарі!
Готовте шиї до ярма,
По нашому хохлацьку строю
Не будеш цапом, ні козою,
А вже запевне що волом...*

І все це весело, в національному стилі сумовитої посмішки над самим собою — „з нещастям тісно пообтершись, біду стрічали мов шу-тя”. А хіба це не з лекцій української історії батько Анхіз віщує і зи-

чить своєму Енеєві „розплодити великий і завзятий рід”, „жити та поживати”, але застерігає, що щастя троянців триватиме доти,

Покіль не будуть цілувати /Ноги чиеїсь постола...

Якщо все це писалося підсвідомо, підсвідомість Котляревського була нельояльною.

За легкими строфами поеми можна відфільтрувати й елегійні образи неперехідного значення, як от постать жінки:

*Ніхто з якою не любився,
Не женихавсь, не жартував.
Ох, скільки муз таких на світі!
У всякім городі, в повітрі!
Укрили б зверху вниз Парнас!*

Вже тоді —

*У тому царстві, де Юнітер
Твердий у правді так, як дуб!*

Надзвичайно проста і легка, „Енеїда” водночас залишається твором завжди проблематичним. Молодий Шевченко прийняв її цілком. А вже перед засланням вона йому здавалась „все ж таки сміховинкою на московський кшталт”. Бурлеск відштовхував усіх наших максималістів.

Найчорнішу тінь на Котляревського кинули його епігони. У ХІХ століття стриманість у ставленні до Котляревського з’явилася через те, що його стали сприймати крізь призму котляревщини — поширеного в той час недоумкуватого варнякання, нерозумного грубого сміху, дешевого літературного штампу — смішити українською мовою в ролі недорікуватого паяца, який розважає навіть не короля, а просто юрбу міщан. Несмак, графоманія, обивательський примітивізм, зубоскальство знайшли в цьому малоросіянстві тривкий притулок і надійний хліб. Уряд ніколи не чинив перешкод малоросіянству найнижчого ґатунку, навпаки, найдипломатичніші [російські] шовіністи охоче дозволяли черствим малоросійським зубоскалам убивати молоду українську літературу.

Ось чому через усю другу половину ХІХ століття найкращі українські поети, драматурги і артисти проносять ідею нещадної боротьби проти профанації української культури, проти того, щоб представляли її люди малокультурні, у яких за душею лише „три торби сміху”. Все

молоде, живе і здорове, тримаючись від них поодаль, за каторжних умов розвитку української культури відвертається від усього українського раніше, ніж устигне розгледіти в цій культурі явища найвищої проби і неповторно національної величі.

Зараз ця боротьба нібито втихла. Зовсім не тому, що з малоросіяństwом покінчено. Навпаки, малоросіяństwo і „котляревщина” розмножились у різних жанрах і чудово розрослись у затхлому повітрі під низькою стелею. Особливо у тридцяті — п'ятдесяті роки. Цю тенденцію можна прослідкувати на інтелектуальній ентропії гумору Остапа Вишні. На еволюції перчанської [журнал „Перець”] самоцензурної сатири. На сучасному феномені „Тарапуньки”, який гнучко і „общепонятно” розважає куцого і впертого Штепселя. На зливих гумористичних писань, „національний характер” яких сторонні люди ототожнюють з малокультурністю і замшілим примітивізмом, позбавленим елементарної основи гумору — дотепу, зблисків тонкого спостережливого розуму.

Те, що якийсь дрібноперчанський твір має попит серед певних верств суспільства, ще зовсім не виправдує його. Століття неволі і національних поневірянь виробити тип українського обивателя, який сам себе називає зневажливим прізвиськом „хохол”, промовляючи: „Хоч горшком назви, тільки в піч не саджай”. І він теж має якийсь стостунок до тих прадідів, що в вогонь ішли за честь свого імени. Він має свою етику і мораль, свій гумор, свої приказки і пісні. Уся низькопробна, дрібнокорислива, обачлива — легкодуха і балаганна частка нашого фолкльору вироблена ним і належить йому — хохлові, якому б добре тільки поїсти й випити, хохлові, з якого росте ситий самовдоволений „торжествуючий хам”, який уникає вериг чести й обов'язку, а тому й духу українського не зноситиме. Але після обіду його тягне на бурлеск, грубий і нехитрий регіт над усім (крім влади) і на той шлях, де можна все потоптати і на всьому самостверджуватися без розбору.

На прикладі сучасної „котляревщини” вже цілком очевидно, що вона розмножується самосівом на вітрах часу, а зовсім не йде від кореня Івана Котляревського. Для нас „Енеїда” — твір живий, але значною мірою вже історико-літературного значення. Вона, особливо в надто ілюстрованому виданні, користується нині величезним попитом, і в цьому є щось приємне з гірким присмаком. Нашим школярам і досі наші „перевидані і доповнені” підручники не в силі вияснити своєю суконною мовою, що ж це таке ця бурлескна травестія і чому від неї починається нова доба українського письменства. Мабуть, таки „Енеїду” кожен мусить відкривати собі сам у відповідності до рівня своєї культури, самосвідомості й обізнаності з класичними джерелами.

Нині легко зрозуміти гіркий погляд Куліша на цей багатозначний твір, сприйнятий в єдності з тим підозрілим букетом, що має особливий нахил горнутися до Котляревського і профанувати звучання його імени. Але є у цьому погляді плідний імунітет проти прірв — бурлеску і сантиментальності, — у які скочується наша література в той час, коли не може триматися на рівні високого лету.

Зараз нам хочеться схопити звук цього імени і ствердити, що воно має тонкий тембр і дає шляхетний резонанс: шляхетне обличчя Івана Котляревського світиться веселим сміхом, за яким скрізь відчувається органічно високе почуття людської гідності.

Вихваляючи три твори Котляревського, ми залюбки зводимо мову на талант поета. Але щоб бути зачинателем нової української літератури — мало самого таланту: треба мати український хребет. Той хребет, який крізь усі лихоліття й катастрофи знову й знову випрямляється і утверджує вільне людське право — бути собою.

Котляревський мав винятковий вплив на своїх сучасників і на українську суспільність вже півтора століття не завдяки самому талантові й майстерності. І в „Енеїді”, і особливо в „Наталці Полтавці” та „Москалеві-чарівнику” він утвердив високе почуття гідності, людської і національної гідності, без чого не можна було б і думати про відродження культури пригнобленого й колонізованого краю.

Це розвинене почуття стало хребтом нової української літератури, що в більшій чи менш гострій, одвертій формі завжди послідовно обстоювала добру славу і честь українського імени. Вона боронила це ім'я від безкарно-самовладного чиновництва, що задавало хамський тон і офіційну моду ставитися до українського народу як до тяглової сили, угноєння і ферменту для побудови російської імперії.

Цей тон був настільки самовпевнений, що на твори Котляревського навіть не дивилися серйозно, як на зародження нової крамоли. Тим більшої сили духу потрібно було письменникові, щоб спокійно, наче нічого не помітивши, прокладати нову дорогу. На вічні закиди вічно начальствующого міщанина: „Ста єшто по-чухонскі, зачем печатають, когда ніхто не розуміє!” — добрий Квітка-Основ'яненко відповідав: „Тривайте бо панове... є ще на світі православне християнство, що вміє і любить по-нашому. Не усе ж для москалів”. Може б, Котляревський, судячи з нюансів у його творах, відповідав суворіше і радикальніше. Він ніби не був в опозиції до режиму — він про це мовчав. Але жив настільки органічно народним духом і настільки формально приймав нові форми життя та державні ідеї, що вони не позначалися

на його творах. Це була єдино можлива на той час уперта стихійна опозиція в сковородинському дусі.

Тим то й потяглося до слова Івана Котляревського все живе, що принишло і наче тільки чекало такого слова.

Писання Котляревського задля їх глибокої національності, простоти і при тім загальнолюдської доступності й зрозумілості не могли лишитися без впливу на відродження українсько-руського духу не тільки на Україні, але і в Галичині (Франко).

Струмували в цьому слові жива, не рабська кров і жива сила, що не знає мертвих пут. Ідеться нам зараз не про те, щоб за всяку ціну довести високу національно-політичну свідомість Котляревського — від цього його місце в українській літературі не зміниться. Ми знаємо приклади, коли національна підсвідомість чи навіть національна і політична індіферентність, скажімо, в особі Гете, дала найсильнішого виразника німецького духу. Понад хмурістю історичного моменту, понад мінливістю обставин і подій Котляревський сягнув живого струменя, в якому пульсувало духовне життя народу, — і весело засміявся. Про відлуння його слова справді можна сказати: „З легкої руки Котляревського...”

Котляревський був щедрим батьком, що оддає дитині найкращі свої соки й оберігає її життя, і все ж таки не знає, якою буде його дитина і чи взагалі відкривається для неї місце в непевному світі.

Зі своїм запорозьким бурлацтвом він самовільно влетів у метушливий світ олімпійських маскарадів, його сміх розітнувся голосною луною і наче задихнувся без повітря. Минали довгі роки мовчання, і аж в добу шукань і надій Котляревський наче народився вдруге. На другому диханні він пише свою „Наталку”, „Москаля-чарівника”, закінчує „Енеїду”, і, здається, у ці післявоєнні роки ілюзорної весни та духовного розкріпачення він починає відчувати ґрунт під ногами і сам здобувається на те, щоб творити духовну атмосферу.

Але той великий спалах його погас у великому чаду, коли кругом навколо почали гасити й ховати всі ознаки пробудження (навіть ховали значки про колишню приналежність до „біблійного товариства”). Котляревський не відступився, але болісно зав'яв...

Для відродження української культури змісту було не досить ні в „Енеїді”, ні в „Наталці Полтавці” та „Москалеві-чарівникові”. Але було щось у цих творах глибше за саму суму закладених у них ідей та образів — була в них розворушена та щиро-народна стихія, та національна безперервність духу, що вічно несе у собі початок і не вичерпується. Коли „на важких терезах вже хиталась доля Вкраїни” (М.

Вороний), ці твори утвердили наше право жити саме своєю народною українською мовою. Вона так заяснила своєю неповторною вродою, що самоствердження було самозрозумілим. Народною мовою відкрилась нова історична грань і, головне, досі незаймане джерело нашого культурного розвитку.

„Енеїда” визначила одну з найхарактерніших артерій нашої літератури — двозначний гумор, що дедалі підноситься до сатиричного осмислення та духового подолання грубих нездоланих сил, що стоять над українським народом і проти нього. Добра, здорова галузь цієї артерії виливається в шевченківську соціальну сатиру — сміх безоглядної боротьби. Квола галузь її у нас розростається на ріці часу і влаштовується, як „актор-кріпак в театрі у панів: непевні жарти тне, сміється через силу, поклонами спиняє панський гнів...” (Л. Українка).

Другою артерією від Котляревського пішов в українську літературу етнографічний реалізм. З одного боку, він дав пишну гілку неповторного національного забарвлення. Але ця гілка не вельми обтяжена плодами, і потроху в провінційній глушині стала вона обростати дичкою, завжди буйно зеленою і диною, і це стало другим боком цього етнографічного реалізму. Під доглядом доброго господаря він служить для прищеплення найактуальніших і наймодерніших гілок.

Основною артерією від п'єс Котляревського пішла в українську літературу добра традиція народности, що розрослась в органічно цільну систему поглядів на народ у його фізичних, духовних і моральних потенціях, як надиво здорову, надійну, гідну шани й любови силу, яка протистоїть розкладовій силі загнаних і змертвілих на службі режимові. Ця віра в народ стала головним джерелом, навіть своєрідною моральною нормою українського письменника, якому наче наказано всілякі вияви інтелігентських резигнацій. Підозріло звучало б для цього „співчуття народові”, а вже зовсім дико вражав тон Бєлінського, не лише в грубій лайці його на адресу Шевченка й Куліша („фамілія какая свинская”), але й у ділових його міркуваннях про „дубоватість крест'янскаго ума” та тверезих резонах про мужика, який і з панського палацу зробить хлів.

Наша література по-своєму виідеалізовує народ, але не зверху і здалеку, а з середини: вона підносить з глибини його душі перли, вибирає з його гущі обдарованих душевною красою й силою, вивищує їх, і досліджує їхню долю серед сірих, стертих, скалічених і прибитих убогістю буднів українського життя. Вже Котляревський ніяк не вкладається в схоластичну форму чорно-білої аналізи: кожен персонаж його терпилихівським шляхом несе те, що дало йому життя. І навіть Возний десь у собі затаїв природну схильність до добра та зберіг здоровий людський глузд, правда, перекручено змодернізований, як пісня Ско-

вороди у світі, „де всякого манить к наживі свій біс”. Навіть знахабнілий на царській службі москаль зберігає людське чуття справедливості і якесь поняття про чесність. Але характерно, що Котляревському і на думку не спало шукати моральних арбітрів та всіляких „Правдіних” серед освічених дворянських верств — Наталка з простого і чесного роду у нього стоїть найвище.

Захоплені сліпою грою в пріоритети, ми й досі полюбляємо хвалитися, що українська література в особі Котляревського та Квітки раніше за російську спостерегла, що під селянською свиткою б'ється гаряче людське серце. Наївна пиха! Якщо російському письменникові справді треба було відкривати ту істину і пробивати крізь непрохідні верстви, то український письменник лише засвідчував, що він ще того не забув. Бо хіба козацька революція XVII століття не жилася гордим хлопським переконанням, що тільки простого народу людське серце і живе сумління, а пани — чужі, черстві й бездушні, словом — „собача кров?” З цієї моралі, з цього втіленого у фолклорі світогляду і пішла нова українська література, яка вже знизу підносила до європейських віань. Російська, навпаки, довго і важко пробивалась під тягарем „чужевластья мод” до простого і щирого слова, хто зна, скільки це тривало б, якби не український фермент (Гоголь — у літературі, Щепкін — у театрі) адже період її не випадково називається „гоголівським”.

Українська верхня шляхетська верства „сама себе звоювала”, самознищилась у часи Руїни, виродилась у часи колонізації і не дала ніяких власних плодів. Усе, що було в ній живе, перейняло народну мораль і світгляд, і лише так підносилося до вершин Лесі Українки.

Якою ж мірою Котляревський був виразником самотності українського духу і наскільки саме від нього упало в землю зерно відродження? Бо справді, коли б українська література засновувалася на принципі наслідування російської, — вона була б навіки приречена вегетувати побічною гілкою від чужого кореня і служити для „доманього вжитку” тим, хто ще не навчився по-російськи. Однак ні в кого навіть не було сумніву в тому, що Котляревський — органічно українського походження з того багатого народно-поетичного коріння, яке не знає собі суперників у слов'янському світі. Гоголь, Капніст, Гнідич, Рубан, Гребінка, Наріжний, Погорільський, а з ними ціла плеяда художників та артистів — все це гілки, що на російському культурному полі жилились соками з українського кореня. З деяких творів цих земляків та французьких і латинських книг складалася вся бібліотека Івана Котляревського. Він без сумніву був породженням стихійного козацького духу — незалежного, самодостатнього і необмеженого, а тому в юнацтві стихійно взявся малювати запорожців.

Зараз можна пожаліти стосів списаного паперу про стосунки Котляревського до Осіпова — це по суті лише добре одшліфований деталь з маловивченої психології його творчості. Навіщо ворушати мертвих, від яких на помості добрих намірів залишився лише почесний хрест, позначений відблиском слави Котляревського?

Зате й досі десь наче непомітно лежить той факт, що біля колиски нової української літератури були вічно свіжі джерела — римські класики, яких у нас тоді знали, читали в оригіналах, а бурсаки-семінаристи мали звичай перелицьовувати та пересаджувати їх на український ґрунт. Від цього перелицьовування до художнього перекладу залишався один крок. Однак ця традиція триматися джерел у нас, попри всі зусилля окремих авторів, перевелася настільки, що через півтора століття „неокласики” мусли знову прочищати їх і закликати до них своїх сучасників. Котляревський без сумніву виробив смак і чуття міри на цих джерелах... В „Енеїді” ще немає вибору на рівні найвищих мистецьких критеріїв... „Стати на шведську могилу” і писати, „як од старих чував” — це ще не найбільша висота, але безсумнівно перша і своя. Це *своє* у нього спокійно утверджене скрізь... інколи із спеціальним акцентом. Впливи, головним чином через російських солдатів, ішли на Україну, і Котляревський не проминув нагоди на них відгукнутися. Троянці у нього співають.

*Козацьких, гарних, запорозьких,
А які знали, то московських
Вигадували бриденьбк.*

Автономність національного духу була в Котляревського стихійно сильною, і він захищав її, не зупиняючись навіть перед проблематичністю приказки: „З москалем знайся, а камінь за пазухою держи”. Михайло Чупрун носив такі речі на похваті, і його льюальність не пішла далі похвальби, що й наших тепер у столиці багато, в сенаті, по міністерствах, та й то лише для того, щоб втерти нахабному служивому носа.

У відстоюванні національної гідності, культурної незалежності й гордості Іван Котляревський завжди послідовний і, з його інтелігентною делікатністю, навіть несподівано різкий. У веселій стихії нашого національного самовисміювання, переплетеного з самозвеличуванням, і, зрештою, бурлацького розважання, в „Енеїді” такі моменти раптом звучать як натягнута струна, як голос вартового на січовій вежі над загулялим товариством.

Котляревського „одинокє гніздечко на калині” виплекало дещо інфантильний, але здоровий організм, у якого закладено виразний ха-

раakter. Обтяжений різностилевими нашаруваннями, заглиблений по шию в самостійні багатства ніколи не культивованої ниви, позбавлений творчої атмосфери навколо себе, він, наперекір долі, кинув у землю здорове зерно відродження української культури.

Під тягарем обставин поет був задумливо сумний, як український поет. „Коли ж ми дочекаємося історичного опису України, її гідного?” — говорив він Срезневському. „Тепер неможливо”, відповідав чи то Срезневський, чи то сам Котляревський.

„Тепер неможливо” — повторюємо на двохсотріччя з дня [появи „Енеїди”] народження Котляревського, уквітчане не-пишними гірляндами „котляревщини”.

За той час „чимало літ перевернулось, води чимало утекло”. Івана Котляревського давно стали „повністю” видавати, публікувати про нього скупі спогади — чомусь скорочені, — давно стали його засиджувати мухами „котляревщини”, звинувачувати і применшувати, виправдовувати і звеличувати батьком, основоположником, зачинателем нової української літератури, першою ластівкою відродження української національної культури. Потім йому першому з українських поетів поставили пам’ятник і освятили ювілеєм.

Незалежно від того, коли і як це робилося, від його імені завжди віяло таким теплом і особливою симпатією, і життєдайну силу випромінювали його ненабридливі три твори, варті тридцятьох. І завжди автор веселої „Енеїди” здавався таким сумовито вдумливим, що з ним хотілося поговорити про все ще від тих часів, коли

*Так вічної пам’яті бувало
У нас в Гетьманщині колись*

Широким селянським морем розлилась Україна, безсмертну душу якої так по-синівському згадав і так голосно оспівав поет. Пішли за луною його пісні з убогих селянських хат, навіть з панських будинків щедро обдаровані духом ті, що зважилися на важку долю послів невизнаного і закованого народу перед людством. Важким боєм з навколишньою темрявою та її страхами здобували вони кожную духовну висоту, по-лицарському дерлися на крижані скелі. Нерідко, як у довгій „Осінній казці”, вже на початку шляху після перших голосних окриків, скочувались і потроху зивкали до життєвих свинарників молодуні, бурмочучи втомлено: „Святий цей запал, а проте даремний”. І закріплювали свій прапор на вершинах тільки обрані.

Але що за диво — довгим списком проходили драматично-смуtnі біографії подвижників, але ніколи не бракувало молодих ентузіастів, сповнених снаги і запалених вірою в своє покликання здобувати

вершини. Навіть коли вершини було виголошено вигадкою, а на долах розставлено ритуальну вахту службових заміників, за луною живої пісні тяглося все живе...

Широке селянське море бурунилося, каламутилось і очищалось, випаровувалось у контрольоване небо, і, бувало, „безводною хмарою проносився над рідним краєм” його цвіт. А від засміченості рябіли на ньому цілі безплідні островки. Нині воно скупіше вже на ті багатства, що їх стільки в етнографічній енциклопедії Івана Котляревського. Хоча там квартирує тьма тьменна вчителів, але вони не „мутять” води і не роблять погоди. І живе воно якимось рештками запасів без їхньої новітньо-схоластичної мудрости. На різні посади в місто, „теє то як його, де ліпше”, потягли Возні і „за недосужністю до должности та другими клопотами” не встигають задуматися, хто вони, якого роду й народу, але як тільки виборний Макогоненко в простоті своїй торкнеться проти шерсти москаля або свого ж таки перевертня, що не пошанував нашого краю і звичаїв, як вони в силу должности виправляють його: „Полно, довольно, годі буде балакати. Не твоє діло...” Масово штампуються і автоматизованим способом відтинаються від „старосвітських традицій” всілякі малодушні, легкодухі і просто нещасні финтики...

Давно вже після царської служби осілим життям живуть Москалі-Чарівники, але й нині їм Михайло Чупрун закидає, коли осмілиться: „Який то у вас, москалів, язик луб’яний. Скільки між нами вештаєтесь, а й досі не вимовиш вареників”. Розважніша Тетяна все згладжує ці гострі кути, а „вчені люди” пишуть книжки про правильну лінію, „проведену в її образі Котляревським”.

По-старому б’ється з бідною стара Терпилиха, і все ж таки на її негородженому подвір’ї часом заясніє, як соняшник, роботяща й до всього діла дотепна Наталка, замріяна перспективою іншого життя в місті і вже не дуже слухняна до матері. Зате геть зіпсувався і спився за довге своє бурлакування Петро. За снами про легке життя він навіть не вірить Котляревському, що йому справді траплявся такий добрий сирота-бурлака, що роками зберігав вірність та здобував право на руку дівчини, а потім усім пожертвував задля першого кохання.

*Всяк, хто не маже, той дуже скрипить,
Хто не лукавить, той ззаду сидить —*

співає своєї Возний. „Так воно, так в теперішньому світі”, — примовляють люди без усякого осуду. Ба, навіть хвалять Возного, принаймні за одвертість.

Страшно стає за те широке море, яке мілкішає, вихлюпується на

безплідні пустелі, втрачає свій аромат і споконвічно стійкі властивості, а все ще надійно спить своїм віковим сном провінції, яка живиться з газет Петровими театральними враженнями з Харкова і Миколиними занудливопісними піснями про минулу війну.

Але широко розлилося по країні селянське море, і дивлячись на його сонне плесо, покрите осугою буденности, часто ми не бачимо його освіжаючих джерел і незмірних глибин, що грайливо викидають дивні перли. Задиhaючись від виробничої куряви однакових днів, ми часом забуваємо дивитись у міряну у нас лише віками таємну глибину. Крізь товщу століть задивляється у ту глибину поет, що був дитям запорозького сміху, здатного, попри всі нещастя, на руїнах рідної Трої утверджувати волю до життя. Море підіймає й окрилює. В ньому невичерпні життєві сили. Іван Котляревський сміється.

Ірина ДИБКО-ФИЛИПЧАК

УКЛІН ПОЛТАВІ!

*Ось ми у славнозвісній Полтаві.
Нас вітають добрі, нелукаві,
Полтавчани українським серцем
в гостинниці —...й горілочкою з перцем.*

*Частують нас рідними піснями.
Любов Котляревського співа між нами...
Не даром з піснею лункою
називав він Полтавку сестрою.*

*О, Полтаво, — твоя ж земля свята!
Твоїй землі — б'є поклони душа.
Ти ж заховала Петлюри печаль...
З тобою вітався Шевченків жаль.
Твій подих, в Котляревського хаті,
Хвилював Енеєві думи крилаті.
Думи — в прадідівський світ злітали
і солов'їним Словом лунали!*

*Полтаво — перлино України!
Стає моє серце на коліна —
на твоїх порогах слави і...журби.
Полтаво, мій уклін любови, прошу, прийми!*

НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ

- | | | | |
|----|--|----|---|
| 5 | <p>Сонце гріє, вітер віє
 З поля на долину,
 Над водою гне з вербою
 Червону калину;
 На калині одиноке
 Гніздечко гойдає.
 А де ж дівся соловейко?
 Не питай: не знає!
 Згадай лихо, то
 й байдуже:</p> | 35 | <p>Поплакати в лози:
 Защебече соловейко,
 Сохнуть дрібні сльози;
 Послухає, усміхнеться,
 Піде темним гаєм, —
 Ніби з милим
 розмовляла.</p> |
| 10 | <p>Минулось, пропало;
 Згадай добре —
 серце в'яне:
 Чому не осталося?
 Отож гляну та й згадаю:
 Було, як смеркає,</p> | 40 | <p>А він, знай, співає,
 Та дрібно, та рівно, як
 Бога благає.
 Поки вийде злодій на
 шлях погулять
 З ножем у халяві — піде
 луна гаєм,
 Піде та замовкне: нащо
 щебетать?</p> |
| 15 | <p>Защебече на калині, —
 Ніхто не минає:
 Чи багатий, кого доля,
 Як мати дитину,
 Убирає, доглядає —</p> | 45 | <p>Запеклюю душу злодія
 не спинить,
 Тільки втратить голос,
 добру не навчить;
 Нехай він лютує, поки
 сам загине,
 Поки безголов'я ворон
 прокричить,</p> |
| 20 | <p>Не мине калину;
 Чи сирота, що досвіта
 Встає працювати, —
 Опиниться, послухає,
 Мов батько та мати</p> | 50 | <p>Засне долина, — на
 каліні
 І соловейко задріма.
 Повіє вітер по долині,
 Пішла дібровою луна;
 Луна гуляє — Божа
 мова.</p> |
| 25 | <p>Розпитують,
 розмовляють:
 Серце б'ється любо,
 І світ Божий,
 як Великдень,
 І люди, як люди!
 Чи дівчина, що милого</p> | 55 | <p>Встануть сердеги
 працювать,
 Корови підуть по діброві,
 Дівчата вийдуть воду
 брать,</p> |
| 30 | <p>Щодень виглядає,
 В'яне, сохне сиротою,
 Де дітись — не знає.
 Піде на шлях подивитись,</p> | | |

- І сонце гляне — рай
 та й годі!
 Верба сміється — свято
 скрізь!
 Заплаче злодій,
 лютий злодій.
- 60 Було так перш, — тепер
 дивись:
- Сонце гріє, вітер віє
 З поля на долину;
 Над водою гне з вербою
 Червону калину;
- 65 На калині одиноке
 Гніздечко гойдає.
 А де дівся соловейко? —
 Не питає: не знає!
 Недавно, недавно у нас
 в Україні
- 70 Старий Котляревський
 отак щебетав;
 Замок неборака,
 сиротами кинув
 І гори і море, де
 перше витав,
 Де ватагу пройдисвіта
 Водив за собою, —
- 75 Все осталося, все сумує,
 Як руїни Трої.
 Все сумує, — тільки
 слава
- Сонцем засіяла;
 Не вмере кобзар, бо навіки
- 80 Його привітала.
 Будеш, Батьку, панувати,
 Поки живуть люди;
 Поки сонце з неба сяє,
 Тебе не забудуть!
- 85 Праведная душе! прийми
 ж мою мову,
 Немудру та щирю,
 прийми, привітай!
- Не кинь сиротою, як
 кинув діброви,
 Прилини до мене хоч на
 одно слово
 Та про Україну мені
 заспівай!
- 90 Нехай усміхнеться душа
 на чужині,
 Хоч раз усміхнеться,
 дивлячись, як ти
 Всю славу козацьку, за
 словом єдиним,
 Переніс в убогу хату
 сироти,
 Прилинь, сизий орле! Бо я
 одинокий
- 95 Сирота на світі, в
 чужому краю;
 Дивлюся на море широке,
 глибоке,
 Поплив би на той бік, —
 човна не дають!
 Згадаю Енея, згадаю
 родину,
 Згадаю — заплачу, як
 тая дитина;
- 100 А хвили на той бік ідуть
 та ревуть.
 А, може, я, темний,
 нічого не бачу,
 Злая доля, може, по тім
 боці плаче?
 Сироту усюди люди
 осміють!
 Нехай би сміялись, та
 там море грає,
 Там місяць, там сонце
 ясніше сія,
 Там з вітром могила в
 степу розмовляє,

*Там не одинокий з нею
був би й я.*

*Праведная душе! прийми
мою мову,*

110 *Немудру та щирю,
прийми, привітай!* (1838, листопад)

*Не кинь сиротою, як
кинув діброви,
Прилини до мене хоч на
одно слово
Та про Україну мені
заспівай!*

Дмитро ПАЛАМАРЧУК

ОСІЇ, ГЛАВА XIV

(Закінчення)

*Ні, не загинеш ти безслідно
В німім безлавії своїм.
Во гніві правім і святім
Воспрянеш ти, мій краю рідний,
Дніпровських круч гранітом мідним
Зведешся з попелу руїн
В красі і силі над землею.
Цей день прийде. І буде він
Останнім днем ганьби твоєї,
Твого безпросвітку. О мій
Далекий краю, знявши руки,
За кров, безчестіє і муки, —
За все воздай. Нехай Ваал,
Доки злочинства слід не стерся,
На новім страшнім Нюренберзі
Дасть відповідь за Кос-Арал —
Шлях на Голгофу, шлях кривавий —
За Кодню, Крути, за Полтаву,
За твій тисячолітній плач.
...І стаждущі вернуться діти
З чужих засніжених країв,
І приймеш ти до лона їх,
І пройде дощ, і будуть зріти
Зелені пажиті твої.
На полі вольному.*



УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

У 200-ЛІТТЯ ПОЯВИ „ЕНЕЇДИ” КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Під впливом американської визвольної війни і Великої французької революції пробудились ідеї демократичних свобод, пошани до людини. Перед народами Європи постало питання їх власної долі не тільки як держав, але й як згромадження людей. Зросло зацікавлення фолкльором, народними звичаями, історією. Підставу життя кожної нації бачили в народних масах, у селянстві.

Нові ідеї викликають велике збудження серед позбавлених самостійності слов'янських народів. Осип Дубровський та Павло Шафарик у Чехії, Вук Стефанович-Караджіч у Сербії, словінець Варфоломій Копітар своєю працею кладуть основу для розвитку слов'янських мов і літератур.

На Україні лише селянство вживало в той час українську мову, на яку російські урядові кола дивились зневажливо як на „діалект”. Спокуса добрих посад сприяла денаціоналізації освіченого громадянства на Україні та спрямовувала письменників українського роду до російської літератури. Відомі письменники-українці Гоголь, Рубан, Богданович, Капніст, Наріжний, Гнідич писали свої твори по-російському.

Дещо інакше було на Лівобережній Україні, де спогади про минулу велич гетьманщини, козацькі вольності були живі не лише в піснях і переказах, а і в серцях і думках. Лівобережні поміщики були переважно нащадками козацької старшини. Значну частину селянства становила козацька верства, вільна від кріпаччини. З тих залишків старої України зароджувалась ідея нової, вільної України. В 1767 році цариці Катерини II було вручено петицію українського дворянства з проханням повернути Україні права, на яких „гетьман Богдан Хмельницький з усім українським народом приступив під державу всеросійську”. Цю петицію залишено без наслідків.

Щоб здобути привілеї малоросійського дворянства, генеральна старшина мусіла довести своє право в історії своїх родів. Це обумовило зацікавлення історією. Вийшли „Записки о Малороссіи” (1797) Якова Марковича, що були першою енциклопедією українознавства. В ділянці літератури до модної тоді на Заході травестії вдається Опанас Лобисевич. Він переодягає Вергілієвих пастухів в українські кобеняки.

Сам твір, проте, не зберігся.

Саме в той час виступив Іван Котляревський (1769–1838), живий свідок зруйнування Запорізької Січі (1775), заміни козацьких установ російськими (1782), реорганізації козацьких полків на загальноросійський взірєць (1783), закріпачення України (1785).

Спираючись на багату народну поезію, інтермедії та інтерлюдії, вірші мандрівних дяків та спудеїв, на козацькі літописи, на творчість Сковороди, розпочав Котляревський свою працю над „Енеїдою”.

Особливо позначився на цьому творі вплив Сковороди. „Наука філософа додала поетові ідейного оправдання й теоретичних підстав до (...) часто стихійної любови до рідного краю, яка жевріє у кожній людини, аж поки великим вогнем спалахне під враженням кривди, батьківщини заподіяної. Філософські абстракції Сковороди вилились у Котляревського в конкретну форму літературної діяльності мовою рідного народу”, — писав Сергій Єфремов.

Перед Котляревським чимало поетів різних народів переробляли твір староримського поета Вергілія. Зробив це 1663 року в Італії Лаллі під назвою „Енеїда травестіта”. У XVII столітті з’явилися переробки „Віргілі Анеїс травестірт” Блюмавера в Німеччині і „Віржіль травесті” Скаррона у Франції. 1791 року переробив „Енеїду” Осипов у Росії.

Котляревський, користуючись в оригіналі персонажами староримського твору, надав їм національного кольориту і дав барвисті образи з різних верств українського суспільства та петербурзької бюрократії.

Але Котляревський не лише наслідував здобутки попередньої української літературної творчості. Він шукав нового змісту, не „стару” музу, а „веселу, гарну, молодую”.

Яскравий патріотизм, звеличення минувшини України, пошана до людини, засудження кріпаччини та всяких несправедливостей, багатство етнографічних деталей, народна мова визначають цей видатний твір Котляревського.

Поема сповнена згадками про славне минуле України:

*Гребці і весла положили
Та, сидя, люлечки курили
І кургикали пісеньок:
Козацьких, гарних, запорозьких.
А які знали, то московських
Вигадували брехеньок.
Про Сагайдачного співали,
Либонь співали і про Січ,*

*Як в пікінери набирали,
Як мандрував козак всю ніч;
Полтавську славили Шведчину,
І неня як свою дитину
З двора провадила в поход;
Як під Бендер’ю воювали,
Без галушок як помирали,
Колись, як був голодний год.*

Оповідючи про приготування троянців до битви, Котляревський згадує незабутню Гетьманщину, прославляє українське військо:

*Так вічній пам'яті бувало
У нас в Гетьманщині колись,
Так просто військо шикувалось,
Не знавши: „Стой! Не шевелись!”
Так славнії полки козацькі —
Лубенський, Гадяцький, Полтавський,
В шапках було, як мак, цвітуть,
Як грянуть, сотнями ударять,
Перед себе списи наставлять,
То, мов мітлою, все метуть.*

Котляревський згадує Полтаву і шведів, що поклали свої голови в битві коло цього міста, а місце, де вони бились за спільну з Україною мету, перетворено на бульвар, який топчуть пішоходці, не думаючи, що це колись було поле трагічного бою.

Дуже високо підносить Котляревський національно-громадські інтереси, ставлячи їх вище від усіх особистих справ. Він пише, що патріотизм збуджує в людини героїзм і може довершити великі подвиги:

*Любов к отчизні де героїнь,
Там сила вража не устоїть.
Там груди сильніша од гармат.
Там жизнь — алтин, а смерть — копійка,
Там лицар — всякий парубійко,
Козак там чортові не брат.*

Котляревський закликає до праці для добра народу і вказує, що в разі загрози для національних інтересів людина мусить забути навіть батьків і свої особисті справи, щоб виконати обов'язки перед народом:

*Де общее добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку —
Лети повинність ісправлять.*

Засуджуючи жорстоке поводження поміщиків супроти селян, він пише, що в пеклі

*Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.*

В образах Олімпу Котляревський дав нищівну сатиру на свою козацьку верхівку тих часів. Він яскраво змальовує різні побутові вади — пиятику, розпусту, свари. Барвистістю змалювання, багатством деталей і широтою зображення народного життя ці сцени рівні побутовим описам у творах Рабле, Шекспіра, Мольєра.

Своїї злободенности не втратила „Енеїда” Котляревського і в наші дні, хоч окремі епізоди набувають у наш час іншого звучання і сприймаються з іншого становища.

Пророчими були слова Миколи Вороного про Котляревського:

*Він між нами тепер. Він зібрав нас усіх.
Хто ж на поклик його не озветься?
З-поза довгих ста літ, чи ви чуєте сміх?
То Іван Котляревський сміється!*

У першій і другій частинах поеми Котляревський зобразив пригоди троянців після загибелі Трої, тобто козаків по зруйнуванні Січі, у третій частині — пекло, де засудив поміщиків за їх поводження з кріпаками, у четвертій — згадав героїчну минувшину, гетьманщину, у п'ятій і шостій — висміяв українське панство, що обертається на „мало російських дворян”.

Котляревський розкрив у своїй поемі душу українського народу, його вдачу, дав повні гумору і широкого козацького розмаху образи народного побуту, описав одяг, страви, гри, характеристичні прикмети, що відрізняли українців від людей інших національностей. „Це не травестія, а скоріше національна епопея в жартівливій українській формі”, — писав Богдан Лепкий.

Над своєю поемою Котляревський працював 26 років. У рукописах перші три частини ширились серед українського громадянства ще під кінець XVIII століття. Рукописом зацікавився багатий конотопський дідич, Максим Парпура. Він зрозумів велику літературну вартість „Енеїди” і видав її 1798 року в Петербурзі без відома Котляревського тому, що дістав вістку нібито автор „Енеїди” десь запропастився. Насправді Котляревський служив тоді старшиною у Сіверському драгунському полку.

Так з'явилась „Енеїда”. „Бувають в історії народів дати, які немов би кладуть межу посеред рівного шляху історичних подій. Минувшина зосталась по той бік межі, майбутність стелиться по цей, і хоча генетичні зв'язки між ними очевидні для кожної людини, зразу ж видно, що історія тут круто звертає з свого попереднього шляху й починає якусь нову путь, дає початок новому напрямкові”, — писав Сергій Єфремов.

„Ми маємо таку історичну дату, — продовжує Єфремов, — це навіки пам'ятний в історії України рік 1798-ий. Того року прилетіла перша ластівка українського національного відродження — невеличка книжка, од якої не тільки початок нового українського письменства рахуємо, а й нову поворотку позначаємо в історії українського народу”.

Друге видання „Енеїди” вийшло 1808 року.

Котляревський виправив та доповнив перші три частини своєї поеми, додав четверту та словник малозрозумілих слів і видав її у 1809 році в Петербурзі. Коли Парпура присвячував видання „Енеїди” „любителям малоросійського слова”, то Котляревський своє видання присвятив Семенові Кочубєєві, коштом якого вийшло це третє видання. Котляревський зазначив, що два попередні видання „Енеїди” вийшли без його згоди із багатьма помилками, пропусками та перерібками. У цьому виданні в розділі про пекло він дотепно й весело дописав 10 рядків про Парпуру, не називаючи його на ім'я, і примістив серед грішників за те, що „натуру мав він дуже бридку(...) чужєс віддавав в печать”.

Але Парпура не заслужив такої характеристики. Дуже освічена людина, він перед смертю в 1828 році записав зі свого майна коло 100 тисяч карбованців золотом на добродійні цілі, з них 16 тисяч на Харківський університет, а 40 тисяч на конотопський шпиталь.

Найдавніший досі відомий рукописний текст „Енеїди” з зазначенням, що написаний він 11 жовтня 1794 року, зберігається у збірці рукописів при соборі св. Софії (тепер Софіївський заповідник) у Києві.

Твір Котляревського справив велике враження на українських читачів. Як відзначає перший біограф Котляревського С. Стеблин-Каменський, „вся Україна читала ‘Енеїду’ з захопленням”. „Енеїда” мала такий великий розголос, що в 1812 році Наполеон, залишаючи Москву, взяв зі собою її примірник „як варту уваги пам'ятку”, як відзначив академік і славний літературознавець Сергій Єфремов. Проти цього твердження виступив в „Українських Вістях” з Нового Ульму якийсь Гр. Шевчук, який, не давши ніяких речевих доказів, взявся до висміювання можливості вивезення твору Котляревського Наполеоном...

Започаткований „Енеїдою” літературний ренесанс поширився на інші українські землі, обумовив виступ Маркіяна Шашкевича сучасника Шевченкового, в Галичині, Осипа Федьковича на Буковині, Духновича на Закарпатті, збудив та підніс національну свідомість народу і спрямував його на шлях національного визволення, шлях дальшого розвитку рідної культури і боротьби за свою державу, (яка нарешті тепер затріумфувала).

ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА КОТЛЯРЕВСЬКОМУ

(Спогад — 1903 рік)

Влітку мало відбутися відкриття пам'ятника Котляревському в Полтаві. Хор Лисенка, власне хор аматорів під проводом Лисенка, заздалегідь готовився до цього відкриття, бажаючи взяти участь у концерті. Ми учились дуже совісно. Я розучував разом із сестрою свої партії. Вона акомпанювала і це полегшувало розучування. Особливо багато праці завдали нам кантати „На вічну пам'ять Котляревському” і „Б'ють пороги”. В кантатах мали брати участь ще й оркестра і полтавський Архієрейський хор, що мав дуже добрі голоси. В нашій київській хорі брав участь тоді весь старий семінарський склад. Там, наприклад, був Микола Чехівський, який тоді вже був офіцером, звичайно Гулачок-Артемовський, Влодек і багато інших. До хору ввійшов, здається, і Чернявський, до якого хор ставився чомусь із великим застереженням. Співав теж гарний бас студент Ши́ло, який потім оженився з Галею Лисенковою. Співала теж у хорі Галя і моя сестра Женья і, здається, Гоженко Марія Григорівна. Сольові нумери мали співати добрі співаки — артисти. З Києва збиралася їхати велика маса старших українців. Для виїзду хору Гулачок заготовив окремих вагон. Хор мав виїхати за два дні до відкриття, щоб зробити кілька проб уже із злученим хором і оркестрою. У Лисенка, в якого я бував щодня, бо в нього квартирувала моя сестра, я довідався, що будуть численні гості з Галичини. Наш поїзд відходив у 9-ій годині увечорі і мав приїхати до Полтави у восьмій годині ранку. Наш вагон 3-ої класи містив, як звичайно, 65 осіб. Зараз ми попіднімали полиці, розміщуючи спати жіночу групу. Як тільки поїзд рушив, хлопці вшкварили: „Ой, у полі билинонька коливається”.

Через декілька хвилин до нас увійшли Лисенко і галичани Романчук та Смаль-Стоцький. Їх принадив наш спів. З нами їхав і Грінченко з жінкою. Лисенко представив їм галицьких гостей. Представив гостям і мене. Хор співав по черзі „Ой, у полі билинонька коливається”, „А в Києві на ринку п'ють чумаки горілку”, „Ой, що ж бо то та й за ворон”, „Та шука-риба в морі”, „На городі калинонька, по дорозі терен” та інші. Гості були вдоволені гарним і особливо темпераментним співом, що тягся добру годину, опісля вони розійшлися по своїх вагонах.

Приїхавши у Полтаву, ми дістали помешкання в якійсь школі, і там же в залі відбували проби спільно з полтавським хором. Він був добре вивчений, мав добрі голоси і проби йшли добре. Оркестра була теж непогана, тільки гобоїст був зовсім глухий, і то зовсім глухий, а йому треба було в одному місці грати сольо. Це трохи бентежило Лисенка, але й це пройшло добре. Коли по обіді хлопці-хористи лягли спати, то Чехівський і ще один, здається, Барвінський, видумали дивну забаву: по черзі брали лежачого за ноги і, зробивши т. зв. салазки, били долонями по м'яких частинах. Так прийшла черга й на Чернявського, що, як і інші, не противився, але його так били, що він аж закричав. Тоді йому всипали ще кілька гарячих. Тільки значно пізніше я довідався, що це була змова проти Чернявського за якусь його капость. Але його, ніби жартами, таки добре відлупили.

Вночі коло 2-ої години було зібрання старших українців та представників молоді. Радили вони над тим, що робити, коли заборонять читати українські адреси на засіданні городської управи, яке мало відбутися на другий день увечорі. Тут були: Лисенко, Старицький, Леся Українка, Ілля Шраг, Порш, Грінченко з жінкою, Коцюбинський, Микола Міхновський і багато інших. Представники студентів і еруптивів стояли за радикальні способи виступу і навіть погрожували старшому поколінню виступити окремо. Нарada молоді відбувалася у якомусь лісі, але їй, здається, перешкодила поліція. Через те чи через інші причини молодь, як не помиляюсь, уступила старшим, застерігаючи собі на всякий випадок свободу поступування. Адвокати Міхновський і Шраг мали, в разі потреби, внести законний протест і скаргу до суду.

Ранком другого дня зібралися люди біля закритого полотном пам'ятника. В соборі була Служба Божа і потім звідти прийшла церковна процесія; відслужено молебень і після ще якихсь дрібних процедур відкрито пам'ятник.

Цього ж дня, чи на другий — тепер уже добре не пам'ятаю — відбувся в залі театру концерт. Тут хор Лисенка разом з полтавським хором і оркестрою пописався дуже гарно. Були й сольові виступи. Але наймогутніше враження зробила деклямація Старицького. Це була його лебедина пісня. Височезна могутня постать з гордою поставою вже сама собою робила величезне враження. Але, коли він, з властивою йому експресією звернувся до переповненої залі із своїм власним віршем: „Гей, ти ниво!”, то ціла заля ніби завмерла, вона зрозуміла, що це „Гайда ж в поле, гине нива, додамо до праці рук, й хоч не ми, то може внуки, дочекають того жнива!”, відноситься до нас молодших. Могутня постать Старицького якось коливалась, в його голосі чувся останній заповіт, палкий заклик до молоді. Коли завмерли останні слова деклямації, то ще декілька секунд заля мовчала, як загипнотизована,

а потім залунали буревійні аплодисменти й крики „браво, біс”.

Довго ще гомоніла заля. Дуже могутньо пройшла кантата „На вічну пам’ять Котляревському”. Ввечорі було засідання городської управи, на якому мали здати звіт з будови пам’ятника та відбутися читання адрес. Остання точка притягала до себе найбільшу увагу громадянства, бо мова йшла про те, як вив’яжеться городський голова Тригубов зі свого важкого завдання: він з приводу цього звертався до міністра внутрішніх справ Плевé, а той відповів: „Предоставляю на усмотрение городскаво главы”.

Заля театру, де відбувалося це святочне засідання, була вщерть заповнена. Я з іншими членами хору сидів на галерії ліворуч входу. Партер був переповнений полтавським бомондом і духовенством. В першому ряді сидів архиєрей з протоєреєм і вищі жандармські чини. В льожах цвіли уборами дами. На сцені, за довгим столом, сидів голова з радним. Коли відкрили засідання, секретар прочитав звідомлення про будову пам’ятника і грошові збірки на нього. Потім почалось читання адрес. Спочатку йшли адреси від різних офіційних установ, звичайно, російською мовою. Всі вони, за малими винятками, були довгі й досить скучні. З черги перейшли до приватних товариств і установ. Тут перше місце було дано заграничним гостям з Галичини.

Першим виступив Романчук, як член Віденського парляменту і найстарший. І от уперше в Полтаві залунали українські промови не поетичними віршами, а діловою мовою. Для нас, молодих українських патріотів, це мало велике символічне значення. Це був голос з волі, голос свобідного парляментарного життя, такого для нас приманливого і такого далекого й недосяжного. Чудова вимова старого парляментарного оратора, такі свобідні, вільні речення, і не селянська мова, а гарна, інтелігентна і щодо змісту і щодо форми, коротка і сильна, незвичайна для нас у той час.

Потім виступали інші промовці: Смаль-Стоцький, О. Колесса, Вахнянин, Студинський, і з Зеленої Буковини, з Чернівців В. Сімович і на-решті останній, теж із Буковини, з Хотина над Дністром. Мене це здивувало, бо Хотин лежав на нашій стороні границі, а не по австрійській. Це промовляв доктор Немоловський. Але ні городський голова, ні багато інших не дуже були знайомі з географією російської імперії і ця адреса пройшла без інциденту і при таких же гучних оплесках, як і попередні галицько-буковинські промови. Після цього виступила якась дама. Треба сказати, що всі промовці були на сцені й виступали кожен перед голову міста, ближче до публіки на кон. Дама говорила теж по-українськи і голова її не перебивав, але коли вона закінчила тим, що виступає від жіночого кола, чи гуртка чернігівських жінок, він заявив, що далі їй говорити не дозволяє і прийняти адреси не може. Пуб-

ліка з цікавістю затаїла дихання. Тоді піднявся колосальний Ілля Шраг і своїм низьким, густим, звучним голосом сказав, що він теж із Чернігова і теж хоче читати адресу від Української громади по-українському. Голова заявив, що не може дозволити йому промовляти. Шраг відповів, що це є незаконне, бо закон не забороняє *говорити* українською мовою тим більше подяки, але з огляду на заборону він говорити не буде й просить голову прийняти адресу, яку доручено йому передати. Голова адресу прийняв.

За ним зараз же виступає Микола Міхновський і заявляє, що він теж має українську адресу. Голова забороняє і йому. Міхновський опонує, кажучи, що заборона незаконна і він оскаржить її в судовому порядку, але тому, що голова не хоче прийняти подяки в українській мові, то він адресу забирає, однаке течку, адресовану до Полтавської громадської управи, передає голові як історичний документ. Голова бере точку, але в той же час щось приходить на думку Гулак-Артемовському, який сидів недалеко від мене на галерії, і він, підіймаючись, кричить своїм голосним тенором: „Українці, додому, нам нічого тут робити!“.

Моментально, ніби у відповідь на цей заклик, встає в першому ряді архиєрей і виходить, за ним встають та виходять і всі священики, яких було коло третини в партері. Голова, побачивши, що архиєрей і духовенство виходять, не діждавшись закриття, взяв це за співчуття з їхнього боку на заклик з галереї, підняв руки і зараз же упав із стільця, зімлівши.

Я гадаю, що не будь заклику Гулачка, то й городський голова не зімлів би, й архиєрей і публіка сиділа б спокійно й чекали б кінця. Але, коли Гулачок спонтанно викрикнув „Українці, додому!“, то зараз же схопився жандармський полковник і махнув рукою на поліцаїв, що стояли неподалік. Це зауважив архиєрей і духовенство, бо сиділи близько полковника, і, думаючи, що поліція почне затримувати та переписувати публіку, поспішилися вийти, щоб уникнути скандалу. За ними встала й почала виходити вся публіка з перших рядів і з партеру. Голова гадав, що архиєрей і духовенство прилучаються до протесту і демонстративно покидають залю, хоч він не сказав ще приготованого ним слова на закінчення і зборів не закрив. Він відчув це як афронт, подумав, що зробив помилку, і від сорому (і страху) зімлів. В дійсності вийшло непорозуміння, бо духовенство з архиєреєм утікало від страху перед поліцією, а не з бажання демонстрації, а все наробив заклик Гулачка.

Голову приводили до притомности до 12-ої години ночі, та усе носили лід з недалекої гостинниці „Монголія“. Публіка пішла вечеряти в городський сад, у буфет. Там мало бути й прийняття закордонних та

своїх далеких гостей з Києва, Харкова, Москви, Петербургу тощо. Головою комісії для прийняття був Грінченко і декілька письменників. Головним організатором, що збирав гроші не вечерю для 100 душ, був поет Вороний. Він десь забарився, не прийшов на час і не розподілив місць, а тим часом увірвалася й позаймала місця чужа публіка, що не платила грошей. Вороний щось кричав, але даремно. Грінченко був дуже обурений на нього. „Як вам не соромно, — дорікав він йому, — ви соромите нас перед чужими людьми”. І дійсно вийшов сором. Правда, закордонних та інших почесних гостей якось усадили, але чужу публіку не можна було прогнати.

Тут найшлася і провокація. Якийсь з чорної сотні, мабуть, надісланий поліцією, ходив і обурено кричав: „Що це за українці, сидять за столами і вечеряють у шапках, це жиди, а не українці! — Українські козаки — запорожці, по-православному, а не в шапках їли хліб святий, а це жиди!” — Цього пана аж силою мусіли вивести.

До сотні людей стояло і буфетовий сказав, що не може всіх нагодувати. Тоді Саксаганський і ще дехто повели решту своєї публіки в якийсь інший ресторан, чи не в ту саму „Монголію”, і там уже довечерювали окремо. Так закінчилося святкування відкриття пам’ятника Котляревському, [що заплановане було в століття „Енеїди”, ще в 1898-му році].

Іван ФРАНКО

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

*Орел могучий на вершкú снiжнóму
Сидiв i оком вдовж i вишир гонив,
Утiм схопiвся й по снiгу мiлкому
Крилóм ударив i в лазур поплив.*

*Та грúду снiгу він крилом вiдбив,
I вниз вона по склонi кам'яному
Котитись стала, — час малий проплив,
I вниз ревла лязвiна дужче грому.*

*Так Котляревський у щасливий час
Вкраїнським словом розпочав спiвати,
I спiв той виглядав на жарт не раз,*

*Та був у нiм завдаток сил багатий,
I вогник, ним засвiчений, не згас,
А розгорiвсь, щоб всiх нас ogriвати.*

1873.

ЕНЕЙ І СИВІЛЛА В ПЕКЛІ

(Уривок з III частини „Енеїди”)

Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ;
Там все поблідло і поблекло,
Нема ні місяця, ні зізд,
Там тільки тумані великі,
Там чутні жалобні крики,
Там мука грішним не мала,
Еней з Сивіллою гляділи,
Якії муки тут терпіли,
Якая кара всім була.

Смола там в пеклі клекотіла
І грілася все в казанах,
Живиця, сірка, нефть кипіла;
Палав огонь, великий страх!
В смолі сій грішники сиділи
І на огні пеклись, горіли,
Хто як, завіщо заслужив.
Пером не можна написати,
Не можна і в казках сказати,
Яких було багацько див!

Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.
За те вони дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили в пекло на підпал.
Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав.

Огненним пруттям оддирали
Кругом на спину і живіт,
Себе що сами убивали,
Яким остив наш білий світ.
Гарячим дьогтем заливали,
Ножами під боки штрикали,
Щоб не хапались умирать.
Робили різні їм муки,
Товкли у мужчирях їх руки,
Не важились щоб убивать.

Багатим та скупим вливали
Розтопленеє срібло в рот,
А брехунів там заставляли
Лизать гарячих сковород;
Які з ізроду не женились
Та по чужих кутках живились,
Такі повішані на крюк,
Зачеплені за теє тіло,
На світі що грішило сміло
І не боялося сих мук.

Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам
Давали в пеклі добру хльору,
Всім по заслуді, як катам.
Тут всякії були цехмістри,
І ратмани, і бургомістри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили,
Та тільки грошки лупили
І одбирали хабарі.

І всі розумні філозофи,
Що в світі вчилися мудрувать;
Ченці, попи і крутопопи,
Мирян щоб знали научать;
Щоб не ганялись за гривнями,
Щоб не возились з попадями
Та знали церков щоб одну;
Ксьондзи до баб щоб не їржали,
А мудрі зізд щоб не знімали, —
Були в огні на самім дну.

Жінок своїх що не держали
В руках, а волю їм дали,
По весіллях їх одпускали,
Щоб часто в приданках були,
І до півночі там гуляли,
І в гречку деколи скакали,
Такі сиділи всі в шапках,
Із превеликими рогами,
З зажмуреними всі очами,
В кип'ячих сірки казанах.

Батьки, які синів не вчили,
А гладили по головáх,
І тільки знай, що їх хвалили,
Кипіли в нефті в казанах;
Що через їх синки в ледащо
Пустилися, пішли в нінащо,
А послі чубили батьків
І всею силою бажали,
Батьки щоб швидше умирили,
Щоб їм прийнятись до замків.

І ті були нам лигоминці,
Піддурювали що дівок,
Що в вікна дрались по драбинці
Під темний, тихий вечерок;
Що будуть сватать їх брехали,
Підманювали, улещали,
Поки добрались до кінця;
Поки дівки од перечосу
До самого товстіли носу,
Що сором послі до вінця.

Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам
І на аршинець на підборний
Поганий продавали крам,
Тут всякїї були пронози,
Перекупки і шмаровози,
Жиди, міняйли, шинкарі.
І ті, що фіги-міги возять,
Що в баклагах гарячий носять,
Там всі пеклися крамарі.

Паливоди і волоцюги,
Всі звóдники і всі плути;
Ярижники і всі п'яню́ги,
Обманщики і всі мо́ті,
Всі ворожбити, чародії,
Всі гайдамаки, всі злодії,
Шевці, кравці і ковалі;
Цехи: різницький, коновальський,
Кушнірський, ткацький,
шаповальський —
Кипіли в пеклі всі в смолі.

Там всі невірні і христ'яни,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і міщани,
І молоді, і старики;
Були багаті і убогі,

Прямі були і кривоногі,
Були видющі і сліпі,
Були і штатські, і воєнні,
Були і панські, і казенні,
Були миряни і попи.

Гай! гай! та ніде правди діти,
Брехня ж наробить лиха більш;
Сиділи там скучні пііти,
Писарчуки поганих вірш,
Великїї терпіли муки,
Їм зв'язані були і руки,
Мов у татар терпіли плін.
От так і наш брат попадеться,
Що пише, не остережеться,
Який же втерпить його хрін!

Якусь особу мацапуру
Там шкварили на шашлику,
Гарячу мідь лили за шкуру
І розпинали на біку.
Натури мав він дуже брідку,
Кривив душею для прибітку,
Чужес оддавав в печать;
Без сорому, без Бога бувши
І сьому заповідь забувши,
Чужим пустився промишлять.

Еней як відсіль відступився
І далі трохи одійшов,
То на другеє нахопився,
Жіночу муку тут найшов.
В другім зовсім сих каравані
Піджарювали, як у бані,
Що аж кричали на чім світ;
Оці то галас ісправляли,
Гарчали, вили і пищали,
Після куті мов на живіт.

Дівки, баби і молодичі
Кляли себе і ввесь свій рід.
Кляли всі жарти, вечерниці,
Кляли і жизнь, і білий світ;
За те їм так там задавали,
Що через міру мудрували
І вереховодили над всім;
Хоть чоловік і не онес,
Коли же жінці, бачиш, тес,
Так треба угодити їй.

Були там чесні пустомолки,
Що знали весь святий закон,
Молилися без остановки
І били сот по п'ять поклон,
Як в церкві між людьми стояли
І головами все хитали;
Як же були на самоті,
То молитовники ховали,
Казились, бігали, скакали
І гірше децю в темноті.

Були і тії там панянки,
Що наряджались на показ:
Мандрьохи, хльорки і діптянки,
Що продають себе на час.
Сі в сірці і в смолі кипіли
За те, що жирно дуже їли
І що їх не страшив і піст;
Що все прикушували губи,
І скáлили біленькі зуби,
І дуже волочили хвіст.

Пеклись тут гарні молодиці,
Аж жаль було на них глядіть,
Чорняві, повні, милолиці;
І сі тут мусіли кипіть,
Що замуж за старих ходили
І миш'яком їх поморили,
Щоб послі гарно погулять
І з парубками поводитись,
На світі весело нажитись
І не голодним умирать.

Якіїсь мучились там птахи
З куделями на головах;
Се чеснії, не потіпахи
Були тендітні при людях;
А без людей — не можна знати,
Себе чим мали забавляти,
Про те лиш знали до дверей.
Їм тяжко в пеклі докоряли,
Смоли на щоки наліпляли,
Щоб не дурили так людей.

Бо щоки терли манією,
А блейвасом і ніс, і лоб,
Щоб краскою, хоч не своєю,
Причарувать к собі кого б;
Із ріпи підставляли зуби,
Ялозили все смальцем губи,

Щоб підвести на гріх людей;
Пиндіючили якіїсь бб́чки,
Мостили в пáзусі платб́чки,
В котб́рих не було грудей.

За сими по-ряду шкварчали
В розпалених сковородáх
Старі баби, що все ворчáли,
Базікали о всіх ділах.
Все тільки старинú хвалили,
А молодих товкли та били,
Не думали ж, які були,
Їще як сами дівували
Та з хлопцями як гарцювали,
Та й по дитинці привели.

Відьом же тут колесували
І всіх шептух і ворожб́к,
Там жили з них чорти мотали
І без ветушки на клубок;
На припичках щоб не орали,
У комини щоб не літали,
Не їздили б на упирах;
І щоб дощу не продавали,
Вночі людей щоб не лякали,
Не ворожили б на бобáх.

А зводницям таке робили,
Що цур йому вже і казать,
На гріх дівок що підводили
І сим учились промишлять;
Жінок од чоловіків крали
І волоцюгам помагали
Рогами людський лоб квітчать;
Щоб не своїм не торгували,
Того б на одкуп не давали,
Що треба про запас держать.

Еней там бачив щось немало
Кип'ящих мучениць в смолі,
Як з кабанів топилось сало,
Так шкварчилися сі в огні;
Були і світські, і черниці,
Були дівки і молодиці,
Були і паньї, й панночки;
Були в свитках, були в охвотах,
Були в дулетах і в капотах,
Були всі грішні жіночки.

Но се були все осужд́енні,
Які померли не тепер;

Без суду ж не палив пекельний
Огонь, недавно хто умер.
Сі всі були в другім загоні,
Як би лошата або коні,
Не знали попадуть кудя;
Еней, на перших подивившись
І о бідах їх пожурившись,
Пішов в другії ворота.

Еней, ввійшовши в сю кошару,
Побачив там багацько душ,
Вмішавшись між сю отару,
Як між гадюки чорний уж.
Тут різні душі походжали,
Все думали та все гадали,
Куди-то за гріхи їх впруть.
Чи в рай їх пустять веселитись,
Чи, може, в пекло посмалитись
І за гріхи їм носа втруть.

Було їм вільно розмовляти
Про всякїї свої діла,
І думати, і мізкувати —
Яка душа, де, як жила;
Багатий тут на смерть гнівівся.
Що він з грішми не розлічився,
Кому і кілько треба дати;
Скупий же тоскував, нудився,
Що він на світі не нажився
І що не вспів і погулять.

Сутяга толкував укази
І що то значить наш Статут;
Розказував свої прокази,
На світі що робив сей плут,
Мудрець же фізику провадив,
І толкував якихсь монадів
І думав, відкіль встався світ?
А мартопляс кричав, сміявся,
Розказував і дивувався,
Як добре знав жінок дурить.

Суддя там признавався сміло,
Що з гудзиками за мундир
Таке переіначив діло,
Що, може б, навістив Сибір;
Та смерть ізбавила косою,
Що кат легенькою рукою
Плечей йому не покропив.
А лікар скрізь ходив з ланцетом,

З слабительним і спермацтом
І чванивсь, як людей морив.

Ласощохлисти походжали,
Всі фертики і паничі,
На пальцях ногтики кусали,
Розприндившись, як павичі;
Все очі вгору піднімали,
По світу нашому зідхали,
Що рано їх побрала смерть;
Що трохи слави учинили,
Не всіх на світі подурили,
Не всім успіли морду втерть.

Моти, картожники, п'янюги
І весь проворний чесний род'
Лякеї, конюхи і слуги,
Всі кухарі і скороход,
Побравшись за руки, ходили
І все о плутнях говорили,
Які робили, як жили,
Як паній і панів дурили,
Як по шинках вночі ходили
І як з кишень платки тягли.

Там придзигльбованки журились,
Що нікому вже підморгнуть,
За ними більш не волочились,
Тут їх заклекотіла путь;
Баби тут більш не ворожили
І простодушних не дурили.
Які ж дівок охочі бить,
Зубами з серця скреготали,
Що наймички їх не вважали
І не хотіли їм годить.

Еней уздрів свою Дідону,
Ошмалену, мов головня,
Якраз по нашому закону
Пред нею шапочку зняв:
„Здорова! Глянь... де ти взялася?
І ти, сердешна, приплелася
Із Карфагена аж сюда?
Якого біса ти спеклася,
Хіба на світі нажилася?
Чорт мав тобі десь і стида.

Така смачна́я молодіця,
І глянь! Умерла залюбки...
Рум'яна, повна, білолиця,

Хто гляне, то лизне губки;
Тепер з тебе яка утіха?
Ніхто не гляне і для сміха,
Навік тепер пропала ти!
Я, далебі, в тім не виною,
Що так роз'їхався з тобою,
Мені приказано втекти.

Тепер же, коли хоч, злига́ймось
І нумо жити так, як жили,
Тут закурім, заженіхаймось,
Не розлучаймось ніколі;
Ходи, тебе я помилую,
Прижму до серця — поцілую..."
Йому ж Дідона наодріз
Сказала: „К чорту убирайся,
На мене більш не женихайся...
Не лізь! Бо розібію і нісі!"

Сказавши, чорт зна де пропала,
Еней не знав, що і робить,
Коли б яга не закричала,
Що довго годі говорити,
То, може б, там і засто́явся,
І, може, той пори діждався,
Щоб хто і ребра полічив:
Щоб з вдовами не женихався,
Над мертвими не наглумлявся,
Жінок любов'ю не морив.

Еней з Сівіллою попхався
В пекельную подалі глуш;
Як по дорозі повстрічався
З громадою знайомих душ.
Тут всі з Енеєм обнімались,
Чоломкались і цілувались,
Побачивши князька свого;
Тут всяк сміявся, реготався,
Еней до всіх їх доглядався,
Знайшов з троянців ось кого:

Педька, Терешка, Шеліфона,
Панька, Охріма і Харка,
Леська, Олешка і Сізьона,
Пархома, Їська і Феська,
Стецька, Ониська, Опанаса,
Свирида, Лазаря, Тараса,
Були Денис, Остап, Овсій
І всі троянці, що втопились,
Як на човнах з ним волочились,
Тут був Вернигора Мусій.

Жидівська школа завелася,
Великий крик всі підняли,
І реготня де не взялася,
Тут всяку всячину верзли;
Згадали чорт-знає колишне,
Балакали уже і лишне,
І сам Еней тут розходивсь;
Щось балагурили довгенько,
Хоч ізійшлися і раненько,
Та пан Еней наш опізнився.

Сівіллі се не показалось,
Що так похолок застоявсь,
Дитятко що так розбрехалось,
Уже і о світі не знавсь;
На його грізно закричала,
Залаяла, запорошчала,
Що аж Еней весь затрусивсь,
Троянці також всі здригнули
І врозтіч, хто куди, махнули,
Еней за бабою пустивсь.

Ішли, і як би не збрехати,
Трохи не з пару добрих гін,
Як ось побачили і хати,
І весь Плутонів царський дім.
Сівілла пальцем указала
І так Енесві сказала:
„От тут і пан Плутон живе
Із Прозерпіною своєю.
До їх-то на поклон з гіллею
Тепер я поведу тебе”.

І тільки що прийшли к воротам
І в двір пустилися чвалать,
Як баба брідка, криворота:
„Хто йде?” — їх стала оклика́ть.
Мерзенне чудо се стояло
І било під двором в клепало,
Як в панських водиться дворах;
Обмотана вся ланцюгами,
Гадюки вилися клубками
На голові і на плечах.

Вона без всякого обману
І щиро без обиняків
Робила грішним добру шану,
Ремнями драла, мов биків;
Кусала, гризла, бичувала,
Кришила, шкварила, щипала,

Топтала, дряпала, пекла,
Порола, корчила, пиляла,
Вертіла, рвала, шпигувала
І кров із тіла їх пила.

Еней, бідняжка, ізлякався,
І ввесь, як крейда, побілів,
І зараз у ягї спитався,
Хто їй так мучити велів?
Вона йому все розказала
Так, як сама здорова знала,
Що в пеклі є суддя Еак
Хоть він на смерть не осуждає,
Та мучити повеліває,
І як звелить — і мучать так.

Ворота сами одчинились —
Не смів ніхто їх задержать,
Еней з Сівіллою пустились,
Щоб Прозерпіні честь оддати;
І піднести їй на болячку
Ту суто-золоту гіллячку,
Що сильно так вона бажа.
Но к ній Енея не пустили,
Прогнали, трохи і не били,
Бо хиріла їх госпожа.

А далі вперлися в будинки
Підземного сього царя,
Ні гич, ні гаріля пилинки,
Було все чисто, як зоря;
Цвяховані були там стіни
І вікна всі з морської піни;
Шумиха, оливо, свинець,
Блищали міді там і криці,
Всі ўбрані були світлиці;
По правді, панський був дворець.

Еней з ягою розглядали
Всі дива там, які були,
Роти свої пороззявляли
І очі на лоби п'яли;
Проміж собою все зглядались, —
Всьому дивились, осміхались.
Еней то цмокав, то свистав.
От тут-то душі ликували,
Що праведно в миру живали,
Еней і сих тут навіщав.

Сиділи, руки поскладавши,
Для них все празники були;

Люльки курили, полягавши,
Або горілочку пили,
Не тютюнкову і не пінну,
Но третьопробну, перегінну,
Настоянну на бодян;
Під челюстями запікану,
І з ганусом, і до калгану,
В ній був і перець, і шапран.

І ласощі все тільки їли,
Сластьони, коржики, стовпці,
Варенички пшеничні, білі,
Пухки з кав'яром буханці;
Часник, рогіз, паслін, кислці,
Козельці, терн, глід, полуниці,
Крутії яйця з сирівцем
І дуже вкусною яєшною,
Якусь німецьку, не тутешню,
А запивали все пивцем.

Велике тут було роздолля
Тому, хто праведно живе,
Так, як велике безголов'я
Тому, хто грішну жизнь веде;
Хто мав к чому яку охоту,
Тут утішався тим до поту;
Тут чистий був розгардіяш:
Лежи, спи, їж, пий, веселися,
Кричи, мовчи, співай, крутись;
Рубайсь — так і дадуть палаш.

Ні чванились, ні величались,
Ніхто не знав тут мудрувать,
Крий Боже, щоб не догадались
Брат з брата в чім покепкувать;
Ні сердилися, ні гнівилися,
Ні лаялися і не білись,
А всі жили тут люб'язно;
Тут всякий гласно женихався,
Ревнивих ябед не боявся,
Було вобщє все за одно.

Ні холодно було, ні душно,
А саме так, як в сіряках,
І весело, і так не скучно,
На великодніх як святках;
Коли кому що захотілось,
То тут як з неба і вроділось;
От так-то добрі тут жили.
Еней, се зрівши, дивувався

І тут яги своєї спитався,
Які се праведні були.

„Не думай, що були чиновні, —
Сівілла сей дала одвіт, —
Або що грошей скрині повні,
Або в яких товстий живіт;
Не ті се, що в цвітних жупанах,
В кармазинах або сап'янях;
Не ті ж, що з книгами в руках,
Не лицарі, не розбишаки;
Не ті се, що кричать „і паки“,
Не ті, що в золотих шапках.

Се бідні нищі, навіженні,
Що дурнями зчисляли їх,
Старці, хромі, сліпородженні,
З яких був людський глум і сміх:
Се, що з порожніми сумками
Жили голодні під тинами,
Собак дражили по дворах;
Се ті, що „Біг дасть“ получали,
Се ті, яких випроводжали
В потилицю і по плечах.

Се вдови бідні, безпомічні,
Яким приюту не було;
Се діви чесні, непорочні,
Яким спідниці не дуло;
Се, що без родичів остались...
І сиротами називались,
А послі вбгались і в оклад,
Се, що проценту не лупили,
Що людям помагать любили,
Хто чим багат, то тим і рад.

Тут також старшина правдива, —
Бувають всякі пани;
Но тільки трохи сього дива,
Не квапляться на се вони!
Бувають військові, значкові,
І сотники, і бунчуківі,
Які правдиву жизнь велі;
Тут люди всякого завіту,
По білому єсть кілька світу,
Которі праведно жили”.

„Скажи ж, моя голубко сиза, —
Іще Еней яги спитав, —
Чом батька я свого Анхіза

І досі в вічі не видав?
Ні з грішними, ні у Плутона,
Хіба йому нема закона,
Куди його щоб засадить?
„Він божої, — сказала, — крөві
І по Венериній любові,
Де схоче, буде там і жить”.

Базікавши, зійшли на гору,
На землю сіли оддыхать
І, попотівши саме впору,
Тут прийнялися розглядать,
Анхіза щоб не прогуляти,
Обридло-бо і так шукати;
Анхіз же був тоді внизу
І, походжавши по долині,
Об миленькій своїй дитині
Водив по мізку коверзу.

Як глядь нагору ненароком,
І там свого сінка уздрів,
Побіг старий не просто — боком
І ввесь од радости згорів.
Хватавсь з сінком поговорити,
О всіх спитатись, розпросити
І повідатись хоч часок,
Енеєчка свого обняти,
По-батьківськи поцілувати,
Його почути голосок.

„Здоров, синашу, ме дитятко! —
Анхіз Енеєві сказав. —
Чи се ж тобі таки не стыдно,
Що довго я тебе тут ждав?
Ходім лишень к моїй господі,
Там поговорим на свободі.
За тебе будем міркувать”. —
Еней стояв так, мов дубина,
Котилась з рота тільки слина,
Не смів мерця поцілувать.

Анхіз, сю бачивши причину,
Чого синочок сумував,
І сам хотів обнять дитину —
Та ба! уже не в ту попав;
Прийнявсь, його щоб научати
І тайності йому сказати,
Який Енеїв буде плід,
Які діти будуть жваві,
На світі зроблять скільки слави,
Яким-то хлопцям буде дід.

Тоді-то в пеклі *вечерниці*
Лучились, бачиш, як на те,
Були дівки та молодиці
І там робили не пусте;
У *ворона* собі іграли,
Весільних пісеньок співали,
Співали тут і колядок;
Палили клоччя, ворожили,
По спині лещатами били,
Загадували загадок.

Тут заплітали джереґелі,
Дрібушечки на головáх;
Скакали по полу *веґе́рі*,
В *тісної баби* по лавках:
А в комин суджених питали,
У хатніх вікон підслухáли,
Ходили в північ по пусткáх;
До свічки ложечки палили,
Щетину із свині шмáлили
Або жмурились по кутках.

Сюди привів Анхіз Енея
І між дівок сих посадив;
Як не́ука і дурале́я,
Прийня́ть до гурту їх просив;
І щоб обом їм услужили,
Як знають, так поворожили,
Що стріне́ться з його синко́м:
Чи він хоть трохи уродливий,
К чому і як Еней щасли́вий,
Щоб всіх спитались ворожо́к.

Одна дівча була гостре́нька
І саме ухо прехихе,
Швидка́, гнучка́, хвистка́, порске́нька,
Булó з ди́явола лихе.
Вона тут тільки і робила,
Що всім гадала, ворожила,
Могуща в ділі тим була;
Чи брехе́ньки які сточити,
Кому іме́ння приложіти,
То так якраз і додала.

Приві́дця зараз ся шептуха
І примостилась к старику,
Йому шепнула біля вуха
І завела з ним річ таку:
„Ось я синкові загада́ю,
Поворожу́ і попита́ю.

Йому́ що бу́де, розкажу́;
Я ворожбу таку́ю знаю,
Хоть що, по правді одгадаю
І вже ніколи не збрешу”.

І зараз в го́рщечок накла́ла
Відьомських різних-всяких трав,
Які на *Костянтина* рвала,
І те гніздо, що ремез клав:
Васильки, па́пороть, шевлію,
Петрі́в баті́г і конвалію,
Любі́сток, про́серень, чебре́ць;
І все се налила водою
Погожою, непочато́ю
Сказавши скілько́сь і словце́ць.

Горщо́к сей черепком накрила,
Поставила його на жар
І тут Енея присадила,
Щоб огоньок він роздував;
Як розі́грілось, заши́піло,
Запарилось, заклекотіло,
Ворочалося зверху вниз;
Еней наш насторочив уха,
Мов чоловічий голос слуха,
Те чує і старий Анхіз.

Як стали роздува́ть пильні́ше,
Горщо́к той дуже клеко́тав,
Почули голос виразні́ше,
І він Енею так сказав:
„Енею годі вже журитись,
Од його має розпло́дитись
Великий і завзя́тий рід;
Всім сві́том бу́де управляти,
По всіх усю́дах воювати,
Підверне всіх собі під спі́д.

І Римські́ постави́ть стіни,
В них бу́де жити, як в раю;
Великі́ зроби́ть пере́міни
Во всі́м о́кружні́м там краю;

Там бу́де жи́ть та поживати,
Поки́ль не буду́ть цілувати
Ноги чи́єїсь посто́ла...
Но відсі́ль час то́бі вби́ра́ться
І з па́нотцем свої́м проща́ться,
Щоб голо́ва́ тут не лягла́”.

Сього Анзіху не бажалось,
Щоб попрощатися з синком,
І в голову йому не клалось,
Щоб з ним так бачитись мельком.
Та ба! вже нічим пособіти,
Енея треба відпустити,
Із пекла вивести на світ.
Прощалися і обнімались,
Слізьми гіркими обливались, —
Анхіз кричав, як в марті кіт.

Еней з Сівіллою старою
Із пекла бігли навростець;
Синок ворочав головою,
Поки аж не сховавсь отець;
Прийшов к троянцям помаленьку
І крався нишком, потихеньку,
Де їм велів себе пождати.
Троянці покотом лежали
І на дозвіллі добре спали —
Еней і сам уклався спати.



IVAN KOTLIAREVSKY

(1769–1838)

Born in Poltava, Kotliarevsky studied at the local seminary, after which he became a private tutor of the children of the affluent landowners in the vicinity. In that occupation he acquired familiarity with the manners and customs of the Ukrainian peasants, a fund of knowledge which later came of use to him in his literary work. For a time he was employed, as was his father, in the civil service, but left it to embark upon a military career. As an officer he took an active part in the campaigns against the Turks in Moldavia in 1806 and 1807. After his retirement as major, Kotliarevsky became the supervisor of a school for the children of impoverished landlords, but in 1812 returned temporarily to military life in order to organize a Kozak regiment against Napoleon. All his leisure moments Kotliarevsky spent collecting ethnographic material relative to the Poltava region, and in that pursuit was recognized as an authority by the St. Petersburg Commission dealing with that type of research in the Russian Empire.

The year 1798 was an epoch-creating one in the history of Ukrainian literature, for in it were published the first three parts of Kotliarevsky's travesty of Vergil's *Aeneid*. Written in pure vernacular, such as was then spoken in the Poltava region, it began a new, modern era in the realm of Ukrainian fine letters. Other parts of this extraordinarily significant parody (six in all) followed in due course. The whole exerted such an awakening impact on the minds of the Ukrainian people as could be compared only with that of Dante's *Divina Commedia* when rendered in the Florentine "dialect" in the early decades of the Quattrocento.

Although Kotliarevsky appropriated his subject matter from the Roman poem, he made his work original in that he applied its plot and action entirely to the life of his countrymen and to the prevailing social conditions. The Trojans in fact became the Ukrainian Kozaks, and the Olympian gods the powerful, ruthless landlords. The travesty, which at times lapsed into burlesque, thus presented a fairly faithful picture of Ukrainian life at the end of the eighteenth and the beginning of the nineteenth centuries. To be sure, Kotliarevsky did not in so many words protest against the harsh social order obtaining in his day, but by exposing it in a comical vein he brought to the attention of his contemporaries the injustice and wrongs suffered by the peasantry under the harsh conditions of serfdom.

Kotliarevsky likewise laid the foundation for the modern Ukrainian theatre by writing and producing, in 1819, *Natalka-Poltavka*, a melodramatic

piece of the operetta type. However naive its plot, its sentimental appeal is felt even today.

Kotliarevsky's work reveals him as an idealistic realist, sympathetically attuned to the plight of his people. As such, he wielded great influence on the Ukrainian Romantic poets who followed in his wake, especially on the early Shevchenko.

FROM THE TRAVESTIED AENEID

I

*Aeneas was a lively fellow,
Lusty as any Cossack blade,
In every kind of mischief mellow,
The staunchest tramp to ply his trade.
But when the Greeks, with all their trouble,
Had burned down Troy and left it rubble,
Taking a knapsack, off he wheels,
Together with some reckless puffins —
Singéd lads, who looked like ragamuffins —
And to old Troy he showed his heels.*

*He built in haste a few big dories
And launched them on the dark blue sea.
Filled to the brim with Trojan tories,
And sailed off blind and hastily.
But wicked Juno, spiteful hussy,
Came cackling like a pullet fussy:
Dark hatred smouldered in her mind!
For some time now her wish most evil
Had been to send him to the devil
Till not a smell was left behind.*

*She loathed Aeneas like a leper,
He irked her like unpleasant flavours,
More bitter than a dose of pepper
Because he never sought her favours.
But most of all the man she hated
Because his birth from Troy he dated,
And claimed fair Venus as his ma,
And since his Uncle Paris, judging
Divinest beauty, gave ungrudging
The apple to fair Venus' paw.*

*From heaven fair Juno looked in dudgeon
At Pan Aeneas and his crew —
From Hebe, whispering curmudgeon,
Had come the word, and fear she knew.
She hitched a peacock to her sleigh,
Under her kerchief hid away
The braids of her untidy hair;
Put on her skirt and corset straight;
Set bread and salt upon a plate;
And buzzed to Aeolous through the air.*

*“Hello, dear kinsman, God of Breezes!” —
She enters and disturbs his rest. —
“How are you doing, lad?” she wheezes.
“Are you expecting any guest?”
She sets the bread and salt before
Old Aeolus, so grim and hoar,
And seats herself upon a bench.
“Old friend of mine, do me a favour,”
She teases with a plaintive quaver,
“And make that dog Aeneas blench!*

*“His name as knave could not be stronger,
As madcap and as cutthroat too,
If he is left in freedom longer,
His deeds mankind are sure to rue.
Heap on him then some great disaster,
And let the rogues who call him master
Be drowned with him in death assured.
A dark-eyed beauty, sweet and active,
Delicious, shapely and attractive,
Is your reward, I pledge my word!”*

*“My gracious! Had I known this sooner!”
Said Aeolus, and starts to grieve.
“For beauty I’m an eager swooner,
But all my winds are now on leave:
For Boreas a drunk is shedding,
Notus has gone to see a wedding,
While Zephyrus, the seasoned rake,
Is dallying with some fair maiden;
Eurus with common toil is laden;
What can I do, for heaven’s sake?*

*"But since it is for you, I vow
To slap Aeneas down to hell;
I shall delay no longer now
But knock him for a fare-you-well.
Good-bye, old girl, and mindful be
Of your almighty vow to me.
If you forget, don't come again!
You needn't hope to lie or wheedle
Or give this poor old guy the needle —
You'll get the bum's rush for your pain."*

** * **

*Now Dido was in such great sorrow
All day she neither drank nor ate,
No peace at all she sought to borrow
But wept and bellowed at her fate.
She beat about like one possessed,
Or stood with panic in her breast
And bit her dainty finger-nails.
At last she sank down in constraint
For the poor lady feels so faint
That every sorry muscle fails.*

*She called her sister to console her
And told her of her passion's smart
Through foul Aeneas, quick to roll her,
And somewhat thus relieved her heart.
"Annie, my dear, my precious darling,
Save me from passions that come snarling!
My hapless life must end its span!
For by Aeneas I'm forsaken
Like any wretch some rake has taken...
He is a serpent, not a man.*

*"My heart is utterly unable
To cause me to forget our love.
Where can I flee this life unstable?
Only the grave my peace can prove.
For him I've lost my heart and station,
Neglected friends and reputation,
Ye gods! for him forgotten you!"*

*Where can I find a drowsy potion
To rid my soul of its emotion
And for a while its woes undo?*

*"On earth no voice of peace is hearkened,
Yet from my eyes no teardrops flow;
For me the sun's fair light is darkened;
Apart from him no light I know.
Ah, Cupid, impish brat of anguish,
Take pleasure now to see me languish —
Would you had died and saved these aches!
Take heed, all housewives trim and smart,
All wenchers have Aeneas' heart —
The devil seize all perjured rakes!"*

*Thus Dido, racked with pain uncanny,
Poured out her grief and cursed her fate
And all the aid of Sister Annie
Could not her suffering abate,
Though with Queen Dido grieved her sister
And patted her and gently kissed her
And to a storm of sobs gave vent.
Then Dido hushed, and to deceive her
Asked Annie suddenly to leave her
To sorrow to her heart's content.*

*Long did she grieve, then sought her palace,
Lay on her bed and sighed full sore;
Then in a mood beyond all malice
She leaped down nimbly to the floor.
Picking up flints from by the stove
And wads of tow, she softly strove
Into her garden plot to creep.
That season of the night she found
When it was peaceful all around
And all good Christians were asleep.*

*A pile of reeds for winter kindling
Was heaped up near the garden wall, —
Why were they hoarded there, undwindling?
The steppe-lands had no wood at all.
The reed-pile met her eye discerning,*

*All powder-dry and ripe for burning,
For it was meant to start the fire.
With steel and flint and tow she set
A spark beneath, its flame to whet
And spread into a blazing pyre.*

*She stripped herself of all her clothing
(When she had thus achieved her aims);
Then pitched them in the blaze with loathing
And stretched herself amid the flames.
The conflagration blazed around her
And in the ash no inquest found her —
She vanished into fumes and smoke.
She loved Aeneas so, that she
Could die in flaming agony;
Her soul in Limbo's shades awoke.*

III

* * *

*And now Aeneas marched to Hell
And entered quite a different world;
All bleached and pale those regions dwell;
The rays of moon and stars were furled...
There far and wide the mist spread paling,
And shrieks were heard of woeful wailing,
The pangs of sinners were immense.
Aeneas and the Sibyl, gazing
Upon their torments, found amazing
The range of hellish truculence.*

*The pitch in that Inferno bubbled;
In gurgling cauldrons loud and hot,
Oil, resin, brimstone ever troubled
The roaring flames that seared the spot.
In molten tar the sinners sat
And crackled loud like frying fat,
Each suffering his just desert...
No mortal pen could hope to picture
In fiction beyond utter stricture
The torments that each soul begirt.*

*The lords of earth were tortured there
And roasted on all sides because
For poor folk they had shown no care
Nor treated them by kindly laws.
Therefore for wood they had to tramp
And reap the reed-beds in the swamp
And carry them to hell for fuel.
The fiends kept watch on all these sods
And goaded them with iron rods
When lagging in their labour cruel.*

*The devils slashed with burning scourges
The backs and breasts of those whose hands
Had slain themselves through fearful urges
To see no more earth's friendly lands.
Hot grease on them was poured, all smoking,
And sharp knives in their sides kept poking,
For having dared their lives to take.
Still other tricks engage these quarters —
Like crushing hands in mighty mortars
For venturing life's span to break.*

*Into the mouths of stingy misers
White molten silver poured from cans;
While lying friends and false advisers
Were forced to lick hot frying-pans.
Those who wed not their children's mothers
But lived as parasites on others
Were left to dangle on a hook
Fixed firmly in that erring member
In which had flamed lust's fiery ember
That Satan now had brought to book.*

*All false officials, high and low,
Peers, lordlings, and their mercenaries,
Were flogged in hell with many a blow
Like cats that pilfer in the dairies.
One finds here all unfaithful pastors,
Both aldermen and burgomasters,
Judges and jurymen and clerks,
Who with stark justice mix no honey
But plunder the accused of money,
Dark favors for still darker works.*

*But wise philosophers here crawl,
Who learned on earth to play the fox;
The monks and clerics, great and small,
Who did not care to teach their flocks,
But only sought for gold and houses
And had a good time with their spouses,
Neglecting duties that impel;
Priests who go whinnying for wenches,
Astrologers whom graft intrenches,
These throng the lowest pit of Hell.*

*Some did not keep their wives in check
But gave them liberty to stray
Regardless of their virtue's wreck
At parties, feasts and weddings gay,
Dancing till midnight to rehearse
Foul ribaldry and things far worse, —
These husbands caps of folly bore
With many a large and twisted horn;
Their eyes were sealed, they crouched forlorn
In pots where blazing brimstones roar.*

*Parents who did not train their sons
But petted them and spoiled them badly,
And humoured every pampered dunce,
In vats of oil now simmer sadly.
Through such neglect their lads became
Bold rogues and knaves and sons of shame,
And later beat their silly sires,
And wished the old folks soon would die
And leave them all the property
To sate their infamous desires.*

*Now hell was also full of lechers
Who crept into young women's graces,
Softly up ladders came these stretchers
At evening to their sleeping-places;
False vows to marry them they used,
They flattered them, deceived, seduced,
And worked on them their wicked will;
Until the maidens, swollen great,
Came to the church in such a state*

That their disgrace was black and ill.

*Slick merchants, too, made loud their wails;
They had frequented all the fairs
And with their false, deceitful scales
Had duped the women with their wares.
Here, too, sly swindlers had been slung,
And smart contrivers, glib of tongue;
Cheats, taverners and trading Jews
Who selling worthless gauds would stand
Or carted kegs of contrabrand,
The devils boiled in bubbling stews.*

*All infidels, some Christians too,
Landlord and peasant had their place,
Nobles and burghers one might view,
The young and aged of the race;
The poor, the wealthy likewise came,
The straight of body and the lame,
The blind man and the clear of sight,
The soldier and the potentate
Serfs of the lords and of the state,
Laymen and priests, were there by right.*

*Heigh-ho! The truth may not be hid,
A lie will surely cause more harm:
Scribblers of verse had there been bid,
Bad poets in a tasteless swarm;
Each bard in torment might be found,
His right hand had been tightly bound
As if a Tartar captor treed him.
Such is the fate of each poor wretch
Who writes so slovenly a sketch
That even devils cannot read him.*

* * *

*They hastened to the palace gate
That graced the subterranean Tsar.
No straw, no dust befouled its state
As pure as radiance from a star;
Upholstered walls with studs were bright,
The frames and sills were meerschau light;
The halls with gilded steel were floored,*

*Hangings of copper sparkled free
And every room showed lavishly —
It seemed the mansion of a lord.*

*Aeneas, with the Sibyl, gazed
At all those marvels of surprise;
At every sight they stood amazed
And stared about with bulging eyes;
At times a mutual glance they bent
And smiled in sheer astonishment,
Aeneas clicked his tongue and whistled.
Those who on earth lived righteously
In such a place rejoiced to be;
With perfect saintliness it bristled.*

*These souls sat here, untouched by gripes,
And basked in endless holiday.
Lying at ease, they smoked their pipes
Or sipped their brandy bowl for aye,
Which with no taint of froth was filled,
Thrice purified and well distilled,
Infused with herbs surpassing sweet
Spiced admirably and to their need
With galingale and aniseed
And saffron's tinge, for heaven meet.*

*They spent their time in eating cates,
Sweetmeats and all confections rare;
White wheaten dumplings filled their plates
And puffy rolls with caviare;
Garlic and borsch and sauerkraut,
Mushrooms and berries joined the rout,
Hard eggs with tasty kvass were here,
And a delicious omelet
By foreign chefs one's zest to whet,
And all this food they drowned in beer.*

*Here ease and freedom were the lot
Of him whose life was just and pure,
(Just as the sinner and the sot
Eternal torment must endure).
Whatever each of them desired*

*He now enjoyed till he perspired,
A round of pleasure without labour:
Rest, sleep or eat or drink or prance,
Shout, or be still, or sing or dance.
You'd like a fight? — Why, here's a sabre!*

*They made no boast, they sought no praise,
And no man here philosophized,
Nay, God forbid! Why should one raise
A laugh of scorn at one despised?
They showed no wrath, took no offense,
Nor beat each other void of sense
But lived together full of peace,
And he who wants to fall in love
Coos freely like a turtle-dove,
The joys of heaven never cease.*

*Here cold and hot days never come,
But right ones, like a woollen suit,
Pleasant and never wearisome,
Like Easter Sunday's absolute;
Each thing desired in that place
Came promptly, as a heavenly grace,
Thus did the good know great content.
Aeneas marvelled at the sight,
And asked the Sibyl erudite
What blessed souls had here been sent.*

*"Think not they were officials bold,"
The ancient Sibyl answered pat,
"Nor those who flaunted bellies fat,
Nor those who donned rich crimson suits
And coloured cloaks and fancy boots,
Nor yet your idle, bookish clowns,
Not knights nor highwaymen here perch,
Not hypocrites who chant in church,
Nor those who wear their golden crowns.*

*"Nay, these were beggars, simple-minded,
Considered fools in life on earth,
Decrepit, lame, from childhood blinded,
Whom people scorned at in their mirth;
Who roamed unfed by paths and sedges,
And starving lay beside the hedges,*

*On whom men's ruthless dogs were set;
These always begged for food in vain;
And driven from all doors in pain,
With blood their hapless backs were wet.*

*"These were the widows, poor and potless,
Shut out from shelter in the dirt;
These were the virgins, upright, spotless,
Who even lacked a decent skirt;
These were the babes of homes bereft
And destitute as orphans left,
Who therefore died of some disease;
These though but poor, in humble den,
Were glad to help their fellowmen,
And skinned no back with usuries.*

*"Some honest lords are also there —
For there are always lords and lords;
That prodigy is somewhat rare,
For little good their trade affords;
Soldiers and ensigns here you'll find,
Mace-bearers, captains just and kind,
Who led a life of righteousness;
Men of all sorts and all conditions,
Who upright lived and scorned ambitions
Have gained this bliss and heaven bless."*



Для вшанування 200-річчя „Енеїди” і її знаменитого ілюстратора, Миколи Бутовича, проф. Юрій Луцький видав ювілейну листівку з переодягненими Бахусом, Юноною і Меркурієм. Вона продається в українських книгарнях.

ЗНАМЕНИТА „НАТАЛКА ПОЛТАВКА“ КОТЛЯРЕВСЬКОГО І ФЕДІР СТРИГУН

Це ж треба: стільки постановок „Наталки Полтавки“ вже перебачилося на сцені, здається, кожен з нас знає мало не напам'ять цю знамениту комічну оперу Івана Котляревського, а вже про характери героїв — то й не говорити, а нині ми зачаровані дійством наново, але вже якось по-іншому, по-новому, по-сучасному. Цю незвичайну постановку здійснив і показав в Америці українській громаді Львівський державний академічний український театр ім. М. Заньковецької, який ми вітали в Чикаго, Клівленді, Бавнд Бруку, Філядельфії, Бостоні та інших містах, протягом травня-червня 1997 року. Бо що вже нового можна побачити в „Наталці...“? Покохалися двоє — Наталка і Петро. А стара Терпелиха, залишившись вдовою, хоче віддати заміж свою єдину доньку за багатого пана, щоб вийти з матеріальної скрути. Та й Петро десь подівся, нема поруч. Звичайна тема, звичайні обставини... Стара Терпелиха, педантичний Возний, п'яний Виборний — комедійні типи.

Та все було зовсім не так! А все тому, що режисером-постановником був знаменитий Федір Стригун — Народний артист України, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (за виставу „Тил“ М. Зарудного), лауреат премії ім. І. Котляревського (за новітнє прочитання „Наталки Полтавки“, за оригінальне тлумачення клясики), доцент Львівського вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, голова правління Львівського міжобласного відділу Спілки театральних діячів України; кіноактор, у доробку якого понад 20 праць. Наш сучасник Федір Стригун — загально визнаний таланти у театральному світі: він і артист, і режисер-постановник, і директор театру. Він є тим, кого можна назвати мозком театру, сучасного театру.

Федір Стригун, скрупульозно вивчаючи історію рідного народу й історію театру, побувавши в місцевостях, де народився автор знаменитої „Енеїди“ і „Наталки Полтавки“ Іван Котляревський, де писалася п'єса, зрозумів глибинну суть цього твору, а головне — її сучасність і нині, і завтра, і в майбутньому. У творі закладено характер нашого народу, і це не плачевна історія двох закоханих, а тріумф кохання, який

виразно відбивається в характерах усіх персонажів, що є зі свого коріння українськими. Власне, чому Терпелиха повинна бути стара, коли в неї молода донька? Та ж в Україні повнолітніми стають у 16 років. І так завжди було. Стара Терпелиха теж свого часу молодого дівчиною виходила заміж, то скільки ж їй років може бути тепер? Тому ми й бачимо Терпелиху жінкою у розквіті сил, грайливою, навіть кокетливою, а водночас стриманою і статечною, щоб, не дай Боже, хтось не подумав про неї чогось поганого, бо вона ж — Мати! Згадайте її реакцію — рухи, коли Микола хоче підтримати її...

Не відповідає нашій колишній уяві і пан Возний - „теє то як його“... І чи Ви знаєте, чому він виступає спочатку в ролі автора, а пізніше стає Возним? А тому, пояснив Федір Стригун, що сам Іван Котляревський свого часу був закоханий в молоду дівчину і сватався до неї, а потім відтворив себе в ролі Возного. І тому Возний, попри той гумор, виглядає людиною статечною, вирозумілою, звичайно він трохи педант, а оскільки він українець, але вчений чужими мовами, то й мова його пересипана слав'янізмами, проте душа його українська.

А як підкреслене в п'єсі слово „перестройка!..“ Це просто дивна знахідка режисера-постановника. І обігрування того слова, а воно є справді в контексті п'єси, підносить „Наталку Полтавку“ до сучасності найбільше.

Федір Стригун уміє розставляти акценти. Він уміє знайти і піднести те, що є найголовнішим. Та насамперед те все треба вміти віднайти, зрозуміти для себе, щоб пізніше передати глядачеві. І Федір Стригун це блискуче вміє. Усі його постановки викликають захоплення, здивування, а їх дуже багато. При чому бере він до постановки речі, які ніхто до нього не брав. Але надамо слово самому артистові:

— Усі знають „Наталку Полтавку“ хрестоматійну. Але совієтська філологія дуже звульгаризувала „Наталку Полтавку“ соціально. Обов'язково повинна була бути бідність. Насправді ж на Україні ніколи не було таких бідних людей, щоб аж в чорній хаті жили, це все видумки совієтських часів. Котляревський ніколи про це не писав. На Україні була бідність, але відносна бідність. Проте нас, українців, всі чомусь хочуть бачити обов'язково дуже бідними. Це все неправда. Або друга крайність, коли показують українців у шароварах шовкових і вишиваних сорочках, ніби українці кожен день ходили у вишитих сорочках. Це теж неправда, українці вдягають вишиті сорочки тільки у свята, у неділю. А коли я поставив „Марусю Чурай“, дуже всі накинулись за костюми, мовляв, дуже красиві, усі в байбараках, свитах, кунтушах. Але що я можу зробити, коли в той час у Полтаві, коли була Маруся Чурай, під час війни Богдана Хмельницького люди були дуже багаті, тим паче в Полтаві, яка стояла на роздоріжжі великого шляху,

а потім люди достойні беруть участь у подіях. Так само ми ставили „Мазепу“ Богдана Лепкого. Як могли бути вдягнені державотворці, в тому числі Мазепа, коли він був дуже багатою людиною з високою західноєвропейською освітою? Та тільки дуже багато, в шовках і оксамитах, бо так справді було. Проте в нас все історичне було викривлене, припущене і люди до цього звикли. А треба ж достойно говорити про своє достойне минуле.

— А що спонукало Вас повернутись до „Наталки Полтавки“?

— Чорнобильська трагедія. Коли сказали, що все навколо гине, мені захотілося розвеселити людей, щоб люди пораділи зі своєї краси, зі свого духовного багатства. І коли я взявся втілювати свою ідею, то зрозумів, що „Наталка Полтавка“ дуже життєстверджуюча, що в ній сильна християнська ідея. Взагалі українська драматургія і українська література були тоді дуже сильними і дуже величними, коли вони сповідали християнські ідеї. Це видно в п'єсах Карпенка-Карого, це видно в Шевченка. Возного завжди [в советах] робили такого собі омосковщеного чиновника, злого чоловіка, а потім не могли пояснити, як же він здатний на такий шляхетний вчинок, як відмовитись від Наталки. Це ж було алогічно, а в автора немає нічого алогічного. А як Котляревський майстерно протиставляє москалів і українців: найстрашніше — це в москалі завербуватись. „Наталка Полтавка“ поставлена в традиціях кращої вертепної драми і в кращих зразках світової драматургії. Це — театр-свято.

— Ваша „Наталка Полтавка“ — свіжа і чиста як вранішня роса, вона весела і світла, як новий день. Тобто, Ваша „Наталка Полтавка“ — це ніби новий твір, а насправді він тільки по-новому прочитаний. Як Вам вдалося подолати стереотипне советське трактування п'єси?..

— Насправді Котляревський не писав драму і не трагедію, бо ніхто вкінці не вмирає, а все закінчується щасливо. Це — одне. А крім того, відчуття народних характерів, відчуття природи цих людей зразу поставили все на своє місце. Як сказала одна народна артистка, яка грала в 16-ох постановках „Наталки Полтавки“, Ніна А. Козачковська, — „Я не піду дивитися на цю річ, я так багато грала і Наталку, і Терпелиху, але я так і не розібралася чи це комедія, чи це трагедія“ —

Та я наполегливо просив її прийти подивитися і вона прийшла. Господи, вона була така вражена, каже — це ж геніяльно, Федю! Це ж щось таке, чого ще ніколи не було в театрі! І це правда. Публіка, навіть діти сприймають виставу шалено. Я думаю, що після Чорнобиля потрібне було таке свято української молоді, української пісні, українського духу. Ми дуже багато грали цю виставу: на фестивалях, в різних країнах, зняли на телебаченні, і як посібник касету тримають в театральному інституті — як треба ставити українську клясику. Бо

ми дуже законсервовані у відношенні до свого матеріалу. Мені навіть писали деякі люди з Полтавщини: „Нащо ви псуєте нашого Котляревського, псуєте свого Франка“... Це просто дивовижна дурниця: я цього не сприймаю і ніколи сприймати не буду: для мене Україна — одна, неділима... А через отакі речі ми дуже відстаємо у своєму прочитанні нашої класики...

— І Ви вже щось маєте в пляні на майбутнє?

— Мені хочеться поставити „Назара Стодолю“, „Невольника“ Шевченка, багато творів Лесі Українки, звичайно Миколу Куліша, хоч Куліш дуже тяжко сприймається зараз, його твори глядач сприймає як совєтську драматургію. От я ставив „Народний Малахій“ і люди сприймають його зовсім з іншого боку. Розумієте, ще не відболіло, ще в пам'яті закладений цей біль. Миколі Кулішеві було легше, він писав по-свіжому, тоді були люди, які могли зрозуміти оце „окостіння“ від марксизму. Люди тоді бачили, що займаються дурницею, а зараз, коли вже 70 років цією дурницею займалися, дуже важко збагнути, якою ж дурницею займалися.

— Проте, повернімося ще трохи до вже здійснених постановок... На Вашу кожну постановку всі квитки випродані, а це не кожному театрові вдається...

— Я почав свою кар'єру, як художній керівник театру ім. М. Заньковецької, з постановки І. Карпенка-Карого „Безталанної“ у 1987 році. Друга вистава, яку я зібрався ставити, була „Гайдамаки“ Шевченка, я їх поставив у 1987 році, бо вони тоді були дуже на часі. Ми завжди звертаємось до них, коли стає гостра політична ситуація. Вистава пройшла до трьохсот разів і йде до цього часу. А тоді — „Маруся Чурай“ Ліни Костенко. Зразу після неї я приступив до „Павла Полуботка“ Костя Буревія. Це було просто як дихання. Я виписав п'єсу з Німеччини, з Мюнхену, з бібліотеки ОУН, бо в нас ніхто її не мав. Я зробив свій варіант п'єси і ми поставили її в 1989 році. Це було як бомба, що розірвалася. Після того я поставив український вертеп „Ой, радуйся, земле“, щоб відновити наші традиції... Це було явище політичне і опозиційне. І в тому ж році поставив „Мазепу“ за романом Богдана Лепкого. Богдан Антків написав п'єси на моє замовлення... Три вистави — „Мотря“, „Не вбивай“ і „Батурин“ ідуть одна за одною три вечори підряд. І глядачі не тільки витримують, а й є в захопленні. Вистава мала 120 аншлаїв — 120 разів усі квитки були випродані.

Про новаторство Федора Стригуна, як режисера-постановника, засвідчують постановки оперети: „Марійка“, „Гуцулка Ксеня“, „Шаріка“ Я. Барнича, яку театр також показав в Америці, хоч оперета — це не профіль драматичного театру. Проте Ф. Стригун вирішив повер-

нути глядачеві Ярослава Барнича — композитора і драматурга, власне, заново відкрив його для українського глядача в Україні.

Про широкий діапазон творчості свідчить і той факт, що Федір Стригун, шукаючи позитивного героя, звертається до Ісуса Христа. Це треба і громадянської мужності і також такту, щоб правильно розставити акценти в час гострих конфесійних розбіжностей в Україні і мати захопленого глядача. А почалося все із прочитання Євангелії. Як каже Ф. Стригун, тільки тоді все зрозуміли. Так виник сценічний твір за трьома Євангеліями — „Ісус, Син Бога Живого“. Після того пішли до церкви, помолилися, попросили Владику Стернюка (тепер, на жаль, покійного) освятити сцену, а 3-го травня 1993 року відбулася прем'єра. Сто разів за короткий час пройшла вистава з повним аншлагом. Навіть рабин у Львові сказав: „Ви добре зробили, що не образили жодної конфесії“. Показали виставу і в Києві, публіка пережила неймовірну екстазу. Вистава іде і зараз. Правда, на східню Україну, за Дніпро, цю річ не пускають „владні структури“, але прийде час, дай Боже, і туди прийде „Ісус, Син Бога Живого“.

Федір Стригун прагне піднести свій театр до рівня світового і йому це вдасться. Він знає, що тільки високим мистецтвом можна виховати достойну людину, витравити з українця дух неповноцінності, який вселений насильно. Його праця — це труд на благо вільної, незалежної, соборної України.

Оксана ЛИХОВИД

МОЛИТВА ДО МУЗИКИ

*О Музико, у душу увійди,
як в гірний храм, акордами органа,
немов бальзам, зціли сердечні рани
і освяти мої земні труді.
О Музико, у душу увійди.*

*О Музико, візьми мене в полон,
як теплий доторк лагідних долонь,
і освіти-осяй мої зіниці,
вдихни у серце молодий вогонь,*

*кинь пристрастей жагучих
блискавиці!
Надіє світла, в серці не холонь,
О Музико, візьми мене в полон.*

*О Музико, не покидай мене
серед стерні осінньої і зливи,
нехай печаль усіх нас обминє
і буде ранок — світлий і щасливий.
О Музико, не покидай мене...*



НА СТОЛІТНІЙ (ДВОХСОТЛІТНІЙ) ЮВІЛЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

*У кожного люду, у кожній країні
Живе такий спогад, що в його давнині
Були золотії віки,
Як пісня і слово були у шанобі
В міцних сього світа: не тільки на гробі
Складались поетами вінки,*

*За пишнії хрії, величнії оди
Король слав поетам-співцям нагороди,
Він славу їх мав у руці;
За ввічливі станси, гучні мадриґали
Вродливиці теж нагороду давали,
Не знали погорди співці.*

*І щонайпишнішії дами з придворних
Вдавали на сцені субреток моторних,
Щоб слави і втіхи зажить:
Сама королева здіймала корону,
Спускалась додолу з найвищого трону
Поетовій мрії служить.*

*Богам були рівні співці лавреати
І гордо носили коштовнії шати
У панськім маґнатськім гурті;
Цвіли в них і лаври, і квіти барвисті,
І навіть терни їх були позлотисті,
Кайдани — і ті золоті!*

*Так ... в кожній країні є спогади раю!
Нема тільки в тебе їх, рідний мій краю!
Були й за гетьманів співці;
З них деякі вічнії співи зложили,
А як їх наймення? і де їх могили,
Щоб скласти хоч пізні вінці?*

Цурались вони кучерявої хрії

*І вабили очі їм іншої мрії,
Не вів до палацу їх шлях:
Не оди складали, а думи народу,
Не в стансах прославили милої вроду,
А в тихих, журливих піснях...*

*Ті вічні пісні, ті єдинії спадки
Взяли собі другі поети нащадки
І батьківським шляхом пішли;
Ніхто їх не брав під свою оборону,
Ніхто не спускався з найвищого трону,
Щоб їм уділяти хвали.*

*Чоло не вінчали лавровії віти,
Тернів не скрашали ні злото, ні квіти,
Страждали співці в самоті;
На них не сіяли жупани-лудани,
Коли ж на руках їх дзвеніли кайдани, —
То вже не були золоті...*

1898

Григорій СТОРОЖЕНКО

НЕЗАБУТНЯ МОГИЛА

*Серед степу на Україні, Де хвилює жито,
Москалями із півночі Козаків побито.
За що ж лицарів побито — Синів України?
Чи за те, що рятували Край свій від руїни?
Хто істотою усею Хтіли Неньці волі
І поклали життя власне Під Крутами, в полі...
Поховано молоденьких, як мається бути,
І могилу насипано Що й звик не забути.
І сумує Ненька їхня, Переносить тугу,
Та чекає, виглядає Других синів з Лугу.
Щоб вказати орлам своїм Шляхи на ті Крути,
Розказати, що діяти, І як далі бути?
Пам'ятаймо ж про убитих Довіку і нині,
Та віддайте усіх себе За щастя України.*



НА ПОЧАТКУ БУЛО СЛОВО — В НАЧАЛІ БІ СЛОВО

Рік 1798 став навіки пам'ятною історичною датою не тільки в історії українського письменства, а також і в історії українського національного відродження. Перші три частини „Перелицьованої Енеїди”, що того року з'явилася в Петербурзі коштом конотопського дворянина Максима Парпури, позначили не тільки нову добу в історії нашого письменства та в розвитку нашої літературної мови, — „Енеїда” стала й першою ластівкою нашого національного відродження. „Вона та книжечка” — каже С. Єфремов, — завершила собою попередню еволюцію національного життя на Україні й стала за вихідний пункт для дальшої; закристалізувавши в художній формі минуле, вона разом із тим стала зерном для майбутнього...

„Енеїда з'явилася в добу великого національного занепаду й поневолення українського народу, в добу „розграблення національної власности”, як влучно сказав П. Куліш. Усе XVIII століття, а особливо його друга половина, багато лиха принесли Україні.

Після Полтавської трагедії 1709 року з її нещасливими наслідками незабаром настали ще гірші часи: ліквідація гетьманщини (1764), знесення полкового устрою на Слобожанщині (1765), зруйнування Запорозької січі (1775), знищення решток політичної автономії України, закріпачення селянства (1783), знесення церковної самоуправи (1786), урядові русифікаційні заходи, денаціоналізація козацької старшини і перетворення її в „благородное російское дворянство”, — все це були окремі ланки добре продуманої системи цілковитого національного поневолення України, цілковитого знищення українського національного організму.

Одночасно з занепадом національного та політичного життя на Україні і наша національна культура та письменство зокрема зазнали також тяжких ударів з боку російського уряду. Йде непослабна боротьба проти „особого наречія” українців, проти української вимови, друкуються і поширюються на Україні спеціальні підручники російської ортоєпії та ортографії, що мали завдання полегшити вихованцям місцевих шкіл на Україні засвоєння правильної російської вимови і російського правопису, поширюється зневага до української мови — старої літературної і живої народної, а також до всієї народно-поетичної традиції, як до чогось варварського і дикого. Школи, друкарні, навіть

стиль архітектурний — все це Москва намагається підпорядкувати своєму впливові. Українській нації загрожувала смертельна небезпека. Здавалося, що увесь хід історичного розвитку невпинно і невблаганно вів Україну до остаточної загибелі, до цілковитої втрати національного обличчя. Здавалось, що в таких обставинах годі було чекати звідкись порятунку.

„Коли раптом” — веселий зневажливий сміх серед мертвої тиші почувся. То сміявся Іван Котляревський і дошкульним бичем свого сміху гостро вдарив по совісті земляків. Совість заговорила”... (С. Єфремов).

Іван Котляревський належав до тієї нечисленної групи українців, що в цих несприятливих обставинах зуміли зберегти любов до свого рідного краю і народу, до рідної мови, що не забули і славного минулого свого народу. До цих людей належали сільські священики, дрібновласницьке дворянство та провінційальне чиновництво. Для них, як каже М. Зеров, „грубі слова” і „козацькі подвиги” „не втратили ще свого чару” відбиті в кольоритній пісні народній”. Котляревський вийшов із цієї ж соціальної групи. Він свідомо звернувся до народної мови і своєю літературною діяльністю започаткував нову добу в рідному письменстві.

Творчість Котляревського базується на попередньому розвитку української літератури. Різдвяні та великодні вірші мандрівних дяків, інтермедії як інтерлюдії дали Котляревському зразки травестійно-бурлескного стилю, які він використав у своїй „Енеїді”. Багатий український фолклор був для Котляревського невичерпним джерелом мовних народних скарбів. „Народ був, — каже С. Єфремов, — тією матеріальною підвалиною, на якій заснував свою діяльність батько нового українського письменства; ґрунтом для неї була попередня література — чи то в формі напро́чуд багатої народної поезії, чи в інтермедіях відомих авторів попереднього періоду; чи в віршах мандрівних дяків, чи в історичних творах, як літопис Величка з їхньою любов’ю до рідної землі та в етичній науці українського філософа Григорія Сковороди з його свідомою прихильністю до „чорного народу”.

Зрісши в добу занепаду старої літературної мови, Котляревський мав перед собою один шлях — шлях використати живу народну мову в літературній творчості. А як тодішня українська традиція давала тільки один зразок використання народної мови — інтермедію, різдвяні та великодні вірші з їх бурлескним стилем, то й Котляревський (а ще до нього Опанас Лобисевич, 1732-1805) відповідно до традиції спинився на формі жартівливої перелицьованої поеми. Отже, звернувшись до живої народної мови, І. Котляревський „не наважився проте розірвати з традицією, обмежився „підлим стилем” і бурлескною

формою, єдиними, де народна мова припускалася тогочасними теоріями (М. Зеров). Проте мова „Енеїди” та інших творів І. Котляревського була в тому часі великим досягненням. Українська народна мова інтермедій та побутового змісту віршів базувалася на північно-українських діалектах і користувалася такими вузько провінційними формами як ‘плуд’, ‘вуйт’, ‘дуйдуть’, ‘пойшол’ тощо. До того ж відзначалася вона великою засміченістю словника: в ній повно було польонізмів і навіть латинських слів. Натомість Котляревський свою „Енеїду” та інші твори написав центральною полтавсько-київською говіркою, яка з того часу стала основою української літературної мови. Шевченко ствердив її остаточно і назавжди. Лексика Котляревського незрівняно чистіша від лексики давніших письменників. Але найбільша заслуга мови Котляревського — незвичайне багатство її словника. Отже Котляревський був не тільки батьком нового українського письменства, а основоположником, батьком сучасної української літературної мови.

Великою новиною для української літератури була й віршова форма „Енеїди”. Попередні письменники, наприклад Іван Некрашевич та автори бурлескної літератури, писали силабічні у своїй основі вірші. Десятирядкова строфа „Енеїди” з її правильним чергуванням рим, чотиристопний ямб, легкий та дзвінкий, ритмічне багатство і різноманітність — все це було цілком нове і незвичайне в українській літературі. Новиною був і небувалий до того часу розмір твору, написаного народною мовою. „Енеїда” — це вже не короткий бурлескний вірш, — це валика поема, і вона, натурально, звернула на себе велику увагу читачів.

Новатор мови і віршованої форми — Котляревський вніс і багато нового в ідейний зміст українського письменства. Не зважаючи на травестійний бурлескний характер своєї поеми, Котляревський і в цій, здавалося б, не відповідній для серйозного змісту формі, зумів сказати нове слово, висловити нові думки, подати правдиві картини тогочасного українського життя з елементами гострої сатири. Використавши сюжетну схему Вергілієвої „Енеїди”, Котляревський цілком відкинув урочистий, поважний тон славнозвісної латинської поеми, змінивши його веселим, легковажним, гумористичним тоном. В образах героїв латинської мови Котляревський показав українців з їх національними і побутовими рисами. Українські імена багатьох героїв (Тарас замість Полідура, Охрім замість Невтеса і т. д. українське вбрання героїв, українські народні пісні, звичаї, народні страви, ігри, адміністративні назви старої України, правдиво змальований українських побут і т. ін. — Цей етнографічний реалізм „Енеїди” є найхарактернішою рисою травестійної маніри Котляревського.

Але не тільки саму цю зовнішню „українізацію” знаходимо в „Енеїді”. Котляревський українізує не тільки зовнішній вигляд героїв своєї поеми — він українізує і їх психологію, їх характер, їх вчинки, їх внутрішню сутність, показуючи в образах латинської поеми типових представників різних соціальних верств українського суспільства XVIII століття з усіма їхніми найхарактеристичнішими ознаками і особливостями. В образах олімпійських богів, що провадять свій час у бенкетах і розвагах, забувши про людське горе, не важно впізнати з опису одержі, звичаїв побуту та їх стосунків з простими смертними. Тут яскраво показує Котляревський і поміщика-самодура (в образі Зевса), і ласого до грошей царського чиновника-хабарника (в образі Нептуна) і т. ін. Елементи сатири знаходимо і в зображенні земних героїв. Описи пекла і раю найвиразніше свідчать про соціальні симпатії та антипатії автора. Пани-кріпосники — це перші грішники, який Еней побачив у пеклі і яких мордували за те, що вони „людям льготи не давали і ставили їх за скотів”.

Протестуючи проти кріпацтва, засуджуючи жорстокість, плямуючи огидну кривду, Котляревський у ряді картин поеми піднісся до гострої громадської сатири. Ось, наприклад, ціла галерія представників тогочасної влади, що за свої гріхи відбувають кару в пеклі:

*Се все десятицькі та соцькії,
Начальники, п'явки людськїї,
І всі прокляті писарї,
Ісправники все ваканцьовї,
Судді і стряпчі безтолкові,
Повірені секретарї.*

А далі знову йдуть:

*„Судді, підсудки, писарї,
Які по правді не судили
Та тільки грошики лупили
І обдирали хабарї”.*

І навпаки, малюючи картини раю, Котляревський показує тут серед праведників — бідних, обездолених людей, удів, сиріт, а також тих, хто допомагає іншим: зрідка тут зустрічаються й пані, „які правдиву жизнь вели”, але „не квапляться на се вони”.

Показуючи в сатиричному освітленні „новоіспеченное благородное дворянство”, Котляревський з великою прихильністю і теплою згадує старий вільний лад на Україні, згадує славне минуле. В об-

разах троянців Котляревський показує запорозьких козаків, що здатні не тільки пити та гуляти, а здатні і не героїчні подвиги; що відзначається хоробрістю й відвагою, завзяттям справжніх патріотів і борців за волю свого народу. Описуючи старий устрій козацького війська часів гетьманщини, автор вихвиляє „славнії полки козацькі: Лубенський, Гадяцький, Полтавський”, з помітним захопленням підкреслюючи їх хоробрість:

*„Як грянуть сотнями ударять,
Перед себе списі наставлять,
То мов мітлою все метуть”.*

Ідеї любови до батьківщини, ідеї патріотичного обов'язку висловлює автор устами Евріяла, який на першому місці ставить спільну громадську справу („общес добро”), повинність громадянина. Любов до рідного краю, є найбільша сила, перед якою не устоїть ворог, бо груди патріота сильніші від гармат. Таким чином поруч із сатирою в „Енеїді” знаходимо також „оповиті щирим смутком та жалем спомини про вільну старовину, про незабутнє минуле” (С. Єфремов).

В умовах загальної розтічі, денаціоналізації і неминуче зв'язаної з нею деморалізації Котляревський не тільки висміяв негативні сторони сучасного йому життя, а й спробував показати шляхи у майбутнє, пригадавши своїм сучасникам про честь, про героїчну любов і забуту повинність до рідного краю, про вагу громадського обов'язку. Хоч де-хто за зовнішніми греко-римськими аксесуарами та за веселим сміхом, може, й не помітив цього заперечення тогочасної згубної для України політики російського уряду, цієї „мужицької правди колючої”, — проте більшість сучасників зрозуміла схований за маскою бурлескної травестійности поеми справжній ідейний зміст „Енеїди” Котляревського. І саме це зрозуміння й причинилося до величезної популярності „Енеїди” серед найширших кіл читачів. „Енеїду” читали не тільки на Україні, її знали й високо цінили тодішні емігранти з України — недобитки запорожців за Дунаєм; примірник „Енеїди” вивіз зі собою у Францію Наполеон I як варту уваги пам'ятку. Тому цілком безпідставно деякі представники нашої критики (Куліш, Євшан) намагалися зменшити значення „Енеїди”. Натомість цілковиту рацію мають Микола Костомарів, Павло Житецький, Сергій Єфремов (а тепер Євген Сверстюк) та інші, що добачали в Котляревському свідомого своєї мети сатирика і оновителя української літератури. „Моральна велич Котляревського, — каже П. Житецький, — полягає в тому, що він розв'язав нові завдання як поет-ідеаліст, що не втратив гуманних почуттів у той вік, коли негуманні почуття знаходили підтримку в кріпосницькому раб-

стві, яке саме запроваджувалося на Україні, спотворюючи здорові громадські поняття й найкращі добрі наміри та настрої”. „З Котляревським, — каже С. Єфремов, — до літератури нашої увійшов народ і сів у ній на покуті, остаючись там і по сей день бажаним гостем... Котляревський для свого народу зробив величезної ваги, просто таки геніяльне наслідками діло, давши свідомий почин молодому, свіжому письменству й громадському рухові наново відродженого народу. До Котляревського українське письменство не було народним, бо не прийняло ще до себе найпотрібнішого для всякого щиронародного письменства елементу — народної мови, а коли й приймало, то спорадично і не додержувалось її твердо й непорушно. Тільки з Котляревського почавши, народна мова увиходить у письменство як неодмінна складова його частина, якої вже не можна вилучити з того, що ми розуміємо під письменством”.

„Енеїда” Котляревського не тільки започаткувала нову добу в історії українського письменства, — вона відіграла також велику роль в історії національного відродження нашого народу, вона справді стала тим „Зерном, з якого однаково росте і письменство українське, і громадський рух на Україні, як певний комплекс ідей, що кладуть свою позначку на всій національній справі” (С. Єфремов). І тому не дивно, що 100-ліття „Енеїди” всі українські землі святкували як національне свято відродження нашої нації, а відкриття пам’ятника І. П. Котляревському в Полтаві в 1903 році перетворилось у справжню всеукраїнську національну маніфестацію.

Серед сучасників творчість Котляревського викликала не тільки велике зацікавлення, не тільки відіграла вирішальну роль в справі розбудження національної свідомості, але й викликала цілу школу поетів, що за прикладом Котляревського і під його безпосереднім впливом стали писати українською народною мовою. Щоправда, їхня літературна продукція була дуже низької мистецької та ідейної вартості, проте слідом за епігонами Котляревського незабаром з’явилися і нові талановиті поети — Петро Гулак-Артемівський, Євген Гребінка, а далі батько української повісти Григорій Квітка-Основ’яненко. І на решті Тарас Шевченко. За ним Пентелеймон Куліш, Марко Вовчок, Іван Нечуй-Левицький, Олександр Кониський, Панас Мирний, Борис Грінченко та інші продовжували велику справу розвитку рідної мови, літератури і культури. Іван Франко, Михайло Коцюбинський і Леся Українка — це славне сузір’я завершило процес блискучого розквіту. Довгий, складний і тернистий шлях пройшла наша література від трагедійної бурлескної поеми Котляревського до поважної високо мистецької творчості Лесі Українки. У своїх взаєминах із всесвітнім письменством, на думку Андрія Ніковського, нова українська література

пройшла три ступені: 1) ступінь травестії, 2) ступінь перекладів (Біблія, Гомерові поеми, Софокл, Шекспір і ін.) і 3) ступінь власних композицій на всесвітні теми (Лєся Українка з її „Камінним Господарем” та іншими творами). Це справжня вершина, на яку українська поезія виходить з безсмертною творчістю Лєсі Українки. Письменники ставлять перед собою ширші завдання, в парі з цим іде невпинний розвиток і збагачення літературної мови: „Жартівлива, трохи шаржована в травестіях, вона пристосовується до сентиментального патосу Квітки, набуває гнучкості, ніжності і сили в Шевченковій ліриці, розцвітає медовими квітами в романтичних повістях М. Вовчка, а в Кулішевих перекладах пробує перемогти західноєвропейських поетів і вийти на широкий шлях засвоєння найкращих здобутків світового письменства” (М. Зеров).

150-літній [200-літній] шлях нової української літератури позначений найрізноманітнішими постатями, напрямками, стилями та літературними творами. Впродовж цих [200] років відбувалися зміни в соціально-психологічному складі українських письменників, зміни смаків, зміни ідей, що відбивалися на виборі сюжетів і дійових осіб, що позначалися на методах і засобах художньої творчості.

Але є одно, що незмінно жило впродовж [200] років, що червоною ниткою проходить через усю нову українську літератури — це національно визвольна ідея. Ця ідея відродила наше письменство і врятувала його від загибелі; ця ідея дала нашим письменникам в найнесприятливіших умовах царського гніту і поневолення, в умовах суворих заборон українського слова, валуєвських циркулярів і т. д. завзято боротися проти гніту і сваволі і в цій нерівній боротьбі здобути блискучу перемогу над ворогом.

Українське письменство впродовж [200] років високо тримало прапор боротьби за національну самобутність і незалежність.

Утративши на тернистому шляху своєї трагічної історії і політичну самостійність і право на вільний розвиток своїх культурних і національних особливостей, український народ зберіг рідну мову, рідне слово. Рідна мова „була і єсть тим живчиком, що кидався і тріпотів безупину в занепалому організмі народному, показуючи, що живий ще той народ і жити він хоче і жити він буде”. (С. Єфремов). Велику вагу рідного слова для української національної справи добре розуміли наші найкращі поети і письменники. І тому геніяльний Шевченко свідомо поставив своє палке поетичне слово на службу своєму народові:

*„Возвелечу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло них
Поставлю с л о в о!*

Тому й Великий Франко, відкидаючи гасло „мистецтво для мистецтва”, всю свою творчість підпорядкував громадським завданням і національно-визвольній боротьбі; і своєю творчістю Франко довів, власне, твердження про те, що

*„...огонь в одежі слова —
безсмертна чудотворна фея,
Правдива іскра Прометя.*

Тому і Леся Українка своє сильне і мужнє поетичне слово також свідомо поставила на службу національним інтересам:

*„Слово! моя ти єдина зброе!
Ми не повинні загинуть обоє —
Може в руках навідомих братів
Станеш ти кращим мечем на катів.*

І слово рідне дійсно стало могутньою зброєю в боротьбі нашого народу, воно відіграло найбільшу роль у нашому національному відродженні, початок якому дав Котляревський 200 років тому. Вирішальним чинником нашого національного відродження, першопідставою, первопричиною його стала рідна мова, рідне слово. Так справдилась в історії українського відродження відома євангельська істина:

„На початку було с л о в о!” „В началѣ бѣ слово”

Рідне слово впродовж [200] років будило приспану неволею національну свідомість нашого народу, воно було тим справжнім Євшаном-зіллям, що повертало на рідний ґрунт багатьох денационалізованих земляків наших, воно виховувало в багатьох поколіннях нашого народу святі почуття любови до рідного краю, воно кликало до боротьби за світлі ідеали волі, правди і справедливості. Слово рідне було для нашого народу тим невмирущим, незгасаючим вогнем, тим життєдайним сонцем, що впродовж [200] років жило і нашу літературу і нашу боротьбу за національне визволення та державну незалежність. І в міру того як росла, розвивалася, міцнішала і удосконалювалася наша мова — міцнішала наша національна свідомість і наша державно-політична думка.

Відзначаючи славний ювілей 200-ліття нашого нового письменства і разом з тим і нашого національного відродження, ми знаємо, що наша література, не зважаючи на тяжкі обставини, додержувалася славних 200-літніх традицій і в майбутньому продовжуватиме служити словом справі українського національного державотворення. Гостро відточене слово-зброя відіграватиме тепер і в майбутньому велику роль в нашій боротьбі за державно-політичну міць України!

ГЕРОЇЧНА МОВА

(До 200-річного ювілею „Енеїди”)

Чи є в світі витриваліша мова за українську? Успадкована зі слов'янської прамови, будучи її осереддям на терені від Карпат аж до Дніпра, більш як тисячу років тому набула вона певних рис виразної самобутності. Згідно з дослідженням Агатангела Кримського, нашого визначного мовознавця, українська мова як одність виразно проступає крізь церковнослов'янщину вже в перших київських пам'ятках, написаних в XI столітті.

Літописи та збірники княжої доби, ділова мова пізніших сторіч та особливо народні пісні й думи ще більше засвідчують типові риси української мови. На жаль, цей процес документування української мови, що виловилася зі слов'янської прамови, відбувався дуже повільно, часто з довгими перервами. На це були зовнішні перешкоди, передусім польська експансія на схід і московське поривання до Чорного моря. Але були й наші, внутрішні причини. Київські та галицькі вчені XVI-XVII сторіч хапалися за церковнослов'янщину — як за рятівне коло на хвилях моря, нормували її граматику, правопис тощо, але часто нехтували народною, „простою”, себто суто українською мовою. Як жаль, що наші великі Смотрицькі не часто зверталися до мови народу, з якого вони вийшли, натомість удавалися до книжної, що за основу мала церковнослов'янську мову.

Не зважаючи на чужі перешкоди чи занедбання з боку наших вищих верств, „проста”, суто-українська мова жила, розвивалася й міцніла серед народу, серед ораторів, ремісників, мисливців і козаків. Наче розгнівані гайдамаки, часто вривалася вона в церковні проповіді, наприклад, у Галятовського, у вірші, байки, приповідки тощо. Першим поетом, що створив римований вірш народною мовою ще в 1575 році, був Іван Жоравницький із Луцького (до речі, його посадили поляки на палю). Були й інші літератори, що писали живою мовою. До нас дійшли пісня козака Плахти, пісні Марусі Чурай та вірші Гетьмана Івана Мазепи, його листи до Мотрі...

Киянин Іван Ужевич, випускник Сорбонни, дав світові в 1643-45 роках першу граматику суто-української літературної мови, на відміну від православної церковнослов'янської та католицької латини.

Полтавець Іван Котляревський устами Возного в „Наталці Полтавці” блискуче висміяв церковнослов'янщину й завершив довгий процес переходу до „простої”, власне української, мови як літератур-

ної. Його підтримали згодом Петро Гулак-Артемівський і Григорій Квітка-Оснів'яненко (1778-1843) на Слобожанщині та сучасник Шевченка Маркіян Шашкевич (1811-1843) у Галичині. Киянин Михайло Максимович (1804-73) підкріпив усе це публікаціями народних пісень. Оця соборна „революція” принесла повну перемогу українській мові, що тріумфально увійшла в літературу, особливо завдяки Тарасові Шевченкові, Марко Вовчкові, Пантелеймонові Кулішеві та пізнішим письменникам. Московські царі з посіпаками типу Валуєва не могли вже зупинити переможного походу української мови, що заяскріла в мистецьких творах Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Олександра Олеса (Кандиби) неоклясиків та пізніших письменників.

За Української Народної Республіки і Гетьманської держави українська мова увійшла в школи та університети як викладова. Багато було зроблено протягом двадцятих років цього століття для впорядкування фразеології та правопису. Тепер це високо розвинений засіб людських зносин у всіх ділянках життя. Не лише мова красного письменства, а й мистецтва, науки, техніки й тому подібного. Московські комуністи, окупанти України, спадкоємці політики царського уряду, політики винародовлення, не раз пробували обмежувати розвиток української мови. Їхня мета — як це було за Петра Першого й Миколи Останнього — повернути українців зі стану розвиненої нації у стан животіння затурканого племені. Накидаючи нам російщину, виганяючи українську мову з університетів та установ, Москва — черговим дев'ятим валом — затоплювала Україну різними вдосконаленими засобами російщення.

Тривожні, дуже тривожні вістки приходили з України, що стогнала в колгоспному кріпацтві, страждала від визискування робітників на фабриках, зносила знущання над українською культурою. З наказу Москви, міністерство освіти УРСР зобов'язувало навіть українських батьків навчати своїх дітей російської мови. Очевидно, це робилося для того, щоб вони звикали до чужої мови й забували свою, рідну. По школах запроваджували найновіші технічні засоби (і матеріальні нагороди) для вивчення „мови Леніна”, „мови Пушкіна”... Українську ж відсували на задній плян. Мову Тараса обтинали, виходив „Кобзар” без багатьох історичних творів, без „Розритої могили”. На Шевченківських вечорах часто не дозволяли співати „Заповіт” — боялися посіпаки слів „...вставайте, кайдани порвіте! І вражою злою кров'ю волю окропіте!”

Теке й подібне робилося понад шість років тому не лише в Україні, а і в так само окупованих Москвою Білорусі, в Литві, у Казахстані...

У світлі, чи пак у темряві, такого стану, ми, українці в діаспорі, повинні посилити збереження рідної мови. Серед чужого оточення, в Канаді та ЗСА можна вчитися української мови з дитячих садочків до університетів! Тисячі учнів і студентів користають із цих широких можливостей у країні багатокультурності. Крім того, є школи при українських церквах, католицьких і православних, навіть при євангеліцьких, де можна вчитися рідної мови. Самозрозуміло, що родина — перша школа для дітей. Мати й батько повинні говорити з дітьми українською мовою, купувати українські книжки й читати їх уголос, як також грати дітям платівки з українськими піснями. На курсах українознавства, що існують у багатьох містах Канади та Америки, треба завжди виховувати молоде покоління в українському дусі. Діти й молодь повинні знати, хто вони, чийх дідів, якого роду, яку спадщину отримують від своїх батьків.

Українська мова героїчно витримала багато ворожих навал, перемогла не один указ окупантів, розірвала московські кайдани. Своєю живучістю українська мова довела, що може чинити суцільний опір насильницькому російщенню. Героїчна мова, здатна до життя і творчости. Такою вона й буде!

Яр СЛАВУТИЧ

МУШКЕТИК (Із циклу „Правооборонці”)

*Стріляє мітко Юрій із мушкета,
На гідну битву Спілку ведучи.
Йому речуть модерники: — Мовчи! —
А він простує з патосом поета.*

*Коли ракли в парляменті сквернять
Московським ревищем державну мову, —
На прю! За спадщину гунем, як рать.*

*Неначе лезом гострого багнета,
Високе Слово, провід беручи,
Нарозпад крає стриму обручі —
І знов дзвенить сурма апологета!*

*Ачей, розкривши пащу пурпурову,
З-під списа крутиться верткий дракон —
І тріюмфує правоти закон.*

До упорядниці Альманаху УНС на 1998 рік.

Шановна Пані!

Посилаю цей сонет — як відголос того, що мова Івана Котляревського стала державною мовою України. Ласкаво прошу вмістити його поряд статті про ювілей „Енеїди”. Це буде ніби сучасним пошануванням творця згаданої поеми. Оскільки боротьба за утвердження Незалежності триває, всупереч драконові (комуністам), гадаю, що треба вшановувати й тих, хто цю боротьбу тепер очолює, за нових умов.

З пошаною Яр Славутич

ШІСТЬ РОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Сучасна Україна відновила статус незалежної держави і з 24-го серпня 1991 року продовжує своє суверенне життя, знявши зі себе колоніальний протекторат Російської імперії. Повернула собі те, що було проголошено Четвертим Універсалом Української Народної Республіки 80 років тому, у січні 1918 року. 75 років ми були державою-колонією. Покоління за поколінням народжувалися і відходили в умовах комуністичного режиму. Здавалося, що так буде вічно, назавжди. Але історія вчить, що гіганти на глиняних ногах рано чи пізно падають. Несправедливість, покладена в основу творення імперій, з часом неминуче втрачає свою гнітючу силу, і їй на зміну приходить справедливість. Подібне сталося і з СССР. Настане час — так станеться й з Російською федерацією.

Шість років тому відродилася Україна. Вдруге у XX столітті встала з колін і заявила, що вона не вмерла. Силою волі свого народу стала реальною державою. Визнана світом. Демократичними виборами обрали Президента. Почався новітній відлік історії нашого життя.

Усі ми є учасниками творення Української новітньої держави, знаємо як це відбувалося, причетні до цього своїми глибокими переживаннями. Першим Президентом цьогочасної незалежної України став Леонід Кравчук. Очевидно, що цей перший Президент не був спочатку справжнім незалежником, бо він був комуністом, високим партійним функціонером за советських часів, і з такою біографією мусить залишитися вже в нашій історії. І це не випадково, що саме колишній партійний ідеолог став нашим Президентом. Він, на відміну від інших кандидатів, був весь час на видноті, а в останні п'ять-шість років — був відомий уже кожному жителю України, бо коли Гуренко відмовився від обов'язків Голови Верховної Ради, Леонід Кравчук вже тоді прийняв на себе ці обов'язки. Треба відзначити, що серед усіх працівників апарату ЦК КПУ періоду 1991 року Леонід Кравчук виявився найздібнішим, найталановитішим. І це принесло йому президентську владу. Будучи кандидатом на пост Президента, Л. Кравчук разом зі своїми дорадниками зформулював програму своєї передвиборної кампанії з п'яти „Д” — Державність, Демократія, Добробут, Духовість, Довіра. Все просто і ясно, і бажано для всіх. Він і справді немало зробив. Він втихомирив пристрасті в Криму, коли там почався сепара-

тистський рух за відокремлення від України. Правда, Україна дорого заплатила за це втихомирення, але війна не розпочалася. Побував він і на Закарпатті, де також знайшов спосіб пам'якшити аналогічну ситуацію. Вдалося йому тимчасово розв'язати гострі конфлікти і в Донбасі.

Всі в Україні пам'ятають, як Л. Кравчук вів відкриті дискусії з лідерами Народного Руху України. Він єдиний з членів Політбюро наважився вступити з рухівцями в полеміку перед телекамерами і на мітингах. Та минуло небагато часу, і Л. Кравчук знаходить спільну мову з Народним Рухом. Отже, формувався політик, який не боявся ніякої аудиторії, не втрачав урівноважености, майстерно говорив, мав відшліфований і глибоко прихований артистизм, який видавався як природна, невимушена і скромна поведінка.

Л. Кравчукові — політикові властива гнучкість. Ідеї оновленого Советського Союзу він протиставив ідею двосторонніх горизонтальних зв'язків і тим самим загальмував підписання всесоюзного договору. Все це зформувало авторитет Л. Кравчука як політика, спроможного розв'язувати великі державні проблеми. Робилися багаторазові спроби довести до конфлікту російськомовного населення з українським. Тут також Л. Кравчук відіграв позитивну роль.

Його поїздки до Німеччини, Франції, Канади, ЗСА, Швейцарії, зустрічі з лідерами держав, бизнесменами, українською діаспорою дали можливість Л. Кравчукові переконати провідних політиків Заходу в тому, що в Європі народжується велика держава. Це неабияк принесло користь Україні. Наступного дня після референдуму Україну визнали Польща і Канада, а потім ще майже 150 країн світу.

У виборчій президентській кампанії Л. Кравчук спирався на старі державні структури і обіцяв, що нікого не позбуватиметься. Цю обіцянку він виконав: нікого не розігнав, дозволив колишнім комуністам проводити свою політику, хоч вона й суперечила інтересам України.

Перебираючи президентський пост, Л. Кравчук уже мав вигляд людини, яка впевнено знає, що і як треба робити. Це давало людям надію на успіх як молодій державі, так і кожного громадянина. На урочистому засіданні Верховної Ради 5-го грудня 1991 року виступив Президент України Л. Кравчук. Він виклав „підставові моменти внутрішньої та зовнішньої політики України, яку буде проводити її Президент”. В усьому звучав оптимізм. І жодного слова про вже шаленіючу економічну кризу, про те, що треба негайно і в найближчому майбутньому зробити, щоб запобігти біді. Особливо пам'ятним став перший тиждень грудня 1991 року. Радість, збудженість, сподівання, надії на краще, очікування перемін... Українці чекали нової, української влади... Отримали незалежність, обрали власного Президента, щось мусить

змінитися, повинні бути запроваджені якісь наші, притаманні нашому

І хоч Президент Л. Кравчук припустився значних державних помилок, головну свою місію — утвердження державности й територіальної цілісності — він виконав, і це його незаперечна історична заслуга.

Як вважають політики й суспільствознавці, незалежна країна формується в таких напрямках: 1) державотворення, 2) національне будівництво, 3) розбудова соціально-економічної бази, 4) забезпечення обороноздатності, 5) кадрова політика, 6) розв'язання гуманітарних проблем, 7) забезпечення правопорядку. Це великі бльоки завдань, що постають перед молододо державою. Хоч усієї гами проблем вони не вичерпують, та все-таки є основою життя країни... Спираючись на ці основні напрямки, погляньмо на той відтинок часу, коли Україна вже живе самостійно.

...Державотворення. Так, Українська держава створена і визнана світом. І здійснилася вона не якимись величезними зусиллями, а в синародові риси суспільного життя... Якщо не все відразу, то хоч щось українське... Населення України палко підтримувало Президента. До його резиденції йшли потоки листів від громадян з пропозиціями щодо вдосконалення життя в нових умовах. Та все залишалося по-старому... Країну вже лихоманило, події набували загрозливого характеру, з України вивозилося її багатство, зростала злочинність.

Усі ми прийшли до незалежності непідготовленими, починаючи від простого громадянина і закінчуючи Президентом. Були найвними і безтурботними. Для перших трьох років життя незалежної України був характерним стан теоретичної і практичної безпорадності. Не було створено концепції власної української держави, суспільного життя, розвитку економіки... В таких умовах початкова всезагальна еuforia змінилася розчаруванням, навіть апатією, втратою віри в себе, у справедливість... Грабунок національного багатства продовжувався.

Чи була у цьому вина Президента?

Президент — то не тільки видатна та досконала персона. Це символ держави, яку він репрезентує. Досконалий Президент — значить досконалий народ, політично розвинений виборець. Недосконалий Президент — недосконалий народ, політично безпорадний електорат, розбалайсована система життєдіяльності суспільства. Українське суспільство кінця 1991 року вважало, що обрало гідного Президента. І як історичний факт треба, безперечно, відзначити, що з ім'ям Леоніда Кравчука зв'язана нова історична епоха української державности. Досвід Л. Кравчука на президентському кріслі є першим практичним дійством на найвищому шаблі української державної гієрархії демократичного типу. У проф. Михайла Грушевського, першого Президента Української Народної Республіки, такого досвіду не було.

лу об'єктивних причин: суверенізація України в 1991 році відбувалася не ізольовано від інших державних утворень на терені ССРСР, а оскільки процес розпаду ССРСР ішов своїм природним шляхом, то й настав момент, коли всі республіки ССРСР майже одночасно оголосили себе незалежними державами. В тому числі і Україна. Отже, державність прийшла до нас без революції і без війни, за що ми повинні бути вдячні тільки Господові.

Державність є символом рівноправності серед інших країн, центральна ланка в сукупності понять, що характеризують незалежність. У державотворчому процесі повинні поєднуватися всі інші атрибути незалежності. І от першого грудня 1991 року український народ підтвердив Акт проголошення незалежної України, прийнятий Верховної Радою 24-го серпня 1991 року. Після цього потрібно написати свою Конституцію, затвердити всю державну атрибутику. З цим було дуже важко, було багато хитань і суперечок, але і це подолано.

Проте, в національному будівництві Президент припускається важкої політичної помилки, втягнувши вже незалежну країну в СНД, у так звану Співдружність Незалежних Держав. Після грудня 1991 року, коли Україна вже стала незалежною без благословення Москви, входити у будь-яку „співдружність” означало величезний крок назад. Наступні події це підтвердили. Все це сталося тому, що Президент не знав, яку Україну йому будувати: національну чи громадянську. І тому й донині у Верховній Раді тривають дебати, сварки і бійки між демократами і соціалістами, одні вимагають національної держави і рідної мови, другі — громадянської держави і російської мови як державної.

Не змінив помітно цього становища й новий Президент Леонід Кучма, який прийшов після Кравчука. Він вийшов з того з клану і тяжко йому цілком зірвати з захланним північним сусідом України. Заслугою Кучми, однак, стало те, що Україна прийняла Конституцію. Після довгих суперечок українська мова визнана державною. Важко, але іде становлення української національної держави, йде всупереч усьому, бо корінний народ, якого, на щастя, більшість, хоче національної держави.

Який поступ маємо ми в третьому питанні — в розбудові соціально-економічної бази? Мусимо визнати, що поступ дуже малий. Оскільки Україна з самого початку свого державного життя потрапила у великий господарський хаос, і ті, що біля керма, не знали, як цьому зарадити, — то криза триває далі. Тому не йдуть реформи, стоять підприємства, земля не приватизується, бо нема для цього юридичних підстав. Малі бізнеси ледве животіють, бо їх задавлюють податки; великі підприємства, які ще діють, живуть на субсидії держави. Люди не

одержують платні по кілька місяців, студентам тяжко вчитися без стипендій, старим людям — жити на малі пенсії. Але життя йде вперед, бо народ не втрачає надії, знаючи, що до старого — вороття вже не буде, а це для більшості українців головніше від нестатків та злиднів, тобто — найголовніше.

Четверте — забезпечення обороноздатності. Тут у нас є успіхи. Створена Українська Національна Армія, йде робота, щоб поставити її на україномовну основу і релігійну. Українські воїни вже присягають на вірність Українській державі, діють під синьо-жовтими прапорами. Та по-справжньому усвідомити себе українським військом вояки зможуть лише тоді, коли команди стануть віддаватися українською, а не російською, мовою. На це потрібен час і так станеться, бо вже нині в Україні навчаються у вищих військових школах молоді українці, які починають своє свідоме життя в самостійній Україні і які розуміють, що їй вони будуть служити.

Водночас, є у воєнній сфері і прикрі моменти. Президент підписав широкомасштабний договір з Росією через підписання воєнного договору на оренду Севастополя та інших чорноморських портів на 20 років, що спричинює перебування на українській території російських військ на довгий період, на законних підставах. Взагалі, підписання угоди з іншою державою є завжди позитивним явищем для країни, бо це забезпечує зв'язки, торгівлю, безпеку і так далі, але наші угоди з Росією, на жаль, ніколи не гарантували ні безпеки, ні дружби, бо росіяни ламають більшість навіть тих угод, які вони підписують. Тому з чорноморських портів, наповнених росіянами, ледве чи можна очікувати нам чогось доброго.

П'яте — кадрова політика. Тут, здається, є найменше що сказати, бо на всіх ґайвищих постах в Українській незалежній державі залишаються колізні комуністи, які всіляко гальмують розвиток держави. Міністри міняються дуже часто, так часто, що, здається, закордоном просто не встигають добре навчитися вимовляти ім'я одного, як уже його нема, а треба призвичаюватися до іншого.

У розв'язанні гуманітарних проблем великою мірою прислужилася Україні діаспора. Ми всі спільно над тим працюємо, щоб допомогти Україні медикаментами, продуктами, одягом, електронною і комп'ютерною технікою, забезпечити сиротинці, дитячі заклади необхідним приладдям та устаткуванням, бібліотеки та школи — книжками, за діаспорні гроші обладнано певні великі шпиталі і відкриваються нові. Велика гуманітарна допомога постійно йде для жертв Чорнобиля, для бідних і багатодітних родин, закладаються студентські фонди. За це Україна вдячна нам, а ми щасливі і горді, що можемо допомагати. І,

очевидно, ми повинні скласти нині велику подяку оцій країні, в якій живемо, — Америці, яка дозволяє нам не тільки жити в ній і користуватися всіма її благами, а й допомагати рідній землі, а в багатьох випадках, за нашим посередництвом, вона й сама йде з допомогою, хоч і не з такою великою, як нам би цього бажалося, і якої жде Україна.

Про забезпечення правопорядку, що є підставовим для молодій державі, багато не скажеш. Конституція прийнята, та нема діючих законів. І тому раз-по-раз чуємо про злочини, навіть вбивства. Розквітає корупція. Фактично нікого зі злочинців не судять. Тут є над чим працювати і Президентів, і урядові. Бо доки держава не спиратиметься на тверді, справедливі закони, доти її будуть лихоманити і стрясати злочинні дії.

Вагомими були здобутки України на міжнародній арені. Тут є блискучі успіхи. Президент Леонід Кучма твердо окреслив мету — інтеграцію України до європейських структур і трансатлантичних структур і ми послідовно рухаємось цим курсом. Мені повелося бути присутньою, як журналістці, минулого року на зустрічі Президента Кучми з українською громадою Нью Йорку, коли він приїжджав на сесію ООН з питань екології. Він розповідав тоді про зустрічі з віцепрезидентом ЗСА А. Гором та іншими американськими політичними й бізнесовими діячами, про українсько-американську міждержавну Комісію Кучма-Гор, яка стала реальним втіленням ідеї українсько-американського стратегічного партнерства, про підписання договору між Україною і Росією. Він оптимістично дивився на цей договір і на співробітництво та партнерство в багатьох аспектах. І, мабуть, тому, що він багато попрацював тут, в Америці, на користь України, ніхто вже не наважився з присутніх на зустрічі докоряти Президентів України за Севастопіль, хоч кожного українця болить ця проблема.

Треба відзначити, що справжнього зовнішньополітичного успіху-прориву вдалося досягнути Україні у травні-липні цього року. Було підписано кілька надзвичайно важливих історичних документів, а серед них — Спільна Заява Президентів України і Польщі „До порозуміння та єднання”; „Договір про державний кордон між Україною і Республікою Білорусь”; Договір про відносини добросусідства та співробітництва між Україною і Румунією”. І нарешті, укладення такого безпрецедентного документу, як „Хартія про особливе партнерство між Україною і НАТО”, ролі якої сьогодні важко переоцінити, оскільки цей документ закладає основи національної безпеки України в широкому контексті європейської безпеки на ХХІ століття. Це був справжній дипломатичний тріумф України, фактичне, а не декларативне прийняття нас до європейської сім'ї народів.

Здобутки на міжнародній арені радують нас, бо вони не просто по-мітні, вони — дуже значні. Наша країна утверджується у світі як фактична держава, як держава, яка може бути і добрим партнером і сильним суперником. Це розуміють інші країни і починають рахуватися з Україною.

Жаль тільки, що всередині українського Уряду ще не знайдено такого порозуміння, як у міжнародних відносинах.

Шість років існує наша Незалежна Соборна Держава! Вона, помимо зусиль наших недругів і ворогів як зовні, так і всередині країни, прокладає собі дорогу в широкий світ, зміцнює свої позиції як незалежна держава, бореться за відновлення своєї рідної мови, виховує нового українця з поняттям національної приналежності до рідного народу. Скажімо, що десять років тому ніхто в Україні не посмів би уст відкрити, щоб вголос проказати слова нашого гімну „Ще не вмерла України...”, а от уже шість років народ співає свій гімн, діти ростуть під синьо-жовтими прапорами, уже ті маленькі, які наступного року підуть до першої класи, є народжені у вільній Україні.

Час не зупиняється. А з ним міняється все. І незадовго в Україні житимуть справді вільні люди, бо що таке для історії якихось двадцять-тридцять літ?! А за той час виросте нове покоління, яке не знатиме російського ярма. Це буде. І буде незадовго. Всупереч усьому, бо ми — незламні українці!

Ольга ЯВОРСЬКА

КРУТИ

*День помирав, як недобитий лебідь
Ніч перейняла невимовний біль.
Здригались зорі в сплотивлім небі
І тихо падали в криваву заметіль.
Стогнали Крути і молився вітер,
Цілюючи скривавлені сліди:
Вас мало, діти, вас так мало, діти,
Супроти п'яної московської орди.
В пекучий сніг... Навзнак... Не на коліна.
Заплакав місяць в зоряну блакить.
Всі — як один... Кріпися, Україно,
Хоч їхня смерть вовік не відболить.*

1993, с. Тур'с на Старосамбірщині



УКРАЇНА ПРОБУДЖУЄТЬСЯ

(Уривок з есею)

1986 рік прийшов з нечуваними новинами. В ЦК КПСС збагнули, що далі вже не зможуть вести величезну країну до комунізму звичним шляхом. Ресурси були вичерпані, керівна верхівка до краю скорумпована, люди, привчені працювати в умовах суворого режиму, байдкували, крадіжки і нехтування службою стали повсякденням... Кермо вислизало із рук. Міхаїл Горбачов, діставшись вершини, набув не королівство, а руїну. Треба було якось рятувати становище, реформувати закостенілий апарат. І Горбачов взяв на озброєння гасло „соціалізму з людським обличчям”, свого часу придушене советськими танками в Будапешті і Празі. Партійні комітети, привчені до безапеляційного схвалення усього, що йде згори, почали слухняно складати пляни заходів для роз’яснення чергових новацій, бо з таких новацій починав кожний новий вождь. Нікіта Хрущов ділив партію на дві частини і ширив кукурудзу, Брежнєв відроджував міт Сталіна, Андропов ганявся за тими, хто в службовий час ходив до магазину чи оцадкаси банку... Міхаїл Горбачов проголосив „гласність” і став тріумфально здобувати симпатії плянети. В провінції почали замислюватися над тим, як відреагувати на столичні зміни з найменшими втратами для себе. І коли мій давній добрий знайомий, голова обласного радіокомітету Леонід Рябіщук прийшов до обкому партії з пропозицією прийняти мене, виключеного з КПСС, на обласне радіо, це вже не викликало шоку: на пропозицію Рябіщука погодились.

...Україна пробуджувалася до незалежності. Винищена розстрілами, голодоморами, війнами, вона втратила відчуття власної неповторності, опинилася в ролі провінційного закутка Росії, про який пригадували лише з приводу сала та отих недоумкуватих „хохлів”, які пнуться називатися особним народом. Україну пробуджували недавні дисиденти, шестидесятники, які повернулися з мордовських таборів і бралися до утвердження національної ідеї.

В Черкасах прихильники незалежності збиралися на естраді Першотравневого парку, і я пішов туди, щоб познайомитися із засновниками місцевої організації Народного Руху України, зокрема з тихим, де-що соромливим Михайлом Вакуленком, який став одним із організаторів товариства „Заповіт”, котре так багато зробило для пробудження в Черкасах національної свідомости.

„Заповіт” збирався в підвалі банківського будинку, перший поверх якого було відведено під музей „Кобзаря”. Сюди приходили літератори, мистці, історики, вчителі... Іван Бучовський розповідав про незначну історію України, Василь Захарченко читав свої новелі, Андрій Химко радів зустрічам з молоддю і кожному говорив: „Спасибі, що ви є”. Люди ще не знали, як відповідати на таке незвичайне вітання, не знали й того, що цій немолодій людині, недавньому в’язневі сталінських таборів, залишилося жити вкрай мало, але за межею життя на нього чекають разом з його книгами, що вже друкуються, розголос і безсмертя. В підвалі „Заповіту” звучали „Ще не вмерла...” і „Запорізький марш”, „Ой у лузі червона калина” і стрілецькі пісні... Тут були розгорнуті синьо-жовті стяги, тут продавали книги про незнаних досі героїв України. Усе це дратувало ідеологічну верхівку і підвал врешті решт зачинили як „невідповідний щодо пожежної безпеки”, а зверху його сходи ще й залили білою фарбою: хтось жбурляв донизу жерстянки.

А втім, саме із підвалу „Заповіту” перекочували в етер обласного радіо нові мелодії, незнані імена... Зі Львова, Рівного, Луцька, інших галицьких й волинських міст їхали до Черкас аматори співаної поезії, брали до рук гітари обдаровані місцеві барди... Їхні пісні вражали гостротою почуттів, будили уяву, запам’ятовувалися... На Різдво приїздили зі Львова студентські вертепи, але виступи їх щоразу зривалися: були зачинені сільські клуби, не приходили слухачі, подекуди прибулих завертали назад з нарядями міліції... Один з вертепів я записав просто в залі музею „Кобзаря”, і коли різдвяна сценка, яка насправді мала виразно політичний зміст, прозвучала по радіо, голова комітету був змушений вислуховувати чергові докори в обласному комітеті партії.

Тимчасом на Черкащину вступав з півдня „Похід миру”, основу якого складали українці ЗСА. Вабило взяти в ньому участь, але, поперше, не дозволяла технологія підготовки щоденних передач, а, подруге, не хотілося йти шляхами Черкащини в натовпі штатних і позаштатних працівників КГБ, котрі, без сумніву, становили ядро совєтської частини походу. Усе ж я виїхав службовим авто до Умані, де відразу ж переконався в слушності свого припущення. Довелося вітатися з офіцерами міліції в спортових кепочках та „кедах”. Поряд крутилися ще молоді чиновники ряду обласних управлінь, щодо яких теж було неважко припустити, що всі вони мобілізовані на цю акцію як позаштатні стукачі... Водночас сама поява на сільських дорогах іноземців, та ще й українців, відіграла свою роль в пробудженні нового життя в Шевченковій краї.

Якось мене повідомили, що ввечері, в службовій кімнаті черкаського кінотеатру „Мир”, відбудеться важлива зустріч, але треба прийти обережно, бо можливе стеження... В сутінках я вийшов з тролейбуса і озирнувся. Мені видалося, що поруч озираються й інші сутінкові постаті. В кабінеті мене представили вайлуватому чоловікові — Анатолієві Лупиносові, колишньому студентові факультету журналістики, який потрапив в лабета КГБ і майже чверть століття провів у в'язницях і „психушках”. А був він нашим земляком, з Монастирищенського району. З вечірньої розмови я зрозумів, що Народний Рух України виходить з підпільних гуртків на площину масових зносин з народом. Саме тоді на мітинговому грищі з'явилося кілька досить одіозних постатей, які швидко набули помітної популярності своїми радикальними виступами. Один кричав, що не можна отруювати блакить Дніпра брудною кров'ю комуністів, інший удавав непримиренного борця за екологічну рівновагу... Порівняно швидко такі діячі зникли зі сцени, можливо, вони мали тільки скомпромітувати народжуваний серед апатії і невіри Народний Рух України? На мітингах і диспутах я з вдячністю слухав і записував на плівку Анатолія Лупиноса, який, знаючись на провокаціях КГБ, завбачливо відкидав усяку нетерпимість, усякий заклик до крові. Важко спершись на трибуну, він говорив:

— Так-так, давайте бити! Досі ми били Лупиноса, ми били українців, тепер почнемо бути комуністів, бо цього від нас чекають, бо саме такої чвари хочуть на нашій землі наші недруги. То чи не час нам стати цивілізованими людьми і приступити до творення української держави, в якій євреям жилося б краще, ніж в Ізраїлі, росіянам краще, ніж в Москві, а українцям краще, ніж в Канаді?

Після такого вступу могли прозвучати по радіо й нетерпимі думки: їх неутралізували слова Анатолія Лупиноса, пізнішого керівника Політичної референтури УНА-УНСО. Політичні диспути доповнювали чарівні пісні Зої Слободян, жарти Львівського театру „Не журись!”... Було сумно від того, що послухати гостей приходило менше черкашан, ніж можна було сподіватися, але перевага радіо знову ж таки полягала у тому, що я міг бути самотнім у залі, аби тільки на сцені стояв мікрофон, а перед ним співала Зоя Слободян. Радіо негайно помножувало аудиторію до сотень тисяч слухачів.

Серед літа на Черкашину прийшли загони молодечого культурологічного рейду „Дзвін”. Акцію організували Товариство української культури „Славутич” та Український молодечий клуб Москви. Учасники рейду ставили за мету вивчити екологію середовища, історичну спадщину, ставилася й мета посилення взаєморозуміння між регіонами України.

Зустріли молодь вороже. Для неї не було пального, харчів, ночівлі... В Кам'янці, куди один з молодечих загонів нагодився саме в день обжинкового свята, його учасників побили. Слава „кривавих бандерівців” насаджувалася комуністами скрізь, де мали пройти загони „Дзвону”. Районні партійні газети заходилися друкувати осудливі матеріали проти прихильників демократії, проти ОУН і УПА... Нові демократичні газети були начисленні й слабкі, читали їх мало, тому вплив прокомуністичної преси на сільське населення був значним, і комуністам вдавалося зміцнювати на селі несприйняття ідеї незалежності, символів української волі — синьо-жовтого прапора і тризуба. Але чимало журналістів, серед них Андрій Поліщук, Вадим Мицик, Микола Озірський, Олександр Марченко, підтримували борців за незалежність і протистояли советчикам.

До таких борців належав лікар і літератор Михайло Іщенко з Канева. Це він відкрив таємницю самоспалення на Чернечій горі Олексі Гірника, це він прилучив до нового прочитання літературної спадщини Олексі Кобця (Олексі Варавви) дітей з місцевого українського ліцею і слухачів школи (училища) культури.

...Боротьба проти українського прапора становила чималу епопею й у Черкасах. Спершу „Заповіт” робив спроби винести синьо-жовте полотнище на мітинги і демонстрації з нагоди офіційних свят, щоразу наражаючись на переслідування. Потім було встановлення щогли з прапором на площі поблизу пам'ятника Шевченкові. Цю нележку на той час справу здійснили Михайло Гедз, Василь Чорновіл, Михайло Вакуленко та їхні однодумці. Вночі прапор зірвали. Наступним був прапор на балконі Міського виконавчого комітету, встановлений з дозволу тодішнього мера міста Володимира Соколовського. На дахах обох виконкомів — міського і обласного — ще висіли совєтські прапори, але синьо-жовте полотнище, нехай на сходинку нижче, усе ж з'явилося на площі. Найбільше пристрастей викликав синьо-жовтий прапор у ветеранів війни, які щороку йшли урочистим походом у „день перемоги” до меморіального кладовища на Пагорбі Слави. Прапор український приносив з дому колишній солдат, але ні його сивина, ні блиск нагород не захищали від злісних нападок ровесників, свідомість яких була затьмарена комуністичною пропагандою. Старого солдата виштовхували з прапороносної колони й він ніс свій гордий прапор окремо, в оточенні кількох таких же сивих побратимів.

Спекотного літа на центральну площу, до монумента Ульянова, (Леніна), прийшов на два важких тижні голова місцевої організації Української християнсько-демократичної партії Петро Похнатюк. Він оголосив голодування, вимагаючи усунення з площі большевицького ідола. Колись площа називалася Соборною й на ній справді стояв пра-

вославний собор, знищений більшовиками. Замість нього у 1969 році встановили велетенський монумент, який зображував вождя жовтєвого перевороту в пальті й камізельці, але чомусь без піджака. А знімати його було ще рано — у свідомості більшості людей цей тиран-заколотник усе ще був „найлюдянішим з усіх” — тож і голодування Петра Похнатюка не дало наслідків, хоча кожна подібна акція залишає слід у душах.

У містах і селах Шевченкового краю комуністи вийшли „з окопів” на „последній і рішительний бой” з прихильниками ідеї незалежності. „Не так давно на площі Леніна біля районного будинку культури я побачила людей, які розмахували жовто-блакитним прапором, — писала в монастирищенській районній газеті „Зоря” член КПСС з 1940 року Л. Кашук. — Стало прикро і страшно. Прикро за керівників міста, які допустили це свавілля, а страшно тому, що знаю, хто виступав під жовто-блакитними прапорами”. В Чорнобаї ветеран партії М. Безуглий закликав у місцевій газеті „давати рішучу відсіч” „представникам угруповань, від яких віє знайомим нашому поколінню бандерівським духом”. А в Умані секретар партійної організації в селі Танському А. Гончар взагалі побачив у демократичному зриві фашизм: „Щоб не допустити розвитку фашизму на Україні, потрібно зрозуміти всім, що Рух тягне нас до провалля. Перемога Руху була б катастрофою для України, бо вони проповідують ідеї Степана Бандери, фашистського прихвостня”...

Не всі так категорично вимагали репресій. Канівська газета надрукувала лист за 278-ма підписами, автори якого вважали, що „ядром Руху повинні стати конструктивні сили, в тому числі комуністи й комсомольці. Ми за організацію і розвиток руху народних мас за оновлення нашого суспільства, за перебудову на конструктивній основі, під радянськими прапорами”. Отже, на боротьбу за повалення комуністичної диктатури повинні вести народ... комуністи, „керівна і спрямовуюча сила, розум, честь і совість”...

Але вже тривав розпад партії, масовий вихід із неї. Райкоми дали вказівку осудити тих, хто прийняв для себе таке рішення. „Нарешті скинуто маску”, — писав у канівській газеті член КПСС Н. Муляр. „Маску” скинув секретар партійного бюро районного комітету Добровільного товариства сприяння армії, авіації і флоту, голова спортивно-технічного клубу В. Г. Басистий. За зразками 1930-их років пише про нього колега по партії: „Втерся в довір’я, одягнув маску комуніста”. Ще трохи і пролунає заклик „розбивати собачі голови ворогів народу!” Але — ні, цього разу йдеться лише про сумнівну констатацію того, що „в боротьбі партія зміцнює свої сили, а більшість комуністів показують приклад сумлінного ставлення до своїх громадських і служ-

бових обов'язків”.

Були й жертви... Пізнього вечора на черкаській вулиці замордували юну художницю Наталю Кикоть, — так як в 70-их роках Аллу Горську — з числа тих, хто продовжував традиції національної культури. Вона вже мала розголос за межами України, у нас же не знайшла визнання влади. Я був на її посмертній виставці і слухав голос чарівної українки, засновниці гурту народних майстринь-вишивальниць Олександри Теліженко:

*Безмежним морем квіти, квіти, квіти...
Терпкі, красиві, ніжно запашині,
В руках, букетах, насипом, у відрах...
І пишином білим килимом — в труні
хризантеми саваном — білі й сумні...*

*Понівечене варварськи обличчя
талантом смілим ще вчора цвіло.
За що воно в безглуздім нашім світі
такі нелюдські муки прийняло?*

*Жахлива, люта смерть. Розтроцене крило...
Не стало зовсім юної дівчини,
звіряче вбивство викликало жах.
А був талант, лишилися картини,
лишилась диво-сила в кольорах
і дикий розпач, розпач у серцях.
Народи світу скрізь мистцям молились,
бо щедре світло у життя несуть,
а ми чомусь до нищоти здрібнилися
і розгубили істину і суть...
Вбито художницю, вбито красу...*

Напровесні 1991 року обласна партійна організація забезпечувала „одностаїну підтримку” референдумові за збереження Союзу ССР. Ідеологічна комісія Черкаського міськкому партії тиражем у 600 примірників видала рекомендації первинним партійним організаціям, як діяти у підготовчий період. Вони мали утворити „агітаційно-пропагандистські групи з досвідчених комуністів і безпартійних з твердими ідейними переконаннями, депутатів місцевих рад, лекторів, пропагандистів, учителів, медиків, працівників культури, активістів профспілкових, комсомольських, ветеранських і жіночих організацій”. Визначалася й програма агітаційно-пропагандистської роботи, у якій зокре-

ма, вимагалось „давати рішучу відсіч тим, хто, не зважаючи на об'єктивні закони суспільного розвитку, будує свої погляди на дзвінких гаслах про диктат центру і вихід України з СРСР”.

На референдумі комуністи досягли свого, населення висловилося за Союз. (Якщо не було обману). Люди ще боялися мати власну думку і виявляти її. І це озивалося на кожних виборах.

На Черкащині саме набирало сили протистояння демократичних сил і керівника області Костянтина Ястреба. Комуністична система виховала кадри відповідно до своїх потреб. Новий керівник області не розумівся на засадах демократії і щиро вірив, що газети, радіо і телебачення створені для того, аби поширювати його вказівки, настанови, рішення органів влади. Спроби надати мікрофон людям, які мають іншу думку, які взагалі належать до іншого політичного угруповання, викликали його протидію. Не дивно, що наше радіомовлення, яке ледве наблизилось до демократичних засад, не припало до смаку керівникові області.

Конфлікт почався з наміру обласних властей викопати в заповідному лісі величезну яму і вивозити до неї міські покидьки. Яму мали викопати поблизу села Руської Поляни, і його мешканці стривожилися небажаним сусідством. Обласне начальство вирішило, що конфлікт можна уладнати авторитарним рішенням обласної Ради депутатів, яке матиме силу місцевого закону. На сесії я записав на плівку не лише голоси прибічників звалища, а і його противників. Коли звіт про сесію прозвучав у етері, Ястреб вибухнув громовицями і заборонив своїм підлеглим будь-які зв'язки зі мною.

Невдовзі в Черкасах запалала справжня війна Ястреба із журналістами. Не поступаючись ні на крок, не йдучи на компроміс хоча б у вигляді пресової конференції, Ястреб програвав, тому що його мало хто чув, а газети читали всі, усі слухали й радіо. Підприємливі люди з виробництва першими відчували переваги ринку і воліли йти зі своїми підприємствами новим шляхом. Але це руйнувало звичну управлінську структуру і могло позбавити номенклатурну еліту засобів до благоденства, бо ким керуватимуть апарати численних обласних управлінь, якщо підприємства стануть самостійними? Найзапекліша боротьба розгорнулася між обласним керівником і молокозаводом, м'ясокомбінатом і автобусним парком. Вона тривала спершу в малопомітній сфері обмеження сировинних ресурсів, енергетичного постачання, посилення державної контролі, яка за бажанням може стати справжнім гальмом, а потім виплеснулася мітингами на площі міста. Ще діяла заборона скликати мітинги на центральній площі, де стовбичив Ленін, щоб не порушувати його „святий” спокій (в комуністичні часи навіть тролейбусну лінію проклали сусідніми вулицями, аби тролей-

буси не проїздили повз кам'яного боввана, і це, я сам бачив, коштувало життя одній сімейній парі, яку в дверях кав'ярні розчавив тролейбус, не вписавшись у тісний поворот), тож мітинги проходили біля палацу культури хеміків, але пристрасті привели людей під вікна обласного комітету партії, до підніжжя велетенського Леніна.

Наближався серпень 1991 року — останній в історії СРСР і його правлячої партії. На вихідний день я поїхав до сім'ї, яка відпочивала у Сокирній — лісовій місцині за містом. У понеділок вранці першим світанковим автобусом повернувся до міста, прийшов на радіо і почув від чергового радіотехніка Галі Костенко, що в Москві діється якийсь заколот. Невдовзі прибув стурбований Рябіщук. Він уже мав вказівку обласного комітету партії припинити всякі передачі і транслювати тільки Москву, де утворено Державний комітет надзвичайного стану. Леонід Рябіщук був іншої думки:

— Ми — державне українське радіо, — сказав він. — Нехай обком партії слухає собі Москву, а нам треба дбати про наше.

І він, долаючи зрозумілий страх, зігнував таємну вказівку підтримувати московських заколотників. У Києві відчувалася розгубленість, але там швидко оговталися і проголосили Україну незалежною державою. З Америки надійшло вітання президента організації „Американці в обороні людських прав в Україні” Божени Ольшанівської: „Вітаю із незалежністю України! Ми усі плакали з радості. Я хочу виступити перед вашою аудиторією, хочу поїхати до міст центральної і східної України, запізнати якнайбільше людей”. Здалеку ця велика подія була значимішою, українці за кордоном думали, що почнеться тріумфальний марш України, але ми бачили, що маємо ще довго копірситися в наших проблемах, пробиваючи щілинки для свіжого повітря в мурах большевицької номенклатури.

В житті недержавних націй боротьба ідей відограє величезну роль. З ідей вони черпають силу до свого національного відродження тоді, коли народ, здавалося, вже вмер. Ідея — це потім одинока їхня, зброя, бо, звичайно, не фізичною силою розпоряджають отсі горстки піонерів нового життя, відродженого по довгій сні неволі народу. І тому нації недержавні мусять пильно слідити за тим, якою ідейною зброєю воюють проти них нації пануючі, бо часто в сій боротьбі ідей криється їх будучність — їх упадок, або перемога.

Нації пануючі до ідейної боротьби з націями поневоленими беруться звичайно вже тоді, коли бачать, що фізичне насильство вже не помагає. Спочатку іде звичайно: „не было, нѣтъ і быть не может”, а потім вже, згодом, приходять „мазепинство”, (антисемітизм), „некультурне гайдамацтво” і інші подібні, добре нам сьогодні знайомі, речі.

Б. Правобережець, Л.Н.В. рік 1912, „Кілька уваг з приводу книжки д. Васілевського 'Ukraina i sprava ukrainska'.” Правопис Л.Н.В. збережено. — Ред.

Children of Ukraine AND THEY LEFT

Fleeing by the millions to the four corners of the Earth.
But only their bodies did they take away
for in their souls in their very blood
the martyred brothers and sisters, mothers and fathers,
their constant homeland whispered

“Remember Me. Remember Me.”

And the children and grandchildren
long removed to the foreign lands were taught the mother language,
they knew the dancing,
the singing, they listened to the stories from their elders
as in each song each tear they heard whispered

“Remember Me. Remember Me.”

And now the living call out
hear us, oh ye beloved ones, hear us from your graves.
The memory was kept and the dream achieved.
Ukraine is free!
Rest peacefully now. Ukraine is free!

ДІТИ УКРАЇНИ ВОНИ ВИРУШИЛИ,

Мільйонами втікаючи у чотири кути землі. Але вони забрали із собою лише свої тіла, бо у їхніх душах, у їхній власній крові їхні мученики брати і сестри, матері і батьки, їхня постійна батьківщина шепотіла їм: „Пам’ятайте про мене! Пам’ятайте про мене!“ І їхні діти та внуки, що багато років тому переїхали до інших країн, вивчали свою рідну мову, вони вміли танцювати, співати пісні та розказувати казки. Вони прислухалися до розповідей своїх батьків і дідів, бо у кожній пісні, у кожній сльозі вони чули шепіт: „Пам’ятайте про мене! Пам’ятайте про мене!“ І тепер ті, що живуть, голосно кличуть: „Слухайте нас, о ви, улюблені наші! Слухайте нас із ваших гробів. Пам’ять ми зберегли і сон сповнився — Україна вільна! Спочивайте тепер у мирі — Україна вільна!

Переклад з англійської О. М. В.

ПОЛЯ, ЛІСИ І РІКИ ВІРИ ОБЕРЕМОК

Віра Оберемок живе в селі Русалівці на Черкащині, в Шевченковім краї, в старій материній хатині. З цієї хатини вона пішла в світ широкий, вчила-ся в Київському університеті, сім років працювала в обласній газеті у Херсоні, але була змушена повернутися до самотньої мами, доглянула її до відходу у вічність та й залишилася в селі. Працювала у школі, в бібліотеці, заснувала гурток плекання рідної мови „Шевченкове слово”. Зараз її посаду скорочено, за станом здоров'я (Віра хворіє на бронхіальну астму) вона отримує маленьку (39 гривень) пенсію. Живе з городини, має на подвір'ї ятерок курей і три качки, дала притулок трьом котикам і собачці з цуценятами. У хаті немає газу, на зиму немає вугілля, але Віра не впадає у відчай — людина творча, вона пише ліричні новелі про сільське життя, рідну природу, які були надруковані в українській періодиці ЗСА, Канади, Австралії, Словаччини, Польщі, Болгарії... Саме ця обставина у 1997 році ледь не призвела до трагедії: місцевим розбійникам вдалося, що Віра має закордонну валюту, і вони спершу викрали з хати скромні припаси харчів, а потім, закривши свої обличчя, напали на жінку, вимагаючи доларів. Віра боронилася, кричала, зірвала з нападника, який душив її, машкару і ... впізнала односельця! Прибігли сусіди і розбійники втекли. Віра пише далі, мріючи про власну друкарську машинку...

Ми вміщуємо дві новелі сільської української письменниці Віри Оберемок. — Л. Х.

Віра ОБЕРЕМОК

ПАВУТИННЯ ПЕРШОГО МОРОЗЦЮ

Коли то було?

— Доню, пора вже прокидатися, пора в школу збиратися, — ніжним дивоголосом забриніло десь здалека.

Дідусь Сон, зігравши на сопілці свою останню пісню, потупцював до гаю чар-зілля збирати, щоб ним наступну ніч прикрашати, а я — прокидаюся.

— У тебе личко розпашіле, як у казкового колобочка. Дня доброго, донечко! — мама мені усміхається. До їхньої хустки листочки су-

хенькі причепилися, з кишені фартушка калинова гілочка визирає.

— Мамо, ви на осінь схожі! — захоплено мовлю.

— Я вже і є найсправжнісінька осінь, скоро й до зими дотупцюю, — розсовуючи фіранки на вікні, замислено кажуть мама.

Перші сонячні промінчики заснували в покої тонкий серпанок. Накинувши стареньку кохтину, вибігаю на подвір'я. Воно вкрите сивим павутинням першого морозцю. Холодно зблискує ще необірваний глід. Літа вже не можна врятувати, хоч біля хати ще цвітуть пізні квіти. Над ними пролітають поодинокі сніжинки... Вони відразу ж тануть на гіллі дерев...

Як же давно то було! А у нас і тепер усе, як тоді! Щоранку вулиця святково оживає. В сусідньому дворі знехотя гелгочуть гуси. На старій висохлій шовковиці дятел вистукує: „Щасливого дня! Щасливого дня!”

— Доню, вже час прокидатися! — зовсім близько бринить мамин голос — Щасливого дня тобі, милий світочку, милий Боже, — шепочу, вчарована цим дивосвітом. І починаю збиратися на роботу...

На столі у мисці — пізні яблука. Ніби мама їх внесли... На червоному яблучному боці — самотній сухенький листочок. Думую: то останній листочок з маминої... вже зими...

ЛУГ

Коли я йду лугом, вранішнє сонце гойдається на моїх раменах. Воно ласкаве й добре, як увесь Божий світ. Як оцей луг. Як наша хата, у якій я народилася. Йду босоніж і земля, наче мамина рука — м'яка і тепла. Я йду до птахів. Жайворон випурхує з-під моїх ніг й злітає в небо. Спинаюся... Дзвенять скрипочки коників, контрабасом їм підспівують джмелі. Диво дивне! Диво дивне! На траві — важка роса, Вона бариться скапувати, а мені шкода струшувати її ногою.

Біля кринички помічаю косу і дядька Петра у білій сорочці. Він шойно напився й витирає рукавом вуса:

— Добра водичка! Прозора як сльоза!

Дядько Петро бере до рук косу й нігтем проводить по лезу. Дістає мантачку. Усе це він робить неквапом, бо так треба... Луг не любить поспіху... Мені теж хочеться йти ще повільніше, стає невимовно шкода свіжої трави, яка має стати сіном.

— Хоча б не задошило, доки сіно сухе, — дядько простує з косяю в загінку. Коса блищить у дядькових руках, погойдується. Гостра, добре клепана... Дядько щезає десь попереду, верби його затуляють. А я лягаю горілиць край стежки й лежу тихо-тихо, а сіро-голубі ластівки,

диво Боже, літають наді мною, як уві сні. Вони тонесенькі, мов пасма диму, й блакитно просвічуються, коли линуть між мною та небом. Спогади огортають мене...

Річечка біжить долиною, мріючи про Дніпро й далеке море, пахнуть скошеними травами береги. Уві сні скрикує уціліла травинка й никне...

— Мамо, не треба косити траву, їй боляче!

— А чим же ми корову нагодуємо, доню?

Червоні мечі сонячних променів востаннє схрещуються над вербою, під якою я лежу, й падають додолу. Левада пахне свіжою отавою і літнім вечором.

— Мамо, розкажи казку!

— Яку ж тобі?

— Про зачаровану королівну!

— Та уже розповідала тобі...

— Ще хочу!

Навшпиньки до нас підходить тиша і теж сідає послухати. Заколихані нею, солодко сплять сині дзвіночки. Я заплюшую очі й до мене приходить казкова красуня. У неї мамин голос.

— Ось-ось прийде королевич, — говорить вона, розгойдуючи довгі оксамитні коси. — Він пробудить мене зі сну і я стану ще кращою. Усе навколо мене оживе, розів'ються береги й левади, розквітнуть сади, зеленіє луг.

Мамина рука торкається мого чола і усе зникає, немає вже ні високого неба, ні зелених дібров, ні сонних дзвіночків, лише тепла мамина рука і ніжний голос...

Коса у дядькових руках — джиг, джиг... То твердо й глухо, то дзвінко й звучно — дзинь, дзинь... Уже дядька зовсім не видно через вільшину, але добре чутно музику його коси. Спогади приходять новою хвилюю...

...Небо тихо сипле зорями. Зорі падають кудись у безодню й гаснуть.

— Мамо, а чого зірки мерехтять?

— Це вони так кличуть, — сумно відповідає мамин голос. Висока й струнка у місячному сяйві, вона не схожа на мою маму.

— Мамо, розпусти коси, — прошу я.

— Навіщо?

— Щоб було гарно!

Мама не відповідає, тоді я дістаю гребінь й розпускаю її коси, довгі й густі, вони падають до самої землі. Я тихенько сміюся з радости, а мама складає траву до мішка й несе до хати. Я йду за нею, намагаючись ступати слід-у-слід.

- Не йди так швидко, бо я не встигаю ступати у твої сліди.
- Не можна ступати на чужі сліди.
- Чому?
- Бо ноги болітимуть.
- А я ступаю у твої і не болять!
- Бо то — мої!

Скільки ж то років минуло відтоді? Скільки води сплигло в Гірському Тікачі, нашій маленькій річці, що ділить село навпіл? А дядькова коса — джиг, джиг, дзинь, дзинь... Сінокіс, сінокіс, сінокіс! Трава хилиться до землі, лягає в рівні покоси... Над покосами стоїть літо в білій сорочці, небом розшитий.

— В добру путь! — гукає літо услід дядькові, а мені зі сміхом шепоче:

„Чудна! Не жалій цього луку, весною він новою травою проросте! Природа не знає старости!”

— Не жалій! Не жалій! — вторить зозуля.

— В дядька Петра — легка рука, — озивається луг. — За кілька тижнів я новою отавою вкриюся!

Я не жалію. Тільки хочеться ще раз спинитися, припасти до луку усім серцем й сказати: „Боже! Хочу бути такою ж щедрою й доброю, як створений Тобою чарівний луг! Приносити людям радість і користь, а коли роки підкосять, прорости новим корінням, заколоситися хлібами, новими квітами розцвісти!”



З проголошенням незалежності України українська спільнота в Україні та діяспорі дивиться з вірою в майбутнє України. Довгі роки національного гніту та жертвенних змагань за незалежність України за нею. Україна стала самостійною. Виглядало б, що національні стремління української людини вповні досягнені. Та воно не так. Для відбудови української держави є конечним всенародне національне відродження в Україні та розбудження всегромадського почуття лояльності до своєї держави — України. А в ЗСА для розбудови, чи тільки втримання наших національних надбань, є потрібна більша активність нашої спільноти у громадській праці. Одним з важливих чинників для досягнення цих цілей є українська преса, як в Україні, так і в ЗСА, а ця преса потребує нашої підтримки, нашої допомоги.

Ярослав Жмуркевич з есею „Важливість української преси”, „Свобода” ‘97.

РОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СПОРТУ В ДІЯСПОРІ В ДЕБЮТІ УКРАЇНИ НА ОЛІМПІЯДАХ В ЛІЛЛЕГAMMERІ І АТЛАНТІ

Довгий шлях до Ліллегаммеру, Норвегія, на зимову і до Атланти (ЗСА) на літню Олімпіаду, де Україна вперше взяла участь як самостійна держава, був важкий і тернистий, на якому на протязі багатьох десятиліть було назавжди втрачено сотні найкращих фахівців, тренерів і тисячі спортових талантів.

Масмо на увазі тих, що в різних підневільних роках за будь-який вияв національної гордості були фізично ліквідовані, або вивезені в далекі ГУЛаги, звідки вже не було повороту. Ті, що залишилися на Рідних Землях, були піддані пляновій й тотальній русифікації. У висліді цих факторів український спорт в повному значенні цих слів на існував. Те, що діялося в спорті в Україні, в основному було підбудівкою загально советського, фактично — російського спорту.

Завдані рани українському спортові, що їх заподіяли російсько-комуністичні спортові політруки, прийдеться гоїти ще довгі десятиліття.

Згадуючи ці буремні, трагічні часи для історії українського спорту, рівночасно не можемо не згадати про зусилля й вагому піддержку українському спортові, що його здійснювали наші спортові осередки, які були активні в діяспорі, в основному в ЗСА і Канаді. Вже самим своїм існуванням тут, далеко від України, за океаном, український спорт не тільки пригадував світові про забуту Україну, але й цим турбував російсько-комуністичних зайдів, що намагалися тотально знищити пам'ять і спортові традиції, головню в Західній Україні.

Саме ці вихідці з Західної України, починаючи приблизно 1916 роком, і головню далі пізніші хвилі емігрантів, що прибули до ЗСА і Канади після програних Визвольних Змагань, були основниками численних спортових осередків „Січей”, де українська молодь вправляла різні види спорту, в тому і такі, що були наближені до військових. Ці українські патріоти-спортовці плекали надії включитися до дальшої визвольної боротьби за незалежну Україну.

Згодом спортом зацікавилися й інші молодечі, а то і Братські організації. Клич, що через спорт треба популяризувати українське ім'я,

го організованого спорту в ЗСА і Канаді була Перша Українська Спортова Олімпіада, що відбулася в 1936 році у Філядельфії.

Вибух Другої світової війни згубно подіяв на український організований спорт у Краю і в діаспорі. Тисячі українських спортсменів поповнили армії окупантів, як теж ряди УПА. Були покликані до збройних сил теж спортсмени українських спортивних осередків Північної Америки. Значна кількість їх загинула на фронтах Європи, Африки і Азії. Ті, що повернулися із фронтів, почали відновлювати спортову активність по закінченні війни. В Україні, як вже згадано, наші спортсмени були примушені бути слугами імперії. Ввесь тягар продовження українських спортивних традицій і репрезентації спортової України перейняли ті активісти фізичного виховання і спорту, які опинилися в країнах Західної Європи, головню в Німеччині, Австрії, Італії, Бельгії і пізніше в Англії. Найкрще була організована ця ділянка в Німеччині.

Там діяла широка мережа спортивних клубів і товариств, які згодом створили центральний орган — Раду Фізичної Культури (РФК). Нав'язано співпрацю з спортивними осередками Німеччини, як теж з спортивними репрезентаціями еміграції з Балтійських країн, Польщі, Югославії й інших. Завдяки цій співпраці була влаштована так звана „Олімпіада-ДП”, в якій українська спортова репрезентація відіграла першорядну роль. Цією „Олімпіадою”, на якій виступали збірні під назвами своїх країн, загострено боротьбу за право цих народів і України виступати на світових Олімпіадах самостійно. Дальший шлях для українських спортивних переселенців простелився в далекі країни світу: ЗСА, Канаду, Австралію та в інші країни.

Прибувши на нові місця поселення, наші спортсмени не розбрилися по чужих клубах, а радше поповнили ряди тих українських спортивних осередків, що вже існували, а де таких не було, створили нові. З бігом років, згідно з традицією організованого українського спорту, була створена центральна установа в 1955 році в Торонто, Канада, яку названо Українською Спортовою Централєю Америки і Канади. Від того часу майже усі українські спортивні осередки оформили своє членство в УСЦАК і беруть участь у кожнорічних чемпіонатах Централі в таких видах спорту як теніс, плавання, шахи, відбиванка, лещатарство. Під патронатом УСЦАК проводяться різноманітні турніри копаного м'яча (футболу), софтбоулу й інших ділянок. В минулих десятиліттях проводилися легкоатлетичні змагання.

УСЦАК був співорганізатором „Вільних Олімпіад” у 1980 і 1984 роках, у яких взяли участь теж збірні литовців, латишів, естонців, вірмен. Були це чергові вияви боротьби українських спортсменів за право України виступати на Олімпіадах самостійно. В 1988 році під патро-

натом УСЦАК, УСО „Триzub” організував Другу Українську спортову Олімпіаду в Філадельфії, в якій взяло участь біля семи сот спортовців. Поруч широкої активності поодиноких осередків і вже згаданих більших виявів, що популяризували ведену боротьбу за право України виступали на спортових аренах світу, проводилися різномодні акції в часі Олімпіад, публікувалися відповідні статті в чужомовній пресі, видавалися пропагандивні брошури і летючки. Часто-густо на ці акції крикливо реагували советські спортові політруки, вони поміщували пасквільні статті в підсоветській пресі і цим самим інформували відгороджених „залізною завісою” українських спортовців в Україні про існування вільного рідного спорту і про боротьбу за права українських спортовців скрізь у світі. Іншим джерелом інформацій про український організований спорт, головнo в рамках УСЦАК, були передачі українською мовою через „Голос Америки”.

І врешті українському спортові засвітила зоря

Воскресіння незалежної України застало український спорт зовсім не приготованим як у Краю, так і в діаспорі. Треба було негайно діяти на різних фронтах. В Україні, де ще залишилося значне число колишніх під'яремних спортових чиновників, виникали різноманітні організаційні труднощі, що їх створювали прибічники советського спорту. Та й без інтриг від цих явних ворогів незалежного українського спорту, виринули пекучі фінансові проблеми. Пограбована окупантом України в критичному часі не була в силі пофінансувати негайні потреби українського спорту.

В першу чергу вимагалoся оформити членство спортових федерацій України в міжнародних федераціях, що автоматично відкриває можливість виступати на міжнародній арені і Олімпіадах. Реєстраційні оплати, як правило, приймаються у „твердій” валюті — тобто в доларах, німецьких марках, стерлінгах. Таких грошей у цьому критичному часі спортові федерації України не мали. Треба було діаспорі простягнути помічну руку, і це здійснила Українська Спортова Централь Америки і Канади. УСЦАК, як відомо, є аматорською організацією і потрібних коштів у своїй касі не мала. Але в серцях її діячів існувала грибока любов до України та великий ентузіазм до українського спорту. Одчайдушно рішено й проголошено в українській пресі збірку на „Відродження спорту в Україні”, пізніше — на піддержку фігуристки Оксани Баюл, що віддячилася здобуттям золотої медалі в Ліллегаммері, і остаточно — на піддержку репрезентацій України на зимовій Олімпіаді в Норвегії і на літній Олімпіаді в Атланті. Першим кільцем цього довгого ланцюга піддержки УСЦАК було фінансування першо-

го, після розвалу СРСР, самостійного виступу збірної плавання України наприкінці 1990 року і на початку 1991, в етапі змагань за чемпіонат світу, що проходив в Монтреалі, Канада. Саме тоді в Україні відбувся референдум, в якому українських нарід рішив відірватися від „старшого брата”.

В часі цього чемпіонату відбулася перша зустріч представників УСЦАК, членів Управи: М. Стебельський — голова; Ол. Напора — фінансовий секретар, і О. Твардовський — пресовий референт, та представників спортової Комісії СКУ (тоді ще СКВУ): В. Соколик і ред. О. Зінкевич, з визначним тренером і президентом Федерації Плавання України Андрієм Власковим, кількома іншими тренерами і плаваками збірної.

Після цього Провід УСЦАК запроєктував і здійснив в 1991 році велику і корисну для відродження спорту в Україні поїздку-турне збірних УСЦАК — копаного м'яча (футболу), тенісу, плавання і шахів у Західню Україну. В часі цього турне відбулися поза суто спортовими теж дружні зустрічі представників УСЦАК з чільними спортовими діячам у Львові, Тернополі, Івано-Франківську й інших містах. Преса, телевізія і радіо присвятили цій унікальній поїздки багато уваги. „Ми одного кореня діти”, — писала з тієї нагоди київська „Спортивна газета”; „Дітям України засвітила зоря”, — писала газета „Народна Воля”, що появляється в місті Надвірній. Завдяки ширій жертвенності приятелів українського спорту, на чергових етапах вагомої підтримки спортовій Україні, УСЦАК оплатив реєстраційні вкладки до Міжнародних Федерацій для 39-ох спортових федерацій України. Саме тому так вчасно вийшли на спортові арени світу українські спортовці, які гідно репрезентували Україну, здобуваючи чемпіонати Європи, світу і різнородних турнірів.

На протязі кількох передолімпійських років Провід УСЦАК відбув кількакратні зустрічі з міністром молоді і спорту та рівночасно президентом НОК України В. Борзовим, віцепрезидентом НОК України В. Куликом, репрезентантом Міністерства Молоді і Спорту В. Олексійчуком та з чільними тренерами і спортовцями. УСЦАК зібрав поважну суму, понад 280 тисяч долярів, з яких покрити найбільш пекучі видатки: понад 54,000 дол. дано для реєстрації спортових Федерацій України; на стипендію для Оксани Баюл, разом з її тренеркою і В. Петренком, — 13,000 дол.; п'ять тисяч долярів на відновлення льодової арени в Одесі; понад 60,000 дол. на оплати летунських квитків для збірної України до Норвегії і назад; добові оплати за перебування спортовців у Ліллегаммері, та на закуплення телекомунікаційної апаратури. Для підготовки олімпійців України до Атланти УСЦАК видав біля 100,000 долярів: понад 40,000 на закуп гімнастичного обладнання, решту на

кошти підготовки олімпійців у Атланті, їх харчування та транспортацію. Докладна документація цього великого чину УСЦАК і його симпатиків є задокументовані в довіднику УСЦАК „На Олімпійських Хвилях”, що був виданий на початку 1997 року.

Провід і членство УСЦАК, разом з українським народом, щиро раділи великими осягами, що їх здобули репрезентанти України в Атланті. Таким чином врешті справдилися наші мрії — для українського спорту засвітилася зоря. Золотими медалістами Олімпіади стали: Лілія Підкопаєва, Іннеса Кравець, Катерина Серебрянська, Вячеслав Олійник, Тимур Таймазов, Володимир Кличко, Рустам Шаріпов, Євген Бреславець і Ігор Матвієнко. Срібні медалі здобули: Лілія Підкопаєва, Іна Фролова, Олена Ронжина, Світлана Міфтахутдинова (останні чотири спортсменки — веслярська дружина). Бронзові медалі дістали: Олена Вітриченко, Рустам Шаріпов, Ігор Коробчинський, Олександр Світличний, Григорій Місютин і Юрій Єрмак (остання шістка — гімнастична дружина), Заза Зазіров, Олена Садівнича, Олег Кірюхин, Ельбрус Тедеев, Руслана Таран і Олена Пахольчик (веслярська двійка), Інга Бабакова, Олександр Багач, Андрій Калашников, Олександр Крикун і Денис Готфрід.

Вже після Олімпіади Провід УСЦАК відбув зустріч з золотою медалісткою гімнастики Лілією Підкопаєвою, якій при цій нагоді вручив

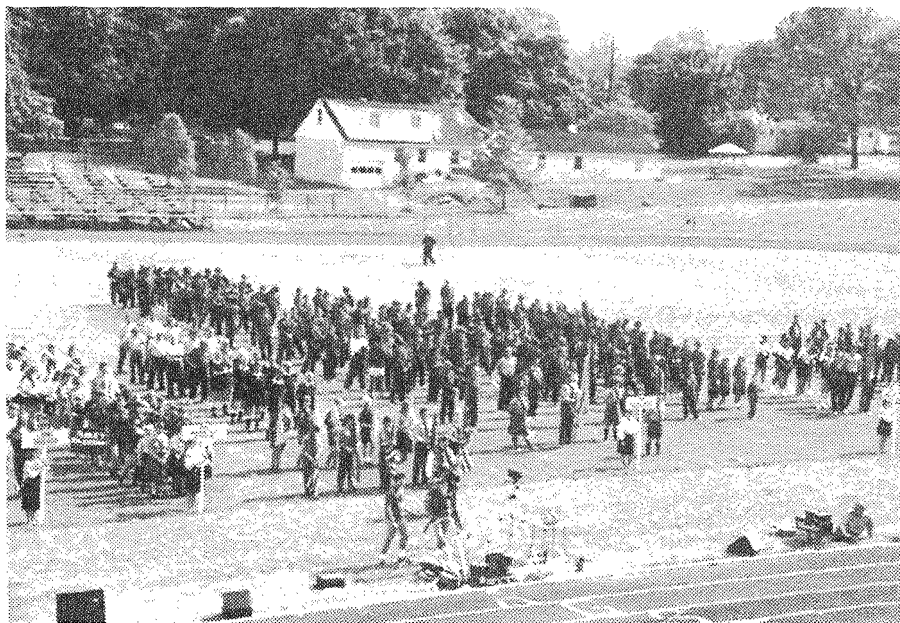


Президент України — Леонід Кучма, оточений олімпійцями України після прийняття в Маріїнській Палаті, які здобули в Атланті золоті, срібні й бронзові медалі.

подарунок, як теж її тренерці Ласинській. Крім цього передано пожертву в сумі одної тисячі доларів на виховання юних гімнастів у гімнастичній школі ім. Лілії Підкопаєвої в м. Донецьку. Остаточню štaфету підтримки олімпійцям України перейняла українська спільнота в Австралії, де в м. Сідней в 2000 році відбудеться чергова Олімпіада. Крайовий Олімпійський Комітет у Австралії очолив mgr Роман Дехнич, який буде тісно співпрацювати з Управою Союзу Українських Організацій Австралії та представником НОК України М. Моравським. На жаль, в Австралії не існує української центральної установи спорту і тому справою підтримки олімпійцям України буде займатися згадана ця краєва суспільно-громадська організація.



Зустріч Проводу УСЦАК з президентом НОК України Валерієм Борзовим в Нью Йорку, 16-го січня 1994 року. Стоять зліва: М. Стебельський — голова; Р. Пиндус — секретар; В. Борзов; О. Напора — фінансовий секретар; Я. Петрик — голова Контрольної комісії, і О. Твардовський — пресовий референт.



Частина збірних українських спортових осередків перед відкриттям Української спортової Олімпіади у Філадельфії в 1988 році.

Володимир РОМАНЮК

ОЧЕЙ МЕРЕЖАНА БЛАКИТЬ

*Очей твоїх мережана блакить —
Світанки, чисторосами умиті,
Волошок день, просипаний у житі,
І перші зорі в надвечірню мить.*

*Очей твоїх мережана блакить
Зорить в минуле поглядом несмілим,
Вертаючися спогадом—клявіром
В незбагненість найпершої весни.*

*Очей твоїх мережана блакить —
Неначе загадкові два озерця,
Де тихий сміх і тихий смуток серця,
Де світ увесь ...*

Вересень 1997 р.

„ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА” В ЗВУКОЗАПИСАХ ДО 135-ЛІТТЯ НАПИСАННЯ ГИМНУ

(Присвячую 6-літтю незалежності України)

Патріотичні сили українського народу відначали цю знаменну подію в кожній місцевості концертами, мітингами та парадом. На сливе усіх із них звучав державний гімн „Ще не вмерла Україна”, який від часу його появи десь у 1863-му році надихав багато поколінь патріотизмом та відданістю народові в його боротьбі за самостійність та незалежність української нації.

Перед тим, як подати джерельний реєстр його звукозаписів, цікаво буде з історичної перспективи навести, хоч коротенько, деякі деталі обставин його виконання та державні акти його затвердження.

Музику до слів Павла Чубинського написав о. Михайло Вербицький у 1863 році, а вперше гімн виконано вже в 1864 році в день празника св. Івана Хрестителя в Перемишлі. Друком з’явився він в 1885 році в збірнику „Кобзар” за редакцією В. Матюка.¹

30-го травня 1894 року з нагоди першої конвенції Українського (Руського) Народного Союзу в місті Шамокін, стеїту Пенсильванія, хор з п’ятдесяти співаків округ Шамокін і Олифант, під диригентурою д-ра Володимира Сіменовича і І. Обушкевича, відспівав уперше на американській землі гімн „Ще не вмерла Україна”. А в 1901 році, в 40-ві роковини смерті Тараса Шевченка, в тому самому місті відбувся концерт, який також закінчено відспіванням національного гімну.²

В Галичині під австро-угорським пануванням заборони виконання гімну не було, і тому він виконувався часто при всяких okazіях.

В Україні під російським царським пануванням гімн був забороне-

¹ Шах Степан, „Де і як народився гімн ‘Ще не вмерла Україна’”, альманах Українського Народного Союзу на рік 1970, Видавництво „Свобода”, Джерзі Сіті, Нью Йорк, ст. 71.

² „З’їзд делегатів Народного Руського Союзу в Шамокіні, Па.” „Свобода”, 6, 13 червня 1894. Касків Теодозій, „Рідна пісня і рідний театр”, *Пропам’ятна Книга з нагоди сороклітнього ювілею Українського Народного Союзу*, Джерзі Сіті, Н. Дж. 1936, ст. 421.

ний, але його інколи виконували, підставляючи до музики Вербицького інші тексти, як наприклад, „Србія слободна”.³

Під російсько-більшевицькою окупацією на початку 1920-их років траплялися випадки спонтанного виконання гимну „Ще не вмерла Україна” при відзначуванні різних патріотичних свят. Переважно це були демонстративні акції протесту національно свідомого студентства та громадськості проти нових окупантів.⁴

Ясно, що ці акції були наслідком короткотривалого існування незалежної української держави 1917-21 років, коли гимн „Ще не вмерла Україна” був офіційно затверджений державним гимном новоствореної держави. Читання Третього і Четвертого універсалів у приміщенні Центральної Ради закінчувалися урочистим відспіванням державного гимну.⁵

15-го березня 1939 року Сойм незалежної Карпатської України конституційним законом ч. 1, параграфом 7 проголосив: „Державний Гимн Карпатської України є ‘Ще не вмерла Україна’”.⁶

Отже, урочистими актами двох урядів незалежної України в різні часи, народний чи національний гимн став ще й гимном державним.

Досліди над постанням і виконанням гимну „Ще не вмерла Україна” ведуться вже більше ста років. Про його писали в наукових розвідках і статтях відомі дослідники та історики України й діаспори. В тих працях трактуються всі аспекти появи гимну, його глибокі коріння в народній свідомості, популярність та виїмкове значення в боротьбі кількох минулих поколінь за здобуття самостійної незалежної України. Він став одним з основних символів великої ідеї.

Проте, в тих працях досі ніхто не торкнувся проблеми дискографії або звукозаписів гимну „Ще не вмерла Україна” протягом всього часу його існування.⁷ Тому саме це і буде головним завданням цієї праці, — свого роду піонерський почин, — щоб ще раз засвідчити, наскільки цей гимн був популярним та натхненним.

Документи найбільш відомої в світі звукозаписної фірми Грамофон вказують на те, що 20-21 жовтня 1910 року в німецькому місті

³ Одарченко Петро, *Леся Українка — розвідки різних років*, Київ 1994, ст. 187.

⁴ Одарченко Петро, *Українська література*, збірник вибраних статей, Київ, видавництво „Смолоскип”, 1995, ст. 74-5.

⁵ Дорошенко Дмитро, *Історія України 1917-1923*, том I, Доба Центральної Ради, Ужгород 1932, Нью Йорк 1954, ст. 181, 268.

⁶ Штефан Августин, *Августин Волошин — перший президент Карпатської України*, Видавництво „Пробоем”, Торонто 1977, ст. 94.

⁷ Чередниченко Дмитро, „Від патріотичних пісень до національного гимну”, *Українська мова і література в школі*, 1991 ч. 12, ст. 43. Це єдина стаття на тему гимну, де згадується запис М. Менцинського з 1910 року.

Кельн славний український тенор Модест Менцинський записав на матрицю 187z „Гімн Народний” з акомпаньяментом оркестри. Число цієї 12-дюймової платівки є 0022168, і її записав звукотехнік фірми А. С. Клярк.⁸ На платівці другу стрічку гімну М. Менцинський співає так:

*Спогадаймо тяжкий час, лиху́ю годину,
Й тих, що вміли умирати за нашу Україну.
Спогадаймо славу смерть лицарства, козацтва,
Щоб не втратить марно нам свого юнацтва.
Душу тіло ми положим.....*

Перевіривши багато різних каталогів фірм та звукозаписних журналів того часу, можна майже з певністю ствердити, що це було першим в історії звукозаписної техніки, яку започатковано в 1877 році, виконанням нашого гімну. Копію цього запису можна також знайти в довгограйному альбомі SO 419/20, виданому вкінці 1980-их років в Австрії на честь нашого славного співака, і в якому є аж сорок його записів із 1910-11-их років.

Каталоги відомої американської звукозаписної фірми Колумбія вказують, що десь вкінці 1915 року популярний тоді в українській громаді баритон Михайло Зазуляк записав „Ще не вмерла Україна” в супроводі оркестри на платівку E2729 (ч. матриці 43581). Цей запис цікавий тим, що друга строфа звучить так:

*..... браття мої, нехай піснь лунає,
Нехай згине той навіки, хто волі не має.
І не хоче Україні слави здобувати,
Свободи і щастя, волі пригноблених дати.
Душу, тіло ми положим за нашу родину
І здобудем ми щасливо нашу Україну.*

В червні 1926 року Михайло Зазуляк записав ще раз — вже електричним способом — „Ще не вмерла Україна” на платівку цієї самої фірми „Колумбія” 27062-F (число матриці W10688-1). Текст цього виконання мені невідомий, бо досі не пощастило знайти цю платівку. Обидва записи Михайла Зазуляка зроблено в Нью Йорку.⁹

⁸ Kelly, Allan, *His Master's Voice/Die Stimme seines Herrn*, The German Catalogue — A complete numerical catalogue of German Gramophone recordings made from 1898 to 1929 in Germany, Austria..., Greenwood Press Westport, Conn., London, p. 11. За повною дискографією М. Менцинського дивіться: Sawucky, Roman, “Tracking Menzinsky records”, in *The Record Collector*, October 1978, pp. 216-233, Ipswich, Suffolk, England. Значно скорочену версію цієї просторої статті можна знайти в: Головащенко Михайло, „Модест Менцинський, спогади, матеріяли, листування”, Київ 1995, ст. 238-243. Обидва джерела подають помилкове місце записування гімну — Берлін.

⁹ Spottswood Richard, *Ethnic music on records*, a discography of ethnic recordings produced in the United States 1894 to 1942, University of Illinois Press, Urbana and Chicago 1990, Vol. II, pp. 1116, 1119.

Про життєвий і творчий шлях баритона Михайла Зазуляка мало відомо не тільки в Україні, але навіть у ЗСА, де він був дуже діяльним і популярним на сцені. Тому варто при цій нагоді, хоч коротенько, згадати про цього соліста з тих скупеньких матеріалів, які мені з великим трудом пощастило зібрати.

Народився Михайло Зазуляк у Львові в 1887 році, де й закінчив школи, ставши учителем. Проте, любов до музики змусила його покинути вчительську працю і студіювати спів у одного з найкращих оперних співаків у Варшаві (чи не в Олександра Мишуги? — примітка моя). Проте, кінчати ці студії йому там не вдалось. В 1913 році він кидає Галичину і приїздить з матір'ю і сестрою до Нью Йорку. Тільки тут, в Америці, йому щастить закінчити науку сольоспіву, після чого чекає його успішна кар'єра в операх і на концертах. Деякий час він співає в хорі Метрополітальної опери в Нью Йорку, виступає дуже часто на багатьох українських концертах, стає відомим не тільки серед українців, але також серед інших етнічних груп. В його репертуарі такі відомі пісні як: „Гетьмани”, „Ой, Дніпре”, „Мені однаково”, „Цвітка дрібная”, „Помарніла наша доля” та інші популярні українські пісні.

На початку 1920-их років М. Зазуляк стає членом театральної трупи при товаристві „Українська Бесіда” в Нью Йорку, в репертуарі якої були „Запорожець за Дунаєм”, „Катерина” та інші оперети й мелодрами, що їх вони виставляли не тільки в Нью Йорку, але також в Ньюарку, Філадельфії та в інших місцях українських поселень в Америці.

Проте, на мою думку, найбільшим досягненням М. Зазуляка була його звукозаписна діяльність. Протягом чотирнадцяти років він записувався в найбільших американських фірмах того часу, таких як „Колумбія”, „Віктор”, „Окег”, „Едісон” і в французькій „Петé”. Його дискографія — одна із найчисленніших між українськими співаками, і він єдиний, що мав контракти аж із п'ятьма звукозаписними компаніями.

Від осені 1915 до березня 1929 року М. Зазуляк зробив 98 записів на платівки, з них 67 українських, 29 польських і дві литовські. На віднайденій могилі М. Зазуляка на кладовищі Кальварія в Нью Йорку на пам'ятнику написано, що він помер 20-го серпня 1936 року, маючи 49 років.¹⁰

¹⁰ Інформації про життя і діяльність баритона Михайла Зазуляка зібрано із таких джерел:

а) „Михайло Зазуляк”, Ілюстрований календар Сирітського Дому на рік звичайний 1923, Філадельфія, Па., ст. 135-6.

б) Сурмач Мирон, *Історія мосі*, „Сурми”, спогади книгаря, Нью Йорк 1982, ст. 44-5.

в) Касків Теодозій, „Рідна пісня і рідний театр”, та Гайворонський Михайло, „Наша музика в Америці”, обидві статті в *Про пам'ятний Книзі з нагоди сороклітнього ювілею УНС, Джерзі Сіті, Н. Дж. 1936* ст. 424, 430, 435.

Звукозаписний журнал „Граммфонный миръ” ч. 6-7 з 10-го серпня 1917 року, який видавався в Петрограді, містить на сторінці 4-й оголошення акціонерного товариства Екстрафон, де написано, що ця київська звукозаписна фірма випустила платівку ч. 20733, на якій записано „Український Національний Гимн” на слова Чубинського, обробка О. Кошиця, у виконанні хору під керівництвом О. Кошиця з акомпанюванням оркестри С. Т. Аббакумова. В оголошенні надруковано також першу строфу гимну. Скільки строф проспівано на платівці — невідомо. Її треба знайти і послухати.

Виникає питання, який це хор під керівництвом Олександра Кошиця? Із спогадів О. Кошиця відомо, що від початку 1916 року він керував хором Київської опери, а з літа 1917 року працював у Театральному комітеті Центральної Ради, керуючи хором Першого Драматичного Державного Театру.

В тому самому журналі ч. 6-7 на сторінці 15-ій є інше оголошення Російського акціонерного товариства Граммфон, де зазначено, що на платівці цієї фірми ч. 30060 (40134) записано „Ще не вмерла Україна” у виконанні Українського хору, і що весь репертуар у цьому оголошенні є також на платівках фірми „Сирена”.

Майже ідентичне оголошення можна знайти у 8-му числі цього самого журналу на сторінці 11-ій, де „Ще не вмерла Україна” у виконанні того самого Українського хору є на платівці ч. 15095 фірми „Сирена”, і що весь репертуар у цьому оголошенні можна також знайти на платівках Російського акціонерного товариства Граммфон, згадуваних раніше.

В 1922 році Українська Республіканська Капеля під керівництвом Олександра Кошиця, яку вислав Уряд УНР закордон, щоб популяризувати красу і велич української пісні, приїхала до Америки вже в зменшеному складі і під назвою Українського Національного Хору. В тому самому році хор записав ряд пісень в американській звукозаписній фірмі „Бранзвик”. Через два роки, 24-го квітня 1924 року в Нью Йорку під матричним числом 12980/1, гимн „Ще не вмерла Україна” хор під керівництвом славного О. Кошиця записав у цій самій фірмі. В мене є копія щоденного реєстру праці фірми „Бранзвик”, де зазначено, що в записі гимну брало участь 23 хористи, але каталоги цієї компанії пізніше ніколи не подавали числа самої платівки, і тому в мене є сумнів, чи цей запис нашого гимну взагалі появився в продажі.¹¹

Роки еміграції і життя в чужих країнах зробили своє, і цей самий Національний хор під керівництвом О. Кошиця пройшов певну реорганізацію. 11-го листопада 1927 року в Нью Йорку хор під цією са-

¹¹ Spottswood Richard, *Ethnic music on records...* p. 1109.

мою назвою, але під керівництвом колишнього члена хору Республіканської капели Йосифа Давиденка, записав електричним способом у фірмі „Віктор” на платівку 68918, матричне число CVE 40450-2, „Український національний гимн” у супроводі оркестри.¹² Запис цікавий тим, що, проспівавши першу і другу строфи тексту Павла Чубинського, співакам, які переважно були із Наддніпрянської України, видимо, не підходила третя строфа тексту, де написано: „Ой, Богдане, Богдане, славний наш гетьмане, нащо віддав Україну москалям поганим”... і вони замінили її текстом, який подекуди співався в Галичині, а саме: „Та як станем разом, браття, від Сяну до Дону, в своїм краї панувати не дамо нікому.”¹³

Вкінці 1920-их і на початку 1930-их років у З’єднаних Стейтах Америки нарізла економічна криза, т. зв. депресія, яка тривала кілька років. Наслідком цієї кризи було різке скорочення всієї звукозаписної діяльності, головню в ділянці етнічної музики. Під час воєнних 1941-45 років ця діяльність зовсім припинилася. Відновилася вона тільки в другій половині 1940-их років, але американські звукозаписні компанії втратили зацікавлення етнічною музикою. Цього разу відновили її вже новоприбулі скитальці, які десятками тисяч прибували до північноамериканських берегів, — Канади і З’єднаних Стейтів Америки, як також до Аргентини, Бразилії та інших країн в Південній Америці.

Так організовано українські звукозаписні фірми „Сурма” і „Арка” в Нью Йорку, „Хвилі Дністра” в Клівленді, стейту Огайо. В Канаді торонтонська „Арка”, далі „Ехо”, „Альто”, „ДСФ”, Едмонтонська українська книгарня, „УФМ” та „Роксоляна”. В Аргентині „Боян” та „Комсполітен” в Австралії.

З початком появи на звукозаписному ринку довгограйних платівок, передбачаючи в цьому фінансовий прибуток, до видання таких платівок прилучаються великі американські фірми, такі як „Декка”, „Віктор”, „Колумбія” та інші.

Першою такою післявоєнною ластівкою з’являється запис на магнітофонну стрічку могутнього виконання „Ще не вмерла Україна” на відзначенні 60-ліття українського поселення в Канаді, яке відбулося в Торонто 29-го і 30-го вересня 1951 року. Запис зроблено під час самого святкування у виконанні всіх хорів міста Торонто разом із великою оркестрою під диригуванням відомого нашого диригента Лева Туркевича. „Хор та оркестра такі великі, що звучать мов увесь на-

¹² Там же, ст. 1111.

¹³ Ноти і різні тексти гимну „Ще не вмерла Україна” вміщено в календарі на 1922 рік Тернополя, ст. 20-21.

род...” Є інформація, що горілчана фірма „Сігрем” видала ці записи гімну. Неясно тільки, чи це видання було на магнітофонних стрічках, чи на платівках в 78 о/хв.¹⁴

Наступним виконанням нашого гімну може пишатися південна частина американського континенту, де також живе значна кількість українських поселенців — це Аргентина. Десь вкінці 1950-их або на початку 1960-их років мішаний хор Української Центральної Репрезентації в Буенос Айресі в супроводі великої симфонічної оркестри під керівництвом українського хорвата Антона Копитовича видала платівку в 78 о/хв. під фірмою Voian-Discos Ucrainos NAKB-6567/P-2461A.

Виконання гімну самою оркестрою державного радіо в Буенос Айресі записано вже на довгограйній платівці цієї самої фірми „Боян” під числом NAKP-6584/P-2469B.

В той час вся звукозаписна індустрія перейшла вже на довгограйну методу запису, спочатку т. зв. моно, а пізніше стерео. В ЗСА першою такою платівкою з виконанням українського гімну була довгограйна платівка з назвою „Ще не вмерла Україна”, на якій, крім гімну, були ще інші патріотичні та стрілецькі пісні. Запис зробив філядельфійський хор „Кобзар” під диригентурою відомого композитора і диригента Антона Рудницького. Платівку видала ньюоркська українська фірма „Арка” ч. 818. Як на аргентинських виконаннях, так і тут виконано тільки першу строфу.

На європейському континенті в Голляндії Візантійський хор під диригентурою д-ра Мирослава Антоновича видає стерео платівку під назвою „Українські народні пісні”, на якій також записаний наш гімн в мистецькій обробці М. Антоновича. Платівку видала всесвітньо відома фірма DECCA DL 75047.

Одним з найцінніших записів українського гімну з історичного боку є його виконання оркестрою морської фльоти З’єднаних Стейтів Америки на церемонії урочистої дедикації площі під будову пам’ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні 21-го вересня 1963 року. Тому про цю історичного значення подію напишу трохи більше, бо я сам був її свідком.

В урочистостях взяли участь представники Уряду та Конгресу ЗСА і понад дві тисячі осіб з усіх кінців Америки і Канади.

На місці, де пляновано стати пам’ятникові, побудовано підвищення, прикрашене американським і українським прапорами з маєстатичним портретом нашого Кобзаря. Урочистість відкрив Йосип Лисогір, виконавчий директор Комітету побудови пам’ятника. „Приявні були гли-

¹⁴ Цей коментар зробив музикознавець Роман Савицький у листі до мене 1-го травня 1997 р., пересилаючи мені також копію запису цього унікального виконання.

боко зворушені, як офіційна оркестра морської фльоти почала куртуазійно грати насамперед український національний гімн 'Ще не вмерла Україна'. Це мабуть вперше в історії цей гімн був виконаний офіційною оркестрою в столиці країни у безпосередньому віддаленні від Білого Дому і Капітолю". Після того молитву провів ВПреосвящений Владика Мстислав, Архієпископ Української Православної Церкви в ЗСА, пізніший Митрополит і Патріарх. Далі слідували промови українських та американських діячів. Спеціальний асистент і посланець Білого Дому Чарлз Горскі прочитав привіт президента ЗСА Джана Ф. Кеннеді.

Лунали деклямації творів Т. Шевченка у виконанні В. Шуста англійською мовою, а маестра Йосипа Гірняка українською. На закінчення філядельфійський хор „Кобзар” виконав „Заповіт”.

Увечорі того дня відбувся величавий бенкет в одному з найкращих готелів Вашингтону. Всю урочистість записувала на магнітофонну стрічку офіційна радіостанція ЗСА „Голос Америки”, і тому й досі зберігся цей цінний історичний запис українського національного гімну у виконанні оркестри морської фльоти ЗСА.¹⁵

В 1978 році українська католицька парафія свв. Володимира та Ольги в Чикаго святкувала 10-ліття свого існування. З цієї нагоди відбувся святковий концерт, який записано на плівку і видано стереоальбом в 1981 році з двох довгограйних платівок під числом 270K16 та 270K17. На ювілейний концерт були запрошені артисти, хор „Прометей” з участю симфонічної оркестри під диригентурою Романа Андрушка. Альбом кінчається, як зазначено, Українським Національним Славнем.

15-го вересня 1984 року в престижному мистецькому центрі ім. Кеннеді у Вашингтоні відбувся Меморіальний концерт проти русифікації України, організатором якого був св. п. Юрко Повстенко. Від подбав про те, щоб цілий концерт був записаний на магнітофонну плівку, що й зробила професійна компанія Джералд Луїс Рекордінг. Обидва гімни — український та американський — виконала симфонічна оркестра містечка Фейрфекс біля Вашингтону. Існує тільки кілька копій цього запису на аудіо-касетах.

З досі поданого матеріалу видно, що переважна більшість звукозаписів українського гімну була зроблена поза Україною, в більшості в З'єднаних Штатах Америки. Для цього склалися об'єктивні історичні та політичні причини. Тільки безпосередньо до і після прого-

¹⁵ Докладно про цю подію можна прочитати в книжці Антона Драгана, *Шевченко у Вашингтоні* — до історії побудови пам'ятника Кобзареві України у столиці Америки. „Свобода”, В-во Українського Народного Союзу, 1984, ст. 87-92.

лошення самостійності й незалежності в 1991 на Україні починають з'являтися звукозаписи національного гімну.

В 1990 році Українсько-Канадське спільне підприємство „Кобза” видало аудіо-касетку КОБ 028 Галицької духової оркестри під диригентурою Богдана Гурана, на якій виконано національний гімн.

Звукозаписна фірма „Аудіо Україна” в Києві видала в 1991 році касетку під назвою „Ще не вмерла Україна” у виконанні кобзаря Володимира Єсипка. В репертуарі кобзаря на касетці є 21 пісня і остання з них — наш національний гімн. Це, якщо не помиляюся, єдиний досі запис нашого гімну під акомпаньямент бандури.

Здається, в 1995 році американсько-українська фірма „Апон” в Нью Йорку видала аудіо-касетку ч. МС 2697, на якій є аж два виконання гімну. На першій стороні симфонічна оркестра України виконала наш — як зазначено в списку — народний гімн. На другій стороні останній запис „Ще не вмерла Україна” також названо народним гімном у виконанні Ансамблю Верьовки в супроводі оркестри з дуже незвичним музичним вступом та закінченням.

Можна припускати, що тепер записів державного гімну в Україні є більше, але брак інформацій про нові звукозаписні видання не дають можливості зробити повний їх реєстр. Слово тут за дослідниками в Україні.

Треба також згадати, що з концерту Одеської філармонічної оркестри у Вашингтоні 28-го квітня 1996 року зроблено професійний відео-запис, на якому виступ відкрито американським і українським гімнами. Розповсюджено більше сотні примірників цієї відео-касети.

Із своєї концертної подорожі по містах південної України та Криму в 1994 році дітройтська Капеля Бандуристів ім. Т. Шевченка видала в 1995 році альбом із двох компактдисків, на яких зафіксовано найкращі виконання пісень з цієї історичної поїздки. Десятим твором на другому диску є „Ще не вмерла Україна”.

Цією розвідкою я зробив першу спробу складення повної дискографії гімну „Ще не вмерла Україна”, зібравши доступні мені його записи та інші документальні дані. Це також дає можливість зробити певні висновки і висловити з цього приводу деякі спостереження.

В усіх доступних мені звукозаписах, які я прослухав, ніхто не пробував змінити першу строфу тексту Павла Чубинського, проте дальші дві строфи мінялися, відповідно до кон'юнктури та інших причин, текстами анонімних авторів.

За 135 років свого існування, головню в ХХ столітті, гімн набрав статусу всенародного визнання, став звичаєво правовим, що в ряді цивілізованих країн набирає положення закону. Це й сталося в роки ук-

раїнської держави 1917-1921-их років та Карпатської України в 1939 році.

Тільки — як не дивно — тепер, і то в незалежній українській державі, знехтувано традицією попередніх поколінь, так нібито перед тим української держави, законів, звичаїв та духових національних цінностей не було. Деякі теперішні можновладці, головно депутати Верховної Ради, які схвалили нову Конституцію, в розділі I, статті 20-ій, у п'ятому уступі писали: „Державний гімн України — національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України”.

На зрозумілій мові це означає, що слова П. Чубинського „Ще не вмерла Україна”..., які 135 років від їх написання служили українському народові дороговказом до кращого самостійного майбутнього, слова, які давали силу і натхнення до боротьби проти всіх ворогів українського народу, раптово великій частині депутатського корпусу Верховної Ради України не потрібні. Їм той справжній патріотизм чужий, а деяким навіть ворожий. Вони не тільки не сприйняли нову Конституцію, відмовившись скласти на неї присягу, але ведуть діяльність, щоб пошкодити тій державі, членами парламенту якої вони є. Це такий курйоз і аномалія, яким немає паралелі в історії упорядкованих державних систем. Подивіться, народні-антинародні депутати, народова Польща за часів комуністичного там панування не відважилася викинути свій старий традиційний гімн „Ще Польска не згінела”, бо їх законодавці були в першу чергу польськими патріотами, а тільки тоді комуністами, соціялістами, аграрниками, чи чимнебудь іншим. В Україні ж навпаки. А це свідчить про низький рівень національної свідомості та гідності тих „народних обранців”, брак пошани до свого власного народу, до своєї історії, а, головно, до самих себе.

Україні не потрібно конкурсу на написання найкращого (для кого?) нового тексту гімну. Там потрібний всенародний конкурс (дійсно вільні вибори) на обрання до Верховної Ради мудрих, розважних, культурних патріотів-державників, щоб вони інтереси українського народу та незалежної держави ставили понад усе! Лише тоді слова Павла Чубинського, головно перша стрічка, знову стануть символом відновленої, вільної України!

Сміх — це здоров'я!

Коли Лазар Мойсеевич Каганович був відповідальним за колективізацію в Україні, він одного разу зауважив, що в його кабінеті завелися миші, і він поскаржився про це своєму духовникові. Рабін подумав трішки, а тоді сказав: „Треба зробити напис: 'Тут колгосп'. Половина мишей здохне з голоду, а друга половина утече геть!”

ЩО НАМ БРАКУЄ?

А чи не вартувало би, панове еліто, сісти і порахувати на пальцях, скільки то ми всього на емігранції маємо.

Найперше маємо докторів: від печінки, від селезінки, від горла, під-горля — ліпших, гірших, старокалендарних і новокалендарних.

Маємо редакторів: проведінських, союзових, саморобних, загонистих, слинявих, мудрих, дурних і тим подібних.

Маємо генералів, полковників, отаманів, усусусів, упістів єдних, упістів других, селепків мудрих і селепків звичайних.

Маємо науковців, прицаківців, мудрих, сиромудрих, смарт-стоцьких і ще ских не хоче — Винарів.

Маємо бари: лисєчі, демократичні, спортові, повні, порожні і пів-на-пів.

Маємо Фонди: наглі, клюбові, визвольні, укакаківські, зудаківські, потрібні, непотрібні і тим подібні.

Маємо ружну професію, купців на свіжу і на здохлу рибу, інженерів, промисловців, лепкалюків, геометрів, кантриметрів і тим подібних.

Маємо вар'ятів: круглих, простих і квадратових.

Маємо патрийотів: загорілих, загонистих, зварйованих, мудрих, дурних і тим подібних.

Маємо знавців: самознавців, крутознавців, правознавців, мовознавців, ліпшезнавців і тим подібних.

Маємо єпископів: одного, другого, третього, четвертого...

Маємо письменників: самчуків, малярів, морозів, соловіїв, пікасів, музиків, геніїв, Лясю, Кунця Климовського і так далі, і надалі...

Маємо школи наші католицькі і ваші православні, нижчі, середні і піввисокі...

Маємо сенійорів Пласту, СУМа, ОДУМа, Мума, Пума, Лума, Кума і тим подібних.

Все маємо.

А чого ж бракує?

Злі язики кажуть, що... мудрости.

ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ — НАЙВАЖЛИВІШИЙ АКТ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ХХ СТОЛІТТЯ

Процес становлення й розвитку української політичної думки віддавна проходить у нерозривному зв'язку з подіями історії України й заповітним бажанням українського народу до волі й державності. Таке явище було природним і цілком закономірним також для періоду 1917-1920 років, коли Україна заманіфестувала своє відродження створенням Української Народної Республіки. Процес цей відбувався в ході шукання нових шляхів і виявів при використанні всього кращого з творчої спадщини минулого.

Наші політично-державні діячі працювали тоді серед важких умов, долаючи труднощі, ускладнені анархістичними й суто суспільними викривленнями революції, її комплексною системою фразеології, безплідним прожекторством, а подекуди навіть формальним нехтуванням ідейних почувань.

Однак принципово неправильним, на нашу думку, є твердження, яке іноді зустрічаємо в нашій публіцистиці, що нібито українська політична думка того часу, а з нею і державно-політична діяльність розвивалися лише під впливом протилежних революційних концепцій. Боротьба була, бо навкруги було чимало зла у формі ідейних перекручень, революційного мрійництва, доктринерства тощо. Але були й шляхетні зусилля, подиктовані добром народу й вірою в майбутнє. Адже перед нашими політиками стояло конкретне завдання державного будівництва, в якому політична й державно-політична діяльність, без сумніву, розвивалися, утверджуючи кращі здобутки української революції для побудови української держави спочатку на автономних, а незабаром на самостійницько-суверенних основах.

Державне відродження України 1917 року історично мало свої глибокі внутрішні причини. Воно почало нову добу в історії України, добу, яка привела до основних зрушень у житті й свідомості українського народу, внесла новий зміст у почуття українського патріотизму, вивела народ з глибин поневолення і приниження на шлях до духового і державного відродження. Коли революція в етнографічній Росії була анархістичною, в основному суспільною, то в Україні вона відразу набрала характеру суто національного. Хоч в той час українські народні

маси і не були достатньо національно свідомими та політично зрілими, але все таки в їхній підсвідомості жевріла національна стихія, що міцно зберігалася в їхніх душевних надрах. І саме під час революції вона пробудилася, стаючи поважним фактором у житті народу.

Не спиняючись над історичними подіями того часу, згадаємо лише помітні акти державно-правного характеру, які поклали твердий відбиток на цю добу та стали її символами для майбутніх поколінь. Це чотири універсали Української Центральної Ради. Із них у подробицях обговоримо Четвертий Універсал.

Перший Універсал з'явився немов у відповідь на виступ Михайла Грушевського на Селянському з'їзді, коли він говорив: „Свято революції скінчилося, настає грізний час! Україна повинна бути зорганізована. Свою долю повинен рішати тільки український народ”. У дусі цієї настанови й витримано Перший Універсал, проголошений 23-го червня 1917 року. У ньому охоплено все те, що тоді було найважливішим для українського народу, і подано чітко, зрозуміло та авторитетно. Сили Першого Універсалу треба шукати не в настановах, які він давав українській революційній демократії, не в обіцянках — передати народові землю, скликати український сойм для вироблення законів, — а в принципі, який він проголосив: „от нині самі будемо творити наше життя”. Цим було висловлене те велике довір'я до творчих сил українського народу, яким був пройнятий універсал, в цьому полягав його успіх, тут ховалися причини народного ентузіазму, який він викликав у країні.

Вивчаючи ближче цей важливий документ, приходимо до глибокого переконання, що тут маємо до діла не лише з національно-політичними й суспільно-економічними елементами, а й зі складним комплексом психологічних, національно-політичних, суспільно-економічних і навіть біологічних елементів, що нуртували тоді в глибинах українського життя. Вони глибоко проникли у зміст універсалу, роблячи його своєрідним документом, що повністю закріпив дух свого часу. Один з відомих діячів того часу, Павло Христюк, до речі, вважав, що такі документи рідко зустрічається в людській історії.

Однак цей універсал, на нашу думку, не зробив найосновнішого, а саме, не створив ідейних передумов і не заклав фізичних основ під українську державну побудову, бо не дав їй візії майбутнього, визначеної правними категоріями. Проте його рішучий тон та його ентузіастичне сприйняття в Україні сильно насторожили Тимчасовий Уряд Росії до українського руху за автономію, який, на їхню думку, почав загрожувати російській демократії проявами українського самостійництва.

Другий Універсал схвалений і виданий Центральною Радою 3-го липня 1917 року, написано в менш урочистих, однак у більш діловона-

думаних тонах. Коли в Першому Універсалі, керуючись рішучою настановою, Центральна Рада заявляла: „Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям”, то в Другому Універсалі це саме питання розглядається уже слабше, а найосновніше те, в ньому немає почуття національної сили. З’являється якась абстрактна мертво-народжена думка: „Ми, Центральна Рада, яка завжди стояла за те, щоб не одділяти України од Росії, щоб вкупі з усіма народами прямувати до розвитку та добробуту всієї Росії і до єдності демократичних сил її, з задоволенням приймаємо заклик Правительства до єднання...” Словесна невиразність цього уривка позбавляє його категорій значности, а юридично він уже не виявляється повністю, а лише частково та й то тільки однією рисою, що Україна не має наміру відокремлюватися від Росії.

Таким чином, не зважаючи на факт, що Тимчасовий Уряд Росії визнавав автономію України де-факто й де-юре, вартість цього документу невелика для розвитку української політичної думки.

Нарешті 20-го листопада 1917 року Центральна Рада схвалила й видала свій Третій Універсал, яким формально проголосила, що „Однині Україна стає Українською Народною Республікою”, проте, не ризикуючи державними справами в критичний час і не ігноруючи факту, що в Києві та інших містах України росіяни творили більшість і були вороже наставлені до українських державних ідеалів і прямувань. В універсалі, що був передвісником української державности, внесено понижуючу вставку „Не одділяючись від Республіки Російської і зберігаючи єдність її...” Ця вставка фактично не мала тоді жодного значення, тому що федеруватись у Москві не було вже з ким, а Україна большевицької влади не визнавала, але зате ворожа небезпека була в Україні. Це ще один доказ, як трудно приходилась побудова української держави, коли її орган — Центральна Рада — здобувала перемогу тільки завдяки зручній політиці рівноваги.

Третій Універсал є також дуже важливим адміністративно-державним і політичним документом. У ньому майже точно визначена територія України, характер її влади та найосновніші демократичні принципи, якими повинне користуватися все населення. Але найосновніше в ньому було те, що знову ж таки не розв’язано політичних сподівань та прагнень українського народу — повного відділення від Росії та відновлення української самостійної держави, що, без сумніву, було б привело до негайного здійснення суспільно-економічних побажань, а зокрема до розв’язання земельного питання. Центральна Рада, навпаки, твердо стояла на ґрунті федеративної перебудови і навіть домагалась утворення для Росії уряду, відповідального перед де-

мократією всіх народів Росії, себто організованого на федеральних основах.

Питання повної самостійності й суверенності під час Третього Універсалу серед провідників народу ще не назріло, наші політики далі вперто вірили в можливість федералізму, хоча „Союз України з Росією, — як пише Петро Голубенко (див. *Україна і Росія у світлі культурних взаємин*, 1987, стор. 77), — виявився для неї не тільки не вигідним, але й став джерелом її трагедії, рівної якій не знайти в історії людства. Історія російсько-українських взаємин виявила цілковите банкрутство ідеї федералізму в Російській імперії”.

Тим часом об'єктивні обставини розвитку революції в Росії самі привели Українську Народну Республіку на шлях самостійного існування. Сильно заважала тут війна з Московщиною і важливі мотиви міжнародного характеру: мирові переговори в Бересті та початок дипломатичних стосунків з державами Антанти. Ці останні розкрили нововідроджену півофіційну українську державу та, зваживши, що вона може стати їм у пригоді як „вірний союзник”, почали ще в грудні 1917 року нав'язувати офіційні дипломатичні стосунки з Україною.

Здається, що я не помилюся, коли скажу, що саме в цей критичний час зовсім несвідомо проходила швидка трансформація української політичної думки. Вона відступала від принципів федералізму та автономії, наближаючись до ідеалу самостійності й суверенності. Причина була проста. Принципи федералізму та автономії збанкрутували в українській революційній дійсності; від них, із тактичних причин, треба було відмовитися якнайскоріше. Це зробила Центральна Рада своїм Четвертим Універсалом, який було проголошено 9/22 січня 1918 року. Цілком випадково час проголошення універсалу зійшовся з часом закінчення мирових переговорів у Берестю, що скріпило справу самостійності й вивело Україну на міжнародний форум.

Четвертий Універсал — це найважливіший державно-політичний акт не тільки Української революції, але й Української Державности ХХ століття. Проекти цього історичного акту М. Грушевського (найкоротший), В. Винниченка, М. Салтана та М. Шаповала спочатку були обговорювані на засіданні Малої Ради. Згодом їх було передано до Конституційної комісії для остаточного оформлення. Наради над проектами були довгі; провідники українських політичних партій глибоко застановлялися, коли найкраще буде проголосити універсал. Деякі вважали, що проголошення Четвертого Універсалу повинно бути першим актом Установчих Зборів України. Михайло Грушевський не погодився з таким рішенням. Він вважав, що Центральна Рада після переведення територіяльних виборів репрезентує волю усіх верств українського народу й тому, з уваги на революційний час, вона повинна діяти

зараз. Рішучий виступ М. Грушевського переконав сеньйорів Центральної Ради, що слушний момент наблизився та що треба завершити вироблення тексту Четвертого Універсалу й проголосити самостійність Української Народної Республіки. Урядові було доручено перевести організацію держави, що мала стати демократичною республікою.

12/25 січня засідання Малої Ради почалося у великій залі о 12 годині 20 хвилин уночі. Грушевський виступив з коротким словом, повідомляючи, що Мала Рада, яка працювала від 9/22 січня, виготовила остаточний текст. Тут було відчитано цей текст. Після третього читання приступлено до поіменного голосування. Наслідки голосування були такі: 39 голосів „за”, чотири голоси „проти” і шість членів Ради „утрималися”.

Зміст Четвертого Універсалу зводиться до чотирьох основних питань: 1) проголошення самостійності Української Народної Республіки, 2) справа миру з Центральними державами, 3) проголошення оборонної війни проти Московщини, 4) повідомлення про основи внутрішнього суспільно-економічного будівництва та визначення мирових заходів, зв'язаних із закінченням війни з Центральними державами.

В універсалі враховано всі позитивні здобутки з попередніх трьох універсалів. Центральна Рада звертається в цьому документі до „Народу України”, що юридично стверджує, що вона є не лише національно-українським органом, а державним органом України з усіма атрибутами суверенної влади.

В просторому вступі відзначено всі потрібні передумови, що кваліфікують документ юридично й дають правне уявлення про предмет, якому присвячений універсал. Перші два речення вступу, урочисті й наскрізь прагматичні, зв'язують минуле з сучасним: „Твоєю силою, волею, словом стала на Землі Українській Вільна Українська Народна Республіка. Справдилась колишня давня мрія батьків Твоїх, борців за вольности і права трудящих”. Вступ, як у кожному державному документі, закінчується ствердженням правового статусу органу, що пропонує цей документ: „Ми, Українська Центральна Рада, обрана з'їздами селян, робітників і салдатів України, на те пристати ніяк не можемо (маємо на думці війну, накинenu Україні Урядом Народних Комісарів — В. Ж.), ніяких війн піддержувати не будемо, бо Український Народ хоче миру, і мир демократичний повинен бути якнайшвидше”. Питання миру з'являється у вступі не випадково, а зовсім природно, щоб підкреслити, що Україна хоче жити мирно й дружно.

Зміст Четвертого Універсалу виражає характер цього документу в його внутрішніх зв'язках, властивостях та ознаках. Інакше кажучи, розкриває єдність ідеї й теми. Ця частина має особливий характер, бо

вона кладе основи під визначення Української Держави:

...для того, щоб ні Російське Правительство, ні яке інше не ставали Україні на перешкоді установити той бажаний мир, для того, щоб вести свій Край до ладу, до творчої роботи, до скіплення революції та волі нашої, ми, Українська Центральна Рада, сповіщаємо всіх громадян України: однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу. Зо всіма сусідніми державами, як то: Росія, Польща, Австрія, Румунія, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді і приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя Самостійної Української Республіки, — власть у ній буде належати тільки Народові України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі Збори, будемо правити ми, Українська Центральна Рада, представниця робочого народу селян, робітників і салдатів, та наш виконавчий орган, який однині матиме назву „Ради Народніх Міністрів”.

Ця частина вказує на потенціальні мотиви української волелюбності, творчості й щирости в боротьбі за суверенітет Української Народної Республіки.

З метою успішно розв'язати всі першочергові проблеми цього революційно тривожного часу, Центральна Рада доручила Раді Народніх Міністрів довести до остаточного завершення мирові переговори з Центральними державами та „твердо й рішуче взятись до боротьби з напасниками з Півночі, щоб встановити мир” та щоб Україна розпочала „своє господарське життя в спокою і згоді”.

На місцях в країні згідно з універсалом треба встановити владу, до якої всі мали б довір'я й яка б мала підтримку в революційно-демократичних верствах народу. В універсалі потверджено також усі демократичні свободи проголошені Третім Універсалом, і окремо відзначено, що в „самостійній Українській Народній Республіці всі нації користуються правом національно-персональної автономії, признаним за ними законом 9-го січня”.

Окрему увагу в цьому державному документі звернено також на привернення до праці всієї промисловости, пожвавлення торгівлі, ліквідацію безробіття та забезпечення населення продуктами першої потреби. Встановлено державно-народну контролю над усіма банками й над кредитом, який „треба використовувати тільки на піддержку трудового населення та на розвиток господарства Української Народної Республіки”. Декляруючи ці права, Центральна Рада мала на меті зробити народ України справжнім господарем своєї держави, своєї традиції, а найосновніше — своєї волі до побудови кращого життя — для всіх, для кожного. В цих історичних рішеннях проявилася найрадикальніша вимога повного суверенітету й справжнього творчого про-

яву в усіх сферах духово-господарського життя країни.

В універсалі пильну увагу звернено також на внутрішню безпеку в країні, яка є основою для росту й скріплення кожної держави. „На ґрунті безладдя, неспокою в житті та недостачі продуктів, — стверджує універсал, — росте невдоволення серед деякої частини людности. Тим невдоволенням користуються різні темні сили і підбивають несвідомих людей до старих порядків. Ці темні (контр-революційні) сили хочуть знову повернути всі народи під єдине царське ярмо Росії. Рада Народних Міністрів повинна рішуче боротися з усіма контр-революційними силами. А всякого, хто кликатиме до повстання проти самостійної Української Народної Республіки, до повороту старого ладу, того карати, як за державну зраду”.

Лише за допомогою таких заходів можна було уникнути в Україні всяких неполадок, що спотворювали стосунки між народами, сіяли розбрат і підозріння — підривали авторитет влади й держави.

Не призабули творці Четвертого Універсалу й справи скликання Установчих Зборів на 2-го лютого 1918 року. Ці збори, за універсалом, — це „найвищий господар і впорядник Землі нашої”. Вони мали велике завдання — „закріпити свободу, лад і добробут конституцією незалежної Української Народної Республіки — на добро всього трудящого народу — тепер і на будучину”.

Не зважаючи на тривожні обставини, Четвертий Універсал викликав в Україні великий ентузіазм і підніс престиж Центральної Ради. Україна стала на шлях самостійної держави, показавши світові, що вона „являє собою націю, що не вкладається і не мириться з російською системою”.

В універсалі в основному творчо використано величезний теоретичний і практичний досвід української політичної думки. Визначає основні напрями цього державного документу оригінальність і по-новому розв’язання цілого ряду важливих політичних, державних і суспільно-економічних питань. Незадовільним залишилося в універсалі вирішення питання армії і земельного закону. Армія в цей час війни з большевицькою Москвою була найпотрібнішою, щоб зберегти здобутки української революції. Тим часом в універсалі читаємо: „...як армія буде демобілізуватись, приписуємо одпускати деяких; після підтвердження мирових договорів — розпустити армію зовсім. Потім замість постійної армії завести народну міліцію, щоб військо наше служило обороні робочого народу, а не бажанням пануючих верств”.

Аналізуючи критично цей уривок, не хочеться вірити, що творці нашої держави так поверхово розцінювали дійсність і то якраз в той час, коли добре озброєна 30-тисячна російсько-большевицька армія В. Антонова-Овсєєнка чотирма групами наступала на Україну (з Гомеля й

Брянська в напрямі на Харків-Полтаву-Лозову, Конотоп-Ворожбу й Чернігів-Бахмач), а в запіллі на Лівобережжі завзятою і перфідною большевицькою агітацією розкладано українські гарнізони.

Земельне питання, що було в той час одним з найважливіших і рішення якого мало здійснити обіцянки Третього Універсалу, не дочекалося розв'язки також у Четвертому Універсалі. Тут у цій превисокій справі сказано таке: „В справі земельній комісія, вибрана на останній сесії Центральної Ради, вже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власності і соціалізацію землі, згідно з нашою постановою на Восьмій сесії. Закон цей буде розглянено за кілька днів в повній Центральній Раді. Рада Народних Міністрів вживе всіх заходів, щоб передача землі в руки трудящих через земельні комітети неодмінно відбулась ще до початку весняних робіт”. (Ми маємо певне застереження до цього уривку, якщо мова про „скасування власності”. Обезвласнене суспільство — це нещастя для народу, але це інша тема, до якої слід повернутися згодом). Тим часом, беручи до уваги дійсність, яка існувала, земельний закон, схвалений у другій половині січня, був одним з кращих законів, хоч його було схвалено запізно. Большевики зуміли нас випередити своїми земельними рішеннями, які вони прийняли ще в жовтні 1917 року, й з того часу зручно використовували їх у своїй агітації в Україні.

Кінчаючи наше обговорення Четвертого Універсалу, хочемо ще торкнутися федеративного принципу, який з'явився наприкінці цього державного документу: „цьому найвищому нашому органу (Установчим Зборам — В. Ж.) належатиме рішати про федеративний зв'язок з народними республіками бувшої Російської держави”. Не хочеться вірити, що цей додаток до універсалу, який проголосив суверенність Української Народної Республіки, внесено на вимогу 10 представників національних меншостей, що репрезентували всього 27 відсотків населення України. Думаю, що трудно було б знайти в історії інший нарід, який би погодився на таку вставку до свого документу про суверенність своєї держави. Але й це не зробило жодного впливу на наші національні меншості. Вони і далі очорнюють український нарід, його діячів та українську справу в цілому.

Підсумовуючи, хочемо підкреслити, що за неповних десяти місяців після вибуху всеросійської революції Українська Центральна Рада дослівно з нічого zorganizувала владу в Україні й Четвертим Універсалом проголосила Україну Суверенною Державою.

Використана література:

Павло Христюк, *Замітки і матеріали до історії української революції, 1917-1920 рр.* Томи I-IV, Відень, 1921-1922.

Петро Голубенко, *Україна і Росія у світлі культурних взаємин.* Нью Йорк-Париж-Торонто, 1987.

ЧОРНОМОРСЬКА ПРОБЛЕМА УКРАЇНИ

Від першого дня незалежності України у серпні 1991 року поста-ла отвором проблема українського становища у Причорномор'ї.

1) Русотяпська впертість всього Півдня України не вживати української мови як державної та з тенденцією бути знову при Росії, чи у відновленому ССРСР.

2) Намагання недругів України не допустити, щоб Крим мав залишитись при Україні як етнічно російський край, в якому 70 відсотків російських поселенців.

3) Старання тих же протиукраїнських сил, щоб Севастопіль, — на їхній мові: „історична російська гордість у Чорноморському просторі від століть“, лишився російським „П'ємонтом“ у Чорноморському просторі.

До цих трьох тез долучувався весь час голос російських екстремістів з оскарженням Микити Хрущова за подарунок „російського“ Криму Україні в 300-літні роковини Переяславського договору, без плебісциту, мовляв, на півострові з питанням, чи росіяни хотіли б бути в складі України.

Коли взяти до уваги адміністративну процедуру приєднання Криму до України, то а) російська Дума була першою й порішила (за пропозицією Хрущова) відступити Крим Україні 5-го лютого 1954 року. Щойно 13-го лютого вийшов указ Президії Державної Ради УСССР про з'єднання Криму з Україною, бо ця Президія боялася таку вимогу ставити першою. б) Тому що як Росія, так і Україна були в тій самій державі (СССР) із тією самою спільною Конституцією ССРСР, автоматично всякий плебісцит був непотрібний. Видвигання росіянами додаткового аргументу про „суверенність“ двох держав Росії й України є абсурдом, тому що практично декларативний для закордонної пропаганди суверенітет УСССР реально був повним нонсенсом, раз УСССР була фактично звичайною територіальною російською колонією в Союзі ССР, де лише Російська СФСР могла хоч приблизно бути суверенною, бо і найважливішою, в усьому ССРСР. Ось тому фінальний акт приєднання Криму до УСССР був у вигляді радше ратифікації указу про приналежність Криму до УСССР, виданого Верховним Советом ССРСР 19-го лютого 1954 року, за статтею 2 та параграфом 73 Конституції

СССР, із зазначенням, що остаточне з'єднання Криму буде зреалізоване 26-го квітня 1954 року.

Пригадаймо собі, що плебісцити переводилися в Європі в 1919/20 роках між Німеччиною та Данією за приналежність Шлезвігу до Данії, та у випадку приналежності німецького Шлезька до Польщі. Підставою до плебісциту було існування двох собі сумежних суверенних держав із окремими конституціями та державними устроями. в) Твердити про безперервну історичну приналежність Криму до Росії (від часу упадку Кримського Ханату в 1783 році до наших часів) є зовсім безпідставно, раз між 1917-1920 роками, після проголошення Української Державности 20-го листопада 1917 року та вдруге 22-го січня 1918 року, Крим автоматично припав Україні як частина Таврійської губернії в складі 9-ти інших основних губерній, що були основою територіальної суцільності України. На Криму Україна признала татарській історичній меншині автономні права крайового характеру із місцевим урядом, поряд признання автономних прав і трьом основним меншинам України: жидам, полякам та головно російській меншині України, що становила 5,330,000 осіб (12.9%), із яких 244,000 осіб (32%) жили на Криму. Російське міністерство за територіально-автономним указом 14.XI.1917 року в складі Уряду УНР було встановлене 22-го січня 1918 року. В такій ситуації ніякого питання про „російський“ Крим у 1918 році не існувало. Вся Чорноморська фьота у своїй більшості творила одноцільність із українською адміністрацією, в якій мали всі права, поряд українців, і російські військові морські старшини. Вони ставились льяольно до Української державної адміністрації, як при Українській Народній Республіці, так і за Гетьманської Української Держави в 1918 році, в якій поряд Міністерства Військових Справ існувало теж Українське Міністерство Морських Сил у Києві. Всю фльоту України зобов'язували державні прапорні інсигнії, новий український морський однострій із гербами тризуба з хрестиком зверху. Українське урядування в адміністраційних та міністерських канцеляріях було самозрозуміле.

На протязі воєнного часу між а) Центральними Державами (союзником яких була після Берестейського миру від 9.II.1918 року Україна) та б) Антантою, якої союзником була т. зв. „біла“ Росія, існував міждержавний конфлікт за існування суверенної Української Держави із Кримом до 1920 року. Присутність німецьких військових частин на Криму була в союзному домовленні з Києвом. Коли антантські війська зайняли в кінці листопада 1918 року Кримські порти, Одесу та Херсон, — це був вже воєнний період. Але факт приналежності Криму та всіх інших українських портів до України, між листопадом 1917 року до кінця 1918 року, із усіма адміністративними чинностями і з

фльоотою, цілковито заперечують тезу постійної приналежності Криму до Росії та видумку про „дарунок“ Україні Криму. 21-го грудня 1920 року Росія Леніна-Троцького насильно відібрала Україні Крим, зігнорувавши приналежність півострова до України як держави. СРСР Росія надала всьому Криму автономний-територіальний статус 18-го жовтня 1921 року, який існував до 30-го червня 1945 року, коли Москва скасувала татарську автономність, виселяючи всіх татар у середню Азію за татарський національний резистанс у 1941-1944 роках за німецької присутності на Криму, мовляв, за „колябортвання“ з німцями.

Коли 26-го квітня 1954 року повернено Україні Крим, безправно відібраний ленінською Росією, цей зворот Криму не був „подарунком“ для відзначення Переяславського договору від 1654 року, а виявом компенсації за вдіяний злочин з-перед 33-ох років.

З великою прикрістю я читав постійно (від 1991 року) всякі претенсійні статті, чи слухав такого ж змісту промови про „вічно російський“ Крим, і дивувався мовчанці української сторони, що не давала протилежної аргументації. Ясно, причиною мовчанки було наше незнання дійсно правдивої історії Криму, особливо подій 1917-1920 років. Щоправда були цінні спроби аргументування українського Криму в діяпазоні 1000-літньої історії Руси-України — від часу Володимира Великого, але не настільки переконливі, щоб умотивувати приналежність Криму до України в 1917/20 роках, із її морською фльоотою та морським міністерством.

Ось тому тут я даю історичний огляд про 1918-ті роки, які були зворотним моментом, що цілковито обезцінює російську тезу про „дар Хрущова“ та „вічну російськість“ півострова, твердими аргументами безпідставності російської сторони претендувати на український Крим, який у сучасних межах України є вповні юридичною власністю. Російсько-український договір із травня 1997 року повний нелогічності. Росія використала незнання українською стороною української історії Криму за час української державності. Я скажу більше: вчинено великий шантаж, зараховуючи російських поселенців-колоністів від 1783 року російським територіальним етносом. В ім'я справедливості слід підкреслювати, що присутність у Севастополі російської воєнної залоги є з єдиною метою — заблокувати український вступ до НАТО. Це слід в'яснювати на Міжнародному форумі і довести до відома закордонному світові, аргументуючи нашу поставу до ратифікації цього параграфу про Севастопіль в російсько-українському трактаті.

Основні дати та факти про МОРСЬКУ СПРАВУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1917 - 1920 років

Двісті членів Української Севастопільської Чорноморської громади при Налімідському бульварі ч. 33 створили Головну Раду Української Чорноморської Громади в половині березня 1917 року під проводом В. Лашенка та матроса Пашенка. У проводі воєнної секції був капітан інж. М. Неклієвич, який пізніше став начальником кораблебудівництва в головному Воєнно-Морському Технічному Управлінні при Департаменті Морських Справ у Києві. Був тоді визначним членом адміністрації Вол. Савченко- Більський з рангою генерал-хорунжого та як директор канцелярії Морського Міністерства. На чолі пропагандивної секції був підполковник в Судовому Департаменті В. Богомолець з рангою генерал-хорунжого Головного Воєнно-Морського Управління. В складі Ради були теж репрезентанти летунства пілот Ф. Сліпченко та поручник Михайлик.

Рада мала в цей час вже свій козацький прапор із білим хрестом у центрі. Була проголошена тоді вперше Українська Воєнно-морська доктрина:

1) мати флоту в півтора рази сильнішу від усіх воєнних флот у чорноморському просторі.

2) Приєднати до Севастопільської флотії всі українські морські сили в Балтійському і Каспійському просторах та на Японському просторі Зеленого Клину.

3) Мати в своєму складі напочаток три бригади лінійних кораблів, бригаду крейсерів, гідрокрейсерів, три дивізії міноносців, підводних човнів та деяку кількість кораблів окремого призначення.

4) До складу флотії мала теж входити гідропланіяція.

Відсоток українців в українській морській флотії був біля 75%. Так заіснувати могла вже в 1917 році Українська Чорноморська орієнтація зі словами з Київського Літопису XII століття: „Єже море славеть руськоє“. Ще при кінці XVI століття папському нунцієві Комуловичеві подано до відома в Україні про існування великої сильної „руської“ людности в околицях нижнього Дунаю, щоб широко заволодіти Чорноморським побережжям (за Грушевським). Сьомого квітня 1917 року відбулась у Севастополі перша українська маніфестація, в якій брав участь як промовець адмірал Колчак, який сказав: „Ось мені припадає честь говорити з українцями, що зібралися тут заявити своє існування: Чорноморська Флотія, керувати якою я маю собі за честь, на 90 відсотків складається з синів цієї нації. Я не можу не вітати

українську націю, яка дала мені найліпших моряків, які тільки існують на світі...“ — Це було ствердження стратегічної ваги Криму для України.

Кожний лінійний корабель мав свою „Радугу“, (як „Воля“, „Пам'ять Меркурія“, „Ростислав“) під командою підполковника В. Савченка-Більського. В липні 1917 року „Завидний“ був першим кораблем, який підняв український прапор. В половині 1917 року половина фльоти була під українськими прапорами. Чорноморська Флотія постановила за запорозькою традицією вважати знаменом фльоти тризуб з хрестиком зверху.

Четвертого травня 1917 року — Делегація від Севастопольської Української Військової Громади взяла участь у Першому Всеукраїнському Військовому З'їзді в Києві. Тоді ж висунено домагання, щоб флотія була складовою частиною збройних сил автономної України; щоб в Україну були репатрійовані морські фахівці із інших портів імперії; щоб була встановлена морська українська школа, і таке інше.

Десятого листопада 1917 року — Національна репрезентація українців Кримського Автономного Краю (від 21-го листопада 1917 року) виступила в льокальному соймі. Українську меншину (61,100 душ) репрезентував П. Близнюк.

Двадцятого листопада 1917 року — Північна частина Таврійської губернії (з Мелітополем та Бердянськом) була інкорпорована в територію УНР, лише півострів Крим ще залишався поза кордонами Української Народної Республіки (згідно із Третім Універсалом УНР від 20.XI.1917 року).

Листопад-грудень — Чорноморська військова частина, стаціонарована в Києві, брала постійно участь у військових нарадах (20.XI) та особливо з приїздом антантських місій (4. XII. 1917 року) постала особлива територіяльна команда всієї фльоти: адм. Г. Покровський був начальником охорони південно-західньої частини портів України, капітан II ранги Хоменко — командував Дунайською флотією, капітан II ранги — Озеров був командантом Одеського воєнного порту, капітан II ранги Містників — був командантом Севастополя.

Вісімнадцятого грудня 1917 року — Створено в Києві перший крайовий уряд з татарськими репрезентантами в проводі.

Двадцять другого грудня 1917 року — вийшов закон про встановлення Генерального секретаріату Морських Справ при Міністерстві Військових Справ, встановлюючи Дм. Антоновича 23.XII. 1917 року першим міністром Морських Справ. Вже від 17. XII. 1917 року був першим віцеміністром при Міністерстві Військових Справ контрадмірал М.М. Остроградський-Апостол (нащадок гетьмана Апостола).

В цей час вийшов був наказ ч. 3 із відомства Секретаріату Морських Справ УНР, яким сповіщено приналежність Криму до України як складової частини держави.

Двадцять п'ятого грудня 1917 року номіновано додатковим „виконуючим особливі обов'язки“ Морського Міністерства капітана III ранги М. Білинського, який був творцем закону про зорганізування воєнно-морських сил по прибережжі Чорного моря. Помічниками були: капітан I-ранги Л. Постриганов, який завідував Морським генштабом, будучи рівночасно творцем трьох основних збірок законів: а) закон про штати центральних установ Морського Міністерства, б) закон про Гардемаринську школу та в) закон про флоту, куди належали всі галузі організації Української Державної Фльоти разом із Воєнно-Морською Повітрофльоотою й Морською піхотою, якої начальником I-ої дивізії був генерал Михайло Міхота.

1918 рік.

14 січня — Встановлено Тимчасовий Закон про флоту УНР ч. 8, який був проголошений 13-го березня 1918 року. Автором цього закону був генерал-хорунжий В. Савченко-Більський.

18 січня — Розпорядження про негайне введення в службове призначення українського державного прапора (підняття на всіх торговельних та пасажирських кораблях).

22 січня — Контр-адмірал Саблін був назначений Морським Департаментом завідуючим воєнною Чорноморською Фльоотою Української Народної Республіки. Рівночасно проголошено закони про керування Чорноморською Фльоотою, про приналежність фльоти до УНР, про підняття на всіх воєнних кораблях українських воєнно-морських прапорів.

26 лютого — Прийшло до першого публічного виступу українського пресового представника в Царгороді, пана Хоменка, за приналежність Кримського півострова до Української Республіки. Пресове інтерв'ю було поміщене в турецькій пресі „Османському Льюїді“.

13 березня — Видано закон про перебрання українською державною адміністрацією всієї Чорноморської Фльоти та про негайне підняття українських державних прапорів на всіх кораблях у портах. Цього ж дня союзні Україні австрійські війська увійшли в Одесу.

19 березня — Союзні австро-угорські війська зайняли портове місто Миколаїв.

27 березня — Підвищено по наказі ч. 22 в службових рангах Св. Шрамченка до ступеня контр-адмірала, А. Покровського до ранги

адмірала, генерала-поручника Степанова призначено на пост команданта транспортної флотії.

19 квітня — 1) Появилось друге українське пресове інтерв'ю в „Османському Лльойді“ в Істамбулі. 2) Цього ж дня проголошено розпорядження про демобілізацію флотії УНР. 3) Капітан II-ї ранги Микола Містників був призначений наказом Морського Відомства ч. 31 начальником оборони Кримського побережжя та морської твердині в м. Севастополі, а віце-адмірал Ю. Покровський був призначений командантом всіх військово-морських портів Чорного та Озівського морів, по наказі Морського

Відомства від 24 квітня 1918 року. 4) Австро-угорські війська зайняли місто Херсон. Морський секретаріат УНР назначив контр-армірала Миколу Максимова отаманом оборони Кримського побережжя та воєнного порту Севастополя. За наказами ч. 1, 2, 3, після яких на кораблях і державних морських установах малось підняти українські державні прапори, український персонал мав перебрати урядування. 5) 52-га німецька армія генерала Коша увійшла в Крим через Перекопський перешийок.

20 квітня — українські війська зайняли м. Перекоп, „ворота“ з материка України в Крим. Коли 20-го квітня 1918 року полковник Петро Болбочан зі своєю Запорозькою групою поперед німців прорвав фронт червоних на Перекопі і 22-го квітня захопив станицю Джанкой, 25-го Симферопіль, а Гордієнківський кінний полк з'явився вже того самого дня в Бахчисараї, в Севастополі почалася паніка. На одних кораблях повівали червоні прапори, на других блакитно-жовті, на третіх ще й чорні (анархістів). Українським військово-морським чинникам вдалося провести „Тимчасовий Закон про Флоту УНР“, ухвалений Центральною Радою ще 4-го січня 1918 року. В частині першій цього Закону знаходимо:

Точка 1: „Російська Чорноморська Флотія воєнна і транспортна (себто торговельна) проголошується флотією Української Народної Республіки і виконує обов'язки охорони побережжя і торгівлі на Чорному і Озівському морях“.

Точка 4: „Українська Народна Республіка переймає на себе всі зобов'язання російського уряду щодо Чорноморської Флотії і щодо утримання флотії та портів“.

Точка 5: „З часу проголошення цього закону (проголошено його 1-го березня 1918 року) всі російські воєнні і торговельні кораблі на Чорному і Озівському морях підносять український прапор“.

Цей надзвичайної державної ваги для того часу Закон у своїй першій частині стверджував той стан речей, який вже фактично іс-

нував на Чорноморській Фльоті, та лише вводив у правові рамки те, що вже зроблено на місцях, на кораблях Чорноморської Фльоти і в морських кріпостях-фортецях, завдяки ініціативі та праці передусім національно-свідомих матросів і старшин.

Виконуючи цей закон-указ, уся Чорноморська Фльота піднесла о 4-ій годині дня 29-го квітня 1918 року український прапор, а перед тим командує Чорноморською Фльоотою контр-адмірал Саблін (росіянин) ще 2-го квітня 1918 року видав по радіо наказ: „Всі кораблі, портове майно і укріплення, які знаходяться в портах Криму та на його побережжі, є власністю Української Народної Республіки. Тому наказую скрізь, де треба, піднести український прапори“. Про цю подію згаданий командує Чорноморською Фльоотою надіслав телеграму до Києва і до німецького командування, прохаючи припинити наступ німецьких військ на Севастопіль, але німці свого наступу не припинили, одночасно змусивши полковника Болбочана з його групою відійти з Криму. Тоді контр-адмірал Саблін, не знаючи намірів німців і не бажаючи, щоб найкращі кораблі Чорноморської Фльоти дісталися в їх руки, дав наказ всім кораблям, які зараз зможуть відійти, готуватись до походу на Новоросійськ. А контр-адмірал М. Остроградський-Апостол (свідомий українець) мав обняти команду над усіма кораблями, які залишилась у Севастополі.

Дня 30-го квітня 1918 року ввечері, німецька артилерія зайняла позиції на Братському кладовищі і коло Константинівської батареї, при вході до Севастопільського порту. О годині 8-ій вечора Перша бригада лінійних кораблів, дреднотів „Імператриця Катерина Велика“ і „Воля“ та 15 міноносців, вже під вогнем німців, покинули Севастопіль. 1-го травня 1918 року німці з музикою ввійшли до Севастополя, в порті поставили свою варту, а екіпажі кораблів проголосили, хоч і тимчасово, полоненими. Це викликало напругу взаємин між Україною і Німеччиною, що, не зважаючи на призначення до Києва німецького морського аташе, уряд України свого морського представника до Берліну не призначив. Крок за кроком майже цілий особовий склад Чорноморської Фльоти, що перебував в Криму, зараховано на українську службу. За Гетьмана було багато різних комісій для виробу головних підвалин Української Державної Фльоти і Морського Відомства.

В той час ескадра контр-адмірала Сабліна, що зреформувалася в Новоросійську, одержала ультиматум від німців, щоб вона не пізніше 16-го (потім 19-го) червня повернулась до Севастополя. Але вночі на 17-те червня 1918 року вийшов до Севастополя лише дреднот „Воля“, гідрокрейсер „Імператриця Траян“ і сім міноносців. Решту кораблів, на чолі з другим дреднотом „Катерина“, затоплено під впливом большевиків і при діяльній допомозі агентів Антанти, а саме Англії, Фран-

ції і Бельгії. Українське Морське Міністерство довідалось від німецького командування про цю справу лише після подій.

22 квітня — 1) Українська армія вступила в Джанкой (головний залізничний вузол Криму).

2) Видано проклямацію Центрофльоту (вибраний колегіальний орган для керування Чорноморською Фльотою) про приналежність фльоти до УНР під проводом контр-адмірала Сабліна.

25 квітня — Німецькі частини увійшли в Симферопіль, головне місто Криму. Капітан І-ранги М. Злобин, підполковник Володимир Савченко-Більський стали директорами канцелярії Морського Міністерства в Києві, і затверджено тоді 20 перших службових прапорів.

Від половини червня — був створений Комітет Степової України (центральна організація української людности Криму), який розпочав акцію за українізацію Криму в політичному та суспільному аспектах. Видавано три українські часописи, творено українське шкільництво, вимагано право на адміністративне вживання української мови.

30 квітня — 1 травня — Німецькі збройні сили рішилися зайняти Севастопільський порт. На воєнних кораблях, які залишилися в порті, замінено українські прапори покищо німецькими. Із цим днем Українська Держава вступила в затяжний дипломатичний бій за зворот їй (німцями) воєнної фльоти та за повну реінкорпорацію Криму до України.

1 травня — в Києві створено Морське міністерство Української Держави у проводі з віцеміністром Морських справ контр-адміралом Миколою Максимовим та міністром військових справ генерал-бунчужним Ол. Rogozoю. Контр-адмірал Фролов став директором Морського Корпусу охорони побережжя Української Держави.

2 травня — Останній совето-російський бастион Криму, порт Керч, скапітулював перед наступом німців.

3 травня — Урядово номіновано контр-адмірала Миколу Максимова завідуючим морськими справами в Міністерстві Військових Справ у портах України.

4 травня — Прийшло до затяжного конфлікту між Українською Державою та Німеччиною й Туреччиною за приналежність Криму, в якому місцева татарська меншина — 13 відсотків (за татарськими даними — 35.4%), 260,700 осіб хотіла створити місцеву татарську державність, на яку не погоджувалися всі інші меншості, а особливо росіяни — 33.5% людности, та українці — 8.5% тоді всього населення (735,000 у 1918 році).

4 травня до 13 жовтня — був періодом дипломатичної боротьби Української Держави за реінкорпорацію Криму до України (виміна дипломатичних нот, меморандумів, офіційні розмови між представни-

ками урядів: України, Німеччини, яка визнала в червні кримську окремішність, та Туреччини, яка 15-го травня визнала незалежність „татарського“ Криму та „Кримського Краю“ (від вересня 1918 року).

8 травня — знову відновлено татарський сойм для Криму.

10 травня — Контр-адмірал Михайло Остроградський-Апостол був призначений Морським Відомством Української Держави (наказом ч. 6/069) представником Морського Міністерства у Севастополі для зв'язку із німецькою морською командою на цей час у Севастополі.

1 червня — Створився „Краєвий уряд Криму“ на чолі із генералом Сулейманом Сулкевичем (від 25. VI — 16. IX. 1918 року) Крим став самостійним під протекторатом Німеччини та Туреччини, як пректора татарської меншини та державности.

Початок червня — Український Уряд проголосив економічну блокаду Криму у відповідь намагання кримських татар здійснити татарську державність у Криму (під протекторатом Туреччини). Блокада почала ефективно діяти з початком липня.

10 червня — Контр-адмірала Вячеслава Клочковського номіновано командантом Чорноморської Фльоти порту Севастополя під німецьким військовим зарядом, та начальником Дивізії підводних човнів в українській фльоті.

16 червня — 1) Видано закон (ч. 18/132/74) Міністерства Морських Справ про уніформу для морського полку. На морських шапках покладено напис: „Українська Фльота“.

2) Проголошено наказ ч. 125 про заборону носити російську воєнно-морську уніформу, встановлену до 1918 року російським урядом.

17 червня — На ультимативну вимогу німецького військового командування в Севастополі до комендантури, тимчасово стаціонавної в Новоросійську частини української Чорноморської Фльоти, про поворот фльоти в Крим, шість її міноносців та лінкор „Воля“ повернулись у Севастопіль, де підпали під німецьку морську зверхність. Решта суден: „Теодосія“, „Гаджибей“, „Каліаклія“, „Пронзительний“, „Лейтенант Шестаков“, „Капіт. лейт. Баранов“, „Сметливий“, „Стремительний“, були затоплені 16-го червня советською морською силою біля Новоросійська.

21 червня — Проголошено наказ ч. 150 морського департаменту про заборону носити воєнно-морські відзнаки, встановлені колишнім російським урядом, на уніформах української фльоти.

15 липня — Видано закон (ч. 166/28) про нову воєнно-морську уніформу в Українській Державі.

18 липня 1918 року — 1) Проголошено закон ч. 192/44 про воєнно-морський прапор, вимпель (довгий вузький прапорець, який

вивішують на військових суднах на час виправ) та інші службові державні прапори.

2) Видано наказ ч. 372/159 про службове введення цих же прапорів у флоті України.

18 липня — Гетьман затвердив закон ч. 192/44 про воєнний прапор, вимпель та інші службові прапори, які зараз же в першу чергу піднесли всі українські кораблі в усіх портах України. Проїшов закон і про корпус старшин Воєнно-Морського Санітарного Департаменту, про воєнно-морських аташе за кордоном, „Про демобілізацію кораблів торговельної флотії“.

3 серпня до половини вересня — Кримська делегація була в Києві на півурядових розмовах з представниками Міністерства Закордонних Справ у справі майбутніх політичних взаємин Криму з Україною.

31 серпня — Проголошено вдруге розпорядження про заборону носити колишню російську воєнно-морську уніформу та військові відзнаки, встановлені останнім російським урядом. Проголошено по наказові ч. 125 та ч. 150 від 16-го квітня та 21-го червня 1918 року.

4 — 17 вересня — В час урядової візити Гетьмана Павла Скоропадського в Берліні, кайзерський уряд Німеччини погодився признати суверенітет України над Кримом як союзною автономною частиною Української Держави.

15 вересня — Почато нові переговори т. зв. Кримського краєвого уряду з Урядом Української Держави в Києві. Переговори велися до 10-го жовтня про територіяльно-правне становище Криму у відношенні до України.

17 вересня — Видано другий закон про нові додаткові ще службові прапори Української Держави для флотії та для морської служби.

25 вересня — Вийшла постанова Ради Міністрів про висилку делегації до Берліну в справі передачі німецьким командуванням воєнної флотії Українській Державі.

10 жовтня — Заклучено політичний договір між Кримським краєвим урядом та Урядом Української Держави про федеративний зв'язок Криму з Україною за подібним статусом німецьких країн в союзі німецького райху (Баварії, Саксонії і т.п.). Договір мав бути ратифікований краєвим кримським соймом в найближчому часі.

21 жовтня — Контр-адмірал В. Клочковський був призначений наказом ч. 522/27 начальником порту в Севастополі та тимчасовим командуючим Морськими Силами Української Держави.

11 листопада — 1) У день воєнної капітуляції Німеччини, німецьке адміральське командування передало всю воєнну Чорноморську Флоту українському командуванню. На кораблях піднято знову ук-

раїнські державні службові прапори.

2) Наказом ч. 594/289, Його Світлости Ясновельможного Пана Гетьмана Всієї України, Військ Козацьких та Державної Фльоти, та на рекомендацію Морського Відомства до Головного Морського Штабу, мається: а) перевести повну реєстрацію воєнно-морської фльоти, б) здійснити набір новообранців у флоту.

3) Перевести демобілізацію торговельної фльоти.

4) Здійснити новий персональний склад у флотній команді.

5) Наладнати краще всі санітарні справи у флоті та інше.

11 листопада — Появився наказ Гетьмана, де прийнято табелю доповнювання з тим, щоб призначити старшин, священників і кондукторів фльоти та молодших підстаршин фльоти.

12 листопада — По морському Департаменті ч. 609/300 Гетьман дає наказ про перший набір новообранців та установлює Штаб Учебного (учбового) відділу новобранців фльоти.

12 листопада — Призначено контр-адмірала Вячеслава Ключовського тимчасовим командантом українських морських збройних сил; адмірала А. Покровського номіновано морським міністром із двома віцеміністрами: контрадміралом Миколою Максимовим в Одесі, та адміралом Гаддом у Києві, при міністерстві.

16 листопада — З приводу капітуляції Німеччини прийшло до уступлення уряду ген. Сулеймана Сулкевича, голови татарського уряду Криму.

23 листопада — 1) видано закон:

а) про створення Корпусу старшин воєнно-морської фльоти,

б) про введення у дипломатичну службу воєнно-морських аташе,

в) про штати Корпусу морської охорони побережжя,

г) про встановлення воєнної морської фльоти на річці Прип'яті з осідком в Мозирі на р. Прип'яті.

2) Капітан 1-ої ранги Лютювич перебрав (за наказом ч. 633/322) від німецького командування морську воєнну флоту в Мозирі.

24 листопада — Антантська воєнна флота зайняла Кримські порти, у тому Севастопіль і Керч. Українська воєнна флота в Криму підпала під Антантську контролю.

28 листопада — Французькі, британські, італійські та грецькі воєнні кораблі, в складі 10-ти дредновтів, 9-ти крейсерів та 10-ти міноносців, зайняли Одесу. На українських кораблях опущено українські прапори.

5 грудня — Атенатська (французька) флота прибула в порт Миколаїв. Всі корабельні майстерні підпали під антантську контролю.

16 грудня — Започатковано вперше розподіл української військово-морської флотії поміж антантськими державами.

1919 рік

3 січня — Вважаючи окупаційний стан Антанти тимчасовим, проголошено новий закон про морські службові прапори УНР. Потверджено дальше службове значення морських прапорів, затверджених 18-го липня 1918 року за гетьманського правління. Закон був підписаний Головним Отаманом Військ і Флотії УНР Симоном Петлюрою та морським міністром адміралом М. Білинським.

20 січня — Закон ч. 410 про структуру Морського відомства (Вістник Державних Законів ч. 29).

25 січня — Проголошено:

а) новий закон про морське міністерство,

б) проголошено закон ч. 79 про (республіканський) воєнно-морський прапор, прийнятий уперше 18-го січня 1918 року й геральдично справлений цього ж року та привернений 25-го січня 1919 року в службовий ужиток.

Наказом Морського Відомства ч. 1/696/150 вступив у виконування обов'язків морського міністра капітан III-ої ранги М. Білинський найвідповідальніша особа з усіх урядуючих. Його помічниками були: віце-міністер морських справ контр-адмірал М. Остроградський-Апостол і начальник морського генерального Штабу капітан I-ої ранги Л. Постриганів. Л. Постриганів провів цілу чергу законів:

1) Закон про Штати центральних установ Морського Міністерства.

2) Закон про Гардемарійську Школу.

3) Закон про підвалину української державної флотії — „Закон про Флотію“ — яким було охоплено всі галузі організації Української Державної Флотії разом із Воєнно-Морською Повітрофлотією і Морською піхотою.

25 січня — За законом Директорії УНР видано наказ по Морському міністерству ч. 57/28 про присвоєння кораблям Української Державної Флотії, які стояли в Миколаєві, нових назв національних та історичних.

31 січня — Антантська /французько-грецька/ флотія зайняла Херсон.

2 лютого — капітан III-ої ранги М. Білинський провів „Закон про організацію воєнно-морських сил на побережжі Чорного моря“, тобто морського полку.

3 лютого — Закон ч. 68/32 про створення трьох полків охорони побережжя. Наказ про створення полків видано під ч. 507 (Вістник Державних Законів ч. 34). Проголошено наказ Морського Відомства ч. 68/32 про формування морського полку.

20 лютого — Проголошено закон про встановлення Гардемаринської школи.

24 березня — Видано наказ Морським Міністерством під ч. 3/103/55 про формування 1-го полку морської піхоти, зложеної з західніх українців, громадян З.У.Н.Р. Командиром полку був спершу полковник морської піхоти Г. Нікогда, а згодом капітан III-ої ранги Кость Мандрика.

Березень — Французька фльота затопила в Севастополі 13 підводних човнів, шість лінійних кораблів. Решта фльоти, 126 морських одиниць, відпливла до Царгороду, а звідти до Бізerti.

4 квітня — Альянтські морські сили відпливли з Одеси.

9 квітня — Проголошено:

1) Закон ч. 507 про організацію військових морських сил для охорони побережжя Чорного моря (В.Д.З. — Вістник Державних Законів, від 30.VIII.1919).

2) Наказ Морського Міністерства ч. 136/76 про створення воєнно-морської служби для охорони побережжя в трикутнику: Очаків — Миколаїв — Херсон.

3) Закон ч. 135/75 про приналежність до Чорноморської Фльоти громадян З.У.Н.Р. (Вістник Державних Законів — випуск 34-ий).

Квітень 1919 р. — Капітан III-ої ранги М.І. Білинський одержав призначення стати начальником Морської Піхоти, з якою перебував на фронті весь 1919 рік, разом із гуцульською морською піхотою.

24 квітня — морським міністром став капітан I-ої ранги Микола Злобин.

22 травня — Почато організовувати Другий морський полк за наказом ч. 31/286/ Морського Департаменту Міністерства Військових Справ.

25 травня — Війська генерала Григорієва зайняли м. Херсон. В кінці січня 1920 року советські війська зайняли це місто.

17 червня — Денікінські російські збройні сили зайняли Кримський півострів. Кримська автономна державність була остаточно зліквідована.

Літо 1919 р. — У Кам'янці Подільському відчинено Гардемаринську школу й Школу підстаршин фльоти.

Осінь 1919 р. — При драстичній зміні воєнних операцій на російському фронті Морське Міністерство приєднано до Військового Міністерства. Начальником цього департаменту призначено генерал-хорун-

жого в адміралстві Вол. Савченка-Більського.

У 1920 році

Почато творити Дніпропетровську Флоту під назвами „Дніпропетровський Флотський Півекіпаж“ з бронепотягом „Чорноморець“.

В програмі праці Міністерства Морських Справ було закінчити виготовлення серії воєнно-морських прапорів для кораблів, всіх морських старшинських призначень, морських департаментів та поодиноких морських установ у різних час 1918-1920 років. Цю велику прапорну справу почато ще в липні 1918 року в Києві спеціальною комісією.

Листопад 1920 р. — М. Білинський брав участь у Другому Зимовому Поході в 1921 році і загинув героєм під Базаром 17-го листопада 1921 року.

Для історичного увічнення пам'яті постанови Української Воєнно-Морської Флоти, ще у квітні 1919 року Морським Міністерством встановлено прийняти день 29-го квітня за „День Свята Української Державної Флоти“, і разом з цим цей день став і Святом Українського Моря. Із постановою встановити бронзову медалью для учасників того історичного моменту і також для всіх тих, які перебували на службі Української Державної Флоти, виготовлено окремо в 1918 році ще особливу державну титулятуру: Гетьмана Всієї України Павла Скоропадського титулувати — „Ясновельможний Пан Гетьман Всієї України, Військ Козацьких і Державної Флоти“. В додатку створено в 1919 році повний титул для Головного Отамана Збройних Сил України Симона Петлюри. Цей титул звучав: Головний Отаман Військ і Флоти УНР.

Бібліографія:

Удовиченко, Олександр — Україна в війні за державність (Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921), Вінніпег, 1954, ст. 43.

Дорошенко, Дмитро — Історія України 1917-1923 рр., 2-ге вид. Булава, Вінніпег, 1960, т. II, ст. 209-214.

Kirimal Edige: Der Nationale Kampf der Krimtuerken mit besorderer Beruecksichtigung der Jahre 1918-1918. Verlag Lechte, Emsdetter (Westf.), 1952, pp. 94-261.

Грушевський, М.: — Орієнтація Чорноморська, „Мета“, ч. 6-7, Філадельфія, 1993, ст. 1-2.

Шрамченко Св. — Українська Державна Флота, 1917-1920, „Мета“, (Капітан-лейтенант Флоти): ч. 6-10, Філадельфія, 1993.

Трембіцький, В. — Персональний склад адміралства та Воєнно-Морської Команди Української Морської Флоти, „Вісті Комбатанта“, ч. 2, Торонто-Нью Йорк, 1988, ст. 51-55, та матеріали з Чорноморського архіву цього автора.

Кримська область, Українська Радянська Енциклопедія. Історія України, т. 2, ст. 509-512, Київ, 1970.

Січовик Іван ШАРІЙ

СІЧОВИКИ ПІД КРУТАМИ

(Репортаж учасника бою два місяці після битви під Крутами)

Ми бачили, що Україна гине. Чорна гайворонь підіймалася з Московщини і непереможно сунула на наш край, голодна, хижа, дика... Це була „красна гвардія” московська, яку організувало правительтво Леніна і Троцького для боротьби з вільною Україною, щоб накласти на неї старі кайдани неволі і користуватись її багатствами так само дурно, як користувалась Росія і попередніх більше ніж 200 літ.

„Красна гвардія” йшла на Україну... Вірні сини своєї безталанної Батьківщини завзято боролися і не пускали хижаків плюндрувати свій край. Вони героїчно бились, але сили в їх мало було: ряди їх рідшали, нової ж підмоги мало припливало.

Чого ж до оборонців не йшла народна маса українська широкою лавою?

Адже ж це була боротьба проти насильників за кращу долю свого рідного краю...

Ми знали й це: ми добре знали, що над нашим народом майже 300 літ лежав важкий могильний камінь московської неволі і від його ще не прийшов до пам'яті поневолений люд; це було на світанні великої будуччини нашого народу, коли ще нарід від ясного, болючого світу не міг вільно глянути на те, що твориться біля його, і твердою ходою піти на оборону своїх прав.

Ворожі сили наближались уже до Столиці України — Києва, де кувалась нова доля, нові форми життя українського народу.

Час прийшов і нам взатись за рушниці, і ми взялись... ми одважились вмерти за край, за народ, за свою дорогу мрію-ідею — вільну, вивзлену Україну!

На Бахмач їхало три сотні козаків спинити похід большевицької „красної гвардії” на Київ. З ними поїхала і наша, четверта сотня „січових стрільців”, що складалась із свідомих українців, які не мало приклали своєї праці до освідомлення українського народу.

Тут були свідомі проводирі народні, з яких багато працювало над заснованням „Селянських Спілок”, „Просвіт”, а також в українських соціялістичних партіях.

Військової муштри мало хто знав, тому спочатку ми попрохали собі учителів, які і муштрували нас.

Не довго, одначе, довелось вчитись, діло вимагало негайно їхати до

Бахмачу на допомогу тим нечисленним силам, які ще кой-як удержували фронт.

Коли піднялось питання про те, їхать чи не їхать, ми рішили їхать, і вже на місці доповнити свої убогі знання військової науки. Особливо мало знали ми стріляти. Але дарма — поїхали.

В потязі січовики розмістились у двох санітарних вагонах: я лежав на середній лавці поряд з двома моїми найкращими товаришами Компанійцем і Поповичем.

Потяг летів на всіх парах, видно було, що наша допомога дуже й дуже потрібна. Поїзд летів.

Я лежав ничком і дивився у вікно вагону. Дивний настрій обхоплював мене, коли я дивився на оті необмежені простори степів з білими латками останнього снігу, на величний небозвід з блідим засмученим місяцем, на теємничу нічну тишу, до якої так чуйно прислухались похилі верби та ліски, що минали нас і минали без кінця і краю... Минають... Жалілось щось і журба за чимось втраченим стискала болючо всю душу. Хотілось спинити отой хід природи, без кінця дивитись на кущик верболозу, степову суху ковелу, хотілось оддати всього себе, розплитись у рівнім сяєві місяця, в просторах необмежених степів, в мерехтінні власних спогадів. Як дивно, що ми їдемо битися. Хотілось піти зараз з вагона в степ, зустріти якусь милу людину, похвалиться їй щось про красу оту велику, що сам відчував... Хотілось піти на селянські стріхи, побачити блідобілі од місяця стіни привітних тихих хат, почути селянський мирний, рідний гомін.

А потяг гуркотів і колихав в отій колісці мрій і далеких-далеких забутих згадок, колихав, а в душі щось невимовно болюче щеміло і на щось по-дитячи жалілось...

Куди їдемо? Знов, немов прокинешся, питаєш сам у себе.

Так, так, ми їдемо с п а с а т и В к р а ї н у в і д загибелі. В цій тайній тайні природи йде другий процес так само природний, як і сяєво місяця, як і шелест вітру в степу... Ми їдемо боротись з гнобителями нашого народу...

І тут пригадався мені вірш, який я прочитав братові в день од'їзду, коли він мене спитав, чого я їду і чи, взагалі, слід їхати.

*Дай руку, мій вітре
крилатий,
— Прощайте, чайки
легкокрилі,
Літайте і плачте
без слів,*

— Чайками кричать
мої сестри
Над трупами рідних
братів.
Прощай, моя мати,
природо,
На віки прощай і прости,
І сина свого
без прокляття
Упасти побідно пусти!

Побідно упасти за рідний край, за нашу замучену довгою неволею Україну, — ось чого ми всі взялись за мушкети і рушили в похід.

Така вже історична доля України, що вона, починаючи від славних запорожців, які гострими козацькими шаблями завзято боронили рідний край від напасників, аж до останнього часу в боротьбі добуває право своє на волю і незалежність; така її доля... Але щастя її в тому, думалось мені, що ніколи не переводились на Вкраїні вірні сини-лицарі, які в найтяжчі часи безправ'я та рабства високо держали прапор визволення, не спиняючись навіть перед тим, щоб життя віддати за свою у б о г у м а т і р — Україну. Ми були часткою тих вірних синів і тому ми поїхали.

Такі думки снувались у мене по дорозі до Бахмачу.

У всіх січовиків був бадьорий настрій, свідомість того, що рішили — робити, і тверда певність у перемогу: оскільки наша спаяність і одностайність давала до цього запоруку.

* * *

Тривожно минала ніч. На ранок знов несподівана тривога.

Ніхто однаке тепер не сподівався, що тривога має серйозні підстави, — от, як учора, думали, сполохали, а воно й нічого не було.

Те ж, що поблизу ешельону рвалась уже шрапнель, свідчило про щось непевне. Отже ждали... прибігає сотенний Січової сотні і каже, що нічого поки не загрожує, але треба трохи повчитись стріляти.

Січовики, які мали по 40-50 куль, стали вимагати собі більше на випадок битви. Сотенний згоджувався, дістав цінку-дві і роздав. Але кулі одпускались штабом дуже щось скупко, і січовики вийшли на стрілянину з дуже убогим запасом. Ніхто не вірив у можливість якоїсь серйозної битви. Але стрілянина, спочатку нечаста, перейшла в справжнє наступлення ворога.

Січовики зайняли позицію з лівого крила, інші козаки — з правого і в центрі, і відкрили пальбу. Артилерію і кулемети теж пущено в хід.

Зав'язалась жарка битва; свистіли кулі, шкварчали в повітрі і з грохом рвались гранати і шрапнелі, тріщали кулемети.

Наша артилерія була поставлена на площадках, причеплених до паровозів, і тому не могла влучно бити в ворожу позицію. Але наводчики були добрі і славно справлялись зі своєю роботою.

Який настрій був у час битви? Була все та ж певність в неминучість свого рішення, свідомість своїх обов'язків перед своєю совістю, і ця певність і свідомість була причиною того, що не страшні були ні свист кулі, ні розриви смертоносних шрапнелів.

Було, однак, велике нервове напруження, що допомагало вгадувати навіть де впаде та чи інша граната, чи перелетить, чи не долетить. Битва була на повному ході. Січовики виявили себе прекрасною бойовою силою, безстрашно зустрічали небезпеку і впрост під грядом кулі йшли в наступ, беручи таким побитом навіть бойову ініціативу.

Але трапилось таке, що враз повернуло воєнне щастя не на нашу користь.

Штаб, як тільки почали рватися ворожі шрапнелі, переполохався, переніс канцелярію з вокзалу в вагон і з усім ешеліоном утік верстов за шість від Крут, заставивши керувати битвою офіцера Гончаренка, який весь час стояв в тилу і, певно, з переляку абсолютно не знав, що йому робити, бо навіть тоді, коли з другої вітки залізниці задом підійшов большевицький потяг ступнів за 500-600 від наших кулеметів і висадив красногвардійців нам з-за крила, він безпорадно дивився на потяг і міркував, чи то потяг наш чи ні.

Тікаючи, штаб завіз із собою і вагони з патронами та набоями до гармат, і це добило нашу справу під Крутами. З позиції раз за разом передають, щоб дали патронів, а тут огляділись — нема вагонів з патронами.

Тоді офіцер Гончаренко кидає битву і біжить сам з голими руками за патронами навздогінці штабові, пробіг верстов дві, побачив — далеко і вернувся назад...

Нарешті, козаки з правого крила, примітивши недостачу патронів, а також те, що ешелони поїхали геть на другу станцію, почали одступати; власне, одступати звелів і командир, але цей приказ був пізно переданий січовикам, і вони бились аж до того часу, коли вже з правого крила станція була зайнята большевиками.

Січовики були обійдені і більше сорока душ їх ми не долічили між собою.

Вони були без патронів і їх голими руками забрали в полон.

В полон попав і мій дорогий, незабутній товариш Олелько Попович. Битва була програна, і ми почали одступать, зриваючи скрізь полотно залізної дороги, щоб задержати большевиків в їх поході на Київ. По дорозі ми вже чули, що большевики люто помстились на полонених січовиках, декілька день показували їх проїжджим салдатам, „яка, мовляв, буржуазія з нами воює!”, а врешті після всяких знущань всіх до одного перерізали. Так загинула майже половина моїх товаришів...

Хай же земля буде пером, Вам, славні герої народні! Ви все, що могли, віднесли на вівтар своєї Батьківщини — віддали їй найдорожче, що є в світі — молоде різнобарвне своє життя...

Ви вмерли славною смертю!...”

Але на тлі цього всього, якою мерзотою одгонить од злочинної утечі негідних фіглярів, душоубців, отого штабу, якому вручена була доля стількох невинних душ і який їх так легковажно, майже провокаційно продав.

Та його йому буде. Його жде достойна кара. Колись встане на ноги Україна, і життя нашого народу увійде в рівну колію, тоді не буде таких рокових помилок, як трапилась оце під Крутами, де оборону краю приручилось людям-п'янчужкам*, учорашнім українцям, які зуміли примазатись до українців тільки в останній час, інтереси ж їх були дуже далеко від оборони краю.

* Штаб бенкетував у Крутах і більшість членів його форменно була п'яна.
Київ. Народня справа No. 12-13 1918 р. субота 13-го квітня с. 16-21

Павло ТИЧИНА

ПАМ'ЯТІ ТРИДЦЯТИ

*На Аскольдовій Могилі Поховали їх —
Тридцять мучнів українців, Славних, молодих...
На Аскольдовій Могилі Український цвіт! —
По кривавій по дорозі Нам іти у світ.
На кого посміла знятись Ворога рука? —
Квітне сонце, грає вітер І Дніпро-ріка...
На кого завзявся Каїн? Боже, покарай! —
Понад все вони любили Свій коханий край.
Вмерли в Новім Заповіті З славою святих, —
На Аскольдовій Могилі Поховали їх...*



КОРОТЕНЬКИЙ ОГЛЯД ОСТАННІХ ПОДІЙ У КИЄВІ

(До 80-річчя IV Універсалу УНР)

На останньому перед-Великодньому тижні Українська держава пережила дуже тяжкі часи, пройшла справді „хрестну путь”, мовляв один письменник.

28 квітня (апріля), під час засідання Центральної Ради, ввірвалися туди німецькі салдати, скомандували — „руки вверх”! і почали робити трус, а також заарештували кількох членів правительства (міністра Любинського та чиновника міністерства внутрішніх справ Гаєвського). Після трусу членів Центральної Ради було випущено. Крім того арештовано було військового міністра Жуковського, дружину міністра Ткаченка Н. Д. Ткаченкову; хотіли арештувати і самого Ткаченка, та він кудись зник.

Всі думали, що після цього Центральна Рада не буде збиратись, бо для цього будуть поставлені перешкоди, але на ділі вийшло не так, бо ввечері в Центральній Раді відбулися навіть засідання фракцій; отже Центральна Рада немов zostавалася ще, але події йшли своєю дорогою, перекидаючи догори увесь бувший устрій Української Народної Республіки. Найважливішу рішачуючу роль відіграв у цьому ділі З'їзд хліборобів-власників, який розпочався 29 апріля у Києві. На з'їзд прибуло до 5,000 душ.

З'їзд різко йшов проти української влади, вимагав скасування земельного закону Центральної Ради, розпуску земельних комітетів і т.п. З'їзд скінчився в один день, вибравши наприкінці гетьмана на всю Україну — Павла Скоропадського. Треба згадати, що од цього з'їзду одкололася частина хліборобів-демократів, яка обстоювала тільки дрібну власність (собственність) і висловлювалась проти власности великих поміщиків; хлібороби демократи засідали окремо, але їх рішення не могли направити подій в інший бік.

З'їзд і вибори гетьмана відбувалися при сильній охороні російських офіцерів та німецького війська, як пишуть Київські газети.

Після цього Мала Рада уже більше не збиралася. Бувші міністри почасти зникли, уникаючи арештів, почасти просто одійшли од діла, не здаючи справ, одначе, новій гетьманській владі.

Скоропадський же видав Грамоту, в якій оголошував себе повновласним гетьманом всієї України, та „Закон про тимчасовий держав-

ний устрій України”.З цих грамот і почалася діяльність на Україні нової влади. Гетьман припоручив спочатку добродієві Устимовичеві скласти новий кабінет міністерства. Але кабінет, складений д. Устимовичем був одкинутий, бо, мовляли, не був досить вдалим. Тоді складання кабінету було пропоровчено М. Василенкові (російському кадетові).

До складу міністрів М. Василенком було закликано представників також українських партій, але українські партії виставили таку програму, на якій вони могли б узяти участь в організації влади: 1) нова зміна влади, 2) зміна земельної політики, 3) саморозпуск Центральної Ради, 4) утворення нового тимчасового законодавчого органу — Державної Ради Української Народньої Республіки з заступників од усіх кругів людности і 5) скликання Установчої Ради, коли спокій і замирення в країні зробить це можливим.

Крім того, нарада з заступників од українських партій виробила ті умови, на яких вони згодилися б узяти участь в формуванні влади. Складено було „Закон про тимчасовий державний устрій Української Народньої Республіки”. Але українським партіям відповіли, що вже пізно говорити про цілком український кабінет, а тим більше про якийнебудь хоч поворот до старого ладу, українським партіям можна дати тільки 8-4 місця в уже готовому (майже цілком російсько-кадетському) кабінеті. Само собою розуміється, що українські партії на це пристати не могли, і переговори з ними на цьому були перервані.

Так скінчилися спроби поладити справу і урятувати ті здобутки, які український народ з такими лютими муками виборів на протязі всієї революції. Не стало тієї форми державного українського управління, яку втворено було українським народом, не стало самої Центральної Ради, яка до цього часу була парламентом Української Народньої Республіки.

Треба сказати, що Центральна Рада стояла найдовше за усі другі революційні організації, які виникли після революції в бувшій Російській Імперії. Ми були свідками того, як часто бурхливі, ворожі хвилі накочувались на Центральну Раду і готові були її змити, зірвати з ґрунту, але були безсилі це зробити, мусіли одступити перед твердою фортецею, яка її захищала. — І тією фортецею був сам український народ — перед його волею одступали ворожі хвилі, під його захистом вела свою роботу Центральна Рада.

Нехай же цей факт історичного українського життя буде нам наукою на дальші часи, в дальшій нашій роботі. В народі наша сила! Треба служити інтересам українського трудового народу.

„Народня Справа” Київський часопис з 1918 року N. 18, травень м-ць.

Репортаж, писаний у травні 1918 року очевидцем Іваном Іл. Шарим, учасником Крут, якого розстріляла „Тройка ГПУ” (Флєйшман, Лєя і Іваніцкі) в січні 1930 року.



В'їзд Богдана Хмельницького в Київ, 1648-ий рік. (Образ мистця Миколи Івасюка)

Олекса СТЕФАНОВИЧ

БОГДАНА СТРИЧАЮТЬ

— „Ти Богом посланий, Богдане,
Розбить кайдани лихоліть.
Ніколи край не перестане
За тебе Гóспода молить...”

— „Ти — Визволітель України
Із довголітньої біди!

З тобою всюди ми полинем, —
Лише скажи, лише веді!..”

— „З Тобою йде, як наречена,
Вікторія у боротьбі!
Стокрótная, неізречénна,
Віквічна гльорія Тобі!”

Як море те, народні лави,
Всі „слави” — у одну злились,
І дзвóнами золотоглáві

Позахлиналися — зайшились.

Жар-малинові, ясно-злóті,
Цвітуть прапóри й корогви...

Святі правиці із кіотів

Благословляють, як живі...

Грядéш до Сóфії Святої

На білоснігому коні,

А за тобою — твої вої,

Орлята славної борні.

Квітками шлях тобі — дівчата, —
Квітки, вінки, — куди не кинь —
І щоб на них не наступати,
Іде, танцюючи, твій кінь.

Грядеш — і ллється в душу сила
Із тисяч душ, із тисяч віч...

Які непереможні крила
З твоїх розкинулися пліч!

У голові твоїй заблісли,
Все хмárне звіявши, як дим,
Такі великогóрді місли,
Що сам ти не повірив їм!

Вже не Москва і не Варшава,

Не за козáччину вже бій,

А Українська Держава

В уязі блиснула твоїй!

Гуде-клекоче пишне свято...

День заяснів, заголубів...

Над гра́дом — соняшнеє злáто

І білі зграї голубів.

Прага, 1927.

Добре робити історію важніше, ніж гарно писати її. Добра конституція вартніша від геніяльної поеми, і добрий земельний закон займе місце в нашій національній бібліотеці поруч Шевченкового „Кобзаря”.

Покоління, котрих жде Україна тепер, повинні бути людьми діла реального, практичного — спеціалісти-адміністратори, фінансисти, економісти, знавці військового й морського діла, техніки різних категорій — технологи, механіки, електротехніки, гірняки, гідротехніки, агрономи. Треба відкинути погляд, що ці спеціальності практичні менш цінні, менш благородні, ніж заняття гуманітарні. Треба в сей бік якраз обернути всі здібності, всі таланти нинішніх і найближчих поколінь.

Михайло Грушевський „Хто такі українці і чого вони хочуть”. 1918 рік.

ГЕТЬМАН

*У ніч Водохресну, тайничу,
Як глупа настане пора,
Хтось гонить конем ясногривим
По хвилях холодних Дніпра.*

*Кінь рине насупроти виру,
Скалки аж навколо летять:
Боки йому димом парують,
Вогнем йому очі горять...*

*За ним бунчуки й хоруговки —
У темряві мають і млі,
І стелються сивим туманом
По мерзлій, німотній землі...*

*Де б'ють і клекочуть пороги,
Здіймаючи піну зо дна, —
Стоїть серед „лекла” там скеля,
Під нею — печера сумна.*

*В тій скритій від миру печері,
Під дужим кремінним хрестом
Лежить один гетьман незнаний,
Лежить без клейнод, кістяком...*

*Нема йому місця в родині;
Могилу, де гетьман лежав,
Розрив лютий ворог до краю
І кости навкруг розметав.*

*Але ж їх до батька-Славути
Скотили струмки весняні,
А той свого сина останки
Сховав у печері-труні...*

*Там хрест... то не хрест —
Україна*

*Кремніє від туги навік
І в ніч під Водохреща ронить
Крізаву сльозину що-рік.*

*І скоро та крапля гаряча,
Зайнявшись червоним вогнем,
Пронизе мерця потайного —
Підводиться гетьман живцем..*

*Здіймається марином білим
На білім огнистім коні
І в шатах вже бурею лине
По рідній своїй стороні...*

*Зорить і не може пізнати:
Де мрілись простори степів,
Тепер простяглись залізниці
Й повстали будови двірців.*

*Розкинулись села повсюди,
Багато з'явилося пишнот, —
Лиш гірше обдерта біднота
Лиш в тяжких кайданах народ.*

*Болить його серце нудьгою,
А очі палають стидом,
Що кров'ю геть змив Україну,
Та й стиснув ще гіршим
яромом.*

*І от він стає на майдані,
Зніма дорогого шлика —
І кличе козацтво він славне,
Усе Запорожжя склика:*

*Зове Богуна, Кривоноса,
Зове і надію одну —
Тимка, безталанного сина,
Що рано поліг у труну...*

*До всіх він тепер присягає
І руки до Бога здійма,
Що зве за бідноту повстати,
Якій і просвітку нема,*

*Яку колись в давню годину
Запродав він сам старшині...
І гетьмана голос лунає,
Склика козаків до борні...*

*Але того гласу не чують
Колишні чубаті брати:
Одні полягли по могилах,
Других повбивали кати.*

*А треті всього відцурались
Чим перше святились слова...
І гетьман у скруті-розраді,
Як перш до поспільства взива:*

*„Вставайте, сини мої, квіти,
Не гніть перед катом спини,*

*Клянусь, — розіб'ю, ваші пута,
Свої спокутую вини!”*

*Але бездолені діти
У лави не сходяться ще...
І жде їх безрадісний гетьман,
Аж півень запіє своє...*

*Тоді, застогнавши, сідає
Наш Гетьман на змія-коня,
І лине назад до порогів,
Крізь води й ліси навмання.*

*І там, у печері глибокій
З жалем до хреста припада,
І молить за край свій у Бога,
Та тяжко гіркими рида.*

*І б'є себе з розпачу в груди,
Клене свій безцасний талан, —
Поки не поляже кістками,
Як здійметься ранній туман...*

Олекса СТЕФАНОВИЧ

ПАМ'ЯТІ ОЛЬЖИЧА

*Перед Силою сил
став, як і кожен:
„Ольжич єси?”
— „Так, Боже”.
„Одведи.
Знаєш, куди”.
Підійшов*

*Подібний до тебе, як брат,
Тільки крилат
І не вдягнен у кров.
І повів на сповиту у гуд
Багряную хмару,
Де чекали лави з-під Крут
І Базару.*

О. ОЛЬЖИЧЕВІ

*Крута дорога із Крут,
Та, віримо, рушивши нею:
Нелюдськи міцний цей люд,
І вийде він ще на суд
Не судженим, а суддею.*

КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІРШІВ ДВОХ ПОЕТІВ: Осипа Маковей і Сергія Жука

Вірші, пов'язані з іменем Богдана Хмельницького, двох різних поетів, написані в різний час, але суголосні у своєму осудливому сенсі до постаті видатного гетьмана, а точніше до того результату, до якого призвела наш народ Переяславська рада. Звичайно, кожен із поетів мав право висловити те, що він думав. Але цими оцінками не вичерпується характеристика та рся. Б. Хмельницького в історії України, який, не зважаючи ні на що, займає у ній визначне місце.

Цікаво, що ці вірші не могли побачити світ у так званих радянських виданнях: вірш О. Маковей не зміг увійти в жодне з видань його творів, навіть до двотомника, який видала „Наукова думка” в 1990 році. До речі, він був написаний унаслідок нелегальної поїздки поета до Києва 1897 року, увійшов до його збірки, опублікованої того ж року в Чернівцях і перевиданої 1917 році в Києві. Вірш С. Жука, доля якого мені невідома, написаний тоді, коли, зважаючи на [і російську царську і підсовєтську] цензуру, не міг бути надрукований. Знайшов я його серед матеріалів Музею-архіву Визвольної Боротьби України, які лише недавно стали доступні широким колам громадськості.

Дуже добре, що в наш час є змога об'єктивно висвітлювати складні сторінки нашої історії, відкидаючи різні перекручення та фальшування, утверджуючи — як найвищий принцип — правдиве відтворення минулого.

Федір ПОГРЕБЕННИК

Осип МАКОВЕЙ
(1867-1925)

ПАМ'ЯТНИК ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ

*Ой там, недалеко собору Софії,
залізна стоїть огорожа,
а в тій огорожі пам'ятник події,
що нас звела на бездорожжя.*

*Там камінь стоїть у повбї сповїтий,
На камені кінь розгулявся,
на сьому коні наш Хмельницький сердитий,
що різьбарям в руки попався.*

*Дали йому злющу бронзову коняку,
на скелю якусь посадили
і тином залізним, немов розбишаку,
від народу відгородили.*

*І нині Богдан аж поник головою,
що так його скривдив „ваятель”,
на північ показує все булавою,
де жив сей його неприятель.*

*За всю Україну, сім'ю безталанну,
дістати коняку скажену,
під ноги нетесану скелю погану
і пашу довкола зелену...*

*Дививсь я на нього спереду і збоку
зادумував пакість зробити,
збирався вже лізти на скелю високу.
простягнену руку відбити*

*і лайку сказати таку Богданові,
якої не чув від нікого,
та в тім сам Хмельницький, насупивши брови,
промовив з коня вороного:*

*„Редактор! Май розум!
Не лайся, мій сину!
Зробив я, щоправда, дурницю,
та вже мене лають за те без упину, —
хто хоче, плете небилицю.*

*„Шевченко сварив... ну, він міг, я не кажу,
але ж як сварила дрібнота...*

*Щож я вам сьогодні на злидні пораджу?
Одна тільки рада: робота!*

*„А дальше не знаю; я, бачиш, порожній,
ні серця у мене, ні мозку;
скучаю на скелі, як Стзовник побожний, —
не лайся, от дай папіроску!...”*

*І жаль мені стало, що Гетьман так просить,
ото доборовся! — гадаю,
зітхаю і плачу, беру папіросу
і геть на коня викидаю.*

„Кури, мій Богдане, кури по-крийому,
хоч злі папіроси російські.
От якби був знав, то привіз би був з дому
чудові цигари австрійські.*

*Щоправда, то вовка з ягнятем не зв'яжеш
і кепсько ти радиш по-шкоді:*

„Волим під царя православного” — кажеш...

Волим, не волим — та вже годі...

От я тобі скажу словечко, Богдане:

*„Хоч як ти на Північ показуй,
то в сторону сю українець не гляне —
і нам ти тепер не розкажуй...”*

Київ, 1897.

Сергій ЖУК
(1885-195?)

ПЕРШЕ ТРАВНЯ

*А що, Богдане,
мостивий пане,
Дождався шани
від тих, кому свій край
підніс в дарунок?
Юдин поцілунок
Україну
Шляхом тернистим
на Голгофу звів,
І кат
по слову супостата
Уже веде тебе на страту...
Вона бліда стоїть біля хреста
до ніг припала скарбна
тінь густа...
Агей, Богдане,*

*може, глянеш
На смертні рани,
На землю рідну,
кровію политу,
Пошарпаную свиту
у багнюці
І шаблю здіймеш
у руці.
Тепер
ганчіркою повитий
стойи, як лаврами покритий**
Герой.., а край конá
рабом в ярмі,
І люди тихо, тихо
йдуть на смерть... німі.*

Київ, 2. V. 1934

* Крадькома.

** Коментар автора вірша, поета і скульптора Сергія Жука: „Після ухвали советської влади зняти монумент Хмельницькому з Софіївського майдану під час паради Червоної армії 1 травня 1934 року пам'ятник було завішено [заплямленими парусиновими] полотнами”. Киян, зігнаних на площу більшовиками, видовище це жахнуло. Цей знаменитий вірш написав Сергій Жук 2-го травня, — як бачимо, один день пізніше самої події. — Ред.

ПАМ'ЯТІ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА

(У 50-ту річницю смерти)

Півстоліття тому 13-го жовтня, 1948 року, в туберкульозній санаторії у швейцарському містечку Бльонав на розрив серця, спричинений операцією легенів, помер вірний син свого народу, один з найцікавіших українських письменників — поет, мислитель, публіцист і науковець Леонід Мосендз.

Народився Л. Мосендз 20-го вересня 1897 року в Могилеві Подільському, Вінницької області, в родині місцевого службовця Марка та Марії з Лясковців — дочки лісничого в Костополі на Волині, Мосендзів. Початкову школу він закінчив 1911 року в Яришеві, де жив у своїй тітки, після смерті батька, котрий помер дуже вчасно, мабуть ще на початку першого десятиріччя ХХ ст. Потім Леонід вступає до учительської семінарії у Вінниці, котру закінчує в 1915 році. У 1917 році Л. Мосендз служив на румунському фронті, а через рік вже бачимо його в рядах армії Української Народної Республіки. З невідомих причин він перервав службу в армії УНР і від 1918 до 1920 року вчителював у містечку Гнівані над Бугом на Поділлі. Там у січні 1920 року умирають його мати і бабуня. Смерть матері Л. Мосендз пережив дуже важко. „Відтоді я лише раз плакав“ — писав потім у листі від 27-го липня 1947 року, до Ганни та Арсена Шумовських, згадуючи, що на похоронах була пані Ганна, яка разом з ним у той час учителювала у Гнівані.



Було в Л. Мосендза двоє братів і одна сестра — Валентина. Молодший брат помер від менінгіту, мавши всього шість з половиною року і тоді Леонід, якому було тоді 8 років, „перший раз зрозумів, як писав

потім у листі до Шумовських / від 11-го травня 1948 року /, — що таке смерть“. Другий брат, мабуть старший за Леоніда, пам'яті якого Мосендз присвятив новелю „Брат“ у збірці „Людина Покірна“, помер у нього на руках як вояк армії УНР у 1920 році, як про це згадував Леонід потім у листі до А. Шумовського від 7 — 8 лютого 1948 року. Сестра Валентина вийшла заміж за комуніста, була заслана в Казахстан і в 1947 році жила уже з другим чоловіком, інженером за фахом, на Кубані.

По смерті матері повертається Леонід Мосендз знову в ряди української армії, та вже опісля разом з іншими, як демобілізований вояк УНР, виїздить до Польщі, але у 1921 році повертається до Луцька, де його польська влада арештує та висилає до табору інтернованих в Каліші. Після звільнення студіює хемічну інженерію в Українській Господарській Академії в Подебрадах у Чехо-Словаччині 1923 - 1928 роках. Там він на спілку з М. Вікулом робить переклад чеського підручника Органічної хемії /1924 р./ і друкується в студентській періодиці „Подебрадка“ та „Студентському Вістнику“, працює асистентом проф. В. Іваниса та пише брошуру чеською мовою про Україну. Після одержання інженерного диплому /1928 р./, Мосендз своїх студій не припиняє, але залишається в Академії як професорський стипендіант. Експериментальну працю для здобуття докторської дисертації робить у професора Вондрачека в Брні, Швайцарія. Обороняє він свою докторську працю у 1931 році в Українській Господарській Академії, де й далі продовжує свою науково-дослідну роботу в теоретичній і практичній ділянках. У роках 1937-1939 навчає в Торговельній школі у Севлюші на Закарпаті. Від 1939-1945 працює хеміком у Братіславі, одружується зі словачкою, студенткою медицини. Тут їм народжується доня Марійка. З Братіслави в 1945 році сам він змушений втікати до Бритійської зони в Австрії. Тут спочатку живе в Зефельді, а потім переїздить до Інсбруку, де його хвороба — сухоти, що нею він вже хворів у молодості, стає щораз загрозливішою. У 1946 році з фінансовою допомогою друзів, Л. Мосендз іде до Швайцарії, де у містечку Бльонав лікується в одній з кращих санаторій країни. Там він умирає в шпиталі на розрив серця, відразу по повторній операції легенів.

Від пізніх 1920-их років Л. Мосендз пише поезію, прозу, літературну критику і рецензії до Донцовського „Літературно-Наукового Вістника“ і „Вістника“ та журналів „Самостійна Україна“ та „Пробосм“. У 1933 році пише віршем драму „Вічний корабель“, де в алегоричній формі зображує важку долю емігранта; у 1941 році виходить його збірка поезій „Зодіак“, у 1945 — поему-розповідь „Канітферштан“, з присвятою „Дружині із щирістю“, де повертається знову до проблеми покидання батьківщини. У ній він виводить постать дяка Гордія з

подільського села Токарівка, і, поведивши по світу — по чужому німецькому Гданську, — приводить його після різних пригод і розчарувань

„додому,
Щоб там, на межах токарівських піль,
Дать геть з душі чужинную оскому,
Свої скарби поставити за ціль!...

Кінчається ця поема, один з найкращих творів в українській літературі на тему повороту додому, на батьківщину, патетичним викликом,

„О, Україно! Токарівський краю!
Хай проклянуть мене синів сини,
Коли тебе за іншу проміню,
На заклики чужої далини,
Коли земель твоїх святому диву
Скарбів душі своєї не віддам,
Коли твоїм жалям і твоєму гніву
Не офірую серця свого храм“.

Вже під час перебування в Зефельді від лютого до листопада 1946 року пише Мосендз поему „Волинський рік“, яку присвячує „Доньці Маріїці на спомин і пригадку“.

„Дай рученятко, серденько Марійко!
З тобою помандруємо удвійку
У ті часи, що, мов би синій дим,
З багать чабанських в'ється ще нестійко...
Але ось - ось розів'ється, і з ним
Сплинуть згадки, як дальня коломийка“.

У 1947 році у спілці з Юрієм Кленом творить дотепні й унікальні в нашій літературі гуморески - сатири „Діяболічні параболи“ під спільним псевдонімом Порфирій Горотак.

Крім поезії, Л. Мосендз дав українській літературі багато оповідань та новель і дві повісті. Автобіографічна повість „Засів“ 1936, 41, 46, збірка оповідань „Людина покірна“ 1937, 51, новелі „Відплата“ 1939 і „Помста“ 1941, а також видану посмертно у 1960 році в Торонто, Канада, монументальну, хоч незакінчену, повість „Останній пророк“. Л. Мосендз був також публіцистом, писав літературознавчі статті і рецензії на найновіші появи в українській літературі.

Головна тематика творів Л. Мосендза включно з публіцистичними брошурами про пруського політика Барона К. Штайна 1935 і негативний підхід до постаті Миколи Хвильового (1948), виводились з його сильного почуття українського патріотизму.

Вивчивши англійську мову, перекладав з англійської Едгара Аллена По, модерну американську поетесу Сару Тісдейл та інших англomовних поетів, а також з французької, німецької, старо-гебрейської та інших мов літературні твори, на українську.

Твердження декого з його завидних сучасників про те, що „Леонід Мосендз... „уродженим письменником, письменником з долі і покликання — не був“ треба розглядати, як не надто об'єктивні, бо, беручи за підставу його широкі літературні не тільки зацікавлення, але й літературні досягнення і в ділянці поезії і прози, зокрема беручи до уваги останні роки його творчого горіння під час перебування в Австрії та Швейцарії, зафіксовані і в його надрукованих творах, і в романі „Останній пророк“ й особливо ж у його оригінальному і неперевершеному листуванні, треба ствердити, що і в останні роки життя єдиним справжнім покликанням Леоніда Мосендза було мистецтво слова, література. Покликання це не було наслідком прочитаних лектур, студій чи суспільно-політичних умов даного часу, але було наслідком випитих ще в дитинстві ковтків з животворних глибин української стихії, що так яскраво показують і „Засів“ і „Волинський рік“.

Богдан Кравців у своїй праці „Леонід Мосендз і його ‘Останній пророк’, 1960 Нью Йорк — Торонто, пише; „ Коли судити з поезій друкованих у ЛНВістнику (до 1932р.) і „Вістнику“ (починаючи з 1933 р.) на кінець двадцятих і початок тридцятих років припадає розцвіт літературної творчості Леоніда Мосендза, як поета. Захопившись формою сонета, що відповідала прецизній та організованій вдачі Мосендза і його стислому спрямуванню науковця“, у 1933 році Мосендз пише низку досконалих формою і змістом сонетів, п.н. „Юнацька весна“, присвячених Праматері Роду. До тієї ж теми він повертається також і під час другої іміграції 1946 року в Зефельді в Тиролі, у поемі-спогаді про „Волинський рік“, присвяченій єдиній доньці Маріїці як пригадку, що

*„ це твого роду безбережне море
що здаля рокотом легенд гуде...“*

Мотиви останніх боїв, відступів з рідної землі та розпачу програної яскраво описує Л. Мосендз у поемі „Баляда про побратима“, котру починає:

*Разом зі мною виріс він,
Друг щирий, більш ніж брат,—*

*...Носив багато він імен:
Петро, Данило, Гнат.*

У ній описує він цілу епопею боротьби за кращу долю свого народу, смерть побратима та його відступ переможених.

*... Ще раз! Ще раз! Піддасть набій!
Хай ще останній стріл!...
Та кинуть зброю ворогам
Нема ні в кого сил.*

Прощаючись з рідною землею, в розпучі поет кличе:

*... Грімке — „Не забувай!
До тебе, рідний краю наш,
Ми вернемо, чекай!
А ти оці осінні дні,
Вкраїно пам'ятай“!*

На першу половину тридцятих років, дуже плідючих для Л. Мосендза, як письменника, припадає теж і постання його прозових творів — згадано вже автобіографічної повісти „Засів“ та цілого ряду оповідань, що увійшли до збірки „Людина покірنا“. Сценарії всіх оповідань у цій збірці взяті з часу визвольної боротьби України з московсько-більшевицьким загарбником і всі вони просякнуті мотивами рішучого спротиву українській покорі, непримиренністю до ворога і до всякого роду відступництва та закликів до завзятої боротьби із окупантами України. „Усі новелі й нариси у цій книжці побудовані з технічного погляду досконало, і визначаються вони не тільки цікавими сюжетами й зав'язкою та розв'язкою дії, але і зв'язким стилем та ядерністю й ощадністю розповідної мови“. Тому теж недаремно критика визнала в той час Леоніда Мосендза „одним із найкращих — коли не найкращих — з наших живучих новелістів“. (О.В. — криптонім Дмитра Донцова — „Вістник“, кн. 12 за 1937 рік). Такою ж досконалістю визначаються і видані збіркою п.н. „Відплата“ 1939 року у Львові в „Українській Бібліотеці“ І. Тиктора Мосендзові новелі... В усіх цих новелях виведені постаті суворих, завятих і вольових людей, готових до кінця всупереч усьому й усім до відплати, до вирівняння своїх рахунків з оточенням і долею“.

Не зважаючи на всі суворі та незламні характеристики своїх героїв, Л. Мосендз постійно впродовж свого цілого скитальського життя

був часто ліриком — сумував, тужив і мріяв, але завжди жив Україною та жертовнопрацював для неї. А у хвилинах життєвої розпачі шукав розради у Всевишнього:

*„ Як хочеться молитися часом
Комусь, хто все пробачливий ласкавий:
Не приведи загинути рабом
Чужої ласки і чужої справи, ...
... Як хочеться молитися часом
Комусь, хто зна мій біль і знає... гану:
Не приведи загинути рабом
На спраглих межах мого Ханаану!*

Незакінчений передчасною смертю автора Мосендзів роман „Останній пророк“ є „справжнім останнім твором письменника високої класи і полету. Написаний він вправною, досвідченою рукою видатного прозаїка, майстра новелі і кожен його розділ читається з неослабленою увагою і зацікавленням. Писав його Л. Мосендз не тільки зі знанням даного часу і середовища, Святого Письма і Талмуду, але і з глибоким відчуттям і розумінням письменницької відповідальності і покликання“. „Письменником бути — писав він закінчуючи „Останнього пророка“ у листі до Шумовських від 8-го квітня 1948 р. — та ще в наші часи — це щось більше, ніж пером водити по папері. Це покликання Боже. Як колись Джотто перед початком картини молилися й постили — так і тепер дух письменника мусить бути чистий, вартий тих високих слів, що комбінує на папері його вправлена рука. Вірність цьому принципіві довів Леонід Мосендз цілим своїм довго виношуваним і вистражданим „Останнім пророком“.



At [Princess Diana] death, the English-speaking media and much of the English-reading public obviously went berserk. We pretended that a sad accident was a universal catastrophe, that the deportment of Britain's monarchy bears on the fate of humanity and that civilization's great challenge now is to rewrite the laws of privacy, to make the world safe for celebrity.

Marcifully, there is a God. At the perfect moment, God summoned Mother Teresa, trapping our anchorless anchors on the wrong continent and, ever so briefly, interrupting our worship of beauty with a rude reminder of beatitude.

Max Frankel (The New York Times Magazine, September 21, 1997.)

СТРАШНА ТАЄМНИЦЯ „ДЕМ’ЯНОВОГО ЛАЗУ”

(До 65-ти річчя голодомору та сповнення 9-ої річниці розкопок і перепохоронення жертв большевицького терору в „Дем’яновому Лазі”).

Літо 1989 року закінчувало свій біг. Сонце кидало свої останні пекучі промені, але ніхто не звертав уваги на їх гарячі дотики, бо по знівеченій, зганьбленій останніми десятиліттями Галицькій Землі, обережними, але твердими кроками, вже ступала перебудова, що несла з собою, як могутня повінь, перші хвилі довгожданної волі, які розбивались об ще тверду і міцну бетонну стіну минулого.

Та все ж ці хвилі накочувались одна за одною, залишали за собою слід, несли зі собою правду, спростування викривлених, брехливих історій, реабілітацію покривджених, а найголовніше, — правду про скоєні злочини проти українського народу, який із-за своєї найбагатшої землі — став найбіднішим; який із-за свого доброго, щирого серця і мозолистих рук — став рабом.

Ці хвилі піднесли сотні, а то й тисячі людей, піднесли їх громадську гідність, пробудили національну свідомість, а тим, хто боровся за кращу долю нашого народу і вірив в це, дали ще більшу енергію і насагу до дальшої боротьби; невпевненим дали впевненість, витіснили із підсвідомости запрограмований багатолітнім пануванням командно-адміністративного режиму страх, що як великий тягар звалився з плечей людей; дали їм мужність, а особливо тим, які були свідками і очевидцями жакливиx подій, що у висліді дало можливість розкрити страшні таємниці злочинів.

Ішло чергове засідання „Меморіялу”, члени якого ледь вміщались у маленькій кімнаті старенького будинку, що притулювся до велетенських осик, що вдивлялися в дзеркальну гладь Івано-Франківського озера, яке, по повелінню компартійної еліти області, було створене на місці жидівського цвинтаря.

В цю переповнену людьми кімнату, якимсь несміливо зайшов старенький сивий дідусь, так з першого погляду можна було про нього сказати, але дізнавшись хто він і якого віку, стало зрозумілим, що в 65 літ так старо людина не може виглядати, хіба лиш тому, що пережила щось неймовірно тяжке.

Ці здогади справдилися. Чекали всі цього моменту, бо після довгих, тяжких розшуків очевидців і свідків, з великими, неймовірними труднощами і зусиллями, голові Івано-Франківського „Меморіалу” та його заступникові, не зважаючи на різного роду погрози, різні неприємні, погрозливі дзвінки, вдалось знайти таку людину.

Розповідь була жахлива. Дідусь із села Пасічна, що розкинулось на протилежнім від Івано-Франківська лівім березі річки Солотвинська Бистриця, розкрив через 48 років страшну таємницю „Дем'янового Лазу”. Так називалась місцевість, що височіла недалеко від села, десь на віддалі однієї милі.

Ще до 70-их років вона була притаманною для галицьких пейзажів. Горбочки, мов хвилі, переливались з ярками, посеред яких шуміли листвяні кучеряві острівки дерев. З одного з таких дзюркотіла безжурно і монотонно, співаючи свою пісеньку, вода, яку від незапам'ятних часів дарувало джерельце.

Настав час, коли пісня джерельця, як і пісня народу, була перервана.

Мов буря налетіла на Дем'янів Лаз зубаста техніка. Екскаватори, бульдозери, трактори торошили дерева, рівняли горби, засипали яри і ця робота проводилась з таким неймовірним поспіхом, ніби мав бути кінець світу. Пейзаж змінився моментально. Перед очима відкривався простір з безмежним колгоспним полем.

Ось так активно відгукнулася партія і її спільник КГБ на передачу радіо „Свобода”, що прозвучала в тому ж 70-му році, кілька днів скоріше перед цією „операцією” замітання слідів, щоб тим самим стерти з лиця землі пам'ять про невинних мучеників та прикрити комуністичні криваві злочинства.

І ось настав 1989 рік. Знову через 20 літ, у Дем'яновому Лазі стояв маленький екскаватор, а по обидва боки нього люди.

Одні горіли бажанням якнайскоріше віднайти той безцінний скарб, тих невинних братів і сестер, які стали жертвами геноциду, щоб ще раз доказати лють і ненависть большевика — ворога-ката, щоб їхні безмовні, німі кістки сказали правду про їхні муки, щоб винесли вирок своїм мучителям та щоб жертв по-християнськи перепоховати.

Інші люди — з органів прокуратури і КГБ, стояли з блідими, кам'яними лицами і просили напевно самого диявола, щоб цього не сталося.

Але знали перші, що горіли бажанням зустрічі зі старшим, божевільним минулим, що якщо вони помиляться і не знайдуть того, чого шукають, їм пообіцяли ці чиновники в дарунок від п'яти до восьми років тюрми за „наклеп на радянську владу”.

Лише відвага, впевненість, віра, любов до багатостраждальної

землі, а найбільше впевненість дідуся, вселили у всіх надію на успіх невеселий, на успіх і перемогу над творцем злочинів і зла.

Тяжко, неймовірно тяжко було визначити місце, де була схована страшна тайна, де був схований скарб Галичини, надбання за півсто-літню історію „щасливого” життя.

Ось опускається ківш, зачерпнув землю, підніс угору, а висипавши її, — розсипались і надії людей. Але дідусь повторював: — „Ще раз, ще раз, це тут, тут, я точно знаю”. Додавав і впевненості єдиний орієн-тир, єдиний свідок минулої історії — джерельце, що символізувало своєю непокірністю народ цієї землі.

Воно жило, воно било з глибини землі, давало життєдайну воду і подібне було на невмирущу душу людей цього краю.

І ось настав момент, коли неправда стає правдою, коли таємниця стає розкритою, коли покривджені стають оправданими.

Заглибившись майже до півтораметрової глибини, а потім підняв-шись, ківш повис у висоті, ніби сам онімів і здригнувся від страшної знахідки.

Присмоктавшись до чорної болотистої, драглисто-липкої землі, з ковша виглядав черевик, в якому стирчала кістка людської ноги.

Люди з „Меморіалу” з полегшенням зідхнули, але лиця в пред-ставників влади стали ще більш кам’яними. Екскаватор зняв ще шар землі такої ж товщини на квадраті 6м х 3м і від’їхав убік. До дальших розкопок приступили люди з лопатами. Вони з великою обережністю почали знімати чорний драглистий шар землі, сантиметр за сантимет-ром, ніби боялись комусь зробити боляче, чи когось поранити.

Нарешті на поверхні появились перші кістки, перемішані з розліз-лим шматтям. Неможливо було розібрати, чия голова, якого кістяка. Це був один хаос. Черепи лежали на чоботях, на гуцульських посто-лах, на черевиках, або були ними прикриті.

Вже перші дні розкопок показали, які пекальні муки, тортури, знущання терпіли невинні люди. Проломані тяжкими предметами че-репи, одні так і залишились з розкритими челюстями, ніби хотіли роз-казати про все, що бачили, про їхні муки; інші навіки затаїли таємницю жахливого пережитого, заціпивши зуби, забрали її з собою у вічність. Поламані ребра, руки, ноги і в додаток, майже всі були постріляні в задню частину голови — у потилицю. Видно, не міг кат в ці останні хвилини дивитись своїй жертві в очі...

Дальші розкопки і експертиза доказали, що замордовані представ-ляли всі вікові групи людей обох статей. Тут спочивали галичани, мешканці Поділля, гуцули. Тут були селяни, інтелігенція і навіть свя-щеники.

Так завдяки кропіткій праці Товариства „Меморіал”, робітників

фабрик, селян, молоді, студентів Медичного інституту і його викладачів, не зважаючи на різні перешкоди, складні природні умови, — було розкопано три ями-могили. Кожна з них творила братню могилу, в якій, обнявшись обіймами рідної землі, навіки визволене від мук, смертю спочивало наше минуле, тогочасне і наше нездійснене майбутнє. Всіх 586 осіб.

Особливо вражаючою була друга яма. Перші кістяки і черепи показали, що в ній лежить ніжний цвіт нашої землі — молоді жінки-матері, ті, що могли б ще родити і виростити для української землі не одного прекрасного українця, що в ній лежать ніжні квіти Галицької Землі — дівчата, які могли б стати матерями, які не знали кохання і які кохали, але рука ката обірвала їхнє кохання, і заручини їм зробили „червонозоряні визволителі” зі сходу із сирою землею, де музикою були стогін, плач, скрегіт зубів, матюки та свист куль.

Сльози котились з очей, коли піднімали черепи, зі ще ніби вчора чесаними, плетеними, закрученими калачиком, чорними косами, не знаючи, де їхні кістяки.

Нарешті останні черепи і кістки були промиті спеціальним розчином. Черепи покладено на довгих, широких столах, а по обох боках лежали великі купи кісток. Окремо лежали чоловічі тазові кістки, окремо жіночі і ще більші купи різного: хребти, хребці, ребра.

Все це було обгороджене так, щоб люди, які приходили, могли зблизька подивитись на плоди праці комуністичних „визволителів”. Пригадується випадок, коли один з таких „визволителів” прийшов оглянути місце „бойових подвигів” своїх товаришів, а може і однополчан, з якими сам брав участь у цих „бойових операціях”, сказав до одного з учасників розкопок: — „Мало їх стрелялі”.

Ось так вони, зайди, по сьогодні віддячують тим, з чиєї праці рук хліб їдять, по чийй землі ходять!

Неподалік стояла будка, в якій містився оперативний пункт „Меморіалу”. На ній висіли фотографії, що відображали знайдені документи, різні речі, а також приговори, що виносились при закритих дверях беззахисним і невинним в’язням, такого змісту: Іменем Союзу Совецьких Соціалістичних Республік, воєнний трибунал в кількості трьох чоловік: т.т. Тараканова, Мухіна, Коноваленка, засудив по статті такій то, такого то, до повної міри покарання.

На знайдених ложечках, що ними користувалися священики, на папірчиках, на коробках від сірників і дзигарничках, люди залишали свої прізвища, імена, — одні без надії, інші з надією, що їх колись знайдуть і дізнаються про їх долю. Їхні обірвані мрії та мрії живих, сповнені надій, — здійснилися. Через півстоліття зустрілись рідні живі з мертвими, пізнавши їх по одежі, в якій останній раз їх бачили, коли більше-

вицькі сатрапи їх розлучили.

По щоках людей текли сльози горя і радості, що знайшлися ті, яких майже 50 літ терпеливо виглядали, чекали вістки від них, або думали, що вони пропали безвісно.

Ці явні, незаперечні докази злочину, противникам розкопок були не по душі. Вони всіляко намагались перешкодити, а навіть зупинити цю акцію, бодай тим, щоб екскаватора не дати, або із запізненням прислати. Та люди, що з доброї волі приходили на розкопки, не дочекавшись техніки, користуючись лопатами, продовжували роботу.

Побачивши, що ця версія не вдається, почали висувати інші. Перша випала на долю тих, на кого не шкодують болота навіть свої, мовляв, „бандерівці розстріляли”, але скоро ця брехня розвіялась, бо в цей час не було там УПА...

Потім підняли галас, що то, мовляв, „німці розстріляли” полонених „червонозоряних” воїнів, але скоро і цей галас стих, бо, перемацавши все шмаття, що вціліло, кожен клаптик одержі, кожну кишеню, кожен рубець, не знайшлося ні одного гудзика від совєтської шинелі!

Зате знайшлося інше. При промиванні черепів всередині в них були знайдені кулі від автоматів ППШ і пістолетів ТТ, тобто воєнної продукції совєтського виробництва, при чому, знайдені гільзи були без жодних знаків, які б вказували на виробництво, порядковий номер чи дату випуску.

Такими „боєприпасами” користувалась тільки спеціальна „12 армія”, яка ступала по п'ятах передової, діючої. Тому немає сумнівів, що загіяний злочин дозрівав вже давно поза межами України. Ось настав останній день розкопок. На їхньому місці вже все було готове до перепохоронення. Ями, з яких ви́йнято тлінні останки, були впорядковані під могили.

У тридцяти трьох домовинах, довжиною двох метрів, шириною і висотою один метр, наповнених вщерть черепами, кістками і останками вцілілої одержі, обнявшись мов рідні брати і сестри однієї віри, нації, землі, лежали їхні пошматовані тіла.

Домовини з любов'ю були прикрашені синьо-жовтими стрічками, обсіпані квітами. Все було готове до траурної церемонії.

В день сумної жалібної урочистості, в Дем'янів Лаз прибули сотні тисяч людей з навколишніх районів і областей, щоб попрощатись з невинними жертвами.

Море національних прапорів і десятки церковних процесій застигло в очікуванні початку цієї церемонії.

Коло величезного престолу стояло двадцять священників і Владик Української Греко-Католицької Церкви.

Ось пролунали перші звуки дзвону, прапори опустились і початком

Літургії почалась ця сумна подорож замордованих українців і україн- нок до місця вічного спочинку.

По Панахиді, по сумних прощальних промовах, закінчилась дія перепохоронення, в якій взяло участь понад 300,000 людей. Це яскравий доказ любови до загиблих, шани до нашого минулого, до наших геро- їв-мучеників зі сторони живих.

Сонце котилось до заходу, жевріло яскравіше як будь-коли, ніби пережило разом з усіма ці хвилюючі години, а дивлячись з небесної висоти, кидало свої останні прощальні ніжні промені.

„Дем'янів Лаз” на цей раз з полегшенням зідхнув, бо час, якого так чекав, настав, та заспокоївшись, заснув, накривши лагідно скорб- ний скарб...

На місці захоронення залишишись свідки трагічного минулого — сумні могили, як незаперечний доказ ненависти ворогів українського народу, якому за його добро, довір'я і щирість платили окупанти вини- щенням.

Та всупереч тим чужим, хто горить ненавистю до України, всупе- реч і своїм блязням і перевертням, засліпленим чужими, брехливими ідеологіями, хто від добра спить, хто розбиває народ, хто забув свою віру, а тим самим допомагає ворогові дальше розстрілювати людські душі, розбивати родини, села, ділити рідну землю — піднімається Ук- раїна з руїн, вкриваючись могилами й хрестами, сумує і тішиться, сто- їть на розпутті в розчаруванні, але й в надії, в непевненості, але й у вірі.

Встає в той час, коли інші народи і нації зі скромнішою культурою, з багатоскромнішими природними багатствами тішаються і гордяться здобутками своєї нації, а ми тішимося тими кісточками наших братів і сестер, що їх розсіяв найстрашніший кат ХХ століття комунізм, кат якого не знала історія людства від початку існування. Збираємо, тули- мо їх до купки, складаємо в домовини, перепохоронюємо по-християн- ськи, раді цьому, що можемо це робити спокійно.

Встає Україна і, як маленька дитина, робить свої перші кроки, то- му тепер, як ніколи, їй потрібна всестороння поміч, бо ворог не спить і на кожну зроблену ним прикрість, ми повинні відгукнутися, ставши в обороні Батьківщини. Адже іде війна не на життя, а на смерть, війна страшніша від тої, коли чути свист куль, коли перед собою видимо во- рога. Війна таємна і тому потрібна зброя, ще страшніша для наших во- рогів, ніж для фізичної боротьби, — потрібна наша мудрість, свідо- мість, єдність і відданість тій справі, тим ідеалам, за які віддали своє життя брати і сестри, ідучи невинно чи свідомо, добровільно чи наси- льно на смерть.

Тому наша взаємна, братня любов, наша жертвенність буде най- кращим проявом любови і шани до нашого минулого та пам'яттю про

наше майбутнє. Це зітре різні точки зору на ті чи інші події історії, бо вона — творіння Божих рук, люди лиш її виконавці, тому рано чи пізно все буде розставлено на свої місця і кожному буде віддане належне, а наші розходження є прекрасною поживою для недругів. Це тріщина, в яку вони закладають динаміт, щоб вирити прірву, яка може поглинути здобутки наших предків і наші теперішні.

З ласки Божої нам дано право вибору — воля чи протилежне. Може це останній шанс не бути рабами, шанс не тільки для нас, але для наших дітей і майбутнього України.

Любов ДМИТРИШИН-ЧАСТО

ПІД ВЕЛИКОДНІ ДЗВОНИ

*Ніс Христос на Голгофу хреста,
А позаду — юрба стоголоса:
Хтось услід йому камінь шпурляв,
Хтось у відчайнім крику вгамовував сльози.
Той, що кидав каміння, не вірив в Христа
І про Бога він мало що тямив,
Він служив всім царям, їх-бо думка „свята”...
А оті, що у відчайнім крику брели,
Чи любили Христа і чи вірили в Бога?
Біль людський вони чули в собі і несли,
Біль цей був для їх дій засторога!
Так, вони підставляли раз-по-раз плече,
Помогти хрест нести до Голгофи,
Та не було нікого, щоб враз закричав:
— Люди, стійте, ми страчуєм БОГА!*

*— Схаменімся! Куди ми Ісуса ведем?
Що за безлич в такій допомозі!
Та ж тяжкого хреста ми для Нього несею,
Щоб не вмер Божий Син по дорозі!
Нам конечно побачити смерть на хресті,
А чи хочемо смерти такої ми всі?!..
Ні, в процесії тій не було мудреця
І... голгофна дорога дійшла до кінця.*

*Що змінилось від часу двотисячоліть?
Чи навчився вже люд відчувати цей світ?
Знов не буде Голгофи, як прийде Христос?
А чи може чекаєм підставити плече?
О, народе! Подумай про це,
Коли вдарять Великодні дзвони!*

17 квітня 1995 р.

„ВРОГО НАРОДУ“ — СВИРИДІОН ЛЕВЧЕНКО

(60 років тому)

— Було мені сім років, — розповідав син „ворога народу“, Олександр, але я пам'ятаю, як влітку 1937 року постукали вночі в хату. Зайшли двоє військових і наказали батькові збиратися. Він звелів матері покласти хлібину в плетений з рогозу кошик. Та ще щось до хліба. Мати сказала:

— Я покладу тобі всі три хлібини, які були на той час в хаті. — Батько зібрався, взяв кошика, попрощався з нами і матір'ю та й пішов. (Ми плакали невітійно). Один енкаведист ішов попереду, а інший — позаду. Мати вийшла теж за ними. В машині був і третій військовий. Ми з хати не виходили.

Після війни батько повернувся додому і розповів слідуюче:

— „Повезли тоді нас у Кременчук. В тюрмі мені було пред'явлено звинувачення, що я хотів знищити колгоспну худобу і людей, отруївши колодязі. Це звинувачення було пред'явлене на основі свідчення вчителя із Матвіївки. Та я не визнавав такого наклепу на себе. І не підписував зізнання. Крім того, від мене вимагалось, аби я вказав на свого спільника (як це зробив той учитель під тортурами), але я цього не міг зробити, тобто звести наклеп, а чи й зігнати з цього світу безвинну людину.

„До мене застосовували різні засоби тортур: побої, голки під нігті, причиняли дверима пальці, підкурювали, пекли розігрітим залізом. Особливо запам'яталась кімната з ямою, в якій було розбавлене вапно. Навколо ями під стінами був невеличкий виступ, на якому могла стояти людина. Сюди і заганяли большевицькі посіпаки тих, хто не зізнавався в нескоеному злочині і не називав своїх неіснуючих спільників. Адже таке зізнання давало право сталінським комуністичним сатрапам заарештовувати нових людей як ‘ворогів народу’. В яму з вапном сипали якийсь порошок, випари якого запаморочували голови стоячих над ямою, і люди падали в неї. Хто вистояв — ішов на допит. Та я не підписав паперів і після цієї езекуції. Але коли загнали нас в камеру, в якій всі стіни пашіли жаром, з якої з 50 осіб залишилось лише десяток, я теж підписав ‘зізнання’ — наклеп, і мої поневіряння, які тяглися дев'ять місяців, закінчились.

„Була ще й камера смертників, де помирали поступово голодною смертю. Та туди я не дійшов“...

На наше запитання: кого ж ви назвали „спільником“? батько відповів: — „Не питайте, — ніколи не скажу. Я все життя ношу в душі тягар гріха, то не хочу, щоб і ви його носили. А чоловіка того забрали, як стало мені пізніше відомо, на другий день, і він не повернувся додому“...

„Нас повантажили у вагони, — казав батько далі, — і відправили в Москву. Там розсортували по спеціальностях і відправили в різні табори. Я потрапив у місто Котлас, що в Комі АССР. Потім 1500 кілометрів йшли пішки до місця призначення — у Воркуту. Тільки найміцніші витерпіли марш. Багато хто туди не дійшов. Там ми стали працювати на шахті, в забої. Забійником я працював ще в Першу світову війну на шахтах Донбасу. Годувати нас стали краще, одягли в шахтарські роби, в яких ми були і в шахтах, і в бараках.

„Працював я в шахті до 1942 року, а потім в час війни, як нездатних працювати під землею, нас перевели на поверхню. Але тому, що я був ‘передовиком’, мені порадили подати на перегляд моєї судової справи. Я подав і мені зменшили строк на два роки і розконвоювали. (Під час війни большевики перелякалися і дали в’язням легше дихати).

В 1946 році закінчився мій термін заслання, але додому не відпустили. Став я працювати залізничним обхідником між станціями Воркута і Віктор-Оля. Там посилено займався збором ягід клюкви, яких там було дуже багато. Вторинував я на одяг, взуття і дорогу. А відпустили мене вже за Хрущовської відлиги“.

Повернувся батько з підірваним здоров’ям у Матвіївку, бо там ми тоді проживали. В 1961 році помер. Йому було тоді тільки 71 рік. Міг би ще жити і жити...

Леся ХРАПЛИВА

МОЛИТВА

*О, Боже наш добрий, З високого неба
Молитву сьогодні Заносим до Тебе.
За тих, що боролись При станції Крути
За нашу Державу Із ворогом лютим,
Що в битві тій впали В цю зиму криваву...
Прийми їх до Себе! Прийми в Свою славу!
А нам від цих Триста, О, Боже, благаєм!
Любови дай вчитись До рідного Краю!*

РОЗЛОМЛЕНИЙ ХЛІБ

(у 65-ліття Великого голоду)

Коли Марія почула протяжний гудок паротяга, а під вагоном заскреготіли гальма, то десь усередині, де було материнське згорьоване серце, вона відчула, як її нараз здушив якийсь невідомий страх...

То було почуття винуватости, що ось уже майже два тижні мучить і душить її змучену голодом душу.

Нащо було кидати? Нащо було їхати у світ за очі? Чи добре вона зробила, покинувши їх, голодних і змучених, на чужого чоловіка? Хоч, правда, казав сусід її, Матвій, що догляне вже якось маленьких сиріток, вона ж нехай їде, може привезе десь із півночі хлібину, чи може хоч мукі яку торбину... І поїхала Марія, бо хотілося дуже, щоб ще жили діти її, дивилися на цвіт весняний, на світ запашний, Богом створений.

Чоловік її, Максим, десь за ґратами залізними, ланцюгом до стіни прикутий, може вже доживає останні свої хвилини, бо катують його за правду і за те слово найкраще, що він носив його у серці своєму все життя своє, а те слово було — воля. І героїчно вмирає Максим у північних катівнях, умирає за рідний край свій, не боїться ні катувань, ні смерті, лише Бога просить за тих, що в Україні вмирають, бож стоять вони перед очима, змучені і голодні діти його.

Добре пам'ятає Марія останні слова чоловіка свого, вони долетіли до неї вже із-за воріт і лягли незабутньо у саме серце, уже і так надщерблене і хворе: „Дивися, Маріє, рятуй дітей наших”... Так наказував Максим, а вартовий у плечі штовхав прикладом і гнав його, хіби худобу, вздовж села...

Отож, не забуваючи Максимового наказу, Марія рятувала дітей своїх: дев'ятилітнього Петруся та шестилітню Олю. Не чуючи ніг під собою, вона кидалася в усі кінці села за поживою, бо слова чоловіка свого переслідували її кожнісіньку хвилину, у хаті ані зернини, а на селі лише стогін і смерть, і руки опухлі тягнуться десь у небо недосяжне, сподіваючись шматочок хліба, чи рятунку від смерті голодної...

Бачить Марія вже в Петруся ноги пухнуть, сидить лише біля хати і дивиться десь туди, у садки порослі бур'янами, і мовчить, а Оля, як сирітка, оченятами підпухлими, сумними, дивиться на маму свою і ледь-ледь відкриті уста дитячі, мов збиралися, уже не знати який раз, просити у мами шматочок хліба. А в Марії серце розривається на шматочки і сльози гіркі заливають очі, теж опухлі вже, бо бачить вона ви-

разно смерть свою недалеку і діток своїх безталанних. А потім послухала сусіда і поїхала. У північну сторону вибралась, і ось везе у мішку муки трохи і хліб, правдивий житній хліб... Марія думала, що це зовсім не хліб лежить захований у мішку, ні, це рятунок невидимий причаївся і сидить собі біля Марії, бож не піддався він у руки ні міліції, ні жодній перевірці; якимось поминула його лиха година і всі закони безбожників — ворогів Христа, та убивців народу українського...

Коли ж поїзд нарешті зупинився, то перервав Маріїні думки. Тримавши тремтячими руками мішка, вона поспішала до дверей. Ось і станція знайома. А коли минула залізничні колії, то перед нею ніби виросло поле, жовте поле під блакитними океанами сонячного неба, якому не видно було ні кінця, ні краю... І купається сонце у безкраїх просторах, де жили ще предки Маріїні тисячоліттями, у цих полях безмежних купається вже багато-багато століть, від первісних людей аж до двадцятого століття. І не було ніде записано про смерть жовту на Україні у давнину, що ніколи людина людину так не морила голодом як за комуні, у тридцять роки двадцятого століття. А хліба ж — гори, ланам немає кінця: бож бачить Марія навкруги пшениця аж пахне, колосся важке шелестить, хвилями коливається у безкрайому океані ланів золотих, безмежних.

Минула лани багаті Марія, вдихала запах волошків і квітів польових, а перед очима стояли діти, її діти, її життя. Вони то живі сиділи на призьбі біля хати, то ніби мертві вже лежали в бур'яні на подвір'ї, і мертвіло материне серце. Марія підбігала, ніби хтось її підганяв, тримаючи міцно мішка з черствим уже засохлим хлібом.

...Побачила перші хати, не мазані у цю весну, сумні, як і люди в селі; чорніші чорної землі, а коли завернула на свою вулицю, то уже не відривала очей від своєї хати, не чула навіть стогону і не бачила умираючих людей попід тинами... Коли увійшла у двір, порослий бур'янами, то серце бухкало у грудях, наче хтось молотом там бив усередині, бо не чути було дзвінких голосів дітей, вони не вибігали, щоб зустрічати її з далекої дороги.

Напіврозчинені двері скрипнули і Марія стала на порозі. Сонце кидало через шиби золоте проміння на піл, а там Марія побачила дітей...

— Чи живі, діти мої?... Зустрічайте мене, сизокрилі, устаньте!..

Перший підняв голівку Петрусь, а потім Оля. Глянули на Марію пресумні оченята дітей; їхні опухлі личка ніби поналивані були водою і, здавалося, смерть жовта вже сиділа в їхніх головах і чекала, щоб забрати їх десь у другий, незнаний світ.

— Мамо! Мамо, ти прийшла!..

І Петрусь та Оля, виснажені голодом, кинулися до Марії.

— Чи чуєш, мамо? Дядька Матвія забрали, а ми не їли вже три дні нічого...

Дай нам хліба, мамо!

Обняла дітей Марія, до грудей притулила.

— Ви живі, діти мої! А я вам хліба привезла з далекого краю...

Марія рукою до мішка, коли за хатою почувся тупіт багатьох ніг, а незабаром стукіт у двері. На порозі показалися комсомольці. Кожен у руках щось тримав: або ключку, або довгу з гострим кінцем залізну палицю, чи порожній мішок. У Марії похолонуло сеце. Це ж прийшли ті посіпаки, що забирають хліб. Один з них простягнув руку до мішка, витягнув хліб і якось розгублено протягнув до начальника, що стояв біля дверей:

— Таваріщ голова!.. Та в цеї хлі-і-і-ба!.. Повно!..

Марія кинулась до грабіжника і вчепилась у хліб, а потім дітей кликала:

— Бігом, дітки, тримайте міцно хліб, це ж життя ваше вони забирають!.. Петрусь та Оля, з переляканими очима, підбігли і теж учепилися в хліб, — негідник не пускав, і виникла нерівна боротьба за хліб і за життя.

Марія бачила, як у комсомольця пальці вп'ялися в чорний, черствий хліб; вона бачила, як він напинався і шарпав її і дітей, шарпав, аж хліб нарешті переломився. І на мить усе ніби завмерло... усі дивилися на розломлений хліб. Марія думала, що це її розломили надвоє, бож і не знала, чи живе вона ще, чи це смерть її уже надійшла. А потім шматок хліба забрали із рук у неї...

Пізніше Марія не пам'ятала нічого. Лише дивилася ніби крізь сон, як ті посіпаки ходили по хаті і щось шукали. Гупали по долівці, копали ями, розвалили комин... І пішли.

Марія підійняла голову догори і дивилася крізь вікно у синє небо; вона знала і серце змучене їй говорило: „Там, у висотах, живе Бог; молися, бо це ж остання надія твоя”.

Усе обличчя Марії було покрите слізьми від нестерпного болю, тряслися плечі, а з глудей вилітало настримне ридання і линуло у сонячне чисте небо. У неї палала душа болючим вогнем, кричала до помсти і кари Божої оцим нелюдам-зайдам, що забирають останній окраєць хліба від дітей, опухлих і голодних, а разом з хлібом забирають і життя.

Марія молилася до недосяжного неба, і не чула й не бачила, як розчинилися, поскрипуючи, двері і на порозі став Михайло, син колгоспного комірника. Він, не поспішаючи, підійшов до столу і розв'язав торбину... Поставив на стіл молоко і свіжий хліб, тількищо спечений, пшеничний та дуже запашний, а потім годував Олю і Петруся. Розлом-

лював хліб на малі шматочки і давав у руки, і очі у Михайла були радісні, і обличчя було сповнене безмежною радістю...

— Їж, Олю, і ти, Петрусю, я ще принесу...

Коли Марія прийшла до себе і побачила, як Михайло ламав хліб і годував Олю, вона знала добре: — це був ангел Божий, злетів з неба, щоб прогнати смерть із цієї хати, що так тхне пустою і смертю; бож вона так молиться правдиво, і ціле серце, стиснуте жалем, полетіло разом з молитвою у таємниче небо, там шукало правди і життя для дітей своїх. І знайшло, бо Марія відчула якусь радість і полегшу.

Сонце так щиро кидало через вікно до її хати чисте проміння, ніби усміхалося до Олі і Петруся, що були щасливі в цю хвилину. Вони їли хліб і дивилися на Михайла радісними дитячими очима.

Марія ще довго стояла на колінах і щиро молилася, бо для її дітей сталося чудо. Інші діти — багато-багато українських дітей — такого чуда не зазнали в страшному 1932-33 році. В році штучного голоду, створеного комунією, що забрав мученичою смертю десять мільйонів українців — дітей, старих і молодих...

Анна ГОЛОВІНСЬКА-МАКСИМОВИЧ

ВЕЛИКДЕНЬ

*У пахощах Великий День наспів.
Вербові базьки: не барися, весно!
Під небом голубим співа без слів
пташина сіра пісеньку воскресну.
Христос Воскрес! І крашанки: цок-цок...
Б'є дзвіна в сонці серце золотісте;
з підсніжників сплітаючи вінок,
Прикрашують голівки урочисто
дівчатка й вужином поміж хат!
Співають і „Зозуленьку” й „Голубку”,
і „Коструба” співаєш з ними ти.
Збираєш кольорові шкаралупки
і укладаєш радісний привіт,
клякнувши біля церкви на мураві:
Христос Воскрес! Нехай почує світ,
що Він Воїстину Воскрес у славі!
Приречення на сонячний піднос
складу землі Подільській за морями:
завжди співатиму „Воскрес Христос”
лиш мовою чорнозему і мами!*

МОЇ ЗУСТРІЧІ З НЕЛЕГАЛЬЩИНОЮ

Частину свого заголовка до цих дуже різnorodних картин минулого, а трохи й сучасного, взяла я, переглядаючи недавно спомини моєї мами, Олени Федак-Шепарович, що один розділ із них назвала дуже симпатично „Мій флірт з нелегальщиною“. У мене це не був ніякий „флірт“, а радше непорозуміння і сутички, а з причини зміни понять, навіть під самим словом „нелегальщина“ тепер розуміємо не те, що колись. Але вже навіть у тих часах, коли вчинити щось нелегальне й незгідне з усталеними законами було свідомством українського патріотизму, — я уважала, зокрема в дитячих роках, за гріх, бож та нелегальщина не тільки була незгідна із державними законами, але також з законами Божими. Щойно життя мене навчило, що треба часом зважитись щось переступити, і діри в небі від того не буде.

* * *

Коли в цьому самому році відзначаємо 200-річчя появи епохальної „Енеїди“ Котляревського, а приятель молодечих років з цієї нагоди виготовив карточку із капітальними ілюстраціями Миколи Бутовича (це власність мого приятеля — оці знамениті і дуже дотепні ілюстрації, дещо фривольні, як на часи, коли вони були створені), ця карточка нагадала мені одну із сутичок з моєю нелегальною, що так скажу, діяльністю. Все було викликане моєю вродженою цікавістю, яка, здається, і стала відтоді причиною, що я всеціло віддалася журналістиці від своєї юности і до сьогоднішнього дня. Усім я цікавилася, і дитиною читала, що попало під руки. Так одного дня я надібрала в бібліотеці бабуні Марії Федак велику форматом книгу із заголовком „Енеїда“ та ще із кольоровими, цікавими і „відважними“ рисунками. Не менше для мене цікавий був зміст. На цій лектурі одного дня застала мене бабуня. На моє велике здивування, бабуня мені негайно наказала відложити цю книжку, забравши її під ключ і сказавши, що це не лектура для дитини з ... „доброго дому“. Бабуніна заборона, розуміється, тільки викликала в мене ще більшу цікавість дочитати книгу до кінця, і я дібрала спосіб дістатися до бібліотеки „задніми дверима“, скориставшись з першої нагоди. Мене впіймали, і тим разом я таки була покарана негайно за „нелегальне читання“. Зі ширим плачем мусіла „дитина з доброго дому“ відстояти повну годину за піччю, обличчям до стіни, що було і соромно і неприємно. Ось така була моя зустріч із недовзделеною літературою.

Зовсім інакшого характеру була моя зустріч із справжньою нелегальщиною, коли після літніх відвідин у Берліні, я з бабунею поверталася до Львова, везучи в плащі гроші та доручення для членів УВО, Української Військової Організації, від їхнього провідника, а мого улюбленого „вуйка Генка“ — полковника Євгена Коновальця. Проте, що зашиють мені цю нелегальщину до дитячого плащика з пелеринкою (в тому часі такі були в моді) сказали мені перед виїздом ще в Берліні, де ми відвідували моїх батьків та вуйків. Я мала вдавати, що нічого не знаю, а на границі біля Катовиць я повинна була лягти в плащі на лавку в поїзді, боцімто я погано почуваюся. Моя дитяча уява на це доручення снувала страшні картини: мене польська поліція арештує, мене ведуть на поліційну станцію і перешукують, потім карають в'язницею... Свій страх, проте, я соромилася виявити перед дорослими і нічого про це не сказала, а щойно, як ми вже зближалися до границі, моє серце так сильно билось, що я була певна, що всі чують його биття.

Бабуня моя порадила мені лягти на лавку. Прикордонна сторожа, зайшовши до переділу, вислухала вияснень бабуні, — навіть один пожалів „бідну дитину“, що вона хвора, — і залишила нас у спокої, навіть не вимагаючи, як від інших пасажирів, іти на прикордонну станцію. Із цієї „нелегальщини“ залишився мені ще на довгі роки страх перед поліцією на кордоні. Цей страх відізвався навіть тепер, коли я вже стала „сеньйоркою американсько-українських журналістів“ і відвідувала Україну. Але про це згодом.

Інша зустріч в дитинстві з недозвеною діяльністю УВО залишила в мене довго тривожне почуття, бо в той час я вже розуміла, що таке гріх, і, коли мені дома сказано, що я маю неправдиво зізнавати на польській поліції, що „пан Ю. Головінський“ був у нашому домі при вулиці листопада 116 у Львові повні три години, і ми вдвійку гралися в „реммі“, саме в час, коли члени УВО вчинили напад на пошту, — я була справді обурена. Як то? маю говорити неправду? Та ж завжди мене вчили, що брехня — це гріх! Тоді я виплакала море сліз, протестувала голосно перед мамою на таку пропозицію, але згодилася, коли почула аргумент, що це для „вуйка“. На щастя, зізнавати на поліції мені не довелося, — а чому? — сьогодні не пригадую.

Нелегальщина, яку не тільки я, а й мої ровесники прийняли з певною гордістю і повним зрозумінням справи, — це була прина-

лежність до тайного Пласту. З гордістю ми ходили на всі таємні сходина й зустрічі, що їх треба було добре „конспірувати“ в гімназії, бож школа мала усі державні права і могла їх втратити через викриття якогонебудь протидержавного вчинку її учениць. Отож ми, живучи у Перемишлі в Інституті для дівчат, до якого належала і гімназія, мусіли добре старатися, щоб потайки сходитися, пластувати та не кинути ні на кого підозріння. Вершком цієї діяльності було для мене, як і для інших моїх подруг, тайне „заприсяження“, що відбувалося опівночі в руханковій залі гімназії. Заприсяження провела наша вчителька, якої ми до того моменту не підозрівали в нелегальній діяльності. Присяга була для нас дуже сильним пережиттям, бо й до сьогодні не одна з нас пам'ятає кожний момент, і мені все як живе стоїть перед очима.

* * *

Зовсім інший характер мала моя зустріч із нелегальним дорученням в часі Другої світової війни, ще за часів советської окупації Галичини. Я жила у Кракові, де працювала секретаркою в квартирі ОУН, що ще тоді була одна, не розділена на „мельниківців“ і „бандерівців“. Одного разу попросив мене Ромко Шух (пізніший славний Командир УПА) відбути потаємну зустріч у моїй скромній квартирі із другом, який мав іти через „зелену границю“ до Львова. При цій нагоді я мала зашити у „чорноморську шапочку“ друга Сергія — члена тайного Пласту, дуже важливий „грипс“, чи пак доручення, що його мали отримати у Львові. Може я не виконала доручення точно, а може так зла доля хотіла, що Сергія на кордоні схопили і він загинув.

* * *

Яка невинна, в порівнянні із трагічним кінцем друга Сергія, була моя чергова спроба перевезти щось недозволене через границю. Тим разом ішлося про родинний сантимент. Для усіх членок нашого Федаківського роду, — для яких бабуня була найважливішою особою і як мама і як бабуня, — велике, хоч і незрозуміле сантиментальне значення мала серед нас так звана „бабусина бегонія“. Ця квітка із широкими листками та ніжним рідким рожевим квіттям переходила з рук до рук, немов родинний клейнод, і кожна з нас хотіла успадкувати її. На щастя, квітка вдячно росла, навіть коли посадити було її малий паросток. Але перевозити рослини через границю було заборонено. Тож при потребі треба було сягати до не надто легальних способів. Таким способом старалася я перевезти її від тети Ольги Коновалець з Риму, через Німеччину до Америки, вже у спокійних повоєнних часах. Однак ні-

мецькі митники квітку відшукали і мене взяли на окремий обшук, дуже неприємний, либонь підозріваючи в тому якийсь наркотик. Все закінчилося добре, бо тета, приїхавши відтак сама до Нью Йорку, тримала зовсім явно галузку „бабуниної бегонії“ в руці, немов привітальну квітку, і так безпечно перейшла митну перевірку.

* * *

І ось Україна вільна. Здавалося, що зустріч із незалежною Україною і відвідини Львова пройдуть тепер без ніяких перепон. Але, однак, не обійшлося без „плачу і скреготу зубів“ — хоча я була переконана, що маю право зовсім легально везти до Нью Йорку картину мистця Івана Труша з „давнього“ дому, не подбавши про окремий дозвіл. Але куди там! — митник вимагав письмового потвердження на вивіз ще і з печаткою. Не було ради, картину відобрали, і я передала її знайомим, які мене провозжали, зі злістю на себе, що не заховала її краще „нелегально“ перед оком влади. Може, коли б знала, кому треба всунути щось „у руку“, було б удалася мені ця „контрабанда“, але я адже хотіла, принаймні із Україною, стати на легальній стопі.

Богдан-Ігор АНТОНІЧ

КРУТЯНСЬКА ПІСНЯ

*Спом'янімо в пісні славу Крутів,
Найсвятіше з наших бойовищ!
Крути! Крути! — смолоскип в майбутнє, —
Подіймемо наші душі звиш!*

*Крути! Крути! Це за Батьківщину
Стати муром, шанцем душ і тіл.
Крути! Крути! Мужньо, воєдино
Прямувати в найсвятішу ціль.
Крути! Крути! Час розплати близько,
Вже червоний ворог кари жде.
Крути! Крути! Вічне бойовисько
За майбутній, за світліший день.*

*Крути! Крути! Мужність і посвята,
Вірність, що міцніша понад смерть.
Крути! Крути! Горда і завзята
Кличе пісня і веде вперед!*

Львів, весна 1937.

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ

Одним із найважливіших засобів збереження власної етнічної самобутності в іноетнічному середовищі поряд із Церквою та шкільництвом було і залишається друковане слово. Публікації, що з'явилися останнім часом в Україні стосовно життя та діяльності українців на Далекому Сході, присвячені, в основному, питанню переселення та освоєння цієї величезної території. Суспільно-культурницьке та громадсько-політичне життя українців висвітлювалось при цьому досить фрагментарно.

Майже недослідженою залишається історія та діяльність української преси на Далекому Сході, тієї організуючої і об'єднуючої сили, без якої становлення та розвиток суспільно-культурного і політичного життя української діаспори було б практично неможливе. Висвітлення цього питання необхідно не тільки задля відкриття нових, мало відомих сторінок нашої історії, але й тому, що преса, будучи безпосереднім учасником подій, є надзвичайно цінним, а часто і єдиним, джерелом відомостей про них. Як писала газета „Маньджурський Вістник“ (ч. 4(43) від 33.09.1933), що виходила в Харбіні: „...в наших українських умовах, тут на Далекому Сході, преса це ще дуже часто одинокий культурно-національний вогник, котрий з великими труднощами блимає серед загальної, не вжив би слово темноти, але радше пасивності і отупіння.

„Умови нашого життя тут у Харбіні склалися так особливо, що маленький, на півтреття сторінок, тижневик, мусів одночасно бути зв'язком зо всіма українськими колоніями, з Великою Україною і т.д., а крім того бути віддзеркаленням гатункової ваги місцевого українства“.

Дослідження української преси в Російській імперії взагалі, і на Далекому Сході зокрема, надзвичайно утруднюється тим, що в архівах та бібліотеках України зберігаються лише розрізнені екземпляри і то далеко не всіх видань — подавляюча їх більшість залишилась у Росії. Крім того, досить значна кількість цих видань була вивезена з регіону на еміграцію і розкидана сьогодні по світах (найбільше, мабуть, на Американському континенті). Ці матеріали є, практично, недоступними для дослідників з України з багатьох причин і вони ще чекають

свого дослідника. Ми ж при підготовці цієї публікації користувались матеріалами державного архіву Приморського краю (Владивосток), центрального державного архіву Далекого Сходу Російської Федерації (Томськ), колишнього партійного архіву крайового комітету комуністичної партії (Хабаровськ), центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, центральної наукової бібліотеки ім. Вернадського (Київ), а також працями відомого діяспорного автора і безпосереднього учасника подій 1917-20-их років на Далекому Сході Івана Світа та інших авторів.

Історія україномовної преси на Далекому Сході починається з 30 квітня 1917 року, виходом у світ 1-го числа тижневика „Українець на Зеленому Клині“, видавцем і редактором якого був відомий громадсько-політичний діяч Дмитро Боровик. Газета не тільки порушувала питання відродження та збереження рідної культури, але й гуртувала місцеве українство задля побудови незалежної української держави. Багато її публікацій залишається актуальними і понині: „Гляньмо пильно на нас усіх, українців, перейшовших московську школу, чи не глушила вона живу дитячу думку, чи не гнітила його бистрий розум, чи не навчила дитину соромитися ‘мужичих’ українських (мову і стилістику збережено — А.П.) слів, чи не ставали ‘сочиненія’ школярів що-году тмянійші, чи не марніла думка його в щимких лещатах чужої мови і не скидалось, що в школі сидять самі тупаки...

„Московська чужа школа душить творчість українського народу, забиває енергію, не попускає заповзятости його і стримує поривання до освіти, самовизначення“. [1]

Редакція газети підтримувала тісні зв'язки з редакціями часописів в Україні, Америці та Канаді, інформувала читачів про події в Україні та в інших українських громадах (як, наприклад, в ч. 9, від 27.08.1917 р. надруковано інформацію про зібрання солдатів Барнаульського гарнізону, скликане за ініціативою Барнаульської Української Громади, та постанову цього зібрання), друкувала Універсали Центральної Ради, дописи про військові з'їзди та їх резолюції і активно виступала за організаційне оформлення місцевого українства та тісну співпрацю з подібними товариствами інших національностей.

Відстоюючи необхідність створення незалежної української держави та української автономії на Далекому Сході, редакція газети розуміла, що без власних збройних сил це здійснити неможливо. Тому активно підтримувала ідею їх створення. Слід зазначити, що хоч у цей період у владивостокській залозі було приблизно 2/3 українців, проте спроби військової секції Громади, очолюваної полковником Федором Шешком, об'єднати їх в окремі чоти зустрічали сильний спротив Видавничого Комітету Совдепу.

Починаючи з другого числа в „Українці на З.К.“ з'являється постійна рубрика про місцеве українське життя, однак невеликий розмір самого часопису не давав змоги містити багато таких відомостей.

Цікавими, змістовними і актуальними були статті самого Дмитра Боровика (іноді він підписував їх псевдом Дм. Кивороб) про використання української мови в Богослуженнях, на політичні та громадські теми. В чч. 3 та 4 за 14 і 21 травня 1921 року в статтях „Яких способів добрати, щоб наблизити Службу Божу до парафіян?“ він писав: „... У ці дні найважливіші, коли на старому дворі нашій держави спинається нове життя, до речі було б нам, українцям, нагадати давню гарну обихідку козацької доби, добре призабуту заходами московських царів та петербурзьких імператорів, що бурили та нівечили вільності і окремішності культурної України...

„Наші люди, українці, дуже привернулися до Церкви: не дурно ж воно сталося, що предків'я наші, старі кияни, охоче хрестилися в Дніпрі у грецьку віру Ісуса Христа; і тепер українці побожні і поважні не вміють шанувати Шевченка або інших борців за волю людську краще, як стати на коліна і з плачем вимоляти: 'вічна пам'ять страдникам нашим'...

„Щоб видавати вільно, що всіма мовами написано, і щоб таку всю Службу Божу правити мовою оцих людей, що слухають, бо нічим вони не гірші за людей, що давно померли. Ми привчимося змалку до спілки з Богом і не так по словах і думках Старого Завіту, як по думках і почуттях Закону Нового, що Ісус учинив своєю наукою і справив смертю те, що одміняв застаріле в законі Мойсеевому, і сіяє свіже зерно нового життя по степах усього світу“ ... [2]

Кількість чисел газети, що вийшли, невідома.

Другого травня 1917 року в Благовіщенську вийшло перше число газети „Українська справа на Амурі“ [3] — революційно-політичного тижневика Української Ради. У книжці Куликової Л.К., Маслової А.Н. „Дальний Восток в период Великой Октябрьской Социалистической Революции и гражданской войны (1917-1922)“, яка вийшла в 1968 році в Хабаровську, це видання називають „Українська Амурська справа“, що на нашу думку є помилкою.

Часопис друкував документи крайового вчительського з'їзду, який відбувся в Хабаровську, інформацію про події в Україні (зокрема, був видрукований „обширний відчит про Всеукраїнський З'їзд у Києві, 6 квітня, на якому було понад тисячу делегатів“ [4], вміщував цікаві передруки з українських видань та інформував своїх читачів про українське життя на Далекому Сході. Редактором часопису був Яків Ситницький.

Наклад та кількість чисел газети, що вийшли, невідомі.

Четвертого червня 1917 року в Хабаровську вийшов перший номер тижневика „Хвилі України“, видання партії соціалістів-революціонерів. Організатором, видавцем і редактором часопису був Г. Кириченко-Могила, сам родом з с. Чернігівка на Приморщині. Часопис виходив до серпня 1918 року, твердо відстоюючи права та свободи українців. Припинив своє існування з арештом та розстрілом Кириченка-Могили козаками отамана Калмикова.

В червні того ж 1917 року в Харбіні почав виходити часопис „Вісти Українського Клубу“, який видавав Український Клуб — одна з перших офіційних організацій (на рівні з українським студентським гуртком при Орієнтальному інституті у Владивостоці), який постав у 1907 році на базі одного з аматорських драмгуртків. Перший голова правління Клубу — М.М. Панчеха. Офіційне відкриття відбулося 20.01.1908. Клуб мав просвітницькі цілі.

З 26 серпня 1917 року Хабаровська Окружна Рада почала видавати газету „Ранок“. Газета друкувала цікаві статті про місцеве українське життя, але, як і всі далекосхідні українські часописи того часу, головну увагу приділяла подіям в Україні. З приходом в грудні цього ж року редактором о. Прокопа Горздієвського (пізніше першого настоятеля єдиної на Далекому Сході української православної церкви Св. Покрови в Харбіні), газета стала ще більш виразною. Саме в ній вийшла перша стаття відомого діяча Василя Кийовича, автора передмови до праці Івана Світа „Український Далекий Схід“.

В цей же час (з листопада 1917 року) в Харбіні почав виходити журнал „Засів“ — видання Манджурської Окружної Ради. Першим його редактором був активний український діяч С.Т. Кукурудза — диригент, один із засновників і активістів українського православного Братства Св. Покрови, яке відкрило восени 1918 року єдину на Далекому Сході українську православну церкву, як вже згадано вгорі.

В числі 3-му від 26.11.1917 року в редакційній статті „З біжучої хвилі“ поміщено відгуки на відкриття 3-го військового з'їзду в Києві: „... який ухвалив постанову бути Україні незалежною республікою... цю волю військового з'їзду, яка є також волею й усього Українського народу, Центральна Рада мусить перетворити в життя негайно“. В статті наведено слова коментатора з цього приводу, голови Секретаріату В. Винниченка: „... почнуть лементувати представники ‘братнього народу’ на сторінках своєї нецензурної, але цензурованої преси, що українці ‘насмілились’ знову порядкувати в своїй хаті, не спитавшись Російських Установчих Зборів. Друкуйте, папір терпить!.. чого сподіватись від тих Зборів, коли ви, о росси, не дасте самі собі ради! Ні, вже годі нам питатися дозволу на свою власність у п'яного, ледачого, розбещеного сусіда, що, виявивши жебрацтво душі, намагається якшвид-

ше призвести себе й до матеріального жебрацтва“. [5]

В травні 1918 року видавниче товариство ім. Шевченка при Далекосхідному Українському Секретаріаті, почало видавати газету „Нова Україна“ — „орган українських робітників і селян Далекого Сходу“. Як і більшість українських газет, вона закликала до єднання: „... В організації сила, а від неї залежить наша будучність! Тому то нам треба горнутись до купи, щоб створити одну сильну громаду вірних синів Батьківщини, завзятих борців за волю і щастя українського народу.

„... Єднайтесь до купи засланці! Скиньте камінь, який наляг на Вашу душу, дайте свободний голос українському серцеві. Ставайте до гурту і єдняйте до него всіх заблудших синів народу, щоб густіли наші ряди, бо один в полі не воєнка, а тільки громада великий чоловік“. [6]

Деякі публікації газети залишаються напрочуд актуальними і посьогодні: „На стовпцях місцевої офіційної газети і органу партії комуністів-псевдонімістів висказують деякі люди свою нескриту радість і злобно сміються з нещастя, яке доля допустила зазнати ще українському народові. Сміються і тішаться люди з названого табору тим більше, що жажда їхньої пімсти і укарання української демократії за 'непослух старших товаришам' вповні заспокоєна. Ми вам однак скажемо, непомильні 'праведники', ударте себе в груди і запитайте, кілько вашої вини в нещастю і трагедії, яку зараз переживає український народ? Чи-ж немає у вас смілости признатись до вашої незбитої вини, що нове нещастя і нові жертви українського народу — се все діло і ваших рук, овочі ваших інтриг?“ [7]

З 12 квітня 1919 року Далекосхідний Український Секретаріат почав видавати у Владивостоці щоденну національно-демократичну газету „Щире слово“ (у згадуваній уже книзі Куликової Л.К., Маслової А. Н. „Дальний Восток в период Великой Октябрьской Социалистической Революции и гражданской войны (1917-1922)“ помилково вказана дата виходу першого числа як 21 березня 1920 року).

Редактором газети був І. Гадзаман, а з 1920 року — А. Онуфрієнко. Газета активно пропагувала і відстоювала необхідність створення власної української армії: „Представники населення на своїх з'їздах вже не раз заявляли, що вони не дадуть своїх дітей для служби в чужій армії, а коли виникає потреба мати армію, то на Далекому Сході повинна бути армія українська“. [8]

Не менш гостро стояло питання відкриття українських шкіл і газета писала: „... Основним домаганням українського селянства є українська школа і її ми домагаємось. Не просимо, бо не може народ просити у тих, кого він поставив у влади. Коли буде признано за нами право мати українську школу, тоді будуть розбиті всі причини непорозумінь між українським і російським народом, бо зникне небезпека зни-

щення нас як нації.

„... Дайте нам змогу учитися рідною мовою, зробіть ріжницю між системою царської і народної влади.

„Не толкуйте домагання нашого, називаючи нас сепаратистами за елементарне домагання, а дайте змогу нашому селянству, котре тут обробляло землі, викорчувувало ліси, учитися так, як воно говорить дома, не помагайте творити перевертнів, котрі не можуть приносити нічого, крім шкоди.

„Народна школа дасть нам свідомих громадян, стійких оборонців народної влади“. [9]

Про ставлення місцевих українців до влад красномовно свідчить наступна публікація в газеті №8 від 18 квітня 1920 року: „Ми на підставі постанов наших з'їздів і сесій Крайової Ради визнали для себе обов'язковим підтримувати лише ту місцеву владу, у склад якої входять наші представники. Ця ж влада приймає до свого складу представників навіть невеликих московських політичних партій, але українців — Боже борони...

„Проте, деякі наші організації виносили після 31-го січня постанови, що вони будуть підтримувати владу...

„Як переконати наше безладне українство, що той правдивий шлях, йдучи яким ми зможемо підняти культуру свого народу і дати йому добробут і уміння користуватися своїми громадськими і політичними правами, — це наше, виключно, наше гуртування, наша організація і тільки.

„До цього часу ми мали на Далекому Сході декілька влад. Деякі з них були реакційні, деякі — демократичні, але до нас, до українців, ці влади усі ставились або вороже, або, у гіршому випадку, байдуже.

„І ми їм дякували тим же — ми лічили з владою як фактом, увіходили з нею у ділові зносини, але позаяк ця влада не мала у своєму складі наших представників і не декларувала окремим актом нашого права на вільне національне життя, ми визнання цієї влади (жодної) не оголошували...

„І знов, ще раз, і ще раз, нам, місцевим українцям, треба пам'ятати, що громадську, народну справу можна вести тільки певною непохитною дорогою, спираючись на твердий ґрунт. А цей ґрунт у нас є. Це — визнання нами влади краю лише тієї, яка керується підвалинами народоправства, яка окремим актом забезпечить нам усі наші національно-культурні права і яка дасть місце у своєму складі нашим представникам.

„До часу ж, поки це станеться, ми не знаємо й не хочемо знати іншої влади, як наша українська Далекосхідня Краєва Рада. Одиноким провідним гаслом кожного українця суть постанови, які він сам же

виносив у своїх організаціях і якими він повинен руководитися.

„А з усіма т.н. владами, які існують чи будуть тут існувати, хай, як і раніше, відаються наші головні органи, увиходячи тільки у ділові зносини“.

В цей же час Український клуб м. Благовіщенська видавав газету „Амурський українець“.

27 лютого 1921 року в світ вийшло перше число газети товариства „Просвіта“ у Владивостоці „Українська думка“, під редакцією І. Кошового, а вже 2.07.1921 року знову ж у Владивостоці починає виходити „Громадська думка“ — газета національно-консервативного спрямування, видавцем і редактором якої був Т. Ковтун. Це був період розквіту українського життя і, здавалось, так буде завжди. Газета писала: „Треба пам'ятати, що ніякими силами не можна спинити того культурно-національного руху, який народився серед української людності. Цей рух — яскрава любов до свого рідного краю, до своєї рідної мови, на Україні викуваний, в кровавій боротьбі за волю, за незалежність, і він не може бути сплюндрованим...“ [10]

Та з приходом в 1922 році на Далекому Сході до влади большевиків, всі українські організації, в тому числі і преса, були зліквідовані.

Єдиним центром активного суспільно-культурницького та громадсько-політичного життя українців на Далекому Сході залишалася Манджурія, куди перебралось багато діячів з України та Зеленого Клину. Серед них були колишні старшини Січових Стрільців І. Паславський та П. Марчишин, голова Забайкальської Української Ради С. Шведін, деякі організатори та учасники Далекосхідних Українських з'їздів (загалом відбулось чотири з'їзди) на чолі з Й. Ступаком, полковник армії УНР Ю. Рой, член Української Центральної Ради Й. Сніжний, громадський діяч з Амурщини В. Кушнарєнко, засуджені в Читі (1923-1924рр.) П. Горовий, П. Яхно, Ф. Смульський та Р. Барілович, а також К. Рибка, Горленко-Козловський, який пізніше був ієромонахом в Парагваї, де заснував українську православну церкву, колишній член Українського з'їзду Слобожанщини О. Дроб'язко, який у Шанхаї був членом редакції часопису „Український голос на Далекому Сході“. Особливо багато втікачів було з Приморщини.

Хоч, треба зазначити, що і тут виникли труднощі з китайською владою. Журнал „Тризуб“, який виходив у Парижі вмістив передрук листа з Харбіну, надрукованого в „Жіночій Долі“: „... (китайці — А.П.) ніяких українців не знають, за винятком рідких випадків, коли вони ніби розрізняють нас від москалів, та й то в мало приємний для українців спосіб, називаючи нас „хахола“. Коли взяти під увагу ще й теперішнє тяжке становище самих китайців, то не буде дивним, що во-

ни не дозволяють засновувати українських товариств“. [11]

В цих умовах вийшло єдине число місячника „Вимоги життя“, забороненого пізніше китайською владою. З цього приводу двотижневик „Нова Україна“, що виходив у Празі, писав: „...китайці припинили журнал на українській мові. Невже й там ‘хитрий малорос’ підривав основи держави? І сміх і гріх...“ [12]

В 1925-1926 роках група діячів у Харбіні (В. Опадчий, І. Паславський, Ф. Тоцький та інші) почали робити активні заходи, щоб видавати часопис. Заходами В. Павловського, який працював на той час управителем американської друкарні, вийшло два числа газети „Далекий Схід“ (всі намагання В. Павловського отримати офіційний дозвіл в Харбінській поліції на видання української газети позитивного результату не дали — він отримав 14 відмов з різними мотиваціями). На жаль, труднощі видавництва не дали можливості часописові далі появлятися.

Трохи пізніше з’явився тижневик „Українське Життя“, який друкувався в японській друкарні. Точніше це не була газета в повному розумінні цього слова, а лише українська сторінка в газеті „Гун-бао“ (виходила щосуботи китайською та російською мовами під редакцією Всеволода Іванова, який в 1921-1922 роках видавав у Владивостоці „Вечернюю газету“ (наклад газети 11000 екземплярів), де в цей час працював Іван Паславський, а пізніше й Іван Світ. Перше число сторінки вийшло 26 січня 1929 року і містило дві статті: про тогочасний Київ і статтю „Україна та українці“, складену на матеріялах тодішнього голови українського Парляментарного клубу в Польщі Д. Левицького. Всього вийшло 72 такі сторінки. Остання — під редакцією І. Світа — 22 серпня 1930 року. Їх вихід припинився після того, як головним редактором „Гун-бао“ став професор М. Головачов, колишній міністер закордонних справ Сибірського уряду. Після цих редакційних змін з газети пішов і Іван Світ, який перейшов працювати в новостворений щоденник „Deutsche Mandchurische Nachrichten“.

Однак вкладені зусилля для створення своєї преси не минулися даром, їх результатом стало видання „Листів з Далекого Сходу“. Проте й воно (на статусі нелегального) існувало недовго — вийшло всього 5 чисел.

5-го вересня 1932 року накладом 1500 примірників вийшло перше число щотижневої (пізніше — півтижневої) двомовної газети (українська та російська мови) „Маньжурський Вістник“, дозвіл на видання якої дала японська влада. До кінця року вийшло 9 чисел газети, після чого, із-за фінансових проблем, наступила деяка перерва. Активну роль у створенні газети відіграв Іван Шевченко, який і профінансував перші 9 чисел видання. Від 1933 року він був активним чле-

ном видавництва.

В кінці січня 1933 року „Вістник“ знову почав виходити і до 1937 року виходив безперебійно. Всього вийшло 199 чисел. Редагував газету відомий діяч і журналіст Іван Світ.

Спеціально для видання газети була створена Українська Видавнича Спілка, яка пізніше видала три книжки та брошури і велику мапу „Зеленої України“.

Газета відбивала погляди Союзу Українських Емігрантів і виступала за зміцнення контактів з українцями на еміграції та в Галичині (мала дуже добрі контакти з журналом „Тризуб“ (Париж) та щоденником „Діло“ (Львів), з якими постійно обмінювалась інформацією), а також за поглиблення організованості місцевого українського життя. Пізніше редакція газети готувала матеріали для радіопередач, які почали виходити в лютому 1935 року з дозволу японської Військової місії. Редакція отримувала більше 120 різних українських видань (головним чином з Західньої України і взагалі з т. зв. українського заходу).

В листопаді 1932 року Український Комітет Громадських Уповноважених (більш відомий під назвою Українська Громада) почав видавати тижневик „Українське слово“. Вийшло всього два числа — на друкування наступних не було отримано дозволу. Видавала свій друкований на машині журнальчик („Молодий Українець“) і Спілка Української Молоді.

В 1936-1937 роках Українська національна колонія видавала неперіодичний журнал „Вісті Української Національної Колонії в Манджу-Го“, а з 1 червня 1938 року під редакцією Ю. Роя починає виходити журнал „Далекий Схід“ — „Орган української національної колонії в Маньчжу-Ді-Го“.

Журнал ставив перед собою завдання: „...розбуджувати національну свідомість українців на Далекому Сході“, вважаючи, що тільки національно свідомі та виховані наші люди можуть бути не лише гарячим українським патріотом та борцем за ідею створення соборної самостійної української держави, але таким же непримиримим та безкомпромисовим ворогом комунізму й комінтерну“. [13]

Окрім Харбіну українські часописи виходили в Шанхаї („Шанхайська Громада“ — видання Управи Української Громади, 1938-1939 роки, „Український Голос на Далекому Сході“, „The Call of the Ukraine“ — обидва видавав М. Мілько) та в Ціндао („На Далекому Сході“).

В 1942-1943 роках в Харбіні видавався підпільний журнал „Сурма“.

К. Чернолуцкая у своїй статті „Украинская Национальная колония в Харбине (первая половина XX в.)“, написаній на „матеріалах

архивних документів управління Міністерства безпеки РФ по Приморському Краю“, називає ще один журнал — „Далекосхідний націоналіст“, який виходив у 1936-1937 роках. Видавала журнал Українська Далекосхідна Січ (до 1937 року — Спілка Української Молоді). Однак авторів цих рядків, на жаль, не доводилося більш ніде зустрічати згадки про нього (в тому числі у статтях І. Світа, який багато писав про події цього періоду), а тим більше самому його бачити.

В період так званої „українізації“ 1931-1933 років у Далекосхідному краї відновила діяльність і україномовна преса. Цілком зрозуміло, що українською вона була лише за формою — за своїм змістом видання займали проімпреські позиції. В цей час виходили: крайова газета „Соціалістична перебудова“ (з 0.9.03.1932 року, виконуючий обов'язки редактора Ф. Страшко, пізніше — відповідальний редактор Є. Бруй) — орган Далекосхідного крайкому ВКП(б), Далькрайвиконкому та Крайпрофради. 1-го травня в ній з'являється літературна сторінка „для молодих українських літературних кадрів, що є на Далекому Сході“. [14]

В цей же час в українських національних районах видавались районні газети — „Боротьба“ (Іман), „Прихайканська правда“ (орган Спаського РК ВКП(б), „Ханкайський ударник“ (Ханкайський район), „Чернігівський колгоспник“ (Чернігівка). Але й на цей раз україномовна преса, навіть у такому вигляді, проіснувала недовго — також несподівано, як почалась, „українізація“ була припинена. Припинила своє існування і преса, але тепер значно надовше...

Нова політична ситуація, що склалася в СРСР наприкінці 80-х років, спричинила піднесення національної самосвідомості багатьох етносів. Одними з перших визначились українські громадсько-культурні об'єднання. На початок 1995 року на території Російської федерації у 40 республіках, краях і областях діяли 73 українських громадських об'єднання. Найбільше об'єднань було створено у місті Москві — 6, по 2 і більше — в Республіках Комі та Саха (Якутія), Краснодарському, Красноярському та Приморському краях, Магаданській, Мурманській, Сахалінській і Тюменській областях, м. Санкт-Петербурзі. Нині їх налічується понад 90. Тільки завдяки ентузіазмові керівників та активістів, практично без будь-якої підтримки держави проживання, деякі українські осередки в Росії мають вокальні й танцювальні художні колективи, бібліотеки української літератури тощо. Не зважаючи на збільшення кількості українських товариств та їх чисельності в останні роки, очевидним фактом є те, що зона їх активного впливу нерідко залишається звуженою одним і тим колом учасників. Значний потенціал українства в різних сферах духовного життя (науці, культурі, освіті, засобах масової інформації), органах державного уп-

равління, підприємницьких структурах практично не використовується.

Надзвичайно велику роль в цих умовах покликана відіграти українськомовна преса — та організуюча і об'єднуюча сила, без якої формування мовного середовища, становлення та розвиток українського громадського життя було б, практично, неможливе. При відсутності теле- і радіо мовлення її важливість зростає ще більше. За останні роки світ побачили такі видання як „Український вибір“, „Український кур'єр“ (Москва), „Криниця“ (Уфа), „Рідне слово“ (Челябінськ), „Українець на Зеленому Кліні“ (Владивосток) та інші — всього близько 10-ти видань. Найбільш стабільні з них — „Український вибір“ (Москва) та „Криниця“ (Уфа), інші ж без державної підтримки після виходу кількох чисел припиняють своє існування.

Заходами Товариства української культури Приморського краю (Владивосток) 1 грудня 1992 року була зареєстрована, а в січні 1993 року вийшло перше число двомовної газети „Українець на Зеленому Кліні“. Наклад газети — 5,000 примірників. Хоч газета плянувалась як місячник, та через певні об'єктивні труднощі (в тому числі й фінансові) друге число вийшло тільки в серпні. Всі наступні числа виходили регулярно (всього вийшло 5 чисел). Перший номер редагував Г. Гордієнко, всі наступні — виконуюча обов'язки редактора Г. Кушнарєва. Друкувалась газета у видавництві „Дальпрес“, директором якого є українець — О. Бондаренко. Газета подавала інформації про події в Україні та життя українців в діаспорі, матеріяли на історичні теми (зокрема про українців на Далекому Сході), давала юридичні консультації (особливо про положення Закону „Про громадянство України“). Останнє число газети датоване листопадом 1993 року.

Цілеспрямована русифікаторська політика, яку проводив і проводить російський уряд, дається взнаки, і на сьогоднішній день української преси на Далекому Сході не існує...

В цих умовах вбачається абсолютно доцільним і виправданим перенесення центру ваги в роботі з українською діаспорою на державні органи із залученням до співпраці громадських організацій. Про це йшлося і під час 1-го Конгресу українців незалежних держав колишнього СРСР (22-23 січня 1992 р.) та Першого Всесвітнього форуму українців (21-24 серпня 1992 р.). Хочеться сподіватись, що прийнята в січні 1996 року комплексна Державна програма „Українська діаспора на період до 2000 року“, не зважаючи на певні труднощі, все ж буде виконана.

Примітки

1. Українець на Зеленому Кліні. — Владивосток — 1917.—ч. 2. — 07.05 .

2. Цит. за: Світ І. Українська Церква в Китаї // Український православний Календар на 1973 рік. — с. 124
3. В книзі Куликової Л.К., Маслової А.Н. Дальний Восток в период Великой Октябрьской Социалистической Революции и гражданской войны (1917-1922), яка вийшла в 1968 році в Хабаровську, часопис називають „Українська Амурська справа“, що на нашу думку є помилково.
4. Світ І. 1917 рік на Далекому Сході // Календар-Альманах Українського Народного Союзу на 1967 р. — с. 159.
5. Цит. за: Світ І. З Далекосхідних спогадів // Альманах Українського Народного Союзу на 1966 р. — Джерзі Ситі — Нью Йорк. — с. 146.
6. Нова Україна. — Хабаровськ. — 1918. — ч. 5.
7. Там же.
8. Щире слово. — Владивосток. — 1919. — ч.29.
9. Цит. за: Український Вибір. — Москва. — 1993. — ч. 1.
10. Громадська думка. — Владивосток. — 1921. ч. 1.
11. Тризуб. — Париж. — 1927. — ч.36. — с.31.
12. Нова Україна. — Прага. — 1922. — ч. 12.
13. Далекий Схід. — Харбін. — 1938. — ч. 1.
14. Винниченко І. Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис. — Житомир. — 1992. — с. 79.

Література

1. Винниченко І. Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис. — Житомир. — 1992. — с.75-79.
2. Громадська думка. — Владивосток. — 1921. — ч.1.—02.07.
3. Далекий Схід. — Харбін. — 1938. — чч. 1-12, 14-21; 1939. — чч.2-6.
4. Куликова Л. К., Маслова А.Н. Дальний Восток в период Великой Октябрьской Социалистической Революции и гражданской войны (1917-1922). Хабаровск. — 1968. — 237с.
5. Маньджурський Вістник. — Харбін. — 1932. — чч. 2, 4-9; 1933. — чч. 1-10, 12-29, 41-46.
6. Нова Україна. — Хабаровськ. — 1918. — ч. 5. — 08.06
7. Нова Україна. — Прага. — 1922. — ч. 12. — 15.09
8. Onatsky E. Il Cuneo Verde: Una colonia Ucraina in Estremo Oriente // Annali. — R. Istituto Superiore Orientale Di Napoli. — vol. x. — 1937 — 1938. — с. 202-205.
9. Світ І. 1917 рік на Далекому Сході // Календар-Альманах Українського Народного Союзу на 1967 р. — с. 151-164.
10. Його ж. Українсько-Японські Взаємини: 1903-1945. — Нью-Йорк. — 1972. — 372с.
11. Його ж. Втікачі-українці в Манджурії // Альманах Українського Народного Союзу на 1980 р. — с. 197-207.
12. Його ж. Зелена Україна: короткий історичний нарис українського політичного і громадського життя. — Нью-Йорк — Шангай. — 1949. — 32 с.
13. Його ж. З Далекосхідних спогадів // Альманах Українського Народного Союзу на 1966 р. — с. 145-147.
14. Його ж. Українська Церква в Китаї // Український Православний Календар на 1973 р. Видання Української Православної Церкви в США. — с. 123-130.
15. Його ж. Український консулят в Харбіні // Календар „Свободи“ на 1957 р. Видання Українського Народного Союзу. — с. 127-132.
16. Його ж. Ukrainians in China // Ukrainians Abroad. — Toronto. — 1971. — с. 167-168.

17. Його ж. Український Далекий Схід // Україна. — 1992. — ч. 29.
18. Тризуб. — Париж. — 1927. — ч. 36; 1928. — ч. 25; 1938. — ч. 13 (613)
19. Українець на Зеленому Кліні. — Владивосток. — 1917. — чч. 1, 2, 4, 5, 9-11, 13-15; 1993. — чч. 1-5.
20. Українська думка. — Владивосток. — ч. 1. — 27.02.
21. Український Вибір. — Москва. — 1993. — ч. 1. — жовтень.
22. Щире слово. — Владивосток. — 1920. — чч. 2, 4, 8-10.

Богдан-Ігор АНТОНІЧ

КНИЖКА

*Оце вони: одна в обгортці сірій,
а інша чепурненька, наче пава.*

*І різний зміст: ця щира,
повна віри*

*і серця повна, писана горінням,
і кров'ю писана, а та важка
надумою і правд насінням,
хоча не раз буває і така,
що в гарний одяг...
вбрала зміст лукавий.*

*Чи журишся, радієш чи то мрієш
про краще Завтра,*

*чи шукаєш слова
науки у непевності й незнанні,
чи слів потіхи у журбі й ваганні,
чи теж, коли переливається
по вінця
снага юнацька, буйна, молода,*

*Чи журишся, радієш,
чи то маршиш —
це завжди вірний, допомгти
готовий,
наш друг, це наша радість,
це товариш
хвилин дозвілля і хвилин труда.
Побудник недокучний,
що з дрімоти
нас кличе, сонноці*

*й нудьгу зганяє;
це лік на ялове неробство наше*

*і на ледачість нашу, на турботи;
це лік — але й суддя,
що нас картає.*

*Це теж скарбниця,
що у ній складаєм
не мій, не твій — а скарб
усіх нас спільний:
горіння, прямування,
волю збірну
збірноти, що в ній суджено
нам жити,
народу мудрість і
натхнення квіти.*

*Це теж скарбниця, що
у ній знаходим
по наших предках спадок
віри й праці.*

*Це теж посол, що нас
охоче вводить
у теремі надбання інших націй...*

*Усі відійдемо натруджені,
лиш слово наше й пам'ять
наших вчинків,
горіння і скорботи вічний слід
у ній записані й осуджені
триватимуть у невідомість
літ!*

(Поема написана з приводу „Свята Книжки“ в 1936 році.)

„KANN ICH IHN MITNEHMEN?“

Десь у квітні чи травні 1942 року мій батько, Михайло Колюбінський, щасливо повернувся з большевицького ув'язнення. Під напором німців, большевики, втікаючи, звільнювали деяких в'язнів під умовою, що вони являться в набірних пунктах армії генерала Андерса. Це відносилось лише до колишніх громадян Польщі. На путівці ці деталі були виразно зазначені, але батько, як і інші звільнені в'язні, при першій нагоді, змінили курс свого напрямку і подалися на зустріч наступаючим німцям, ховаючись від большевиків. Без найменшого страху і напруження йшов він у напрямі фронту на цю стрічу, бо знав їх і їхню мову добре: ще сімнадцятилітнім юнаком виїхав був до Німеччини в 1911 році на роботу, а з вибухом Першої світової війни він, як австрійський підданий, був зобов'язаний повернутися до Галичини і явитися перед військовою поборовою комісією, яка визнала його здатним до військової служби. Свій обов'язок з честю відбув аж до розпаду Австро-Угорської імперії. Відтак українське військо, яке він з любов'ю й пошаною згадував, а коли він розказував про те, як то він у почесній групі вояків стрічав на залізничній станції в містечку Ходорів генерала Омеляна Павленка, то, здавалось, він виростав на очах. Був ранений, пережив різні страхіття війни.

Так, мандруючи в напрямі німецького війська, батько наткнувся на німецьку патрулю, яка, вивідавши, що було їй потрібно, етапом відставила його до табору воєннополонених, не будучи переконаною в правдивості його зізнань, а це мабуть тому, що батько був у мундирі советського солдата. Під час жахливих маршів і поневірянь ще під советами, домашня батькова одежа подерлася, розлетілася, і в час свої мандрівки десь знайшов він советську уніформу. В Кременчуку, в таборі полонених, перебував там кілька тижнів, де був за перекладача і не голодував, як інші. Навпаки, фактично, фізично підкріпився після знущань і голодування в советській неволі.

Вкоротці, після звільнення з табору полонених і прибуття додому, він дістав повідомлення від місцевого війта, що він був одним із призначених на виїзд до Німеччини на роботу, а тому, що, як вже зазначено вище, він працював у Німеччині вже раніше, знав мову, тож Німеччина не була йому аж такою чужою, — він не ставив жодного опору і не викручувався, бо вдома й так не було що робити, а так, хоч і війна, але своїм заробітком, думав, все ж таки допоможе родині.

Думка про те, що знову втрачу батька хто-зна як надовго, гнітила мене, і не раз я нишком плакав. Батько знав, що я сильно переживаю, тому запитав війта, чи не міг би взяти мене, чотирнадцятилітнього хлопчача й єдиного сина, зі собою. Війт відповів, що докладну відповідь зможуть дати німецькі власті в збірному пункті в Бережанах. Так ми прибули з групою до Бережан десь у половині липня 1942 року. Тут батько відразу звернувся до німецьких властей у моїй справі і, на мою велику радість, вони дозволили їхати з батьком. З Бережан приїхали до Львова, де перейшли лікарську комісію, після чого рушили товарним поїздом до Німеччини, до Ульму (тільки не пригадую собі до якого).

В переходовому таборі Ульму перебували, на щастя, недовго (бо приходилося дещо голодувати). Адміністрація цього табору була в руках фольксдойчів, які говорили до нас російською мовою, і їхнє відношення до нас було шорстке, а то й вороже. Одного дня заладували нас, певне число людей, у вагони і ми поїхали. Уже смеркало, коли наш поїзд зупинився в невеликім містечку Вертгайм, Баден. Бюро праці („Arbeitsamt“) було ще відкрите, бо сподівалися нас. Увійшовши туди, ми побачили баверів — господарів (сказати б по-американськи: фермерів), що чекали на приділення їм робітників. Серед них був наш майбутній працедавець — шеф Альфред Лєр (Alfred Löhr). Йому урядник бюро призначив батька, з чого він не був дуже вдоволений, бо хотів якогось кремезного чолові'ягу, щоб міг двигати мішки, а батько таким не був. Але не було серед нас такого силача і Альфред мусів з тим погодитися.

Що говорили між собою та з урядником бавери, я, звичайно, у той час не розумів, але запримітив, як один з них позирав на мене, як також і урядник. Це спонукало мене запитати батька, в чому справа, й коли дістав відповідь, що той німець хоче забрати мене до себе, тим розділюючи нас, я — розплакався... Пояснювання про те, що буду недалеко від батька, не допомогло. Пам'ятаю це, начебто діялось вчора, а то вже 55 років минуло: батьків працедавець уважно глядів на мене, а я на нього, в його очах відчитав я співчуття-милосердя. Раптом голова повернулася в сторону урядника й він голосно промовив: „Kann ich ihn mitnehmen?“ („Чи можу взяти його зі собою?). Урядник, застановившись на хвилинку, відповів: „Ja, wenn Sie wollen“ („Так, якщо хочете!“). Я відразу відчув, що сталось щось доброго, а батьків радісний усміх підтвердив мій здогад.

І так ми обидва опинилися у дворі Альфреда Лєра, мірошника-мельника, головним заняттям якого був млин, а другорядним — невелика господарка. Спочатку я помагав батькові на господарці, але дуже скоро „герр“ Альфред сказав мені, щоб я помагав у млині, коли

нема поважної роботи на господарці, і тим приучувався млинарського ремесла. Це мені було дуже до вподоби, бо я і так часто забігав до млина, приглядався й помагав молодому підмайстрові Льотарові. Вся система дії млина була для мене надзвичайно інтригуючою, складною, і чим більше я приглядався, тим більше все ставало загадковішим: щось гуде, гомонить, щось стукає-калатає в чотиригранних дерев'яних вертикальних трубах, а тут, зваживши збіжжя, висипується в квадратову ґратовану діру, що в підлозі, а на самому низу довга трансмісія з багатьма шкіряними пасами різної ширини; а на дворі, в глибокій подовгастій ямі, біля стіни млина, величезне колесо-монстер, на яке з корита паде вода. Це турбіна. А на другому поверсі з труб сиплеться в мішки біла-біленька мука. На третьому якісь великі рами, зложені одна на одну, якими немилосердно кидає в усі боки, — це були сита з різними сітками, що пересівали муку.

До яких трьох-чотирьох місяців знав я німецьку мову настільки, що вже міг добре порозумітися, а писання німецькою мовою прийшло легко, бо за першої большевицької окупації Західньої України в школі я почав вчитися німецької мови.

Вияснювання пана Альфреда, нашого шефа, і підмайстра Льотара та пильне спостережування діяння системи млина дали добрі наслідки: мені почало розвиднюватись, а тоді вже настав „ранок” і „день”. Молоденький підмайстер ставився до мене дуже гарно: вчив німецьких пісень, з яких деякі в цілості запам'ятав, такі як: „*Neute wollen wir ein Liedlein singen*” („Сьогодні ми хочемо заспівати пісеньку”, або жартівливу: „*Meine Oma fährt Motorrad ohne Bremse, ohne Licht*” („Моя бабуся їде мотоциклом без ґамульців і світла”). Та недовго я співав з ним, бо покликали його до війська, а в міжчасі, я вже був розв'язав загадку млина й більше. Млин працював безперестанку: день і ніч, субота й неділя, але ми з батьком мали вільне в суботу й неділю.

Альфред Лер мав тягарове авто й з батьком розвозив муку по пекарнях, і тоді в млині я був сам. Коли якийсь господар привіз збіжжя, то мусів вносити й виносити мішки сам, бо для мене вони були тяжкі, але я вже вмів обрахувати і відтягнути певний відсоток з ваги збіжжя за муку. Та були й кумедні сценки: нераз якась жінка привезе на маленькім візку пару мішків зерна по 50 кілограмів, але тому, що візок низенький, я не міг підняти з нього мішка, хоч як силувався, щоб закинути собі на плечі. Тоді приходилось тій жінці взяти мішок за один кінець, а я за другий, і так несли його в млин. А якщо жінка була старша, то приходилося мені кликати до помічі господиню.

Наші господарі були добрі люди: господар був вдоволений з нас і ніколи не вживав слова „*Ausländer*” (чужинці, чужинець) у відношен-

ні до нас, а завжди казав „Die sind Ukrainer—Vater und Sohn” (це є українці батько і син). Жили ми, так би сказати, на хуторі, що належав до села Вессенталь, а більшим містечком був Вертгайм, а це в краю Баден. Наша місцевість граничила з Баварією й є надзвичайно мальовничою частиною Німеччини: чудова природа, прегарні краєвиди, лагідний клімат. Але мені було сумно-пресумно... біль і туга огортали моє молоденьке серце. Сильно тужив за мамою, сестрою, товаришами, рідним селом... Працювали в сусідніх селах поляки, росіяни й українці з різних частин розлогої України, але я почувався осамітненим, бо хоч більшість з них були молоді люди, вони, в більший чи менший мірі, були старшими від мене: серед них не було моїх ровесників і я, так би мовити, не мав товаришів по душі.

Кожної неділі, коли сприяла погода, з довколишніх сіл сходилися в ліс українці, росіяни та деякі поляки. Всі раділи зустріччю, з тугою говорили про родину, наречених, друзів, про рідний край, хоч декому з них, як самі казали, жилося тут ліпше, ніж вдома.

І так продовжували ми сходитися неділями, наче добра, згідлива родина: говорили, трохи жартували та й співали. Ох і співали! В більшості сумних, тужливих пісень. Прохожі німці зупинялися, прислухалися до їм незрозумілих слів і сумної-пресумної мелодії, що виривалася із тугою з наших сердець і душ та луною відбивалася об заліснені схили гір. Ще й сьогодні очима душі бачу задивленого в даль Василя Дзємана, що глибоко переживав кожне слово пісні „Марусю, Марусю, зарученая”... Та, нарешті, закінчилася війна. Почалися мандри по різних таборах. Вкінці ми прибули до українського табору Мангайм, де я віджив і „ожив”! Пішов до школи і Пласту, і тут найшов своїх ровесників-друзів по душі. З Мангайму переїхали до Ельвангену; і далі тут школа, Пласт, товариство. І хоч жили в певній невигоді, я був веселим і щасливим. Це були мої найкращі, незабутні дні юних літ...

Однак, прийшлося думати про майбутнє. Англійці почали приймати на роботи працездатних і певного віку чужинців. Я вписався на виїзд до Англії, бо завдяки українській гімназії і доучуванню англійської мови збоку, володів нею достатньо. У жовтні 1947 року я виїхав до Англії, де в короткому часі став перекладачем серед наших емігрантів-мужчин, а в 1954 році приїхав до Америки — „країни з необмеженими можливостями”, і тут поволі старіюся. Зі своїм господарем німцем був у контакті понад 44 роки. В одному із своїх листів я подякував був панові Альфредові за його добре серце, а в 1984 році, перебуваючи в Німеччині, я заїхав був до родини Лєр. Ще жили обоє, але герр Альфред осліп... Раділи дуже зустріччю після такої довгої перерви, і під час щирої розмови я його запевнив, що тих його слів „Kann ich ihn mitnehmen” ніколи не забув і не забуду...

НЕЗДІЙСНЕНА ЗУСТРІЧ

Нарис

Чи довелося вам, шановні читачі, бувати у ранкові години на Львівському вокзалі? Якщо так, то ви, напевно, погодитися зі мною, коли скажу, що саме в ту пору двірець, один з найбільших в Україні, схожий на справжній мурашник. Через невеличкі інтервали із різних напрямів сюди прибувають приміські поїзди, переважну кількість пасажирів яких становлять робітники місцевих підприємств. Ступивши на перон, вони щодуху мчать до трамвайних та автобусних зупинок. А назустріч їм поспішають люди, які повертаються додому після закінчення нічної зміни.

Саме в такому коловороті опинилася героїня моєї оповіді Марія Коваленко, коли з Америки пустилася в дорігу на рідну Волинь, аби провідати на батьківщині своїх рідних, яких ніколи не бачила. Людське море жбурляло її, ніби тріску в морі у штормову негоду, — то в один бік, то в другий. А між тим, дикторка вокзального радіо сповістила, що за три хвилини відправлятиметься електричка до Здолбунова. Саме цим поїздом гості із-за кордону належало їхати. Щоб не спізнитися, довелося прискорити ходу.

Марія увійшла до вагону, роздивилася навкруги і вибрала собі місце біля вікна. Пасажирів на той час було мало, в основному залізничники. Поява незнайомої, яка до всього уважно придивлялась та ще була одягнута не так, як місцеві жінки, безумовно, привернула загальну увагу.

А між тим, залізничники, користуючись нагодою, що багато лавок вільних, полягали спати. А Марійка прикипіла до вікна, за якими пропливли міські квартали. Вдивляючись у стародавні західньо-європейської архітектури будинки Львова, вона відзначила, що багато в чому вони є схожими до німецьких. Марія народилася в Німеччині в одному з таборів, призначених для вихідців із Західньої України, там пройшли її дитячі роки, там вона здобула початкову освіту.

Її батько після битви під Бородами, де він боровся проти большевиків, змушений був залишити рідну землю і податися у світ за очі. На чужині довелося шукати роботу, думати над тим, як прогледувати сім'ю. Одне слово: було нелегко і батьки вирішили податися до Аргентини. Переселенцям обіцяли молочні ріки і кисільні береги. Та замість раю потрапили у справжнісіньке пекло.

...Електричка вирвалася з обіймів міста і колеса вагонів верстали

перші кілометри. З обох боків до колії підступав ліс, поруч з дубом росла білокора береза, молоді смереки тягнулися до неба. Жінці пригадалося, як в далекій латиноамериканській країні першим піонерам переселенцям довелося вручну викорчувувати пні столітніх дерев — гігантів, як очищали вони землю від величезних кам'яних брил.

На новому місці знову довелося вивчати еспанську мову, та рідної не забувала. Щонеділі батьки возили свою доньку до рідної школи, влаштованої при українській православній церкві.

...Пролунало оголошення, що електричка прибуває на станцію Дубно. Коли зупинився потяг, у вагон увійшла старенька бабуса, в руках вона несла важкий кошик. Побачивши, що чоловіки позаймали всі лавки, підішла до Марії і обізвалася до неї:

— Оце зібралася до внука, сьогодні його день народження, шістнадцять сповнюється, напекла пиріжків, яких він любить. Правда, обіцяла куртку, та не змогла її купити... — Уважно оглянувши свою сусідку, запитала:

— Хотіла б знати, киди їде гарна і добре вдягнена молодиця, чи часом не на весілля? — вибачте за допитливість.

— Ні, жодне свято на мене не чекає, зібралася в гості до рідних, живуть вони біля самого Здолбунова, на передостанній зупинці... Сама я з Америки. А тепер дозвольте мені запитати: на якій станції виходите Ви, Бабусю!

— На тій же, що й ви.

Марія відразу до неї:

— То мусите знаєте мою рідню, — і назвала прізвище.

— Як же не знати, коли жила по сусідству з ними.

— Бабусю, дорогенька, розкажіть мені все, що вам про них відомо.

Стеренька зняла з себе хустину, зручніше влаштувалася на лавці і тихим голосом почала:

— Про їх життя можна довго говорити, розповім лише сумну історію цієї родини. Той день запам'ятався не лише мені, все село гуло з приводу горя, яке випало на долю невинних людей. Зранку зібралася я до сільради, дочці потрібна була одна довідка. Вийшла на вулицю, а назустріч мені біжить задихана сусідка. „Що трапилося?” — питаю, а вона, не сказавши жодного слова, тільки рукою махнула і далі побігла. Я за нею, думаю, неспроста це, може допомогти треба? А сусідка бух у двері вашого кривого і безсило прошепотіла:

— Слухай, Петре, тільки-но довідалась, що тебе чекає біда! Донесли, ніби ти хлопців, які в лісі влаштувалися, хлібом своїм годуєш. Тож бери Стефу з дітьми та мерщій тікай, бо заб'ють.

— Не втрачай часу, Петре, — порадила я йому, — негайно тікай до лісу.

На мить він замислився, стояв приголомшений цією вісткою. В глибині душі він вже давно сподівався арешту, але коли біда підійшла так близько, то не знав, за що вчепитися.

Стефанія поспіхом збрала дітей, вона розуміла все і без пояснень чоловіка.

...А між тим, у вагон зайшов ревіроз і почав перевірку квитків. Задержався біля бідно одягнутої жінки, яка довго шукала свій квиток і врешті-решт зі сумом сказала, що не всигла його купити, адже спізнавалася на потяг.

— Доведеться вам платити штраф, а інакше мусітимете залишити вагон, — рішуче мовив ревізор.

— Не маю я грошей, їду до Здолбунова ховати рідну матір, тож пожалійте мене, — благала жінка.

— Мені жаліти не належить, я не піп, а державна людина. Не будете платити — не будете їхати.

Тоді Марія рішуче підвелася, підійшла до ревізора і мовила:

— Облиште її, я заплачу на неї...

Розрахувавшись з ревізором, гостя з Америки повернулася на своє місце і попросила бабусю продовжити розповідь.

— Найперше хотіла б подякувати Вам за добре серце: ця жінка ніколи вас не забуде... Тепер слухайте, що було далі... Петро та Стефанія, схопивши дітей, вибігли з хати. На гостинці було безлюдно. Дійшли до горбів. Несподівано Стефанія зупинилася, вся поблідла:

— Ой, Петре, хліб я забула. Сховайся тут, я швидко. І повернулася до хати. Забігла в сіни, відкрила скриню, де лежав хліб і завмерла. Відчула, як холоне в грудях, як підкошуються ноги. Щось тупе вп'ялося в її спину. Повернулася і закам'яніла:

Кагебіст, єхидно посміхаючись, сказав:

— Ну, що, красавиця, пойдьом со мной! Тільки спочатку поклич свого...

— Нема чоловіка в хаті, — відповіла твердим і впевненим голосом та гордо підняла русу голову.

Відштовхнувши Стефанію, советчик увійшов до хати, позаглядавав у всі кутки і повернувся назад.

— Дійсно, немає. Ну нічого, якщо любить, то прийде до тебе.

— І що ж було далі?

— Далі було настрашніше. Кагебіст вивів її з хати та повів до сільради. До самого вечора били її, а потім без пам'яті кинули до льоху.

Отямилася від холоду. Лежала на мокрій соломі і не могла ніяк збагнути, де вона. Раптом згадала, як тягали її за волосся по кімнаті,

били, відливали водою і знову били.

Ранком відпустили. Вийшла і, хитаючись, пішла до своєї хати... І раптом побачила, як три кагебісти ведуть її Петра, руки у нього були зав'язані, увесь побитий, навіть важко було його пізнати. А позаду — діти, одержана на них подерта, без черевиків... Стафанія кинулася назустріч, та не пустила її, наказали зайти до хати. Туди ж привели чоловіка і дітей. Ми думали, що на цьому все минеться, але даремно. Вночі родину кинули у тягарівку і до двірця. Звідти почалася нескінченна дорога до Сибіру, звідки ніхто з ваших рідних не повернувся. А тим часом советські нелюди запалили хату.

— Таке чекає кожного петлюрівця-бендерівця і тих, хто їм допомагає, — рішуче промовив посіпака, який керував цією мерзеною операцією...

Бабуся замовкла, тяжко зітхнувши, а Марія не могла прийти до тями від почутого...

Гостю з Америки зустріли на станції... В авто запросили також бабусю. По дорозі вона вказала місце, де все те відбувалося. Всі вийшли з авта і Марія Коваленко довго дивилася навколо на Божу красу цієї землі, де так не по-Божому довелося мучитися її рідним, бо вони... українці.

ПІСНЯ ПРО ГЕРОЇВ КРУТ

(народна пісня)

*Виряджала мати сина під Крути із дому,
Розчесала йому кудрі понад головою.
— Іди, іди, мій синочку. В бою не вагайся!
Як побореш воріженьків, додому вертайся!
— Іду, іду, моя мати, чиню твою волю,
А ти, мамо, молись Богу, щоб вернувся додому. —
Ждала, ждала мати сина, під Крути ходила
І шукала між трупами найменшого сина.
А як знайшла між трупами голівоньку сина,
Положила на коліна — та й заголосила:
— Люлі-люлі, мій синочку... А я твоя мати,
Тебе вбили воріженьки, москалі прокляті.*

(Пісню записав з народних уст Микола Барбон).



ТЕАТР В КИЄВІ ЗА НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ І НЕСПОДІВАНА ЗУСТРІЧ З ОЛЕНОЮ ТЕЛІГОЮ

Влучну назву вжив Олександр Довженко в запланованому кінофільмі „Україна в огні“, або майже влучну. Цей вираз охоплює і відображує велику трагедію всієї України. В огні Україна мусіла боротися всю свою історію з окупантами з Півночі, з Півдня, зі Сходу і Заходу і боронити свої села і міста, в тому і древній стольний град Київ. Тільки цього разу назва мала б бути „з-під ринви під дощ“. Бо в окуповану московсько-комуністичними силами Україну, цей раз йшла навала „цивілізованих“ юберменшів. Добре вишколена і до зубів озброєна армія юберменшів вдерлася на українську землю, що і без них каралася під окупацією. Тому, не зустрічаючи рішучого опору (бо одні не хотіли, а інші не уміли) швидко просувалася на Схід. За якогось півтора місяця загони нацистської армії наблизились до самого Києва. Облога Києва тривала понад два місяці і була затяжною. Німецька армія брала його в мішок.

Інші підрозділи німецької армії не затримувалися, а зфорсували Дніпро в північній і південній частині Дніпра від Києва і, не зустрічаючи будь-якого суттєвого опору з боку радянського війська, німці швидко просувалися в напрямку Полтави. І так німецьке військо зайняло Полтаву на один день раніше, ніж Київ. Радянські командуючі обороною Києва, не чекаючи на наказ з Москви, трохи — раніше почали виводити окремі загони своїх людей (і не своїх) за Дніпро. Одночасно було почато більшовиками підмінування будинків, окремих історичних забудов та мостів через Дніпро, мовляв, щоб ніщо вартісне ціле не потрапило в руки німців. До 18-го вересня 1941 року було виведено все оборонне військо з Києва за Дніпро.

Слідом за військом було наказано, — під загрозою розстрілу, — відступити всім акторам т. зв. Прифронтового театру. Всім акторам видали рушниці, мов воякам. І лише деяким кмітливим акторам, які повикидали в болото свої рушниці, пощастило уникнути німецького полону і повернутися назад до Києва цивільними. 18-го вересня радянські мінувальники, переважно не-українці, зірвали всі підміновані мости на підступах до Києва і через Дніпро. А 19-го вересня німецьке військо ввійшло в Київ без ніякої раніше плянованої паради. На третій день після цього о другій годині дня на розі Хрещатика і Прорізної ву-

лиці під двома будинками вибухли великої сили перші міни. Це була крамниця, куди мешканці-кияни примушені були советами здати всі свої радіо-апарати. Потім почали вибухати міни під будинками в інших місцях і почалися пожежі, які тривали кілька днів безупину, бо постачання води було саботоване советськими диверсантами, які були залишені Москвою в Києві для підричних дій. Кращі будівлі Хрещатика і вулиць поблизу нього, в тому і будинок Театру Юного Глядача, Цирку, готелю Континенталь та інші згоріли. Тоді ж большевики зірвали кілька Київських церков, в тім і Успенську Церкву Печерської Лаври та інші. Вгорі, по Прорізній, на розі Пушкінської вулиці, зірвали будинок — Дім Учених. Настала вогняна тиша. В районі румовищ на Хрещатику ніхто не проходив, лиш проїздила іноді військова машина та ті бригади, що шукали по пивницях схованого динаміту, щоб вибухи будинків не продовжувалися.

Я пригадав ці відомі киянам події для кращого зрозуміння дуже важних обставин, в яких люди повинні були не тільки пристосовуватися до якогось нормального життя, але й творити вже певні нові клітини суспільного життя.

Незабаром поширилась чутка, що німці мають привезти до Києва з-закордону український уряд. Але коли ця чутка дійшла до німців, то вони, я думаю, висміяли її, бо вони мали уряд один для всіх — у Берліні. Проте німці таки дозволили створити Миську управу для бодай якогось керування життям Києва — міста. Миська управа із свого боку створила кілька різних відділів, у тому і Культвідділ, де був і Мистецький підвіділ. Керівником його призначено було відомого кінорежисера І.П. Кавалерідзе. Він уважав своїм головним завданням організувати Український драматичний театр (УДТ). На головного режисера УДТ І.П. Кавалерідзе вибрав М.Т. Тінського, доброго актора колишнього Театру Садовського. Він і почав формувати перший УДТ за німецької окупації в Києві. У розпорядження цього театру Миська управа віддала приміщення Театру російської драми ім. Лесі Українки, що на розі теперішньої вулиці Богдана Хмельницького і Пушкінської.

М.Т. Тінський не мав проблеми з набором акторів до УДТ, тому що не всіх забрали совети з Києва і залишилося досить акторів з театру ім. І. Франка, залишились майже всі актори ТЮГ, у тому й заслужений актор республіки І.І. Садовський. Також до Києва напливло багато акторів з т.зв. пересувних театрів, які припинили своє існування з вибухом війни, бо припинилося державне утримання. Ці театри обслуговували міста і села областей.

Отож дуже швидко було закінчене формування УДТ в Києві. Тому, що було набрано акторів більше, ніж досить, режисер Тінський ви-

рішив поділити їх на дві групи з метою, щоб одна група готувала драму, а друга комедію. Мала йти драма „Гетьман Дорошенко, або Сонце Руїни“ Василя Пачовського. На головну роль Гетьмана Дорошенка вибрано було здібного актора М. Пишванова, а на жіночу роль — акторку Ніколаєнко з театру ім. Ів. Франка.

Для другої групи Тінський вибрав комедію „Мина Мазайло“ Миколи Куліша. У цій комедії головні ролі були розподілені так: Мину Мазайла гратиме І. Садовський; Тьотю Мотю — відома акторка Дніпрова Чайка; Мокія — І. Колосів, тобто я; Улю — акторка Віра Епик (дружина розстріляного большевиками письменника); дядька Тараса — Барвінський. Обидві групи негайно приступили до праці. Ми працювали по п'ять, а іноді по шість днів на тиждень. Всі були свідомі, як багато залежить від нашої праці. Після таких наполегливих зусиль понад два місяці обидві вистави були готові для показу. Першою для показу було вибрано виставу „Гетьман Дорошенко“. Генеральна проба призначена на 15-те січня. Про пробу було повідомлено Міську управу, а через неї — німецьких представників. Настав день генеральної проби. Точно на визначену годину прийшло кілька німецьких представників з шефом поліції на чолі. Прийшли представники Міської управи, І.П. Кавалерідзе та рідні й знайомі акторів. Почався пролог. Повільно відслонювалась завіса і на тлі сумної хорової пісні почувся голос жінки, яка ніби в тумані уособлювала Матір Землю і Народ. Жінка благала Всевишнього змилюватися над народом і самою Землею і покласти край нападам диких орд, коні яких безнастанно нищать їхні посіви, а наїзники грабують, плюдрують і вбивають навіть дітей; народ мій хоче жити і працювати в мирі.

І коли прохання Жінки до Всевишнього і спів хору значно зросли на силі, голос Жінки і спів хору раптово обривались, а з протилежного боку освітлювалася сцена і виходив Гетьман Дорошенко. Гетьман був стурбований, що й досі не прибули гінці із Січі. Його непокоїло лукавство, хитрощі і нахабство царських бояр. Гетьман знав, що дехто з його полковників мріє про одержання від царя щедрих дарувань при переході на службу цареві. Але найбільше його обурювали зазіхання із Заходу і Сходу та з Півночі на українську землю і її народ. Бож родючу землю і народ її загарбники перетворюють у рабів.

Прибули гінці із Січі й сказали, що козацтво постановило, що на перший поклик Гетьмана вони підуть за ним у бій за свій народ. І так через всю виставу виявляв Гетьман турботу й уболівання за долю свого народу, та готовість боронити його віру, права і вольності. Гетьман знав, що його народ змучений безконечними війнами і хоче жити в мирі, але ж боротьба ще, на жаль, не була закінчена. Актор М. Пиш-

ванов безсумнівно створив захоплюючий образ Гетьмана Дорошенка, і за нормальних умов глядачі нагородили б його бурею оплесків, а тут вистава закінчилась цілковитою мовчанкою. Німці мовчали — це зрозуміло. Решта глядачів не знали, як їм реагувати...

Німці стиха говорили між собою. До них наблизився режисер М. Тінський і директор театру. Шеф поліції і перекладач повставали. Шеф поліції з легкою іронією мав сказати: „Ми тут почули зі сцени заклик до боротьби... Отже я забороняю ставити цю виставу будь-де. Про остаточне рішення ми повідомимо“. — І німці пішли з театру. Актори швидко довідались про цю неприємну новину. Дехто запевняв, що мова йде лише про цю єдину виставу, тому треба обдумати уважно, які вистави показувати.

Режисер М. Тінський, що досі стомлений сидів мовчки, сказав, що за теперішньої ситуації можна всього очікувати, але хоч пішло намарно багато праці, „ми будемо й далі працювати. Завтра всі тут зберемося і я скажу, що будемо робити далі“. Наступного дня всі актори зібралися, як домовилися. М. Тінський сказав, що у зв'язку з заборонаю головної вистави слід змінити попередній плян праці. Одна група акторів почне працювати над комедією „Мірандоліна“ (зноюю ще як „Господиня заїзду“). Мірандоліну гратиме акторка театру ім. Ів. Франка — Ніколаєнко, а Ріпофата — актор М. Пишванов. Друга група акторів з реж. І. Ненюком мала вибрати за власним бажанням одну з трьох п'єс: „Наталку Полтавку“, „Сватання на Гончарівці“ або „Безталанну“. Ця група вибрала „Наталку Полтавку“ за її популярність і тому, що мали в групі акторів, що вже грали в п'єсі таку чи іншу роль. Обидві групи негайно приступили до праці і наполегливо працювали, бо, не зважаючи на першу поразку, ми не втрачали надії, що непорозуміння з'ясується і буде дозволено вистави.

Десь по двох тижнях праці заступник голови Культвідділу М. Приходько повідомив нас, що німці заборонили відкривати в Києві УДТ. Чому? З яких міркувань? Цього німці не сказали. Після отримання такої новини керівник Мистецького підвідділу міста І. П. Кавалерідзе зразу ж покинув працю. Головний режисер М. Тінський теж залишив працю і виїхав до Умані, де вже працював один український театр. В Міській управі чули від німців, що це було з наказу Гауляйтера Коха, що мав навколо себе дорадників-перекладачів з колишньої білої еміграції та т. зв. „бальтендойчів“. Після від'їзду Тінського перша акторська група цілком розпалася. Пізніше одна група акторів, на чолі з М. Пишвановим, виїхала на Білоцерківщину.

Для нашої другої групи, хоч згадана вістка і була справжнім ударом, але ми так спаялися, здружилися, що вирішили триматися й далі

разом під керуванням реж. І. Ненюка, бо вірили, що є ще люди, які захочуть побачити виставу, щоб бодай один вечір забути про жахіття війни.

Проїшов певний час, ми докінчували готування другої вистави і мали починати п'єсу „Безталанну“, що її допрацьовували б в дорозі. Я завжди пам'ятатиму день 6-го лютого 1942 року. До кімнати, де ми провадили проби, без стукання в двері, увійшли чоловік і жінка. Віра Епик шепнула: „Це Олена Теліга. Я пізнаю її“. — О. Теліга наблизилась і помахом руки загально з усіма привіталася. Пані Олена разом з драматургом Іваном Гупалом довідалась, що наша акторська група підготувала виставу „Мина Мазайло“ і побажала, щоб „ми були такі ласкаві показати цю виставу для них“. Ми з радістю погодилась і всі разом перейшли в театр. Режисер слідкував за вчасним виходом акторів на сцену, і сцена за сценою, дія за дією, як кажуть, не переводячи дихання, від початку до кінця, ми показали всю виставу. Після цього ми зібралися навколо наших уважних двох глядачів.

Говорила тільки Олена Теліга. Головніше, нею сказане, я запам'ятав. Олена Теліга сказала приблизно таке:

Ми з зацікавленням дивилися всю вашу виставу. Мені вона сподобалась. Ви добре знаєте, в яких жахливих політичних умовах писав свої п'єси Микола Куліш. І я трохи знала про це. Докладніше про все ознайомила я з різних матеріалів, які приносили мені мої колеги по праці та інші добрі люди. Микола Куліш знав, що він має оминати в своїх творах такі пекучі проблеми, як проблема національна. Але, не зважаючи на небезпеку, — казала О. Теліга, — Куліш дотримувався національної тематики до самого кінця свого життя, коли окупанти (большевики) знищили його. Треба було мати велику мужність. — Олена Теліга далі висловила її особисту думку, що роля Мокія, як носія національної ідеї, в п'єсі „Мина Мазайло“ є слабенькою. Вона теж була тієї думки, що М. Куліш назвав цю п'єсу комедією, щоб послабити чуйність цензорів, щоб п'єса не була заборонена цензурою. Це було зрозуміло в ті часи наступу на все національне, українське. „Але тепер, — продовжувала пані Олена, — події, зокрема в Україні, потребують трохи сильнішої дози національної ідеї для ролі Мокія“.

Вона пропонувала зміни в ролі Мокія, але розуміла, що такі зміни потребуватимуть змін теж у ролі Улі, яка йому подобається і яку він намагається переконати своїми слабими аргументами, що вона також українка.

Олена Теліга тоді ж пропонувала Іванові Гупалові усучаснити з національного погляду постать Мокія. „Зроби це для нас усіх і для добра України“ — і гарна Олена засміялась.

А через два дні, 9-го лютого 1942 року, Олену Телігу Гестапо арештувало. Її чоловік інж. Михайло Теліга, забравши свою бандуру, зараз же пішов за нею. Їх разом, п'яні завжди вбивці, розстріляли, — як кажуть, — у Бабиному Яру. Замовкла Олена і замовкли її „Літаври“, журнал, в якому вона друкувала свої сміливі статті, звернені проти обох окупантів України: червоного і брунатного. Замовк голос мужньої жінки, замовк голос дуже потрібний у той час...

Минула зима. Стало відомо, що весною німці мають відкрити Київську Оперу, мовляв, діюча опера потрібна для офіцерів, які приїждитимуть на короткий відпочинок з фронту. В Опері залишився, не вивезений советами у Росію, майже в повному складі хор, з диригентом, кордебалет і оркестра, хоч у зменшеному складі, бо з Києва у поспіху виїхали музиканти жидівської національності. Лише була складніша справа зі співаками тому, що всіх визначних співачок і співаків евакуювала большевицька влада в т. зв. запілля. Кілька добрих співачок, проте, ми взяли з тих, що перед наступом німців виїхали були зі Львова, Львівської опери. Зі співаків залишилося два добрих — Шведів — тенор і Манько, баритон. Славний бас Михайло Донець хотів залишитися в Києві, але за ним двічі приїздили кагебісти, щоб забрати його і вивезти за Урал. Донець лежав у ліжку і відмовлявся, твердив, що він хворий. Третій раз приїхали комсомольці з т. зв. Винищувального батальйону. Вони стягли його з ліжка, вивезли кудись і розстріляли. Одного дня перед обідом я з групою акторів стояв біля свого театру. З групи людей, що минали нас, несподівано виринув актор цього ж театру М. і, підійшовши до нас, він запитав, чи не було тут його дружини? Ні. Не було, — була відповідь; ми знали його як ультра-відданого негідника, комсомольця, члена т. зв. Винищувального батальйону. Цей тип ніби звичайну річ сказав: „А ми сьогодні ранком ‘шльоппнули’ (застрелили) одного гада... Донця. Не хотів евакуюватися, чекав німців“. — Відходячи, на ходу ще буркнув щось непристойне.

За весною не забарилось і літо. Протягом цього часу ми підготували три вистави і почали четверту. Запросили адміністратора з досвідом — Якова Майстренка (брата Івана). Просили Миську управу дати нам вантажне авто для виїзду на периферію. Пообіцяли дати, але не відразу, бо воно „приспосовувалося“ для їзди на деревесному газі. Ми не марнували часу і дали кілька вистав. Першу виставу „Мина Мазайло“ показали в залі ІНО. Хоч ми не мали права давати оголошення, все таки глядачі були. Прийшло кілька журналістів з редакції української газети, де незабаром мала з'явитися дуже прихильна рецензія, але редактор не ризикнув надрукувати. Цензори знали, що друкується

в газеті, а український театр в Києві не був дозволений. Ніби нелегально, ми вдруге показали виставу „Мина Мазайло“ в школі на Подолі. Шкільна зала була заповнена учнями нижчих класів і їхніми батьками. І хоч вони дружно плескали, але відчувалось, що не всі глядачі доросли, щоб розуміти суть комедії. Через кілька днів показали виставу „Сватання на Гончарівці“ в Будинку Культури на Лук'янівці. Зала була виповнена і виставу сприймали дуже добре.

Адміністратор Я. Майстренко повідомив нас, що, нарешті, Міська управа дасть нам вантажне авто, тим часом пропонуючи, щоб ми показали п'єсу „Наталка Полтавка“ для великої групи дівчат, яких відправляють на примусову працю до Німеччини. Якась добра душа з Міської управи хотіла зробити цим дівчатам бодай таку маленьку приємність. Дали адресу: Львівська вулиця 24, де раніше містився головний Київський воєнкомат, а тепер був збірний пункт для дівчат „остівок“. В одному кутку подвір'я була сцена, але лавок не було і дівчата уже розмістилися підковою навколо. Передні посідали на траві, а решта стояла, щоб бачити сцену. Вже після першої пісні Наталки „Віють вітри“ дівчата витирали рукавами сльози, а далі все більше і більше дівчат почали плакати. Ми вперше зустрілися з таким явищем на сцені, і тяжко довелось зосереджувати свою увагу на грі. Проте, хоч ми були знервовані, але добре довели виставу до кінця. І тому, що грали всі без гриму, ми зійшли зі сцени, щоб попрощатися з найближчими дівчатами і потішити їх.

Обіцяне вантажне авто було готове, і ми на другий день поїхали; кожний з акторів взяв зі собою лише літній одяг. Поїхали по Житомирському шосе до міста Корнина на Жиромирщині. В місті жили батьки дружини нашого адміністратора.

З'їхали в лівий бік з шосе, ще проїхали яких десять кілометрів, і нарешті по ґрунтовій лісній дорозі досягли нашої мети. Адміністратор нас швидко розвів по хатах, як це прийнято робити з пересувними театрами, і там ми ночували і харчувалися. Початок — показ вистави „Мина Мазайло“. Нам, виконавцям, вона подобалася, але ми були свідомі того, що не всі глядачі бачитимуть її нашими очима, а тим більше сприймати суть цієї комедії.

В місцевому Будинку культури була досить простора зала з розставленими стільцями та сцена. Було видно, що залю використовують для різних громадських потреб, включно з танцями. Увечорі зала була заповнена глядачами. Почалася вистава. Через деяких час ми зі сцени зауважили, що тиша в залі була незвичайна. Це пояснювалось бажанням глядачів уважно прислухатися до слів і незвичайних поглядів дієвих осіб.

Реакція глядачів була вчасна і нормальна. Заля виявляла своє схвалення і оплесками і сміхом. Відомий вислів Тьоті Моті з Курська, що „краще бути згвалтованою, ніж українізованою“, глядачі зустріли вибухом гомеричного сміху. Акторка Дніпрова Чайка образ україно-жерки Тьоті Моті вивела бездоганно. Вистава закінчилася знаменито. Глядачі пішли додому задоволені

Але вирунула несподівана для нас ситуація. Хоч нам сказали, що гебітскомісар дуже зайнятий і не прийде на виставу, а він таки прийшов. І по закінченні вистави він з перекладачкою пішов до місцевої влади, будинок якої стояв якраз через площу напроти театру, і сердився, що це приїхали з міста не актори, а „пропагандисти українського націоналізму“, і він не потерпить цього і завтра ж відправить їх на кращу працю до Райху.

Представники місцевої влади знали, що він мав рідкісну серед гебітскомісарів недугу, яку можна лікувати добрим „шнабсом“. Спочатку йому пояснили, що в комедії висміюється все, в тому і український націоналізм, і цілком можливо, що перекладачка не так все в п'єсі витлумачила. Гебітскомісарові наливали і він випив кілька чарок доброї горілки, що його значно заспокоїло.

Ми таки показали решту наших вистав у Корніні без ніяких клопотів і з належним успіхом, а цей гебітскомісар навіть дозволив дати нам підводу для переїзду до сусіднього села!

З цього містечка ми переїхали до гарного села над величезним озером, де недалеко був цукровий завод. Ми показали тут наші три різні вистави без „Мини Мазайла“. Будинок культури з просторою залю і сценою був заповнений глядачами на всіх виставах, нас зустрів такий успіх, якого ми не очікували. З таким же успіхом пройшли вистави і в трьох інших селах, які ми відвідали. Звідси нашу групу підводою повезли сорок кілометрів у Гребінку. Прогони цього шляху панове йшли пішки, а пані їхали. На станції Гребінка ми показали виставу „Безталанну“ в місцевому клубі. Тут ми переночували. На другий день вантажне авто завезло нас до самої Гребінки недалеко від цукрового заводу. Примістили нас у гуртожитку, де поблизу був і клуб. Увечорі першою показали „Наталку Полтавку“. А потім кожного вечора давали іншу виставу, доки не показали всі. І як і раніше, так і в Гребінці всі вистави користувалися великим успіхом. Це була остання зупинка нашої ціломісячної подорожі. Ми і всі наші глядачі були задоволені. Незабаром ми повернулися до Києва. Їхали потягом, що був заповнений німецькими офіцерами.

За місяць нашої відсутності в Києві нічого не змінилося, крім того, що вже працював Оперний театр. Наступного дня ми зібралися,

щоб обміркувати що робити далі, і вирішили вислати мене на Волинь — розвідати, чи не можна б нашу акторську групу, яка вже перетворилася у театр малого розміру з репертуаром, — десь на Волині при-тулити.

Через кілька днів з потрібною довідкою (німецькою мовою і з печаткою) я виїхав до Рівного. Тут я довідався, що за наказом гауляй-тера Коха тут закрили газету „Волинь“ і український театр, який уже працював. Я поїхав до Дубного. Тут уже діяв театр, але гестапо за-арештувало режисера І. Олійника і все припинилося. В Дубному я зу-стрів киянина І.П. Кавалерідзе. Він повернувся со своєї старої про-фесії скульптора і біля Дубно мав побудувати пам'ятник Тарасові Шевченкові у оригінальній формі — піраміда з піску з хрестом на са-мому верху.

Землю для цього пам'ятника, цікавого задуму, але нетривкого, вoзaми мали звозити з усієї Волині. Вже навіть почали підвозити, але неспокій на Волині через посилену діяльність різних партизанських за-гонів припинив цілком довіз землі, а, значить, — і будову пам'ятника.

З Дубного поїхав я до Луцька, бо, казали, що там працює театр. І дійсно Театральний будинок і будівлі навколо нього були не зруйно-вані бомбардуванням. В місті залишилося багато старших акторів, з них чимало добрих, тож досить швидко відновлено працю Українсько-го драматичного театру. Їм треба було одного-двох молодих акторів на ролі молодих героїв. Я бачив, що хоч я об'їхав досить міст, щоб знайти місце, куди б перевезти нашу всю групу акторів, успіху не буде. Скрізь на місцях були вже свої актори. Тому я сам погодився за-лишитись у цьому театрі, написавши пояснення листівкою до Києва. В Луцьку з труднощами знайшов я притулок в одній родині. Почав пра-цю із заміни старших акторів, які змушені були грати молодих. Таку заміну робилось у трьох виставах. Після цього я взяв участь у підго-тові нової вистави. Нові вистави приваблювали глядачів.

Тим часом стало відомо про поразку німецької армії під Сталін-градом.

Прийшла весна. На Волині і ліві і праві партизани посилили свою діяльність, скеровану проти німців: зривали залізничні колії, висаджу-вали в повітря мости й навантажені зброєю потяги, що йшли на захід-ній фронт. За це німецькі загони карали селян, підозріваючи їх у під-тримці партизанів, і палили села. З Луцька ночами були видно заграви палаючих сіл.

Не зважаючи ні на що, ми підготували ще одну виставу „Без вини винуваті“, в якій я грав головну роль сина, і яка мала найбільший ус-пих. Це була остання з нових вистав.

У Луцьку пройшла чергова хвиля арештів. А в нашому театрі вже друга з черги облава. Місцева поліція на чолі з німецьким жандармом, як казали, шукали за советськими агентами. Два актори нашого театру покинули працю і кудись подалися. Несподівано один службовець з київської Міської управи чогось приїхав до Луцька і при цій нагоді передав мені листа від однією акторки, в якому вона писала, що німці, нарешті, дозволили відкрити український театр у Києві, і він вже працює.

Тим часом діяльність одних і других партизанів на Волині стала такою загрозливою, що вже ніхто не ризикував прямим шляхом до Рівного їхати чи вдень, чи вночі. Треба було їхати до Рівного обхідним шосе повз Дубно. Отож, поки ще автомобільний шлях через Рівне на Київ не був цілком відрізаний, я вирішив повернутись до батьків. Не довго думаючи, спакував усе в одну валізу, і швиденько пішов до місця, де можна здибати принагідне вантажне авто. Вже вечоріло, та я таки мав щастя: під'їхало вантажне авто, підібрало мене і за яких дві години були ми вже в Рівному. А ще через два дні я приїхав до батьків на околиці Києва.

Крокуючи містом наступного дня зауважив значне збільшення руху, зокрема кидалась у вічі значна кількість мадярських вояків і офіцерів. Вешталось чимало і цивільних, тому що тут поблизу був відомий „Галицький базар“ (колишній Євбаз), де продавалась і обмінювалась всячина. Біля „товкучки“, як всі це місце продажу й обміну називали, я зустрів знайомого старенького актора, який прийшов сюди щось виміняти. Почали розмову. Старий говорить, що, німці нарешті, зрозуміли, що для українців треба щось позитивного зробити. „Отож, вони не побільшили денну пайку хліба, — посміхнувся він, — а дали те, що їм нічого не коштує — дозволили відкрити український театр. Мовляв, бавтеся, але хліба не просіть, бо він нам самим потрібний. Вони навіть призначили такого ось Райнгардта для цього“... „Через Міську управу пан Райнгардт знайшов директора першого УДТ, театру, спочатку забороненого самими ж німцями, — казав далі мій знайомий, — а директор підшукав режисера“. Далі я довідався, що сам він не пішов працювати, бо мав хвору дружину, мусів її доглядати, ходити на село, щоб вимінати трішки харчів. „А ще ти певно чув, що фронт досить швидко наближається, — казав він, — почали на Київ вечорами й ночами налітати советські літаки. Одна з їхніх бомб влучила в Оперовий театр, пробила дах і впала в партер. Театр був заповнений в більшості німецькими офіцерами. Постала паніка. На щастя бомба не розірвалася... Так воно іноді буває“, — закінчив він.

Я попрощався і пішов вулицею, що вела просто до Троїцького До-

му, де містився новостворений театр. У залі там був молодий режисер і артистка-співачка, яка раніше була членкою нашої акторської групи. Вони закінчували підготову п'єси „На перші гулі“ — Васильченка. З'явився адміністратор, він же заступник директора. Мені запропонував працю в театрі. Я замінив у „Безталанній“ актора Ратмірова, якому було чи не 65 років, а в цій виставі він грав молодого Гната.

Відбулася єдина проба і лише з тими акторами — дієвими особами, які за ходом дії пов'язані з Гнатом. І вже наступного вечора ми показували виставу.

Мене не здивувало, що в залі було багато незайнятих місць. Нема сумніву, що однією з причин була боязнь несподіваного налету ворожих літаків. Почалася вистава. Вистава проходила досить гладко, не зважаючи на таку швидку заміну одного з головних дієвих осіб іншим. І також було помітно, що акторка, яка грала Варку, випадала з ансамблю. Вона щоправда була молода і надзвичайно вродлива, але не мала потрібного акторського досвіду. Коли ми закінчили другу дію „Безталанної“, зразу на сцену винесли скромну китичку квітів. За звичаєм квіти вручали акторці, що грала Варку. Але то був „мій день“, бо з залі почулись вигуки глядачів: „Гнатові! Гнатові! Гнатові!“ Акторка розгублено стояла з квітами, не знаючи що робити, а глядачі далі вигукували — Гнатові! Гнатові!“ На щастя розгубленої „Варки“, різко в ту мить загула алярмова сирена, що віщувало повітряний алярм. Пам'ятаючи про випадок з бомбою в Оперовому театрі, глядачі кинулися до виходу, а за ними й актори, навіть не витираючи гриму. Крокуючи додому, я з досадою думав, чому цей наліт стався саме цього вечора? Думав також про майбутність театру. З наближенням фронту в місті зростало напруження. І ось в такій ситуації Райнгардт наказав приготувати виставу п'єси Гавптмана для звукозапису. Ніхто в театрі не знав, для чого цей звукозапис робиться і кому він потрібний. Але коли Райнгардт наказав — мусіли коритися. Звукозапис мав відбуватися не на сцені, а в великій світлиці для кращого приймання. У визначений день Райнгардт привіз потрібну апаратуру і перекладачку. Прийшли й інші актори з цікавості. Почалася перша дія вистави і звукозапис. Тому, що звук записувався слабо, Райнгардт тягнув відповідних виконавців ближче до самого апарату. На мізансцени він уже не звертав ніякої уваги, бо головне було досягти доброго звукозапису. І так безкінця Рейнгардт бігав, переставляючи акторів, пояснюючи їм за допомогою перекладачки, що і як говорити. Фронт безжалісно наближався, і я міркував, що далі робити? Турбувався про батьків, як їм бути, якщо я вирішу тікати на Захід. До нас все голосніше доносився шум і таракотіння багатьох возів, гамір від руху численних ван-

тажних авт, що їхали через близький Святошин по Брест Литовському шосе на Захід. Це допоміжні з'єднання німецької армії, що завчасно відступала. Робилося це тільки ночами, щоб уникнути бомбардування. Я зрозумів, що це кепська ознака. Я пішов до міста розвідати, що там діється. Довідався, що українці, які не бажали чекати на повернення сталінського режиму, виїздили на Захід якнайдалі. Довідався я також, що пан Райнгардт зник, а український театр самоліквідувався. Так закінчилася друга спроба створити УДТ в Києві за німецької окупації.

Вже будучи в Америці, я прочитав у спогадах одного німецького генерала, що вони, тобто німці, „зробили велику помилку, що не висіли в Києві українського прапора“...

Коли почалася евакуація, німці дали товаровий потяг для вивезення з Києва бажаних: групи інтелігенції та багатьох акторів Харківського, Полтавського, Київського та інших театрів, і співаків Оперного театру. Цей потяг, уже готовий, стояв на товарній станції Києва.

Я мав твердий намір виїхати на Захід. Я знав, що мої батьки також колись покидали своїх батьків і виїздили до Америки на заробітки. То чому я не можу зробити теж саме? — думав я. Тим більше, що в Америці тоді ще жив мій дядько, який виїхав разом з моїми батьками, але не захотів повертатися назад. Ми з ним листувалися весь час і я пам'ятав добре його адресу.

От я спакував найнеобхідніше в одну валізку, попрощався з заплаканою мамою і з засмученим батьком, та з важким серцем переступив поріг батьківської хати, де пережив з ними разом і радісні події, і скорботні роки сталінського голоду — геноциду. Вже вечоріло, коли я добрався до збірного місця. Там з групою інших колег мене підбрало вантажне авто і відвезло до потяга. Два німецькі старшини, які мали супроводити наш потяг, розмістили нас по вагонах. Вагони потяга вже були заповнені такими, як і я. Не звертаючи уваги на нас, прибулі раніше втікачі продовжували розмову, що була зосереджена на одному питанні: за яких умов і коли зможемо повернутися назад. Тоді не хотілося вірити, що совети утримаються ще на кілька десятків років...

Вже почало темніти і саме цього чекали для від'їзду, а потяг чомусь не рухався. Це було 19-го вересня 1943 року. Із-за Дніпра вже доносилися сильні вибухи гарматних пострілів. А нам сказали, що десь на нашому залізничному шляху советські десантники зірвали колію і ми мусимо чекати на направу. З вибухів гармат ми розуміли, що фронт безупинно посувається вперед. Цілу ніч ми очікували мож-

ливого налету советських бомбардувальників на потяг. Поблизу навколо ніяких сховищ.

Настав тривожний день. Почули ми, що десь над нами пролітали важкі бомбардувальники. Чули якісь вибухи і якийсь невизначений гомін. Можливо, відбувався бій за Дніпром. Всі були у напруженні, бо думали, що звідси ми вже не від'їдемо, що ми всі пропадемо.

Наступили вечірні сутінки і раптом ми відчули, що наш потяг рушив з місця і повільно котиться по колії. Всі з полегшенням зітхнули. Повільно виїхавши із лабіринту численних рівнобіжних колій, потяг з дедалі більшою швидкістю віддалявся від Києва. Потяг швидко їхав, майже летів, ніби не торкався колій. Летів у якесь далеке невідоме, у невідомий мені світ. І яка іронія долі; ми всі були раді виїздові, хоч кидали рідний край. Край, окупований червоною Москвою!

Я стомлений і виснажений безнастанним ходінням пішов і ліг на своєму місці біля дверей вагону. І під монотонне, ритмічне стукання коліс поринув у напівдрімоту, полинувши в думках до батьків. Попрощався я з ними востаннє і защеміло до болю серце, хоч і жевріла десь глибоко надія: „Я ще вернусь, я ще вернусь, я ще вернусь!“...

Ганна ЗАБІЯКА-БОГУНСЬКА

Мені син якось докорив дошкульно:	<i>І, все ж спинись-но, спробуй,</i>
— Живеш ти для народу, мамо,	<i>я благаю.</i>
Для всіх, для всіх, для мене — ні! —	<i>Щоб мимо я пройшла й душа б не</i>
— Мій рідний сину, як те пояснити —	<i>стрепенулась,</i>
Тебе люблю, але в твоїй особі	<i>Коли обман і кривда процвітають</i>
Майбутнє бачу України,	<i>скрізь?...</i>
А значить це, усіх її людей —	<i>Зболіла вже душа, спокою хоче.</i>
І праведних, і грішних — бідолах.	<i>Та йде щоразу в бій зі злом...</i>
Болить душа за них усіх, —	
вона стомилась навіть...	

	<i>Чи ж є тому кінець?</i>
	<i>Кінця тепер, не буде...</i>
Але нема, нема кінця тому всьому.	<i>Та є надія, пташка тріпотлива, —</i>
Поки живу, душа болітиме за тебе —	<i>Що ти мене заміниш, сину,</i>
За все живе, все суще на землі.	<i>в тій борні...</i>
Я знаю, скажеш ти: „Високі	
це слова,” —	

6 жовтня 1991



REPORTING THE UKRAINIAN PERSPECTIVE ON THE NEWS FOR MORE THAN 60 YEARS.

We invite our subscribers to consider a gift subscription for a friend or relative.



Consider the possibilities:

* COLLEGE GIFT SUBSCRIPTION

A gift for students in college to keep them abreast of what is happening in the Ukrainian community in the U.S., Canada and Ukraine.

* BIRTHDAY GIFT SUBSCRIPTION

A gift that's a little different - for those who have everything but The Ukrainian Weekly.

* BUSINESSPERSON'S GIFT SUBSCRIPTION

A gift for those doing business in Ukraine, especially non-Ukrainians, that will give them insight into our community here and in Ukraine.

Accompany your subscription with The Ukrainian Weekly T-shirt for an additional \$5 (a \$10 value).

GIVE THE GIFT THAT COMES 52 TIMES A YEAR

GIFT SUBSCRIPTION

NAME: _____
(please type or print)

ADDRESS: _____

CITY: _____ STATE: _____ ZIP CODE: _____

UNA Member - BRANCH NUMBER _____ (\$40.00) Non Member (\$60.00) T-Shirt (\$5.00)

GIFT FROM _____

☐ Please include The Ukrainian Weekly T-Shirt with subscription for an additional \$5.00

I ENCLOSE A CHECK FOR \$ _____

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ —
НЕОБХІДНА КНИЖКА ДОМА І В ШКОЛІ!

ПОДБАЙТЕ,
щоби в кожній публічній бібліотеці була
повна і стисла двотомова

Енциклопедія України
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

U KRAINE
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

U KRAINE
A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

ЦІНА:

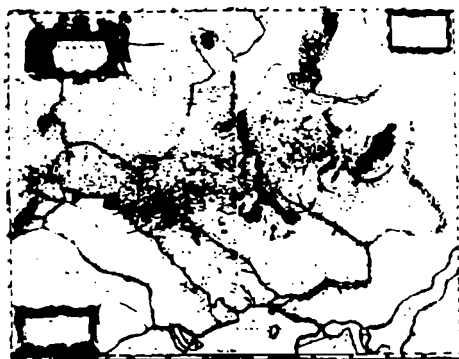
Том I \$ 75.00
Том II \$ 75.00
Хто замовить ОБА ТОМИ ПЛАТИТЬ \$130.00
включно з пересилкою

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (M. O.) слати:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
P.O.Box 280, 2200 Route 10 ■ Parsippany, NJ 07054

**NOW IN STOCK
THE ENGLISH EDITION OF**

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE



Edited by Volodymyr Kubijovyc
Managing editor Danylo Husar-Struk

First and second of a five-volume work of Ukrainian scholarship in the diaspora
(the last three volumes are scheduled to be released by 1992)

A-F — \$119.50 — 968 pp.

G-K — \$125.00 — 737 pp.

includes shipping and handling

Alphabetical/Encyclopedia of Ukraine, based on 25 years of work, completely revised and supplemented edition of *Encyclopedia Ukrajinoznava*, richly illustrated with many color plates, black-and-white photos and maps, first-class index of life and culture of Ukrainians in Ukraine and diaspora.

Published by the University of Toronto Press for the Canadian Institute of Ukrainian Studies, the Shevchenko Scientific Society and Canadian Foundation of Ukrainian Studies.

SVOBODA BOOK STORE

P.O.Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054

New Jersey residents please add 6% sales tax.

**139-ий ВІДДІЛ УНСОЮЗУ
„ВІЛЬНА УКРАЇНА“
в Чикаго, Іллиной**

— вітає —

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ
та бажає

*дальшого розвитку у другому столітті для
добра членів українських громад в Північній
Америці і в самостійній Україні.*

НЕСТОР КОЦЕЛКО — предсідник
ПЕТРО ПИТЕЛЬ — секретар
ЕВГЕН ПИТЕЛЬ — заступник
КЛИМ ЗАСТАВНИЙ — скарбник
ІВАН КОЛАЧКО — контролер

**ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ!**

За Управу Відділу
П. Питель — секретар



175-ий ВІДДІЛ УНС В ДІТРОЙТІ

З нагоди 90-их роковин 175-го Відділу УНС ім. св. Николая в Дітройті подаємо імена діячів, які вдержали свій Відділ на високому союзовому і національному рівні.

Предсідники

Н. Поглед — 1907
Н. Світлицький — 1908
С. Мідзян — 1909
П. Пошивак — 1908-11
І. Киник — 1912
М. Телевяк — 1913
Д. Радавець — 1914
Ів. Заблоцький — 1914-5
Ів. Грошко — 1916-7
П. Пуцило — 1919

В. Шеремета — 1922-3
Й. Масляк — 1924
Г. Ясінський — 1925-7
В. Братусь — 1935-51
С. Пелех — 1952-6
Т. Грицай — 1957-8
Я. Базюк — 1958-72
В. Папіж — 1972-89
О. Бігун — 1989-

Фінансові секретарі

А. Вовк — 1907-8
І. Бойко — 1909
Д. Радавець — 1910
П. Пуцило — 1911
Д. Макар — 1912
І. Грошко — 1913
Т. Данилишин — 1914
Г. Павлюх — 1915
Д. Макар — 1915-21
М. Телевяк — 1921-23

П. Пошивак — 1923-4
В. Шеремета — 1924-32
В. Бартош — 1932-54
І. Іванчук — 1955-8
С. Крупка — 1958-65
Б. Питель — 1965-6
І. Смерека — 1966-72
Я. Базюк — 1972-92
О. Лаврин — 1992-

Рекордові секретарі

Ф. Гузіль — 1939-42
С. Пелех — 1943-4
Ю. Шевчук — 1945-7
В. Поцілуйко — 1952
П. Павлик — 1953-7

С. П. Крупка — 1957-8
В. Папіж — 1958-72
П. Семеген — 1972-90
Р. Лазарчук — 1990-5
А. Равен — 1995-

Касири

М. Світлицький — 1907
І. Мяховський — 1908

В. Білінський — 1935-53
А. Дяків — 1943-5

Б. Верещинський — 1956–7
 І. Кальніченко — 1958–74
 Р. Грицай — 1974–87

М. Ярема — 1987–92
 Я. Базюк — 1992–



Члени, що були заступниками предсідників, секретарів, касирів, членами Контрольної комісії, опікуни хворих, директори Українського Народного дому й представники Братства: о. М. Лукавський, І. Братусь, Г. Орішак, П. Кучма, С. Гірчак, М. Білик, М. Попик, А. Заплітний, А. Грошко, О. Буката, В. Білик, В. Колодій, П. Поливка, М. Присташ, О. Козак, Г. Плекан, В. Кмінський, Ю. Сенишин, Я. Поливка, С. Корчинський, С. Періжок, Д. Савіцький, О. Каменець, Я. Котович, В. Трубилович, М. Попович, Ф. Демко, Н. Гобянський, пані М. Шанковська, Г. Павлюк, П. Чучман, Н. Гичпан, В. Гайдук, С. Олійник, М. Крокіс, К. Соловій, М. Кухта, І. Тарнавський, Г. Вента, А. Лукач, М. Кrevий, І. Юпа, Й. Муцйовський, С. Сворен, П. Кучепа, Н. Незбезний, Н. Статковський, С. Липка, інж. В. Лопатяк, Я. Буляк, Я. Базюк, С. Зальопаний, М. Ярема, О. Червак, Л. Футала, С. Кльось, В. Яворський, І. Семегин, І. Смерека, П. Хміль, В. Гевко, М. Нінювський, Я. Варивода, Д. Кошильовський, Й. Постолювський, Р. Качмар, Г. Пасека, Р. Лазарчук.

Головні урядовці УНС із 175-го Відділу:

Іван Іванчук — контролер — 1946–66
 д-р Олександр Серафим — радний — 1994–

Члени, що були урядовцями Відділу 10 років і довше

Я. Базюк — 40
 В. Бартош — 33
 І. Іванчук — 32
 В. Папіж — 31
 Д. Кошильовський — 26
 Й. Постолювський — 21
 П. Пошивак — 18
 П. Семегин — 18
 В. Братусь — 17

В. Білінський — 16
 І. Кальніченко — 16
 Р. Грицак — 13
 Р. Лазарчук — 13
 Я. Ваивода — 12
 В. Шеремета — 11
 Д. Макар — 11
 Марія Ярема — 11

3 нагоди

34-ої КОНВЕНЦІЇ УНСоюзу 1998 року
ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ УНС
в НЮ ЙОРКУ, Н.Й.

який об'єднав 21 Відділів та нараховує 2,480 активних членів

щиросердечно вітає

ГОЛОВНИЙ УРЯД, ЧЛЕНСТВО та КОНВЕНЦІЙНИХ ДЕЛЕГАТИВ.

Варка Бачинська, голова

Іван Хома, скарбник

Інформації в справах забезпечення можна отримати контактуючися із секретарями наступних Відділів УНС:

Відділ	5	Відділ	158	Відділ	267
Марйон Климшин		Марія Рейнарович		Глорія Толопка	
Marion Klymyshyn		Maria Rejnarowych		Gloria Tolopka	
Long Island City, N.Y.		Brooklyn, N.Y.		Deer Park, N.Y.	
Відділ	6	Відділ	184	Відділ	293
Михайло Халанич		Варка Бачинська		Роман Форостина	
Michael Chalanych		Barbara Bachynsky		Roman Forostyna	
White Plains, N.Y.		New York, N.Y.		Brooklyn, N.Y.	
Відділ	8	Відділ	194	Відділ	325
Марія Кузьницька		Олена Гой		Барбара Чуна	
Maria Kulezycky		Olena Goy		Barbara Chupa	
Yonkers, N.Y.		New York, N.Y.		New York, N.Y.	
Відділ	16	Відділ	200	Відділ	327
Василь Лучків		Іван Пригода		Зеновія Зарицька	
Vasyl Luchkiw		John Pryhoda		Zenobia Zarycky	
New City, N.Y.		Kerhonkson, N.Y.		Plainview, N.Y.	
Відділ	19	Відділ	204	Відділ	361
Роман С. Голіят		Михайло Шпонтак		Ольга Літепло	
Roman S. Holiat		Mychajlo Spontak		Olga Liteplo	
Riverdale, N.Y.		Astoria, N.Y.		Brooklyn, N.Y.	
Відділ	86	Відділ	205	Відділ	450
Надія Демчур		Остап Винник		Евстахія Мілянitch	
Nadia Demczur		Ostap Wynnyk		Eustachia Milanytch	
Jersey City, N.J.		Yonkers, N.Y.		New York, N.Y.	
Відділ	130	Відділ	256	Відділ	489
Юрій Юрків		Кирило М. Безкоровайний		Галина Колесса	
George Yurkiw		Cyril M. Bezkorowajny		Halyna Kolessa	
Astoria, N.Y.		Riverhead, N.Y.		Jersey City, N.J.	

**ПЛАСТОВИЙ 450-ий ВІДДІЛ УНС
в Нью Йорку**

— вітає —

**УКРАЇНСЬКИЙ
НАРОДНИЙ СОЮЗ
ТА
ЙОГО ЧЛЕНСТВО**

*з небуденними історичними подіями та
бажає далших успіхів в праці
Головному Уряду УНС
для добра українського народу
та України*

За Управу Уряду:

ХРИСТЯ НАВРОЦЬКА
голова

ЕВСТАХІЯ МІЛЯНИЧ
секретар

ВОЛОДИМИР ПРОЦИК
заступник голови

МИХАЙЛО САВИЦЬКИЙ
голова контрольної комісії



UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.
ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.



Mailing Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc. P.O. Box 1028, New York, N.Y. 10276
Office Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., 43 St. Marks Pl., New York, N.Y. 10003

TELEPHONE 212-353-3029

FAX: 212-260-5408

Дня 17-го січня 1921 р. у Відні святково відкрито ХРАМ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ — УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (УВУ).

На запрошення президента Чехословаччини Томаса Масарика, ще того самого року УВУ був перенесений до Праги.

В першому році на УВУ навчалось 1,317 студентів, а від його заснування до 1945 р. через аудиторію УВУ пройшло понад 11,000 випускників.

По Другій світовій війні відновлено УВУ в 1945 р. в Мюнхені, столиці Баварії, де він існує до сьогодні. Баварський уряд визнав УВУ 16-го вересня 1950 р. і надавані ним академічні знання та дипломи. Це визнання поновлено 28-го червня 1978 р. окремою новелою до баварського високошкільного закону. Міністерство Освіти України визнало договором 12-го листопада 1992 р. правочинність дипломів УВУ в Україні.

Так в першому, пражському періоді, як і в другому мюнхенському періоді УВУ виховав сотні науковців, які опісля роз'їхалися по різних континентах, де окрім своєї професійної роботи, вони виконують важливу працю на культурно-освітній, суспільно-економічній, науковій та інших ділянках серед української громади на поселеннях.

Щоби уможливити широкомаштабну наукову діяльність УВУ, в 1975 р. була створена ФУНДАЦІЯ УВУ в ЗСА, яка постійно передає великі суми грошей для уділення стипендій УВУ. Для ілюстрації подаємо, що у 1994 р. передано 146,000.00 дол.; в 1995 р. 131,000.00 дол.; в 1996 р. 156,000.00 дол., а в 1997 р. до сьогодні передано біля 135,000.00 дол. для уділення стипендій у великій мірі студентам з України та діаспори.

Управа Фондації УВУ висловлює з нагоди 77 річчя УВУ глибоку вдячність ВСІМ ЖЕРТВОДАВЦЯМ, які завжди щедро відзиваються на наші заклики. Фондація УВУ створила архів і бібліотеку діаспори при Львівському Державному Університеті ім. Івана Франка та дальше займається збіркою та висилкою книжок до бібліотек в Україні. Спільно із матірним НТШ у Львові, Фондація УВУ в ЗСА фінансувала два важливі проєкти про геноцид українського народу, доконаний більшовиками у Вінниці і польським комуністичним урядом через т.зв. акцію „Вісла“ в Польщі.

Фондація УВУ звертається з проханням про фінансову допомогу українській вільній науці поза межами Батьківщини. При тому стверджуємо, що свою фінансово-додаткову діяльність Фондація УВУ в ЗСА могла вести завдяки нашій ПАТРІОТИЧНІЙ ГРОМАДІ, індивідуальним особам і установам, між якими є і УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ.

Всі пожертви і датки на Фондацію УВУ, на різні стипендійні фонди можна відтяти від податку. Чеки просимо виписувати на Ukrainian Free University Foundation, Inc. і висилати на адресу Фондації:

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY, Foundation, Inc.,
43 St. Marks Place, New York, N.Y., 10003 • Tel.: 212-353-3029 • Fax: 212-260-5408

За Управу Фондації УВУ:

проф. Петро Гой
голова

інж. Богдан Качор
фінансовий

mgr Іван Буртик
секретар



CIUS Press

352 Athabasca Hall
University of Alberta
Edmonton, Alberta T6G 2E8

tel 403 492-2972 FAX 403 492-4967

e-mail: cious@ualberta.ca



Mykhailo Hrushevsky *History of Ukraine-Rus'*

**VOLUME 1. FROM PREHISTORY
TO THE ELEVENTH CENTURY**

[АНГЛОМОВНИЙ ПЕРЕКЛАД ПЕРШОГО ТОМУ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО]

Переклала Марта Скорупська

Анджей Поппе, дорадчий редактор,
Франк Е. Сисин, головний редактор
із допомогою Уляни Пасічник

Монументальна праця першого президента України і найбільшого її історика дасть англomовному читачеві доступ до першорядного джерела для пізнання історії України. Ця гарна, велика книжка дуже надається на дарунок Вашим дітям, внукам, і англomовним знайомим. Замовляйте її у видавництві чи в Українських книгарнях.

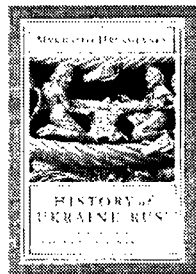
lxxviii, 606 ст. 2 карти

ISBN 1-895571-19-7

в твердій оправі \$79.95

Додати \$8.00 за пересилку

Факс для замовлень (403) 492-4967



**Пропонуємо членам і прихильникам УНСоюзу
нове видання Видавництва КІУС!**

<http://www.utoronto.ca/cious>

UKRAINIAN AMERICAN CITIZENS' ASSOCIATION

**847-853 NORTH FRANKLIN STREET
PHILADELPHIA 23, PENNA.**

**УПРАВА і ЧЛЕНСТВО
ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКО-
АМЕРИКАНСЬКИХ ГОРОЖАН
у ФІЛЯДЕЛЬФІЇ**

вітає український нарід

**У СЬОМУ РІЧНИЦЮ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

*та бажає багато успіхів
у відродженицькій праці
— для добра України.*



Маємо до набуття
ПЕРШУ в УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
книжку
САМОЦВІТИ

*про дорогоцінні камені та
вироби із золота, срібла та платини.*

Книжка ілюстрована
кольоровими ілюстраціями.

Автор книжки
ІВАН РОМАНИШИН

ювелір з 50-ти літньою практикою.

Ціна \$30.00 + \$3.00 пересилка.

Книжку можна замовити:

John Romanation
1837 6th Ave., Watervliet, N.Y.
Tel.: (518) 274-4926

або набути в слідуючих крамницях:
АРКА, СУРМА в Нью Йорку,
як також в крамниці на **Союзівці.**

OFFICE HOURS
BY APPOINTMENT

ARTHUR HRYHOROWYCH, M.D.

Physical Medicine and Rehabilitation

THE ULTIMATE IMAGE
67 IRVING PLACE
NEW YORK, NY 10003

Telephone
(212) 673-7500

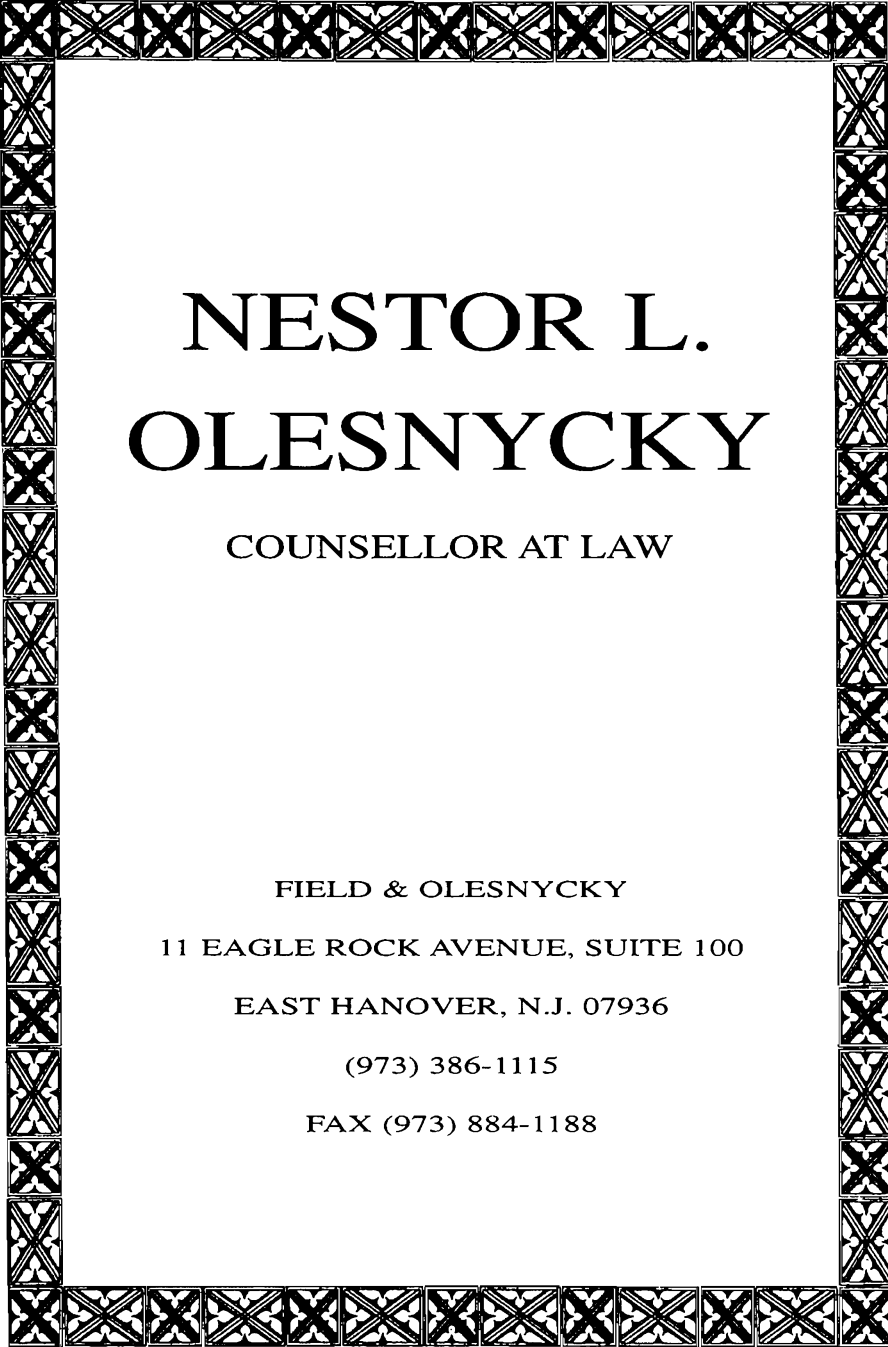
(212) 477-0344

KUROWYCKY

MEAT PRODUCTS, INC.

**JAROSLAW KUROWYCKYJ, JR.
VICE PRESIDENT**

**124 FIRST AVENUE
Bet. 7th & 8th St.
NEW YORK, N.Y. 10009**



NESTOR L. OLESNYCKY

COUNSELLOR AT LAW

FIELD & OLESNYCKY

11 EAGLE ROCK AVENUE, SUITE 100

EAST HANOVER, N.J. 07936

(973) 386-1115

FAX (973) 884-1188

**ПРИВІТ УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДОВІ
З НАГОДИ 7-ОЇ РІЧНИЦІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

The Future Bakery & Cafe



*Скоштуйте нашого хліба, маківників, сирників, калачів!
Зайдіть до нас на обід чи на каву. Ми маємо борщ, вареники, голубці
й інші смачні страви.*

*Переконайтесь, що смачніших не знайдете ніде!
У нас можете купити найвищої якості сир, молоко, сметану,
гуслянку.*

ЗАХОДЬТЕ І ПЕРЕКОНАЙТЕСЬ!

739 QUEEN ST. WEST
Toronto, Ontario
TEL.: 368-4235

ANNEX, 483 BLOOR ST. W.
Toronto, Ontario
TEL.: 992-5875

1535 YONGE ST.
TEL.: 944-1253

BLOOR WEST VILLAGE
2199 BLOOR ST. WEST
TEL.: 769-5020

ST. LAWRENCE MARKET
95 FRONT ST. EAST
TEL.: 366-7259

M. C. DAIRY
106 NORTH QUEEN ST.
TEL.: 766-9273

ДРУКАРНЯ
COMPUTOPRINT CORP.

Established 1972

Марія Дупляк — власник

35 HARDING AVENUE, CLIFTON, NJ 07011

Telephone 973.772.2166; Fax 973.772.1963

e-mail: computopr@aol.com

виконує різного роду друкарські роботи:

**книжки, журнали, брошури,
коверти, канцелярійні друки, візитівки
та**

**весільні запрошення
на різних мовах, головно слов'янських.**

**Ваші замовлення виконуємо
сумлінно, скоро і на час, по низьких цінах
та**

з 25-ЛІТНІМ ДОСВІДОМ!

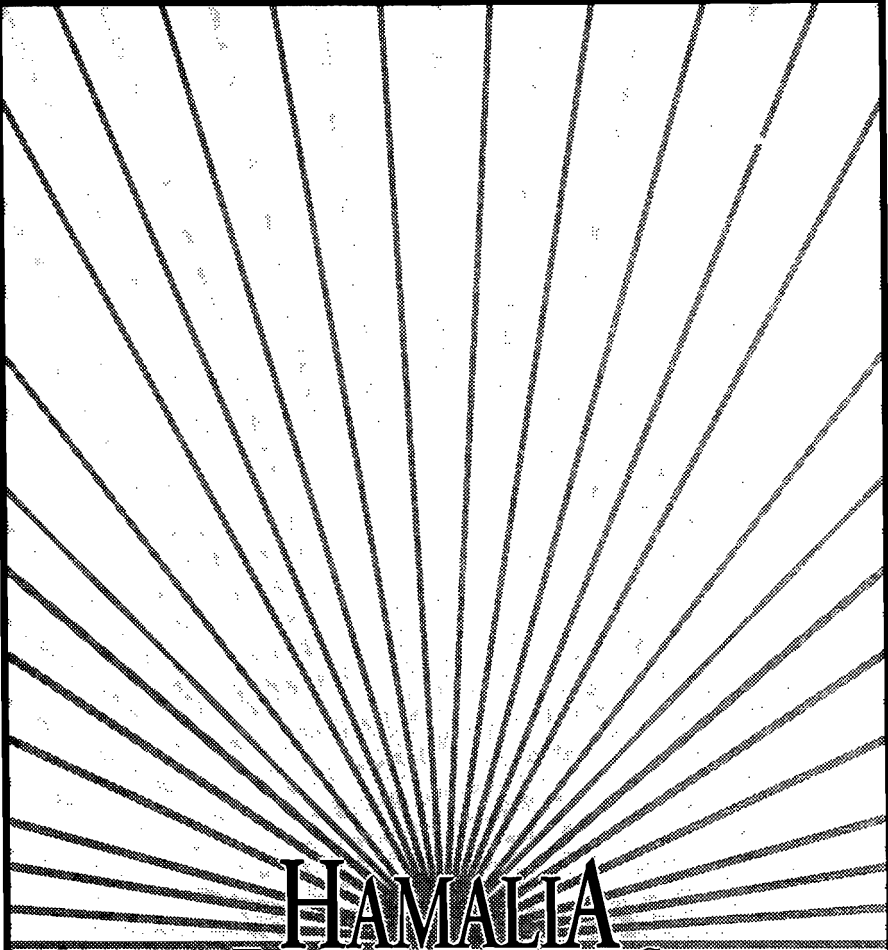
ДЗВОНІТЬ ЩЕ СЬОГОДНІ!

973.772.2166



144 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

A large sunburst graphic with many lines radiating from a central point at the bottom, filling the upper two-thirds of the page.

HAMALIA

TRAVEL CONSULTANTS

UKRAINE: ♦ FLIGHTS ♦ EXCURSIONS ♦ CRUISES

- ♦ USA TOUR OPERATOR ♦ CONVENTION ORGANIZER
- ♦ CUSTOMIZED GROUP ITINERARIES ♦ CUSTOMIZED INDIVIDUAL ITINERARIES
 - ♦ DIRECT FLIGHTS FROM NEW YORK/WASHINGTON/CHICAGO
 - ♦ LOWEST AVAILABLE ROUND TRIP AND ONE WAY FARES
 - ♦ UKRAINIAN VISA GUARANTEED
- ♦ SPECIALIZED ARRANGEMENTS FOR VISITORS FROM UKRAINE

SUPERIOR SERVICE AT AN AFFORDABLE PRICE

1 8 0 0 H A M A L I A

Понад Хмари В Україну



ЗУСТРІЧАЙМО УКРАЇНУ
відроджену націю з героїчною історією і багатством культури

DIASPORA

ENTERPRISES, INC.

(215) 567-1328

1 (800) 487-5324

220 South 20th Street • Philadelphia, PA 19103



Наша адреса у східній Америці:

Meest-America,

817 Pennsylvania Ave,

Linden, NJ 07036

Tel.: 1-800-288-9949

Посилки морем і авіа

- ♦ без мита
- ♦ забезпечуємо швидкість і надійність доставки до рук
- ♦ кожен одиначатий пакунок **безкоштовно**

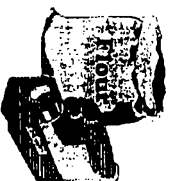


Комерційні вантажі й автомобілі

- ♦ морські та авіаперевезки
- ♦ контроль за проходженням
- ♦ розміщення на наших складах в Україні

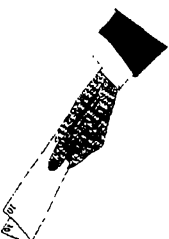
Продуктові набори з каталогу

- ♦ листи
- ♦ бандеролі
- ♦ техніка
- ♦ апаратура



Долари

- ♦ конфіденційна доставка до рук за 3-8 днів
- ♦ експрес 1-3 дні
- ♦ письмове повідомлення про отримання



МІСТ

- Це надійний і якісний сервіс перевірених понад 600 тисячами наших постійних клієнтів

- Найбільша в Північній Америці посилкова компанія гарантує доставку в Україну, Росію, Білорусь, Молдову, Прибалтику



**UKRAINIAN AMERICAN
BROADCASTING CO.**

TELEPHONE: 201-461-6667

FACSIMILE: 201-461-6227

Чи Ви Зацікавлені ...

- ... Україною?
- ... Вашими народними традиціями?
- ... долею ваших рідних в Україні?
- ... духовними потребами ваших братів і сестер?
- ... життям вашої громади в ЗСА та Канаді?
- ... щоби ваші діти та внуки розуміли і говорили по-українськи?

Якщо так, дозвольте Українській Теле-Радіо Компанії наблизити вас і вашу родину до України!

Ukrainian American Broadcasting Co.

відділ

Ethnic American Broadcasting Co.

вже пропонує вам **цілоденні, щоденні радіопрограми** з України та діаспори за місячну передплату в сумі **\$20.90** (плюс встановлення відповідного обладнання — \$100 у власному домі або \$50 у багатородинному домі)

Українська телерадіокомпанія також пропонує українській громаді в ЗСА та Канаді **телепрограми з України** та діаспори, починаючи з **Нового Року**. Одночасно, Ethnic American Broadcasting Co. завершує план поєднання приймачів українських телерадіопрограм разом із сателітним приймачем американських телемереж.

Цей унікальний проєкт готується для української громади в ЗСА та Канаді.

Якщо ви станете передплатником українського радіосервісу **зараз**, ви слухатимете українські програми з України та діаспори **безкоштовно 30 днів**. Одночасно, ми гарантуємо вам **ТРИ місяці безплатного українського теле-сервісу** від моменту, коли ми його встановимо, **плюс безкоштовне встановлення** телевізійного обладнання.

ВСЕ ЦЕ чекає вас, якщо ви передплатите українське радіо ЗАРАЗ.

КОШТИ:

Українське радіо: **\$20.90 в місяць + ОДИН місяць безплатно**
Українське радіо і телевізія: **\$29.90 в місяць + ТРИ місяці безплатно**

Телефонуйте нам зараз:

1-800-75-UKRAINE
1-800-758-5724



ONE BRIDGE PLAZA, SUITE 145 • FORT LEE, NJ 07024

ЛАСКАВО ЗАПРОШУЄМО ПЕРЕДПЛАТИТИ

СУЧАСНІСТЬ

ISSN 0585-8364

щомісячний журнал української незалежної думки,
літератури, науки, мистецтва і суспільного життя

вул. Золотоворітська 6, кімната 23, 252034 Київ, Україна

[http: --//www.com-Suchasnist](http://www.com-Suchasnist)

„Сучасність“ — це публікація найяскравіших творчих здобутків у літературі, мистецтві та суспільних і політичних науках.



„Сучасність“ — за шість років діяльності в Україні набула стійкої репутації одного з ведучих журналів.



„Сучасність“ — це розвиток співпраці між мистецькими та науковими колами України і української діаспори в Європі та Америці.



„Сучасність“ — це утвердження ідеалів демократичного і відкритого суспільства.



„Сучасність“ — це ознайомлення українських читачів із модерними і поступовими процесами в мистецтві та науці України і Заходу.



„Сучасність“ — щомісячно виходить 36 років і є єдиним такого типу спільним журналом України і діаспори.



Головними співредакторами „Сучасности“ є
ІВАН ДЗЮБА (Україна) і БОГДАН ПЕВНИЙ (ЗСА)

Передплата „Сучасности“ на один рік за 12 чисел виносить \$85.00

Чеки в американських доллярах просимо виписувати на:

Bohdan Pevny c/o „Suchasnist“, Acc. №21928-000

і висилати на адресу:

Bohdan Pevny, 83-67 116th Street, Kew Gardens, NY 11418, USA

Tel.: (718) 441-8374

**Phone (212) 674-2568
(24 Hr. Service)**

ESTABLISHED 1906

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.



**LOUIS J. NIGRO, Director
ROBERT BUZZETTA, C.P.A.
DMYTRYK FAMILY**

A FAMILY CONCERN SERVING ALL COMMUNITIES

*Chapels available
in all locations*

**129 East 7th Street
New York City, N.Y. 10009**



OBLAST

MEMORIALS

COMPANY

*SERVING THE UKRAINIAN COMMUNITY
BY PROVIDING THE FINEST QUALITY*

MONUMENTS
MAUSOLEUMS
MARKERS
GOLD LEAFING
LETTERING

FOR A NO-OBLIGATION ESTIMATE

PLEASE CALL: 914-469-4247

OR

WRITE: P.O. BOX 746, CHESTER, NY 10918

*WE WELCOME REQUESTS FOR APPOINTMENTS
IN THE CONVENIENCE OF YOUR HOME*

*ВАШІ ПИТАННЯ ДУЖЕ РАДО МОЖЕМО ВІДПОВІСТИ
ПРИ ВИГОДІ ВАШОГО ДОМУ, УКРАЇНСЬКОЮ АБО
АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ.*



**ЦЕНТРАЛЯ УКРАЇНСЬКИХ
АМЕРИКИ (ЦУК
UKRAINIAN NATIONAL CREDIT U**



2351 W. Chicago Ave. • Chicago, Illinois 60622

**УКРАЇНСЬКІ КООПЕРАТИВИ — ГОРДИСТЬ НАШОЇ
ТА ЇХ ВЕЛИКІ ДОСЯГНЕННЯ**

КООПЕРАТИВИ

- Полагоджують всі роди банкових послуг
- платять вищу дивиденду як банки й щадниці
- видають усі роди позичок на нижчі відсотки як банки й щадниці
- кожний член має безплатне життєве забезпечення
 - а) на вкладах до 2.000
 - б) на позичках до 10.000
- ощадності кожного члена забезпечені Федеральною агенцією — NCUA до суми 100.000 дол.
- надає різні інформації українською і англійською мовами

КООПЕРАТИВИ Є СПІЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ УСІХ ЧЛЕНІВ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
ЧИКАГО, Ілл.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
НЬО ЙОРК, Н. Й.

Українська Православна Кредитова Кооператива
НЬО ЙОРК, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
НЬОАРК, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
РОЧЕСТЕР, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
ДІТРОЙТ, Миш.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
ПАРМА, Огайо

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
ЕЛИЗАБЕТ, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
ГАРТФОРД, Конн.

Українська Кредитова Кооператива
„ОСНОВА“,
ПАРМА, Огайо

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
БАЛТІМОРЕ, Мд.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СУМА
ЙОНКЕРС, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
ФІЛЯДЕЛЬФІЯ, Па.

Українська Кредитова Кооператива
ВАШІНГТОН, Д.К.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
СИРАКЮЗИ, Н. Й.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
ПАССЕЙК, Н. Дж.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
„САМОПОМІЧ“,
ПІТТСБУРГ, Па.

Українська Кредитова Кооператива
МІННЕАПОЛІС, Мінн.

Українська Кредитова Спілка
„БУДУЧІСТЬ“,
ДІТРОЙТ, Миш.

Українська Кредитова Кооператива
МІЛВОКІ, Виск.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
БАФФАЛО, Н.Й.

Українська Братська Кредитова Кооператива
СКРЕНТОН, Па.

Українська Братська Федеральна
Кредитова Кооператива
БОСТОН, Масс.

Українська Кооперативна Агенція
ЧИКАГО, Ілл.

„САМОПОМІЧ“ (Н. Дж.)
Федеральна Кредитова Кооператива



SELF RELIANCE (NJ)
FEDERAL CREDIT UNION

Вітання та Найкращі Побажання
Членам Українського Народного Союзу!

Ми завжди до Ваших послуг!

CLIFTON (PRINCIPAL) OFFICE

851 Allwood Road
Clifton, N.J. 07012
Tel.: (973) 471-0700
Fax: (973) 471-4506

PASSAIC OFFICE

(973) 473-5965

WHIPPANY OFFICE

(973) 560-9585

ELIZABETH OFFICE

(908) 298-5554

Toll Free: 1-888-BANK UKE



Для полагождення всіх Ваших фінансових потреб
звертайтеся до:

**Української Федеральної
Кредитової Кооперативи
САМОПОМІЧ В НЬО ЙОРКУ**

- ✓ Вищі відсотки нараховувані денно на ощадностях.
Звичайні щадничі konta
Щадничі сертифікати - терміни від 3-ьох до 60-ьох місяців.
Пенсійні konta - IRA
Безплатне чеховеkonto

- ✓ Нижчі відсотки та вигідні умови на позиках.
Моргеджі
Комерційні - на доми повище 4 родин
На закуп авта
На підставі дому (Home Equity Loans)
Особисті потреби

- ✓ Різного рода фінансові послуги:
АТМ Картки.
Прямі вклади.
Пересилка грошей до всіх країн світу.
Зберігальні вогнотривалі скриньки до винайму.
Безкоштовні нотаріальні послуги.
Грошеві перекази.
Подорожні чеки.

*Кредитівка Самопоміч в Нью Йорку надає вищезгадані фінансові
послуги довірливо, ввічливо та на високому професійному рівні.*

*Радо вітаємо нових членів і завжди готові
полагоджувати всі Ваші фінансові потреби.*

SELF RELIANCE NEW YORK FEDERAL CREDIT UNION

Main Office: 108 Second Avenue New York, NY 10003-8392
Tel: 212 473-7310 Fax: 212 473-3251 E-mail: SRNYFCU@aol.com
Kerhonkson Branch: 23 Main Street Kerhonkson, NY 12446
Tel: 914 626-2938 Fax: 914 626-8636

OUTSIDE NYC CALL TOLL FREE: 1 888 SELFREL

VISIT OUR WEBSITE AT <http://www.selfreliance.ny.org>

SELF RELIANCE (NEWARK, NJ) Federal Credit Union

Одежда и Кредитная Кооперативная, "САМОСТОЯТЕЛЬНОСТЬ" и НОАПК, Н. Дж.
734 Sandford Avenue • Newark, New Jersey 07106
TEL (973) 373-7839 • <http://www.selfreliance.org> • FAX (973) 373-8812



SELF RELIANCE NEWARK

VISA Classic Card

No gimmicks

No tricks

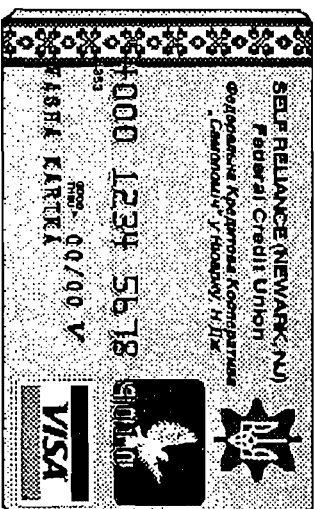
Just the best rate

10.9%^{APR} FIXED

- No Annual Fee
- 25 Day Interest Free Grace Period on Purchases

STOP IN, CALL, WRITE, FAX, OR E-MAIL US FOR AN APPLICATION

- Accepted Worldwide
- And it looks great!



SELF RELIANCE NEWARK — YOUR SAVINGS SOURCE! — YOUR LOAN SOURCE!

Ваше будущее — Ваш выбор кредита!



УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА КРЕДИТИВКА:

- виплачує якнайвищі відсотки на звичайні ощадністі конті.
- Уділює позички на вигідних до сплати умовах.
- Впроваджує персональні чекові конті для вигоди членам.
- Утримує пенсійні конті (IRA) на високих відсотках.
- Дає безкоштовне життєве забезпечення до \$2,000.00.
- Видає різного терміну сертифікати з високими ратами.

ОЩАДЖУЄТЕ ЧИ ПОЗИЧАЄТЕ — ПАМ'ЯТАЙТЕ:
НАШ КАПІТАЛ ПРАЦЮЄ ДЛЯ НАШОЇ ГРОМАДИ

UKRAINIAN ORTHODOX FEDERAL CREDIT UNION

Main Office

215 Second Avenue
New York, N.Y. 10003
Tel.: (212) 533-2980
Fax: (212) 995-5204

Branch Office

35 Main Street
South Bound Brook, N.J. 08880
Tel.: (908) 469-9085
Fax: (908) 469-9165

Office Hours (Both Locations)

Tues. — Thurs.
Fri.
Fri. Eve.
Saturday

9:00 AM — 4:00 PM
9:00 AM — 3:00 PM
5:00 AM — 7:00 PM
9:00 AM — 1:00 PM

1-ий УКРАЇНСЬКИЙ ФЕДЕРАЛЬНИЙ ШАДНИЧИЙ БАНК «ПЕВНІСТЬ»



гарантує вам найкращу безпеку,
швидкість та зручність при
полагодженні усіх ваших справ.



Пропонує вам найбільш сучасні банкові послуги,
серед яких:

American Express® Travelers Cheques

CASH STATION®



WESTERN SECURITY SERVICE CORP.

РІЗНОМАНІТНІ ВИДИ ЗАБЕЗПЕЧЕНЬ
БУДИНКІВ, МАЙНА І ПОЗИЧОК

Головне бюро:

936 N. Western Avenue, Chicago, IL 60622 (773) 772-4500

Філії:

820 N. Western Avenue, Chicago, IL 60622 (847) 276-4144
5670 N. Milwaukee Avenue, Chicago, IL 60646 (847) 631-8350
2166 Plum Grove Rd., Rolling Meadows, IL 60008 (847) 991-9393
7918 Bustleton Ave., Philadelphia, PA 19152 (215) 722-6566

Think Of Us As Family.

We're unique. There's no other financial institution quite like us in the Rochester area and perhaps the rest of the country. That's because we treat our members like family.

We know our members by name. And we know their families and friends. Our members depend on us for their homes, cars, education, business, and other financial needs. Like a good family friend, we're always there to help.



We're committed to the continued prosperity of our members and our community. It is this commitment that has helped us grow to more than 5300 members and over 56 million dollars in assets. Call us or pay us a visit soon.

Learn how you can be part of our growing family.



ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION

824 Ridge Road East, Rochester, NY 14621 TEL.: 544-9518

Copyright 1997, Rochester Ukrainian Federal Credit Union

• Savings • Mortgages • Auto Loans • Student Loans • Checking • Visa • IRAs • Home Equity • Business

УПРАВА і ЧЛЕНИ 194-го ВІДДІЛУ УНС „СВОБОДА“

*пересилають
найщиріші побажання*

ГОЛОВНОМУ УРЯДОВІ УНСОЮЗУ і ВСЬОМУ ЧЛЕНСТВУ.

*Бажаємо успіху у Вашій дальшій праці для української громади
в діаспорі та українського народу у Вільній Україні.*

Управа Відділу просить громаду вступати в члени УНСоюзу

УПРАВА :

Юрій Костів — голова, Петро Гарайда — заступник голови
Ярослав Оберишин — фінансовий, Леся Гой — секретар, Оксана
Лопатинська — заст. секретаря

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

Іван Винник — голова,
Володимир Рак, Василь Панчак, Леся Кіршак, Надія Савчук — члени

ПОЧЕСНІ ЧЛЕНИ:

д-р Ярослав Падох, д-р Ірена Падох

171-ий Відділ УНСоюзу ім. Лесі Українки у Джерзі Сіті

В І Т А Є

ГОЛОВНИЙ УРЯД та ЧЛЕНСТВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Дарія Семеґен — предсідник
Геновефа Куфта — секретар
Ярослава Мулик — касир

42-ий ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
Товариства ім. Тараса Шевченка в Пассейку, Н. Дж.

сердечно вітає

ГОЛОВНИЙ УРЯД УНСОЮЗУ,

членів УНСоюзу та читачів „Свободи“ і „Ukrainian Weekly“

Василь Марущак — президент **Василь Гаргай** — заступник президента
Варвара Тижбір — рекордовий секретар **Юліян Котляр** — фінансовий секретар
Марійка Дупляк — культурно-освітній референт

опікуни хворих:

Анастасія Марущак, Теодор Садівник

прапорщики:

Василь Гавроняк, Ярослав Даньків

мужі довір'я:

Іван Зельонко, Володимир Оліярник

Михайло Чабан — господар **Михайло Карлицький** — вільний член

Контрольна комісія:

Іван Хомко — голова,

Стефан Косьцьолек — член **Стефан Журавський** — член

472-ий ПЛАСТОВИЙ ВІДДІЛ УНСОЮЗУ в ЧИКАГО, ІЛЛ.

вітаємо

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ і
„СВОБОДУ“

з нагоди появи Альманаха на 1998 рік і gratуємо за такий підбір основних його тем, бо всі ювілеї, що їх в ньому заторкується, пригадують нам про важливість національного освідомлення народу, плекання рідної мови та збереження і скріплення державобудування незалежної України. Ті вартості треба в народі завжди ставити на першому місці.

Бажаємо дальших успіхів у такій відповідальній праці!

УПРАВА 472 ВІДДІЛУ УНС в Чикаго:

РОМАН ЗАЯЦЬ
голова

ІВАННА ГОРЧИНСЬКА
скарбник

СТЕФАНІЯ КОЧІЙ
секретар

ОРЕСТА ТКАЧУК
голова Контрольної Комісії

*The Officers and Members
of UNA Branch 368 in Miami ,Fl.
wish to extend warmest greetings
to the Executive Committee and members
of the Ukrainian National Association.*

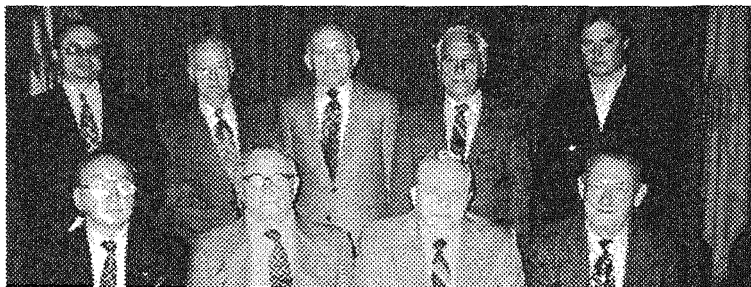
President —	John Kocur
Vice-President —	Olga Maksymowich
Financial Secretary —	Mary Bergman
Treasurer —	Nicholas Rakush

59-ий ВІДДІЛ УНСОЮЗУ

сердечно вітає всіх своїх членів і

ГОЛОВНИЙ УРЯД УНСоюзу

**Управа 59-го Відділу „Українська Січ”
в Бріджпорті, Конн.**



зліва направо сидять: І. Гайда, рек. секретар, Т. Сливінський фін. секретар,
Д. Стець предсідник, В. Макійчик, касир; другий ряд стоять: Б. Добошак, нов.
фін.секретар; контр. комісія: С. Тарасюк, В. Пещук, Б. Романів і В. Дітковські.
В. Добошак і В. Дітковські переберуть урядування на початку 1998 р.

**Управа і члени 240-го Відділу УНС ім. Євгена Коновальця
в Клівленді, Огайо**

в і т а ю т ь

*український народ на сьомому році
Державної Незалежності і бажають йому
витривалості і сильної віри у її утвердженні,
а Головному Урядові УНС і всій союзовій родині*

б а ж а ю т ь

*дальших успіхів у їхній так багатій і корисній праці в допомозі
Українській Державі і для добра членів УНС*

За Управу 240 Відділу УНС

Богдан Семків
секретар

Євген Бачинський
голова

**УПРАВА І ЧЛЕНИ 367-ГО ВІДДІЛУ УНС
„ЗАПОРІЗЬКА СІЧ“**

пересилають найщиріші побажання

**ГОЛОВНОМУ УРЯДОВІ УНСОЮЗУ І
ВСЬОМУ ЧЛЕНСТВУ**

*і бажаємо йому дальших успіхів
на полі організаційнім*

ПЕТРО ДЗЮБА — предсідник
ІВАН ГРИЦИК — заст. предсідника

ХРИСТИНА ДЗЮБА — фін.секретар
ОСИП ДЖУС — заст.фін. секретаря

ІВАН ОЛЕКСИК — касир
МИКОЛА ЛИЧАК, ІВАН БОЙЧУК і МИРОН ЛУЧЕНКО — члени контр. комісії

БРАТСТВО св. ЙОСАФАТА

217-ий ВІДДІЛ УНСОЮЗУ в Рочестері, Н. Й.

заснований у 1908 році

з а к л и к а є

всіх стати членами нашого „БАТЬКА СОЮЗУ”
і тим творити велику об'єднану родину для добра
наших громад та Незалежної України.

Оксана Маркус —
фін. секретар
Марія Вовк —
заст. фін. секретаря
Ольга Ганушевська —
секретар

Мирон Руснак —
почесний предсідник
Стефан Приймак —
предсідник
Анна Сохоцька —
заст. предсідника

Петро Волке — голова Контр. Комісії

Тел.: (716) 266-5079

Прощаємо

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

з відходом з Джерзі Ситі і вітаємо його
на новому місці в Парсиппані

*Продовж довгих років він був гордістю
нашої громади в Джерзі Ситі.*

Рівночасно повідомляємо, що наш 170-ий Відділ
УНСоюзу буде і надалі служити своїм знанням і
фаховими порадами нашій громаді і околиці.

Довголітній секретар – **ВОЛОДИМИР БІЛИК**
тел. (201) 795-0628

голова – **ЙОСИФ ЗУБРИЦЬКИЙ**

касир – **ГАЛИНА ГАВРИЛЮК**

Привіт Україні у її сьому річницю свята волі і слави!

*Так, як весна у красі Божій
Воскресла нам на славу
Ми всьому світу показали,
що маємо державу!*

*Щасти Боже Україні
Все вільною жити,
А нам, її синам, доням
Для неї служити!*

Як довго жити ми будемо так довго жити
буде наша Україна.

Слава Богові! Слава Україні і всім нам!

МИКОЛА ГОРІШНИЙ

Линдгорст, Н.Дж., 1998

УПРАВА ОКРУЖНОГО КОМІТЕТУ ВІДДІЛІВ УНС В РОЧЕСТЕРІ, Н.Й.

— вітає —

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ І ГОЛОВНУ ЕКЗЕКУТИВУ УНС

*і бажає йому дальших успіхів в
організуванні нових членів*

Петро Дзюба — президент
Олександр Скібіцький — заст. президента

Андрій Ярош — секретар
Марія Сверида — касир

Петро Лищишин, Карло Маньківський — члени

Павло Прокопенко, Лідія Хомяк, Осип Джус — Контрольна комісія

**УПРАВА Т-ВА САМОПОМІЧ
ВІДДІЛ НІУ ЙОРКУ**

вітає

**ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ**

бажає

багато успіхів у дальшій праці
для добра українського народу
в діаспорі і на Україні

НАТАЛІЯ ДУМА
голова

СТЕПАН ПЕТРИК
скарбник

П Е Р Е Д П Л А Ч У Й Т Е
ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЩОДЕННИК у ВІЛЬНОМУ СВІТІ

„С В О Б О Д А“

Річна передплата для членів \$ 75.00
Річна передплата для не-членів \$100.00

ЗАМОВЛЯТИ:

SVOBODA

P.O.Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054
Tel.: (973) 292-9800 • FAX: (973) 644-9510



УПРАВА ТА АДМІНІСТРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ В НЬЮ ЙОРКУ ЩИРО ВІТАЮТЬ ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Український Музей, один із найбільших здобутків нашої громади, вдячний Народному Союзові та його пресовим органам – газетам „Свобода” і „The Ukrainian Weekly” – за постійну співпрацю і підтримку.

В час, коли багаторічна мрія про спорудження нового музейного будинку стає дійсністю, будемо раді кожному членові УНС, який підтримає цю важливу інституцію, призначену на роль амбасадора української культури в Америці.



Український Музей

203 Second Avenue, New York, NY 10003, Tel. 212 229-0110

Fax 212 228-1947, E-mail: UkrMus@aol.com

Web site: [http:// www.brama.com/ukrainian_museum](http://www.brama.com/ukrainian_museum)

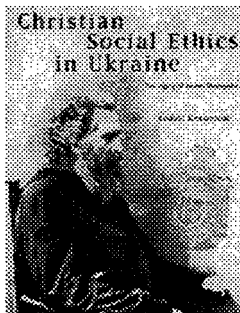
Christian Social Ethics in Ukraine — the Legacy of Andrei Sheptytsky

by **Andrii Krawchuk**

Andrei Sheptytsky (1865-1944), who headed the Ukrainian Catholic Church in Galicia (Western Ukraine) for almost half a century, was not only an outstanding, ecclesiastical, cultural and civic leader, but also a thinker and writer of distinction. Grappling with social and political problems that beset his religious community, Sheptytsky applied key principles of Christian social ethics to such issues as patriotism, inter-ethnic and church-state relations, the ideal of church unity, Soviet communism, nationalism, religious liberty, ideological atheism and Nazism.

Whether in pastoral letters that probed the Christian life, through ethical reflection on social and political reality or in personal representations to such figures as Emperor Franz Joseph, Pope Pius X, Krushchev, Hitler and Stalin, Sheptytsky promoted a vision of human life that was grounded in the practical wisdom of both Eastern and Western Christendom.

Andrii Krawchuk offers the first comprehensive scholarly study of this complex sphere of Metropolitan Sheptytsky's thought and activity. This pioneering analysis of how Christian moral teaching was applied within an Eastern European context breaks new ground in our understanding of the churches that survived Soviet persecution



US \$49.95 includes shipping and handling.

Please order from: **Sheptytsky Institute, Dept. K.,**
223 Main Street, Ottawa, ON, Canada K1S 1C4

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в АМЕРИЦІ

є найстаршою українською науковою установою в Україні, і діяспорі, яка служила і далі служить розвитку української вільної науки. Улаштовує наукові конференції, доповіді, видає наукові праці. Його члени беруть участь у міжнародних наукових конференціях. Під сучасну пору НТШ приготував спільний великий проєкт, яким є

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЯСПОРИ — АМЕРИКАНСЬКИЙ ТОМ У ДВОХ КНИГАХ.

Це вагомий проєкт, який вимагає великого вкладу праці та фінансових засобів.

ДОПОМОЖІТЬ ЦЕЙ ПРОЄКТ ЗДІЙСНИТИ!

Наша адреса: **Shevchenko Scientific Society, Inc.**
63 Fourth Ave.
New York, NY, 10003

UKRAINE-PAC

(973) 831-1499
PACKAGE and FOOD Parcel Service

ПАЧКИ І ХАРЧІ ДО УКРАЇНИ
Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська,
Чернівецька і Тернопільська області.

RAHWAY Travel
Rahway, NJ
908 381-8800

Steven MUSEY
Millville, NJ
609 825-7665

ЩИРОСЕРДЕЧНІ ВІТАННЯ
усьому українському народові
у сьому річницю незалежності
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
з а с и л а є

**УКРАЇНСЬКИЙ
СПОРТОВИЙ КЛЮБ
у НЮ ЙОРКУ**

д и р е к ц і я
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ
В НЮ ЙОРКУ

б а ж а є

усім уділовцям, установам і організаціям, що
мають свої постійні домівки, всім, які
користуються із залів на весілля і забави,
шановним гостям нашого ресторану
та клубу „Лис Микита”

кріпкого здоров'я, багато сил і витривалости
в дальшій тяжкій і відповідальній праці!

140-142 Second Ave., New York, NY 10003

212-529-6287

Phone: (908) 964-4222
(201) 375-5555

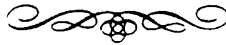


LYTWYN & LYTWYN

Ukrainian Funeral Directors

UNION FUNERAL HOME

1600 Stuyvesant Avenue (corner Stanley Terr.)
Union, N.J. 07083



AIR CONDITIONED • ОБСЛУГА ЩИРА І ЧЕСНА

- Our services are available anywhere in New Jersey.
- Також займаємося похоронами на цвинтарі в Бавнд Бруку і перенесенням тлінних останків з різних країн світу.



**TRAVELING TO UKRAINE
OR
INVITING RELATIVES
TO VISIT YOU?**

CALL US!



KOBASNIUK TRAVEL, INC.

157 Second Avenue, New York, N. Y. 10003

ESTABLISHED 1920

WORDLDWIDE TRAVEL ARRANGEMENTS
UKRAINE AND EASTERN EUROPEAN TOUR SPECIALISTS
INDIVIDUAL AND GROUP BOOKINGS • AIR AND SHIP TICKETS • CRUISE • HOTELS
CAR RENTALS • FOREIGN & DOMESTIC TOURS

Vera Kowbasniuk-Shumeyko, Pres.

(212) 254-8779
FAX: (212) 254-4005

TELEPHONE (201) 546-6697

**DR. BOHDAHA A.
SWYSTUN D.M.D., D.D.S.**

Лікар-Дентист

OFFICE HOURS
BY APPOINTMENT

1 PORTLAND AVENUE
CLIFTON, NEW JERSEY, 07011

MODESTE A. SOBOLTA, A.I.A.
PRINCIPAL

**ELKIN/SOBOLTA
& ASSOCIATES
ARCHITECTS**

19 PARK AVENUE • RUTHERFORD, NEW JERSEY 07070
(201) 933-5511 • FAX (201) 933-9722

T R I D E N T
Associates Printing
Toronto — St. Catharines
Buffalo



Українська Друкарня
„Т Р И З У Б” ®
Торонто — Ст. Кетеринс
Баффало

Toll Free 1-800-821-6034 — Fax: (716) 691-4532

Виконуємо Всякі Друкарські Роботи:

*Наша спеціальність - гравіровані
весільні запрошення
з українськими взорами.*

—✂ { **UKRAINIAN PRINTERS** } ✂—

Our Specialty:

Ukrainian Engraved wedding invitations
Books ♦ Journals ♦ Newsletters ♦ Magazines
Ribbons ♦ Tickets ♦ Program Books



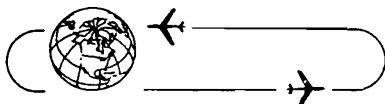
Dr. LESYA MURASZCZUK

GENERAL DENTISTRY

**110 DeHaven Drive, L16
Yonkers, New York 10703
(914) 963-4820**

Office Hours By Appointment

**DOMAR
TRAVEL & TOURS
LIMITED**



2985 Bloor Str. West Toronto, ON, Canada M8X 1C1

Tel.: (416) 236-7546 Fax: (416) 236-7547

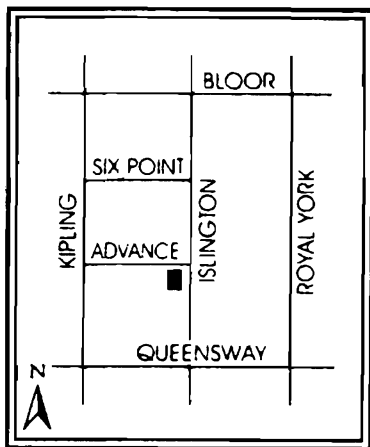
ВАСИЛЬ ДОМАРЕЦЬКИЙ, власник бюро,

пропонує клієнтам наступні послуги:

- ✉ поїздки в Україну індивідуально або в складі туристської групи з провідником;
- ✉ квитки на різні авіякомпанії в усі частини світу;
- ✉ оформлення запрошень для приїзду до Канади рідних та знайомих;
- ✉ придбання квитків для відвідувачів з України;
- ✉ асекурація для подорожуючих та відвідувачів з України та інших країн.

*Просимо заходити до бюро особисто або
полагоджувати справи по телефону, а Вам завжди
буде надана ввічлива та професійна обслуга.*

**УКРАЇНСЬКА КРАМНИЦЯ
М'ЯСНИХ ПРОДУКТІВ
ВЛАСНОГО ВИРОБНИЦТВА**



**A & J Sausage
Factory Inc.**

*99 Advance Road
Etobicoke, Ontario
M8Z 2S6*

Tel: (416) 233-9914

Books, Magazines,
Newspapers, School &
Office Supplies,
Handicrafts, Jewellery,
Pictures, Embroidered
Blouses, Threads,
Fabrics, Greeting
Cards, Videos, CDs,
Cassettes, Supplies for
Easter & Christmas,
Post Office,
Parcels to Ukraine

W. KLISH
M. STECKO

Phone: (416) 703-2752
Fax: (416) 703-2753

Arka Ltd.

UKRAINIAN BOOK STORE & GIFTS

575 QUEEN STREET WEST
TORONTO, ONT. CANADA
M5V 2B6

Gifts
Ukrainian Handicrafts
Art, Books, Ceramics
Jewellery, Newspapers
Records, Typewriters
Embroidery Supplies

WEST ARKA

A. CHORNY

2282 Bloor St. W
Toronto, Ont.
Canada M6S 1N9

Tel: (416) 762-8751
Fax: (416) 767-8839

УПРАВА І ЧЛЕНСТВО 238-го ВІДДІЛУ УНС

вітає

український нарід

із

***нагоди трьох важливих дат
яким присвячений цей календар***

За Управу Відділу

**Julianna Lozynsky — секретар
13 Moody St.
Quincy, MA 02169**

УПРАВА БРАТСТВА СВ. ВОЛОДИМИРА
ВІДДІЛ УНСОЮЗУ ч. 173 у Вілмінгтон, Дел.

в і т а є

всіх своїх членів, українську громаду та

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

і бажає добрих успіхів у дальшій праці для загального добра.

ВАСИЛЬ ВАСИЛИШИН, предсідник
ІРЕНА ЩЕРБА, касир

ПЕТРО ЩЕРБА, секретар
ІВАН ВОЗЬНИЙ, голова контр. комісії

УПРАВА І ЧЛЕНСТВО БРАТСТВА св. НИКОЛАЯ 5-ий Відділ УНСоюзу в Асторії, Н.Й.

в і т а ю т ь

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

*і бажають йому багато успіхів у дальшій праці для української громади
в ЗСА та українського народу у ВІЛЬНІЙ УКРАЇНІ*

ЗА УПРАВУ:

Осип Галатин — предсідник; Андрій Малан — заст. предсідника;

Маріянна Климишин — секретар; Стефанія Рудик — касир.

Контрольна Комісія: Анна Лемп, Стефан Самбой, Анна Малан

On the occasion of the 7th anniversary of the
INDEPENDENCE of UKRAINE
and with the jubilee year of the 1100th birthday of the city of Halych
GREETINGS

from **UKRAINIAN AMERICAN SOCIETY**
of Tucson, Arizona

Where winter visitors are always welcome!

8102 E. Malvern, Tucson, AZ 85710-4241 • Tel.: (520) 296-0085

УПРАВА І ЧЛЕНСТВО БРАТСТВА св. МАРІЇ
322-ий Відділ УНСоюзу, Maplewood, NJ

в і т а ю т ь

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

*і бажають йому багато успіхів у дальшій праці для української громади
в ЗСА та українському народу у ВІЛЬНІЙ УКРАЇНІ*

ЗА УПРАВУ:

Д-р РОБЕРТ КЕЙБІДА — предсідник

ГЕНЯ КЕЙБІДА — касир

АНДРІЙ КЕЙБІДА — секретар

Товариство „Запорозька Січ“, 234 Відділ УНС в Елизабет, Н. Дж.,

заснований в 1909 році

вітає

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

з 7-ою РІЧНИЦЕЮ

САМОСТІЙНОСТІ і НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Михайло Іванців — президент; Євген Остиславський — секретар

Едвард Мельничук — касир

Орест Загайкевич, Петро Штабалюк, Павло Боднарченко — контрольна комісія

УПРАВА ОКРУГИ ПІВНІЧНОГО НЮ ДЖЕРЗІ

вітає

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ і ЙОГО ЧЛЕНСТВО

з НАГОДИ 34-ої КОНВЕНЦІЇ УНС

за Управу:

ЄВГЕН ОСТИСЛАВСЬКИЙ — голова

Юліан Котляр, Галина Білик —
заступники голови

Марко Дацківський — секретар
Лон Старух — касир

Дана Ясінська, Мирослава Сіра, Осип Труш — члени Контрольної Комісії

402-ий Відділ УНС ім. Тараса Шевченка в Етобіко, Канада

вітає Український Народний Союз і бажає
дальшого розвитку і успіхів у праці для добра
українського народу у діаспорі і Вільній
Україні

За Управу Відділу:

АННА БУРІЙ, секретар



Журнал „Універсум“ — незалежний погляд з України

Шановні пані і панове! Наш журнал читають у багатьох країнах Європи та Америки. Українська інтелігенція, розсіяна по всьому світу, завжди знайде на сторінках „Універсуму“ авторитетні оцінки й судження з питань політики, науки, культури, історії, економіки, соціології, футурології. „Універсум“ — це об'єктивна інформація про Україну, про її проблеми, здобутки і перспективи. „Універсум“ — журнал для тих, хто мислить широко й розкуто. Ми цінуємо інтелектуальні запити наших читачів. Якщо вам сподобався наш журнал, то можете передплатити його, надіславши 40 ам. дол. д-рові Осипу Морозу, ексклюзивному представникові „Універсуму“ в ЗСА: Dr. OSYR MOROZ, 102 Steven Street, Kerhonkson, NY 12446-9727. Tel.: (914) 626-4533 • Fax (914) 626-4638. Журнал виходить 6 разів на рік, і його буде надіслано на Вашу адресу безпосередньо з України. Добровільні пожертви на розбудову журналу бажані і будуть оголошені.

*Учітеся, брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь, —
Свого не цурайтесь!*

M & S MEAT MARKET

**915 Main Street,
Winnipeg, Manitoba**

В л а с н и к С Т Е Ф А Н Я Н К І В С Ь К И Й

СЛАВА УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ І „СВОБОДІ“

за їхню понад 100-літню працю. Вона причинилася до росту і скріплення української громади у ЗСА, давала їй провід, помагала, вчила, інформувала.

Отож бажаю, щоб УНСоюз поборов усі труднощі й втішався успіхами у майбутньому.

Основні теми Альманаха на 1998 рік пригадують нам історичні події, пов'язані з національним освідомленням народу в минулому, що теж дуже актуальне сьогодні в українській державі.

Щиро вітаю!

колишня головна радна УНС 1962-1966 — **АННА ВАСИЛЬОВСЬКА**
з дочкою **ЯРОСЛАВОЮ**, сином **ВОЛОДИМИРОМ**, невісткою **ЕЛЕЙН**
і внуком **ДЖЕФРІ-ДІН**

205-ий ВІДДІЛ УНС ім. ОЛЕКСАНДРА ТИСОВСЬКОГО в Йонкерсі

в і т а є

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

і б а ж а є

*дальшого розвитку і успіхів у праці для добра українського
народу у діаспорі і вільній Україні.*

За Управу:

ОСТАП ВИННИК —секретар

277-ий ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ в Гартфорді, Конн.

сердечно вітає

ГОЛОВНИЙ УРЯД І ЧЛЕНСТВО УНСОЮЗУ

Стефан Покора — президент, **Мирон Колінський** — заст. президента
Петруся Мокрицька — рек. секретар, **Мирон Кузьо** — фін. секретар
інж. Александер Пришляк — член Управи, **Антін Наконечний** — член Управи

Контрольна комісія:

Орест Кузьма, Осип Лучка, Адріян Кебало

EXPERT ELECTRICAL SERVICE INC.

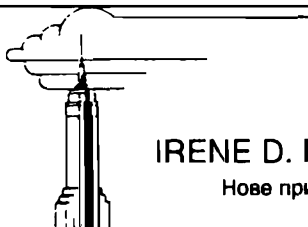
Osy Holynskij, President

*Industrial: ■ Commercial ■ Residential ■ Telephone & computer
related wiring; N.J. Lic 511 Bus. permit 511-A*



224 West Mt. Pleasant Ave. • Livingston, N.J. 07039

(201) 533-0014 • Fax (201) 597-9295



IRENE D. ROGUTSKY, D.D.S.

Нове приміщення

40-07 Westmoreland Street
Little Neck, N.Y. 11363
(718) 225-4492

The Empire State Bldg.
350 Fifth Avenue, Suite 5222
New York, N.Y. 10118
(212) 947-1665

JAROSLAVA SYDORAK C.P.A.

(212) 475-6410
Fax: (212) 473-3620

98 Second Avenue
New York, NY10003



Chupa Insurance Agency
REAL ESTATE & INSURANCE

240 EAST 6th STREET
NEW YORK, N. Y. 10003-9998
TELEPHONE: 212 - 674-5340
FAX: 212 - 979-1769

BARBARA CHUPA, Lic. Insurance Broker



AMERICAN-EUROPEAN HOME COOKING & CATERING
348 Grove Street, Jersey City, New Jersey 07302
(201) 451-6189 • FAX (201) 451-3583

Mon.-Fri. 7:00 AM — 10:00 PM
Sat.-Sun. 9:00 AM — 10:00 PM



**TEKLA
PAWLOWSKA**

ROMAN G. KOZICKY

Attorney - at- Law

771-A Yonkers Avenue, Yonkers, NY 10704,

Phone: (914) 969-4548 • Fax: 969-2108

Purchase and Sale of Real Estate, • Cooperative Apartments,
Estates, • Wills, • Corporate, • Business

Stage Restaurant

ROMAN & YVONNE DIAKUN

LUNCH-DINNER SPECIALS FRESHLY MADE DAILY!

Take-out orders
(212) 473-8614

128 Second Avenue
New York City

YEVSHAN — ЄВШАН

COMPACT DISCS, CASSETTES, DICTIONARIES, VIDEOS, ART,
EDUCATIONAL BOOKS, LANGUAGE TAPES, MAPS, TRAVEL GUIDES, DANCE
MUSIC, CHILDREN'S BOOKS, EASTER EGG SUPPLIES, GIFTS, STATIONERY, COM-
PUTER SOFTWARE & MORE!

Call for our free 1997 Catalog **1-800-265-9858**

fax (514) 630-9960 e-mail: info@yevshan.com VISA-MASTER CARD-AMEX ACCEPTED

YEVSHAN CORPORTION, BOX 325, BEACONSFIELD, QUEBEC, CANADA H9W 5T8



**PRIME MEATS, HOME MADE BOLOGNAS
POULTRY, DAIRY PRODUCTS & IMPORTED GOODS**

O. & N. LAZIRKO

Tel.: (201) 375-3181

Fax: (201) 375-2027

FREE PARKING

122 40TH STREET

IRVINGTON, NEW JERSEY 07111

MICHAEL MATIASH

NOTARY PUBLIC

LIFE, ACCIDENT & HEALTH
GENERAL INSURANCE AGENT BROKER

845 Sandford Avenue
Newark, New Jersey 07106

(973) 373-1688

Serving the Slavic Community since 1918

Telephone : 212/477-0729



SURMA

The Ukrainian Shop

11 East 7th Street

New York · NY 10003 · USA

Myron Surmach · Prop.



KARPATY TRAVEL
120 Runnymede Road, Toronto
Ontario, Canada M6S 2Y3
Tel. (416) 761-9105
1-800-265-7189

**гроші, речові пакки, харчові пакки,
листи та документи**

до рук адресата в Україну та інші держави

без мита

ПОДОРОЖНІ ПОСЛУГИ

квитки • запрошення

медичне забезпечення • візи

Пам'ятайте — як посилати чи літати то через КАРПАТИ

VITAL

CHIROPRACTIC CENTER, P.C.

GREGORY T. KUCYJ, D.C.

36830 Ryan Rd.

Sterling Heights, MI 48310

(810) 979-6080

Robert P. Keybida, D.M.D.

Family Dentistry

Д-р РОБЕРТ КЕЙБІДА

РОДИННИЙ ДЕНТИСТ

Приймає за попереднім домовленням. • Профілактика хворіб ясен і зубів. • Лікування і протезування. • Косметична стоматологія.

1855 Springfield Avenue, Maplewood, N.J. 07040

(201) 761-4831

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у Лондоні, Онт., Канада

- Служить українцям міста Лондону й околиці.
- Побудував власний дім для всієї громади.
- Приміщує Відділ Конгресу Українців Канади, Курси Українознавства, Молодечу Танцювальну Групу, Українську Кредитову Спілку та інші організації.
- Приміщує велику українську бібліотеку.
- Влаштовує культурні та товариські імпрези.
- Піддержує морально і матеріально працю для добра української справи.

Якщо будете в Лондоні, Онт., просимо відвідати УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР!

LONDON UKRAINIAN CENTRE

247 Adelaide Street South, London, Ont., Canada N5Z 3K7 • Tel.: (519) 686-9811

UNA Br #26 "BLUE WATERS"

10 Margarita St.

Toms River, NJ 08757

**KATHERINE PROWE,
BRANCH SEC'Y**

*"Greetings to all Ukrainians on
the occasions of four significant
historic events"*

**БАЖАЄМО ВАМ
ВЕСЕЛИХ СВЯТ**

I

**ЩАСЛИВОГО
НОВОГО РОКУ!**

Telephone (201) 994-0880

Fax (201) 994-9408

GEORGE DEMIDOWICH, M.D., F.A.C.C.

CONSTANTINE KASHNIKOW, M.D.

CARDIOVASCULAR CONSULTANTS OF N.J., P.C.

340 EAST NORTHFIELD ROAD

SUITE 1 B

LIVINGSTON, NEW JERSEY 07039

Office Hours

By Appointment

MARYSIA

101 FIRST AVE.

212-777-2490

BEAUTY SALON

European & American Design
For Women & Men

WAXING
MANICURE

PEDICURE
FACIAL

ЗАМОВЛЕННЯ

Історія Українського Академічного Т-ва
„Січ“ Р. Кухаря, „Віденська Січ“ (альбом-
ний формат), в ціні 25 дол. і повість Р.
Володимира з сучасного життя, напере-
додні Акту Незалежності України 1991 р.,
„Поцейбіч борсань“, в ціні 15 дол., про-
хання замовляти на адресу:

Dr. Roman V. Kuchar
P.O. Box 335
Victoria, Kansas 67671 USA



FIALKA BOUTIQUE

THE BEST LITTLE RESALE SHOP
IN THE EAST VILLAGE!

LUBA FIRCHUK Iryna KOWAL

324 E. 9th St. New York, NY 10003
212-460-8615

Щирий привіт і найкращі побажання
ГОЛОВНОМУ УРЯДОВІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
та редакції „СВОБОДИ“!

Ваш Альманах виправдує свою кожнорічну появу,
бо він є віддзеркаленням прагнень народу, вчить
правду про Україну, заступається за її права, від-
гребує із забуття історичні й культурні пам'ятки та
інформує про сучасну ситуацію в Україні!

Гратулюємо і бажаємо успіхів!

д-р Іван ЛЕСЕЙКО з родиною
д-р Ірена ЛЕСЕЙКО-ОВЕРКО з родиною
оптометристи в Чикаго, Ілл.

201-858-0500
201-858-2164

ELITE METRO

Chauffeured Limousines

CLAUDIA KUFTA
MICHAEL KUFTA

726 BROADWAY
BAYONNE, NJ 07002

GREETINGS to all
UKRAINIANS
on the 7th ANNIVERSARY
of UKRAINIAN INDEPENDENCE

IRENE PASHESNIK

76 Gap Road
Coatesville, PA 19320
Secretary Branch #248

*Відзначаючи в Альманаху 80-річчя прого-
лошення Четвертого Універсалу в Києві,
150-річчя заснування Головної Руської Ради
і 200-річчя від появи „Енеїди“ Котляревсько-
го, УНСоюз і „Свобода“ пригадують своїм
членам і читачам давні події, які започат-
кували тернистий, але переможний шлях
до славного дня проголошення самостійно-
сти України, 24-го серпня 1991 р.*

ЩИРО ВІТАЄМО!

д-р Анастасій і Іванна ГОРЧИНСЬКІ
Чикаго

ЗМІСТ

I. КАЛЕНДАРІЮМ	5
----------------------	---

Л. В-а. Редакційна	17
--------------------------	----

II „ЕНЕЇДІ” ДВІ СОТНІ ЛІТ

Євген Сверстюк. Іван Котляревський сміється	19
Ірина Дибко-Филипчак. Уклін Полтаві (вірш)	45
Тарас Шевченко. На вічну пам'ять Котляревському (поема)	46
Дмитро Паламарчук. Осії, глава XIV (вірш)	48
Іван Левадний. Українське національне відродження	49
Вадим Щербаківський. 1903 рік — Відкриття пам'ятника Котляревському в Полтаві	54
Іван Франко. Котляревський (сонет)	58
Іван Котляревський. Еней і Сивілла в пеклі	59
Ivan Kotliarevsky. Aeneid	68
Любов Дмитришин-Часто. Знаменита „Наталка Полтавка” і Федір Стригун	80
Оксана Лиховид. Молитва до Музики (вірш)	84
Леся Українка. На столітній ювілей української літератури (поема)	85
Григорій Стороженко. Незабутня могила (вірш)	86
Петро Оксаненко. „В началі бі слово”	87
Яр Славутич. Героїчна мова	95
Мушкетик (вірш)	97

III. УКРАЇНА БУДУЄТЬСЯ

Любов Дмитришин-Часто. Шість років української держави	98
Ольга Яворська. Крути (вірш)	104
Левко Хмельковський. Україна пробуджується	105
Alvin Victor Hankewich. Children of Ukraine (вірш)	113
Віра Оберемок. Мої поля, ліси і ріки	114
Омелян Твардовський. Роля українського спорту в діаспорі в дебюті України на Олімпіадах в Ліллегаммері і в Атланті	118
Володимир Романюк. Очей мережана блакить (вірш)	124

Степан Максимюк. „Ще не вмерла Україна” в звукозаписах	125
Майк Чічка. Що нам бракує? (гумореска)	135

IV СВІТЛИЙ УНІВЕРСАЛ І ТРАГІЧНІ КРУТИ

Володимир Жила. Четвертий Універсал — найважливіший акт української державности ХХ століття	136
Володимир Трембіцький. Чорноморська проблема України	144
Січовик Іван Шарий. Січовики під Крутами	159
Павло Тичина. Пам'яті тридцяти (вірш)	163
Іван Шарий. Коротенький огляд останніх подій у Києві (1918 рік)	164

V. ТИ БОГОМ ПОСЛАНИЙ, БОГДАНЕ!

Олекса Стефанович. Богдана стрічають (поема)	166
Михайло Старицький. Гетьман (поема)	168
Олекса Стефанович. Пам'яті Ольжича (вірші)	169
Федір Погребенник. Кризь призму віршів двох поетів Осипа Маковая і Сергія Жука	170

VI. У ДІЯСПОРІ І В УКРАЇНІ КОЛИСЬ

Христина Волицька-Ференцевич. Пам'яті Леоніда Мосендза	173
о. Степан Яновський. Страшна таємниця „Дем'янового Лазу”	179
Любов Дмитришин-Часто. Під Великодні дзвони (вірш)	185
Олексій Бондар. Свиридів Левченко — „ворог народу”	186
Леся Храплива. Молитва (вірш)	187
Василь Болонка. Розломлений хліб	188
Анна Головінська-Максимович. Великдень (вірш)	191
Ольга Кузьмович. Мої зустрічі з нелегальщиною	192
Богдан-Ігор Антонич. Крутянська пісня	195
Андрій Попок. Діяльність української преси на Далекому Сході	196
Богдан-Ігор Антонич. Книжка (уривок з поеми)	208
Володимир Колюбінський. Kann ich ihn mitnehmen?	209
Анатолій Гороховський. Нездійснена зустріч	213
Народна пісня про Крути	216
Іван Колосів. Театр в Києві за німецької окупації і несподівана зустріч з Оленою Телігою	217
Ганна Забіяка-Богунська. Вірш	229

ОГОЛОШЕННЯ	230
------------------	-----

ЗМІСТ	285
-------------	-----

НОТАТКИ

Складачі — Дарія Малиновська, Теофіля Рігальська, Іда Фокс.
Верстальник — Теофіля Рігальська



Найстарша
і найбільша
братська,
забезпечена
і громадська
організація
українців
в Америці і
Канаді

Заснована у
1894 році

Запрошуємо
вас та членів
вашої родини
забезпечитися
в Українському
Народнім
Союзі та спіль-
но працювати
для добра
українського
народу

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК. UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, INC.

P. O. Box 280 — 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054 • (973) 292-9800

- Має ново-впроваджену дуже корисну пенсійну грамоту
- Має 20 клас модерного забезпечення
- Сума забезпечення не має обмежень
- Виплачує найвищу дивіденду
- Видас щоденник *Свободу*, *Український Тижневик* і журнал для дітей *Веселку*
- Уділяє стипендії студіюючій молоді
- Удержує вакаційну оселю „Союзівку“
- Offers a very advantageous new annuity policy
- Offers 20 types of life insurance protection
- There is no limit to the amount of insurance
- Pays out high dividends on certificates
- Publishes the *Svoboda* daily, the English-language *Ukrainian Weekly* and the children's magazine *Veselka — The Rainbow*
- Provides scholarships for students
- Owns the beautiful estate Soyuzivka



УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК. UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, INC.

P. O. Box 280 — 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054 • (973) 292-9800

Найстарша

- Має ново-впроваджену дуже корисну пенсійну грамоту